TADEUŠS PUISĀNS

LATGALE

VĒSTURISKAS SKICES

251
252 pp. } IZUALTAS
KLOSTERIS

B

93-4
L 197

Latgale modusies lielajai dzīvei,
gaiši tā Latvijas zvaigžņājā mirdz.
Darbā un lielajās gaviļu dienās
sveicina dzimteni krāšņo un dārgo,
Latgale, vienota latviešu saimē.

Tadeušs Puisāns

LATGALE

Vēsturiskas skices

TORONTO
1988

O. Dikis

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
Bz 17881
0309110468

Dievs, svētī Latviju...

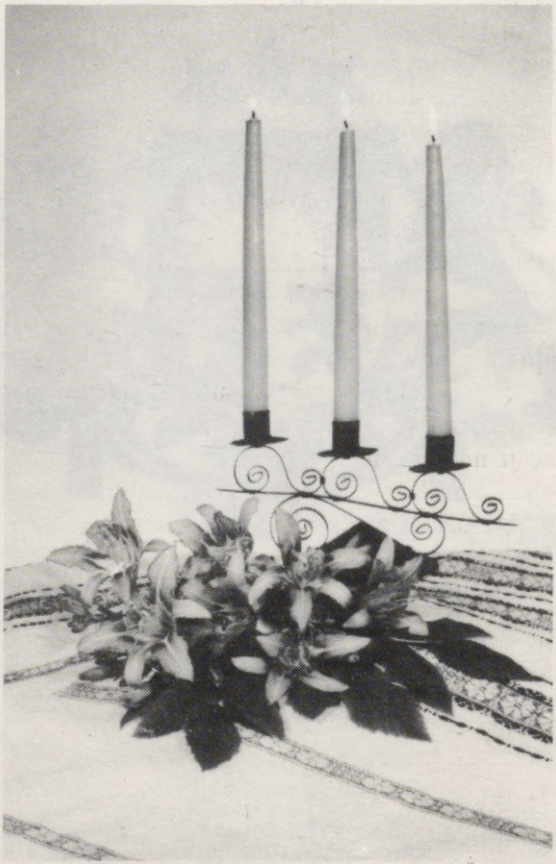

SATURS

lpp.

Dažas piezīmes ievadam 9
Dzīvā vēsture 13
Ieskats Padomju historiografijā 19
Latviešu katoļu rakstnieku uzdevumi 25
Trešā zvaigzne — Latgale 33
a) Latgales nosaukuma izcelšanās 34
b) Feodalisms 35
c) Reformācija 36
d) Lietuvas statuts 43
e) Sašķeltā tauta 45
f) Pārtautošana 49
g) Latvijas austrumu robežas jautājums 50
Latgales problēma Latvijas vēsturē 67
Rīgas katoļu bīskapija 95
Katolicisma nacionālie elementi Latgalē 19. gadusimtenī 111
Dzīve tradiciju bagātā sociālā vidē 123
Cēsu bīskapija un Jezuiti Latvijā 133
Krievu skola, kā pārkrievošanas ierocis 147
Latgales ļaužu nacionālā atmoda 165
Latgaļu politiskā atmoda 195
a) Vladislavs Rubuļs 200
b) Jaunas Zinias 202
c) Dryva 204
Rēzeknes kongress 1917. gadā 221
Otrais Rēzeknes kongress 235
a) Aloizs Bojārs 240
Dažas ziņas par katoļu baznīcas stāvokli Latgalē XIX g. simt. 247
Latvijas ozols Dienvidamerikā 269
Jānis Niedra 275
a) Jāņa Niedras darbs Vācijā 279
b) „Caritas Katolica" dienestā 290
c) Jānis Niedra Kanadā 297
d) Jānis Niedra latviešu katoļu organizāc. darbā Kanadā. 307

DAŽAS PIEZĪMES IEVADAM.

Šī grāmata nav domāta kā Latgales vēsture. Latgalei pieder vieta visas Latvijas vēsturē, tāpēc īpaša Latgales vēsture nav jāraksta. Latgales vieta Latvijas vēsturē līdz šim gan bija bāla, jo Latgale bija katoliska un katolicisma ietekmes mazināšana bija tendencioza. To pat ievēroja prof. A. Švābe un savā ,,Straumes un Avoti'' otrajā daļā rezignēti komentēja:

Cik grūti šais spriedumos latviešu vēsturniekam būs atturēties no vilinājuma sajaukt savu konfesionālo vai politisko ievirzi ar mūsu nacionālo viedokli. Tā piem., cik līdz šim nav grēkots pārāk zemu vērtējot katolicisma un pārāk augstu cildinot luteranisma lomu mūsu vēstures dažādos posmos, aizmirstot, ka tā sauktos tumšos katoļu laikos baznīca patiesi bij tautas baznīca, kas jau ar savu darbinieku personīgo piemēru izlīdzināja kārtu pretešķības un mazināja sociālo antagonismu. Turpretim kā paša Mārtiņa Lutera, tā viņa daudzo Baltijas amata brāļu nostāja zemnieku jautājumā nepārprotami liecina, ka mūsu luterāņu baznīca gadu simteņiem ilgi bij kungu baznīca. Arī latviešu kultūras tradiciju un vērtību saglabāšanā katoļiem ir daudz lielāki nopelni, nekā luterāņiem. (91. lpp.)

Zelta vārdi, kaut gan pašu A. Švābi nevar pieskaitīt pie katolicisma daudzinātājiem. Četri simti gadu garais Livonijas periods ir atstāts maz pētīts, jo tas ir katolisks. Un tieši šinī periodā izzuda cilšu lojalitātes un dzima latviešu tauta, tieši šinī periodā radās folklora, kas vieno tautu vēl šodien. Tas liecina par Katoļu baznīcas toleranci pret tautas tradicijām, tās stingro nostāju pret kungu patvarībām, garantējot zemniekiem ciešamus dzīves apstākļus. Folklora Livonijas periodā ziedēja, to atzīst arī protestantu folkloristi. Par šo periodu dokumentu netrūkst.

Vēsturiskie tēlojumi šinī grāmatā ir doti ļoti konspektīvā veidā un tikai tie, par kuriem lielajās vēstures grāmatās neko nevar atrast, bet kas Latgales latvieša garīgajai sejai ir uzspieduši neizdzēšamus zīmogus.

Grāmatā ir ievietots arī prof. Dr. B. Brežgo raksts par Katoļu baznīcas stāvokli Latgalē 19. gadu simtenī, kas oriģināli iespiests ,,Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā'' 1938. gada maija/jūnija numurā. Raksts ir tik konspektīvs un satur tik daudz informācijas, ka

to, atstāstot vai grozot, varētu tikai sabojāt. Tāpēc tas ir ievietots nesaīsināts.

Katoļu baznīca bija noteicošais faktors, kas izglāba latviešu tautu no pazušanas Latgalē. Internacionālais katolicisms, zem krievu administrācijas un Pareizticīgās baznīcas spaidiem, spēja vienot folkloristisko nacionālās apziņas izjūtu ar baznīcas normām tik tālu, ka tradiciju daudzumā bieži nevarēja pateikt, kur beidzās viens un sākās otrs. Tur dzima Latgales latvieša latviskās garīgās saknes, kas ir būtiski atšķirīgas no Ziemeļeiropas protestantisma kultūrā veidotajiem iespaidiem. Šīs garīgās kultūras atšķirības protestantu vēsturnieki vēl nav centušies izprast. Pateicība tomēr pienākās A. Šildem, kas savos darbos vienmēr ir centies pienācīgi attēlot arī Latgali.

Grāmatas beigās ievietojam apceri par Jāni Niedru. Tas nav mēģinājums dot J. Niedras biografiju vai viņa darbu pilnīgu raksturojumu, bet gan tikai faktus. Notikumi ir pārāk svaigi, lai runātu par viņa paliekošo veikumu latviešu sabiedrības labā.

J. Niedra bija neparasta personība. Apveltīts ar lielām gara spējām, ar plašu skatu politiskās dzīves notikumos un dziļu dzimtenes mīlestību, viņš dabīgi izvirzījās latviešu sabiedrības vadībā un ar diplomatisku taktu spēja vērst sveštautu politiskās dzīves noteicēju uzmanību uz nodarītām pārestībām dzimtajai zemei Baltijas jūras krastos.

Latgales savādo un bargo likteni ir saskatījuši arī daži inteliģences pārstāvji ar citu garīgās dzīves ievirzi. Pirmā vietā ir jāmin Vitolds Virsnis, īstā vārdā prof. Dr. Reinholds Voldemārs Putniņš. Kā mērnieks savā jaunībā viņš apmeklēja Latgales āres, satikās ar cilvēkiem un, kā redzams, tos mācījās cienīt. Savā grāmatā ,,Sarkanās Svītras'', kas publicēta 1904. gadā, Latgales cilvēkiem viņš veltīja šādu dzejoli:

Mana dzimtene — nomales bērns.
Jā, dzimtene man dārgā! —
Mēs abi sērdieņi esam;
Mums liktenis pamāte barga,
Tās jūgu smago mēs nesam...
Lūk — nomalē tautu saimē
Tu stāvi kā klusākais bērns...

Mums abiem vienāda laime:
Es ar' tavas nomales bērns...
Un nabags, tik nabags es esmu:
Nav pērļu man košu, kas mirdz,
Ko tev kā dārgumu lepnu lai dodu, —
Ne zelta spoža, ne rotu —
Nekā... un tomēr es bagātnieks esmu:
Man krūtīs strauji pukst sirds!...
Šo vienīgo pērli pie kājām tev lieku
Un pats caur to vēl bagātāks tieku.
Un karstākais, svētākais solījums skan:
Līdz kamēr vien krūtīs sirds pukstēs man, —
Pat saule ja beigtu pie debesīm zvīļot —
Es dzimteni mūžam nebeigšu mīļot.

Tanī pašā izdevumā Vitolds Virsnis rakstīja:

Vāja ir satiksme starp šīm blakus gulošām zemēm, kaut gan māsām, vēl vājāka tā ir starp viņas apdzīvojošiem ļaudīm, kaut gan brāļiem... Vienā pusē saceltie vilņi nerada nekādu iespaidu uz otru, tur sauc—še neatsaucās...

Par Vidzemi tiek rakstīts un lasīts gan avīzēs un žurnālos, gan grāmatās—Inflantija ir aizmirsta. Šejieni reti daudzina vārdos, vēl retāk min iespiestā slejā—garāmejot. Viņas labā tiek darīts maz, gandrīz nekas. Un liekas baiga krēsla tin aukstā miglā kā mitros palagos viņas āres...

Tikai 1904. gada 24. aprīlī Cara valdība atcēla drukas aizliegumu, noņemot no Latgales cilvēku dvēselēm garīgas dzīves važas. Pārējie Latvijas novadi kultūras dzīvē bija aizsteigušies tālu priekšā.

Simpatiski Latgales tēlojumi ir atrodami arī Adolfa Ersa un Antona Austriņa darbos.

Apskats nobeidzās ar brīvās Latvijas sākumu. Turpmākie posmi Latgales pagātnes pētījumos prasa atsevišķu pieeju. Par tiem laikiem publicēto dokumentu netrūkst.

Sirsnīgs paldies pienākas prof. Dr. Nikodēmam Bojāram par piesūtītiem materiāliem.

T. Puisāns

Motto:

Vēsture ir tagadnes cilvēka
saskare ar tiem, kas jau ir
miruši, un arī ar tiem, kas
vēl nav dzimuši.
Edmund Burke

DZĪVĀ VĒSTURE

Daudziem, varbūt, šis liksies neparasts temats, jo kā gan vēsture var būt dzīva, ja tās atziņas balstās uz veciem dokumentiem, veciem faktiem, kaŗiem, kas jau sen izkaŗoti un mirušu valdnieku izdotajiem likumiem, kuŗu iespaidus, kā liekas, nevar saskatīt modernajā laikmetā. Kā šāda veida vēsture var būt dzīva? Populārā doma bieži vēsturei pieraksta vēl sliktākus apzīmējumus: mirusi pagātne, miruši kauli, sausi kauli u. t. t., atkarībā no ciniski noskaņota cilvēka izdomas spējām. Vēsture it kā nesniedzas līdz dzīvajam cilvēkam, jo pat faktus objektīvi varot vērtēt tikai tad, kad no notikuma ir pagājuši vismaz 100 gadi.

Tāda veida iebildumi pret vēsturi ir dzirdēti un tādus dzird arī šodien, galvenā kārtā no cilvēkiem, kas lietas būtību nav centušies dziļāk papētīt.

Vēstures tradicijas, mums latviešiem, sakņojas Baltvācu vēsturnieku atziņās, kas, galvenā kārtā, bija ieinteresēti savu tautas brāļu, Baltvācu muižnieku, darbu un saniegumu pētīšanā un aprakstīšanā. Viņu izpratnē, vēsture bija valsts administrācijas, politikas, saimniecības un baznīcas vēsture. Šo tematu aprakstos, viņi varēja atrast, tā saucamos, objektīvos faktus, vienoties par to tulkojumiem un nodot visai sabiedrībai sarakstītās, tā saucamās objektīvās vēstures. Tā ar Baltvācu vēsturniekiem ienāca mūsu zemē pozitīvisma vēstures filozofijas tradicijas un palika stipras līdz šai dienai. Pozitīvisma filozofijai vēsturē pamatus lika franču filozofs Komte (Isidore Auguste Marie Francois Xavier Comte. 1798-1857), līdz

pilnībai to noveda Kambridžas vēstures skola un tālāk kultivēja vācu vēstures filozofi, it īpaši von Ranke (Leopold von Ranke 1795 - 1886). Pozitīvisms saka, ka vēsturisks fakts ir labs tikai tad, kad to var pielīdzināt bioloģiskam faktam zinātniskā nozīmē, pierakstot tam objektīvu jēgu. Valsts administrācijā, saimniecībā, baznīcas pārvaldē un pat politikā tāda veida faktus, bez šaubām, varēja atrast un varēja vienoties arī par to interpretācijām. Vācu muižniecība valdīja administrāciju, saimniecību un baznīcu Baltijas provincēs, viņu vēsturnieki varēja celt gaismā daudz objektīvu faktu un dot tiem viņu kārtai pieņemāmus izskaidrojumus. Šo pozitīvisma filozofiju pārņēma arī latviešu vēsturnieki un kultivēja tālāk. Tā kā latviešiem nebija ne savas politikas, ne savas saimniecības, ne baznīcas, latviešu vēsturnieki, paturot veco rāmi, sāka ietilpināt tur mūsu tautu no administratīvā, saimnieciskā un baznīcas pārvaldes viedokļa. Latviešu tauta kļuva par objektu pati savā vēsturē. Tāda Latvijas vēsture, lielā mērā, ir palikusi līdz šai dienai. Strikti runājot, no pozitīvisma filozofijas viedokļa, latviešiem savas vēstures nebija līdz tam laikam, kad nodibinājās brīvā Latvijas valsts. Pie šī secinājuma, savā konsekventajā domāšanā, ir nonācis arī Felikss Cielēns. Savas grāmatas ,,Laikmetu Maiņā'' pirmajā sējumā viņš raksta:

Šī bojā eja (latviešu cilšu valstiņu) pārcērt lettu (letgaļu), sēļu, kuršu un zemgaļu pastāvīgo attīstības gaitu un padara viņus par bezvēstures masu, no vēstures subjekta pārvērš par tās objektu. Tautai, kuŗai nav savas valsts, nav savas politiskās dzīves, nav arī savas vēstures.Tai var būt un ir sava kultūras vēsture.Tās apdzīvotai zemei, svešu kungu un svešu varu pārvaldītai, var gan būt sava vēsture, bet tā ir šo valdošo cittautiešu un svešu valstu vēsture. (26. lpp.)

Šī ir pozitīvisma filozofijas galējība. Tik bargu spriedumu par savu tautu mēs nedrīkstam pieņemt. Mums jātic un jāzina, ka mūsu tautai ir sava noteikta un ļoti sena vēsture.

Tā mēs nonākam pie jautājuma: *kas ir vēsture?*

Definīcijas vēsturei pasaules literātūrā vēl nav. Bet ir gan zināmi nosacījumi, kas veido vēsturi. Tā, piemēram, lai mēs varētu runāt par vēsturi, ir vajadzīgi fakti, to tulkojums un literārā forma. Bet vai visi fakti ir vēsture? Protams, ka nē. Jo katru dienu varētu saskaitīt miljoniem faktu vienas samērā mazas sabiedrības dzīvē,

tos visus aprakstīt nav iespējams un nav arī vajadzīgs. Tā tad, ir jānotiek faktu izlasei. Šo izlasi veic vēsturnieks. Īpaši trenēts cilvēks, kam ir zināmas vadlīnijas historiografijā un vēstures metodikā. Tā tad, vēsture nav šķirama no vēsturnieka. Vēsturnieks ir cilvēks ar savu personīgo pieredzi, ar saviem ģeografiskās un sociālās vides uzskatiem, aizspriedumiem, patiku un nepatiku. Vēsturisku faktu izvēlē, viņš ieliek savu personīgo subjektivitāti. Citādi tas nemaz nav iespējams, jo tāda ir cilvēka daba. Tālāk vēl, faktu kaudze, pati par sevi neko neizsaka, tie ir jāizskaidro un jāieliek attiecīgā kontekstā. Te atkal izšķirīgu lomu spēlē vēsturnieka subjektīvā pieredze, atziņas un motivācija.

Tādēļ paceļas jautājums, kur tad paliek objektīvā vēsture, par ko tik dedzīgi runā un raksta prātīgi cilvēki latviešu periodikā? Objektīvas vēstures nav, tāda nevar būt un labi, ka tādas nav. Pēdējais teikums skan ciniski, bet tomēr patiesi. Objektīvā vēsture nevar būt, jo neviens fakts nav objektīvs. Fakts nevar būt objektīvs, jo nav objektīva novērotāja. Fakti, kādus mēs atrodam fizikā, bioloģijā, statistikā un t. t., vēstures tulkojumos var dot tikai skeletu, bet skelets nav cilvēks, skelets ir nedzīvs. Vēsture nodarbojas tikai ar cilvēkiem un tikai ar cilvēcīgām problēmām. Piemēram, ja apgalvojam, ka Rīga dibināta 1201. gadā, šis skaitlis ir objektīvs fakts. Šis skaitlis mums nekādu izpratni vēsturē nedod, ja mēs neizprotam tos spēkus, kas pie šī skaitļa noveda. Tā tad, katram faktam aizmugurē ir neredzami spēki, kas faktus rada. Bez šo spēku izpratnes, mēs nevaram saprast arī faktus. Ja mēs šos neredzamos spēkus nesaprotam, mēs nevaram saprast arī faktus. Lielākie faktu krājumi ir archīvi, bet archīvs nav vēsture.

Vēsturnieka uzdevums faktus savā dvēselē pārdzīvot, izauklēt, saprast un ietvert tos literārā formā. Katra vēsture rāda vēsturnieku pašu, viņa tulkoto faktu gaismā. Objektivitāte vēsturē ir tikai ideāls, pēc kā censties, bet sasniegt to vēl neviens nav varējis, un, kā liekas, arī nekad nevarēs. Te jau sāk parādīties vēstures dzīvība, dzīvā vēsturnieka redzes apjomā.

Ja jau vēsture var būt tikai subjektīva, tad kāpēc tāda vēsture ir vajadzīga? Lai šo jautājumu atbildētu, vispirms ir jāparāda atšķirība starp vēsturi un socioloģiju. Vēsture ir šķīrusies no socioloģijas, izveidojot dziļu aizu šo divu humanitāro disciplīnu starpā. So-

cioloģija vāc faktus un no faktu daudzuma mēģina radīt ģeneralizācijas. Socioloģija pēta vienveidības cilvēku attiecībās. Vēsture, turpretim, mēģina saskatīt īpatnības. Pieņemsim kā piemēru franču revolūciju 18. g. s. beigās un bolševiku coup d'ētat 20. g. s. sākumā. Socioloģija mēģina atrast, kas šiem diviem dramatiskajiem notikumiem ir kopējs, bet vēsture, kas tiem ir atšķirīgs un īpatnējs. Šī īpašība padara vēsturi tipiski cilvēcīgu. Tikai fiziskās un garīgās īpatnības raksturo cilvēku, tā pat kā īpatnības raksturo cilvēku attiecības. Katra vēsture ir tautu īpatnību analīze. Līdz ar to, vēsture nevar atkārtoties un vēstures notikumos nevar saredzēt nākotnes notikumu norises. Bet vēsture parāda to, ko socioloģija nevar. Vēsture parāda tautu individuālitāti, tautu nacionālos raksturus, tautu nacionālās identitātes. Tieši šīs nacionālās identitātes vārdā, tautas ir prasījušas sev brīvas valstis un vietas citu tautu forumā, lai savu identitāti saglabātu un tās vārdā radītu savas īpatnējās kultūras vērtības. Tāpēc kādas tautas vēsturi var rakstīt tikai tāds vēsturnieks, kas ir izaudzis no savas tautas un ir ieaudzis savā tautā. Vēsturnieks, kas intīmi pazīst tās garīgo dzīvi, kas var priecāties līdzi savas tautas priekos un skumt līdzi tās bēdās.

Kopēji prieki un bēdas; kopēji sasniegumi un neveiksmes; lepnums un kauns liek latvietim meklēt latvieti un gadusimteņu garajā vēstures pieredzē, dot darbus, kas tuvi katram un caur tiem saredzēt sevi kā veinreizēju parādību pasaules tautu forumā, saredzēt savu nacionālo identitāti un savu nacionālo sūtību. Tā ir dzīvā vēsture. Katrs no mums ir mantotājs no vēstures pūra, katrs no mums ir tāds, kādi mēs esam, pateicoties tikai mūsu senču devumam, kas pie mums ir nonācis vēstures faktu veidā. Vēsture nav un nedrīkst būt tikai pagātne. Vēsture ir tagadne, skatīta pagātnes spogulī un bez šīs pagātnes spoguļa, mēs neviens nevaram saredzēt sevi kā latvieti.

Daudzi latviešu vecāki ir teikuši un viņu bērni ir atkārtojuši, ka latviešu valoda, latviešu organizācijas un sabiedrība viņiem nav vajadzīga. Viņi, pirmā kārtā, esot kanadieši, vai amerikāņi ar angļu valodu un ar tādu vidi viņiem pietiekot. Šie latviešu vecāki neapjēdz, ka viņi laupa saviem bērniem oriģinālu pieredzi un izjūtas, ko var dot tikai specifiskā latviešu kultūra. Domāšana nav nekas vairāk, kā manipulācija ar faktiem, kas gūti pieredzes ceļā. Lai augo-

šajam bērnam šo vēstures pieredzi, tā sakot, ar klēpjiem un izlases ceļā iedotu, kultūrālās tautas lieto skolas. Arī latvieši lieto skolas, lai bērniem dāvātu kaut ko no savas tautas gadusimteņu ilgās vēsturiskās pieredzes, kas ir vienreizēja tautu kopībā. Vēsturiskā pieredze nav tikai ārējo faktu reģistrācija, tā ir pārdzīvojums, kas rodas racionālajam sastopoties ar irracionālo. Līdz ar Sv. Akvīnas Tomu, mēs varam teikt, ka cilvēka prāts un izjūtas nav šķirami jēdzieni. Bez izjūtām dabas pazīšana nav iespējama un bez prāta izjūtas ir aklas. Uzkrāto vērtību daudzums, dažādība un oriģinālitāte rezultējas oriģinālās atziņās, prāta refleksijās un spriedumos. Tikai tur, kur lielās dažādības sastopas, plaukst kultūra un veidojas civilizācijas. Nav lielākas vērtības pasaulē par drosmīgu un oriģinālu prātu. To meklē zinātne un technika. Prāta oriģinālitāte nav iedomājama bez oriģinālas pieredzes. Tāpēc noziegums, ko pastrādā konformitātes uzspiedēji un savas pagātnes noliedzēji, ir tik dziļš, ka to pienācīgi var saprast tikai pēc paaudzēm. Latviskās vides uzdevums trimdā ir papildināt augošā jaunieša pieredzi ar latviskās pagātnes iespaidiem visā to daudzveidībā. Latviskās pieredzes oriģinālitāte, pārdzīvota un baudīta, neizbēgami reaģē arī uz individa atziņām, domu bagātību un uz spriedumiem, pasvītrojot oriģinālitāti darbā un sasniegumos. Nekas šinī pasaulē netiek tik augstu vērtēts, kā oriģināls prāts.

Latviešu jaunietim trimdā ir liela izdevība, sava intelekta attīstības gaitā, mantot ne tikai no britu vēstures tradiciju bagātajiem krājumiem, bet arī, caur latviešu valodu, skolām un organizācijām, piesavināties sev daudz latviskā, tādējādi savienojot sevī divas kultūras, kas abas ir ar ļoti vecām saknēm indoeiropiešu tautu vēsturiskās un kultūrālās sakarībās. Kas šo izdevību ignorē vai noliedz, noziedzas tikai pats pret sevi.

Cilvēks nav šķirams no vēstures, jo vēsture ir pats cilvēks. Lai kur viņš ietu, viņš sev līdzi nes lielu senču mantojuma pūru. Tā ir dzīvā vēsture, no kuŗas nav šķirams neviens dzīvs cilvēks.

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
93-17881

IESKATS PADOMJU HISTORIOGRAFIJĀ.

Padomju vēsturnieku rakstītie darbi pamatīgi atšķiras no brīvā pasaulē rakstītām vēsturēm, kā faktu izvēlē, interpretācijā, tā arī saturā. Lai šo atšķirību saprastu, mēģināsim īsumā ieskatīties Padomju historiografijā. Šim nolūkam, kā piemēru, paņemsim Latvijas PSR vēsturi trīs daļās, kas iznāca periodā no 1953. līdz 1959. gadam. Šis ir interesants periods, jo 1953. gadā mira Staļins, un viņa vietā nāca Hruščevs. Jau pirmajā lapaspusē autoru kolektīvs pasludināja savu uzdevumu. Viņu uzdevums nebija domāts, lai atklātu vēsturisku patiesību, bet gan lai pamatotu augstākā politiskā centrā radīto ideoloģiju. Lai atļauts būtu citēt dažus paragrāfus burtiski:

Autoru kolektīvs un redakcija, vadoties no J. V. Staļina ģeniālajiem darbiem „Par dialektisko un vēsturisko materiālismu", „Marksisms un valodniecības jautājumi", un „Socialisma ekonomiskās problēmas PSR Savienībā", par savu uzdevumu uzskata no marksistiski ļeņiniskās zinātnes pozicijām ar konkretu vēsturisku materiālu parādīt latviešu tautas vēsturiskās attīstības pamatojumus.

Otra tik pat svarīga tēze parādījās jau nākošajā paragrafā:

Padomju sociālistisko nāciju dižajai ļeņiniski staļiniskajai draudzībai ir dziļas vēsturiskas saknes. Latviešu tautas vēsture šinī darbā tiek apgaismota nesaraujamā saistībā ar krievu tautas, ar PSRS vēsturi. Latviešu un lielās krievu tautas vēsturiskie sakari un savstarpējās attiecības ir viens no centrālajiem tematiem, kas tiek apgaismots visās „Latvijas PSRS Vēstures" nodaļīumos un nodaļās.

Latvijas PSR vēstures pirmā daļa rakstīta un publicēta Staļina varas zenita laikā, īsi pirms viņa nāves. Tā, kā liekas, tagad ir vai nu izņemta no apgrozības Latvijā, vai pārrakstīta, atbilstoši jaunajai partijas ģenerāllīnijai. Oriģinālās versijas grāmata ir atrodama tikai ārzemju bibliotekās. Divi minētie citāti parāda, ka vēsturisko faktu izvēles un interpretācijas pamatā ir politiska ideoloģija. Ideoloģija nosaka, kādi fakti jāizvēlas, kādā veidā tie jātulko, lai pierādītu ideoloģijas pareizību. Diktatūru režīmiem tas ir svarīgi, jo ideoloģija ir nepieciešama, lai kontrolētu cilvēku prātus. Vēsturniekam nav tiesību atspoguļot sevi, savus uzskatus un pieredzi, tāpēc

darbs ir jāraksta kolektīvi, pakļaujot visus materiālu krājumus galvenā redaktora uzraudzībai. Faktu izvēle un tulkojums, ideoloģijas kalpībā, pieļauj ne tikai patiesības sagrozīšanu, bet arī tendenciozu melošanu. Tādu vietu Latvijas PSR vēsturē ir papilnam.

Par nožēlošanu, šī ideoloģija, kuŗas pareizību vēsturniekiem jāpierāda, nebija latviešu radīta. Diktāta veidā tā nāca no augstākas politiskas varas centra, latviešu vēsturniekiem izpildīšanai. Cik šī marksistiski-ļeņiniski-staļiniskās zinātnes ideoloģija bija trausla savā zinātniskumā, to pierādīja Staļina nāve un Hruščeva nākšana pie varas. Dažu stundu garā Hruščeva runa 20. komūnistu partijas kongresā 1956. gada februārī, pārvērta ,,ģeniālo'' Staļinu no pus-Dieva par noziedznieku. Arī tālu daudzinātā ,,visu zinātņu korifeja'' gudrība zaudēja savu pievilcību. Ja pirmajā vēstures daļā, kas iznāca 1953. gadā, Staļinam pierakstītos teicienus autori citē ar evanģeliskas patiesības mērauklām vietā un nevietā, tad otrajā daļā, kas gaismu ieraudzīja 1955. gadā, Staļina iespaidi ir palikuši pavisam bāli, bet trešajā daļā, kas iznāca 1959. gadā, nemaldīgajam ,,ģēniju ģēnijam'' vēsture pierakstīja ,,personības kulta'' ļaunumus un nopietnas kļūdas. Mainīgā komūnistu partijas ,,ģenerāllīnija'' lika arī Latvijas vēsturnieku kolektīvam mainīt savus uzskatus. Tāpēc visas trīs Latvijas PSR vēstures daļas krasi atšķīrās viena no otras, kā faktu materiāla izvēlēs, tā arī tulkojumos. Spilgtāku piemēru vēsturnieku agonijai grūti iedomāties. Pašiem savi uzskati nedrīkstēja būt, jārunā tā, kā to mainīgā politiskā vara katrā attiecīgā periodā prasīja.

Latvijas PSR vēstures Zinātņu akadēmijas kolektīvs mums apgalvoja, ka sabiedrības vēsture vispirms ir ražošanas spēku un ražošanas attiecību vēsture, tāpēc tā ir ekzakta zinātne, kuŗas Marksa-Engelsa-Ļeņina-Staļina izvirzītie pamatprincipi ir piemērojami visur, bez tautu un to īpatnību izšķirības. Markss apgalvoja, ka strādniekiem nav tēvijas. Šis, protams, ir Marksa mācības viens no fundamentāliem noteikumiem, kas formulēts industriālās revolūcijas darba attiecību ietekmē, kad funkcija noteica cilvēka vērtību fabrikā un mechaniskā ražošanas procesa organizācijas sekmes rādīja produkcijas apmēri un tirgus cenas. Cilvēks, kā vērtība, pats par sevi sociālās inženieru kalkulācijās eksistēja maz. Līdz ar to, arī cilvēku attiecības ražošanas procesā varēja pakļaut, tā saucamiem,

zinātniskiem novērojumiem, lai par tiem dotu, tā saucamos, objektīvos secinājumus.

Ir arī vēl viena dilēma, ar ko Padomju historiografija vēl nav tikusi galā un, kā liekas, neatmetot marksisma fundamentālās tēzes, nekad arī netiks.

Izejas punkts Marksa socialisma teorijai ir doktrīna par šķiru cīņu, no kā izriet viņa materialistiskais vēstures uzskats un darba virspeļņas jēdziens. Markss deklarēja, ka katrā sabiedrībā pastāv zināmi ražošanas spēki un to izmantošana sabiedrības labā. Tas kopā rada ražošanas materiālo bāzi. Lai to izmantotu, ir nepieciešama sabiedriskā organizācija jeb virsbūve, kas izaug no ražošanas bāzes, ir pilnīgi atkarīga no tās un saskanīga ar to. Ražošanas veidiem mainoties, jāmainās arī virsbūvei. Pie virsbūves pieder visa politiskā struktūra un tās augstākais paveids—valsts. Bet nelaimīgā kārtā, kā to apgalvo Markss, virsbūve nemainās līdzi mainīgajiem ražošanas veidiem. Te mums jāsauc palīgā viņa pārveidotā dialektika. Cīņa starp reakcionāro virsbūvi un progresīvi mainīgajiem ražošanas veidiem, laikam ejot, pieņemas intensitātē tik tālu, ka notiek eksplozija, respektīvi, revolūcija, kuŗā dominē ražošanas bāze, pielāgojot virsbūvi jaunajiem ekonomiskajiem apstākļiem. Tēze-antitēze-sintēze.

Kas tad ir virsbūve un kas ir ražošanas bāze, marksistiskā izpratnē? Pirmā ir kapitālistiskā iekārta, ar privātīpašuma tiesībām uz ražošanas rīkiem un otrā ir apzinīgais, labi organizētais proletariāts, kas cīņā varot zaudēt tikai savas važas. Valsts ir tikai represijas ierocis valdošās šķiras rokās. Valdošās šķiras un to represijas organi ir jāsagrauj, lai proletariāts varētu radīt kaut ko savu, atbilstošu ražošanas bāzei. Pārmaiņām jānāk no apakšas uz augšu, process citādi nav iedomājams.

Pavisam pretējā virzienā notikumu attīstība risinājās Krievijā liktenīgajās novembŗa dienās. Pirms 1917. gada Krievija bija visvājāk attīstītā rūpniecības zeme Eiropā. Tai nebija spēcīga proletariāta, salīdzinājumā ar Rietumeiropas valstīm, nemaz jau nerunājot par tā revolucionāro apziņu. Astoņdesmit procentu no ekonomiskās bāzes, lietojot bolševiku terminoloģiju, veidoja zemniecība, kas Marksa revolucionārajās kalkulācijās eksistēja maz, un ko Ļeņins atklāti nīda. Revoluciju Krievijā uzspieda masām no augšas

maza, labi organizēta un disciplinēta kliķe. Te vēl jāpiezīmē, ka par revoluciju īstā nozīmē var apzīmēt tikai pārvērtības, kas notika 1917. gada februārī, bolševiki izveda tikai coup d'état, bet arī šinī gadījumā pieturēsimies pie bolševiku terminoloģijas. Šī kliķe nebaudīja tautas uzticību, par ko liecināja Satversmes sapulces vēlēšanu rezultāti. Bolševikiem šī Satversme bija jāpadzen. No tā laika demokratiskas vēlēšanas Padomju savienībā nav notikušas, pasakot pasaulei, cik maz komūnisti uzticās paši saviem pilsoņiem.

Lai revolucija varētu turpināt savu gaitu no augšas uz apakšu, bija mākslīgi jārada speciāli orgāni, speciāla virsbūve, kam nebija nekāda sakara ar ražošanas bāzi. Mēs tūdaļ ieraugam birokratiju, kas apvienota komūnistu partijā un varenu represijas organu— Čeku. Lai tautu ātri iedzītu bezierunu paklausībā, birokratija lietoja valsti un tās represijas orgānus, lai radītu, tā saukto ,,Sarkano Terroru'' un masu eksekūcijas. Ražošanas līdzekļi pārgāja birokratijas rokās, kas sevi apbruņoja ar privileģijām, prestīžu, augstām algām un politisku varu. Asins aristokratijas vietā stājās politiskā aristokratija, kā mantīgo šķira, kas eksploatē strādniekus daudz nežēlīgāk, nekā to darīja kapitālisti. Politiskā aristokratija līdz šai dienai savu priviliģēto stāvokli ir ļoti sargājusi. Par to ir gādājuši valsts represijas organi un attiecīgi piemērotā juridiskā sistēma. Šķiru cīņa turpinās, valsts vara sistēmatiksi pieaug. L. Trockim taisnība: staļins un viņa radītā birokratija ,,noēda'' revoluciju.

Šī ir lielākā Padomju historiografijas dilēma, kam atrisinājumu, pagaidām vēl, nevar saredzēt. Paši savas ,,revolucijas'' būtību, saskaņā ar Marksa teoriju, bolševiku vēsturnieki nevar izskaidrot, bez melošanas, vai, labākā gadījumā, bez maskotas sofistikas.

Industriālā revolucija, tā pat kā tās radītā socialistiskā filozofija pieder pagātnei, pagātnei pieder arī uz tās atziņām bāzētās patiesības. Marksa pareģojumi par cilvēka pakļaušanu sabiedriskās struktūras mechaniskajiem procesiem, nav piepildījušies. Mākslīgi pārveidotais apvidus nerada tam piemērotu cilvēku. Materiālie apstākļi un ražošanas attiecības nenosaka vēstures gaitu. Izšķirošais faktors ir un paliek pats cilvēks. Kā piemērs noder pati Padomju savienība. Bankrotējušās ideoloģijas uzliktie žņaugi ir nokāvuši personīgo iniciatīvi un, līdz ar to, arī ražošans procesa produktivitāti. Individs, iekļauts ražošanas procesā, tomēr paliek individs, ar sa-

vām domām, jūtām, vēlmēm, motivāciju, ambicijām u. t. t. Šie ir tie izšķirošie faktori, kuŗus nevar vērtēt inženieris un parādīt statistika. Līdz ar to, arī ražošana nav šķirama no ražotāja subjektivitātes.

Lai nekaitētu latviešu tautas jau pieminētajai ,,dižajai ļeņiniskistaļiniskajai draudzībai'' ar krievu tautu, Padomju Latvijas vēsturnieki nepieminēja renesansi, reformāciju, pretreformāciju, apgaismību un romantismu, garīgās strāvas, kas spilgti atbalsojās Baltijas telpā un pagrieza šo tautu dvēseliskās sejas rietumu virzienā.

Tālāk mēs redzam, ka Latvijas PSR vēsturi ir rakstījis Zinātņu Akadēmijas kolektīvs. Arī šeit Padomju vēsturnieki nav izgudrojuši neko jaunu. Šo pašu metodi, pozitīvisma ziedu laikā, praktizēja Kambridžas vēstures skola Anglijā 18. g. s. baigās un 19. g. s. sākumā, tikai ar to starpību, ka Padomju vēsturniekus objektīvie fakti neko daudz neinteresē. Tiem ir jāpamato komūnistu partijas politika, ja citādi nevar, tad ar puspatiesībām, noklusēšanām un meliem. Tā latvieši Latvijā neko nedrīkst zināt par Hitlera un Staļina sadarbību iespaidu sfairu sadalīšanā austrumos, kas izraisīja otro pasaules kaŗu, un par Molotova ultimātiem Latvijas valdībai 1940. gadā. Dogma prasa, lai runātu par saasināto šķiru cīņu, darba ļaužu revoluciju un Ulmaņa valdības gāšanu. Dogmai kalpo vēsturnieki, kaut gan visas nekārtības sākās tikai pēc tam, kad Sarkanā armija jau bija okupējusi zemi.

Tādā veidā varētu runāt daudz. Aiza divu dažāda veida historiografiju starpā ir dziļa un nepārejama. Vienā pusē dominē vēsturnieks, kas rada mērķi savam darbam, izvēlas faktus un dod tiem tulkojumu, saskaņā ar savu personīgo pārliecību, motivāciju un pieredzi un pakļauj savu darbu citu pārliecību nesaudzīgai kritikai.

Otrā, komūnistu pusē, dominē ideoloģija, kam pakļaujas viss, jo to diktē politiskā vara. Politiskā vara nosaka patiesību un nepieļauj kritiku. Absolutisms nedrīkst apšaubīt pats sevi. Viduslaiki atgriezušies modernā veidā, padarot Padomju savienību par visreakcionārāko valsti pasaulē.

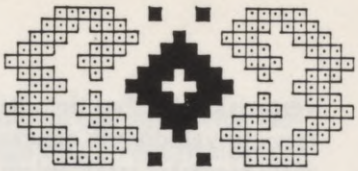

LATVIEŠU KATOĻU RAKSTNIEKU UZDEVUMI.

Vācu lingvistikas filozofs Wilhelm von Humboldt ir teicis, ka rakstnieks rakstot viena alga par kādu tematu, raksta savas tautas biografiju. Šo teicienu mēs varam papildināt ar daudz ko vairāk. Rakstnieks, rakstīdams viena alga par kādu tematu, rāda pasaulei savas tautas garīgo seju caur sava intelekta radošo aktivitāti, caur savu izjūtu dziļumiem, zināšanām un savas izdomas apjomiem, ko tas ir saņēmis no neskaitāmām seņču paaudzēm tēvu tēvu valodas pūrā. Viņa galvenais ierocis ir valoda, kas neredzamās izjūtas, domas un pieredzi pārvērš konkrētos simbolos, jo valoda ir ideju redzmais veids, respektīvi, valodā rakstnieka intelekts vienojas ar skaņām, simboliem un rakstu zīmēm ausīm dzirdamās un acīm redzamās formās. Šie pirmie trīs teikumi varētu likt saprast, ka lielā valodu dažādība rada arī izolētu dažādību rakstnieku radošā darbā pasaules mērogā. Tas tā gluži nav. Civilizācijas politiskās robežas nepazīst un pat visstiprākie krātiņi nav varējuši ieslodzīt sevī cilvēku domas un viņu radītās idejas un nav varējuši aizkavēt viņu īstenošanos valodu formās. Katrs runas veids, sākot ar visprimitīvāko, sastāv no neskaitāmu individu pieredzes kopojumiem, kas laiku laikos ir bijis padots tam lielajam vienotājam spēkam, kas ir cilvēka daba. Rakstnieks, lietojot valdou, kā savu ieroci, lieto to arī kā dzīvu vēsturi, jo valoda ir pilnīga tautas vēsture, ja tikai mēs viņu prastu pilnīgi izskaidrot.

Lai cik dažādas arī neizklausītos cilvēces valodas, tās satur sevī ģeneralizācijas vai vispārinājumus kā gramatiskās formās, izteiksmes veidos, skaņu pārmaiņās, runātāja izjūtu apcirkņos un valodu mērķos. Sakarības starp pasaules valodām vairs nav nekāda mistērija. Tās eksistē, tās eksistē un gaida, kad cilvēku radošie prāti tās sāks celt gaismā, vismaz definējot problēmas, ja ne vairāk. Šīs problēmas ir kolosālas. Ar šīm problēmām pasaules filozofi jau ir nodarbojušies zinātniskā veidā sākot ar 17. g. s. un nodarbosies tik ilgi, cik ilgi eksistēs pati cilvēce. Valodu formās un to radnieciskos grupējumos arvien vairāk tiek atrastas sakarības un līdz ar to arī

vēsturiskas liecības tiem laikiem, kam rakstītu datu nav. Šos laikus latviešu valodā mēs saucam par aizvēsturi. Pētot aizvēsturi, zinātnieki pievēršas izrakteņiem, kuŗus izskaidrojot modernos laikos arvienu vairāk tiek pievienoti lingvistikas materiāli. Tā ir likti pamati jaunai disciplīnai literāro pētījumu pūrā, ko mēdz saukt par Lingvistikas vai Filoloģijas vēsturi. Tikai archeoloģijai sadodoties rokās ar Filoloģijas vēsturi, vispilnīgāk var tikt celtas gaismā tautu vēstures no tiem laikiem, kad rakstītu liecību trūkums tin pilnīgā tumsā cilvēku daudzveidīgās aktīvitātes. Tieši valoda ir tā, kas ieslēdzot sevī neskaitāmu paaudžu jūtas, priekus un bēdas, dzīves veidu un pielāgošanos apvidum, visciešāk vieno vistālāko pagātni ar vistuvāko tagadni. Šīs neskaitāmās seno laiku paaudzes ar to izveidoto valodu ir nodevušas mums tās pašas jūtas, ko pārdzīvoja individi un ģimenes senātnē un ko pārdzīvo individi, ģimenes un tauta tagad.

Cilvēces vēsturiskais periods ir samērā īss, kamēr tās aizvēsture iekļauj sevī miljoniem gadu. Tieši šinī tumšajā aizvēsturē ir veidotas fundamentālās cilvēces un arī atsevišķu tautu rakstura īpatnības un, ar maziem grozījumiem, tās ir nodotas mūsdienu etniskām kopām.

Katra tauta ieiet citu tautu forumā ar kaut ko vienreizēju, ar kaut ko tādu, kas citām tautām nav un, vienreizējo īpatnību vārdā, tā prasa sev brīvību, lai brīvībā kultivētu, veidotu, attīstītu un sargātu šīs īpatnības un nodotu tās tālāk nākošām paaudzēm. Šīs īpatnības to plašākos apmēros mēs saucam par tautu kultūrām. Lielā tautu kultūru dažādība ir skaistākā Dieva dāvana pasaulei, ja cilvēki pie tām pieiet ar atklātu prātu, ar izpratni, iecietību un bez aizspriedumiem. Kultūras nav agresīvas, tās tiecas viena otru daiļot, kamēr agresīvā politika, vienveidības vārdā, tās cenšas iznīcināt, lai pati kļūtu nabadzīgāka. Tāpēc latviešu rakstniekiem ir pienākums rakstīt savas tautas biografiju, lai atspēkotu agresīvās iekaŗotāju politiskās ideoloģijas spaidus un rādītu pasaulei savas nacionālās vienības gara dzīves īpatnības, kuŗu vārdā tai ir tiesības prasīt vietu citu tautu forumā. Tas ir minimālais, ko viena tauta sev var prasīt un tas ir minimālais, bez kuŗas neviena organizēta kopa nevar dzīvot.

Paceļas jautājums, kāpēc tad mēs pasaulē šodien atrodam tik daudz valodu, dialektu, izlokšņu un citu mazāk atšķirīgu runas veidu? Kad un kur ir sākusies šī dalīšanās un vai tās pēdējā pakāpe jau ir sasniegta?

Nav šī apskata uzdevums mēģināt atbildēt nu pat pieminētos jautājumus, gribam īsumā vērst lasītāja uzmanību uz vēsturiskiem aspektiem valodu formās.

Daudzi teologi arvienu runā par valodu, kā vienreizēju Dieva dāvanu cilvēkiem, cieši saistītu ar pārdabīgo cilvēcības jēgu, kuŗu var vislabāk izteikt triju vārdu kopā: gars, dvēsele un inteliģence. Tā pat valodu dažādību tie cenšas izskaidrot ar cilvēku nepaklausību lielajam Radītājam. Piemēram, mēs visi zinām Vecās Derības stāstu par Bābeles torni. Daži sen-grieķu filozofi meklēja valodu izcelsmes sākumus cilvēku iedzimtā tieksmē vienot dažādas skaņas ar specifiskām nozīmēm, citi atkal mēģināja izskaidrot valodas izcelsmi ar tradicijām un praktisku nepieciešamību izmainīt ziņas un domas. Visas nu pat minētās spekulācijas liek saprast, ka daudzās valodas dažādās vietās dzima reizē, runājot aptuveni. Bet lielākais valodnieku daudzums, kā liekas, vārdu sakarībās, skaņu pārmaiņās, intonāciju dažādībās, gramatiskās formās, izteiksmes veidos un idiomās meklē kādu senu pirmvalodu, no kuŗas izveidojās lielais valodu daudzums, kā pamats lielajam tautu daudzumam. Tā dzima salīdzināmā valodniecība un Filoloģijas vēsture, kas jau ir ieņēmusi prominentu vietu vēsturisko faktu vērtējumos.

Kuŗš no šiem trim uzskatiem ir pareizs, vai nepareizs, vairāk pareizs, vai vairāk nepareizs, nav šī pārskata uzdevums to izšķirt. Ja arī mēs to gribētu, mēs to nevarētu, jo par šiem jautājumiem ir lauzts daudz šķēpu pagātnē un, liekas, šķēpi lūzīs arī nepārredzamā nākotnē, bet katrs no šiem uzskatiem ietveŗ sevī kādu vēsturiska rakstura perspektīvi, kas pasaka, ka noteicošais faktors valodu dažādību veidojumos ir bijis apvidus. Ar vārdu—apvidus, jāsaprot ne tikai ģeografisku vidi, bet arī klimatu, cilvēku kopas sadzīves normas, tradicijas un to saskari vai nošķirtību no līdzīgām citām cilvēku kopām. Apvidus, kā liekas, ir veidojis valodu formas, apvidus ir veidojis arī domu un izjūtu normas. Bet vai doma ir veidojusi valodu, vai valoda domu, uz šo jautājumu vienu atbildi pasaules literātūrā velti meklēt. Arī šī jautājuma izšķiršana mums jāatstāj nākotnes lingvistikas filozofiem. Atgriezīsimies atkal pie vārda —apvidus. Ir nenoliedzams fakts, ka apvidus, kā vissvarīgākais faktors ir iespaidojis kā valodu, tā arī cilvēku domāšanas veidus, jo vienīgi valoda var pārstāvēt dabu cilvēku dvēselēs. Līdz ar to ap-

vidus ir atstājis valodu formās un to tvertajā tautas dzīves ziņā lielu daļu no tautas vēstures. Valoda pati, kā jau norādīts, ir pilnīga vienas tautas vēsture, ja tauta un tās prātnieki to pilnīgi spētu izskaidrot. Atmetīsim pozitīvisko historiografijas veidu, kas ir meklējis tikai tā saucamos objektīvos vēstures faktus un to ārējās sakarības, bet gan centīsimies saredzēt tos neredzamos spēkus aiz faktiem, kas faktus ir radījuši un kas faktiem ir devuši motivāciju, dinamiku un virzienu. Kā piemēru var minēt mūsu 18. novembri. Ka tāds 18. novembris ir bijis latviešu tautas vēsturē, to zina katrs bērns pamatskolas vecumā, tāpēc arī nav liela māksla ierindot to faktu garajā rindā, bet kādi bija tie neredzamie spēki, tie centieni, tās izjūtas, ciešans, prieki un bēdas, kas pie 18. novembŗa noveda, ir jau vesela vēstures filozofija, kuŗas izpratne nosaka visa 18. novembŗa, kā notikuma, jēgu.

Ja mēs no šī viedokļa pieejam notikumiem sabiedrības dzīvē, atklājas brīnišķīga pasaule, kolosāla savos apmēros, maz pētīta un maz izprasta, kas slēpj sevī to visbūtiskāko tautas daļu: tautas oriģinālo dvēseli. Rakstnieki ir valodas meistari, ne viens neprasa, lai viņi būtu filoloģijas speciālisti, bet viņu uzdevums ir tēlot, pēc labākās izpratnes, pašiem sevi, līdz ar to viņi tēlos pēc labākās izpratnes savu apvidu, kuŗa produkts viņi ir kā cilvēki. Katrs rakstnieks, viena alga par ko rakstīdams, raksta savas tautas biografiju. Bet biografijai, lai tā būtu pēc iespējas pilnīga, ir vajadzīgi ne tikai fakti un to ārējās sakarības, bet galvenā kārtā to neredzamo spēku tēlojums, kas faktus rada, dod tiem virzienu un spēku. Un tikai rakstnieks vai dzejnieks ar savu izjūtu, ar savu spēju skārt dziļākās cilvēku dvēseles stīgas un ar savu mīlu pret tautu, var atklāt ārējo faktu neredzamās saknes un radīt fizisku spoguli, kuŗā katrs cilvēks varētu saskatīt savas garīgās sejas vissīkākos vaibstus. Katram rakstniekam rakstot ir pienākums reģistrēt sava tiešā apvidus īpatnības, cilvēku sadzīves normas, neparastos vienkāršās tautas izteiksmes veidus, neparastus vārdus, gramatiskās formas, lokalismus un t. t., jo tieši šī veida leksikā var slēpties reālas liecības no aizvēstures laikiem, tik pat svarīgas, cik svarīgas ir bijušas ķīlu rakstiem aprakstītās māla tabletes, kuŗas lielos daudzumos ir atrastas Mazāzijas smiltīs. Šis teiciens jāņem pavisam tuvu pie sirds tiem rakstniekiem, kas nāk no Latgales, jo apvidus Latgalē, ieskaitot latgaļu

runas veidu, ir maz pētīts, bieži vien apzinīgi ignorēts un ar gudru ziņu politiski nospiests. Bez Latgales apvidus pazīšanas nav iespējams izskaidrot Latgales latvieša etnisko sīkstumu, kādu tas parādīja dzīvojot cauri 300 gadu ilgajam nošķirtības periodam un spēju iznest sev līdzi lielu kultūrvēsturisku materiālu pūru. Bez šī fakta izpratnes, nav iespējams izprast arī visas Latvijas vēsturi. Lai padomā par šo jautājumu tie, kas vēl ir pārliecināti, ka tā saucamais latgaļu dialekts, ir izveidojies no kaut kādas nezināmas latviešu valodas slāvu valodu ietekmē jau sākot ar 12. g. s. un kā tāds tas ir nesvarīgs, nododams iznīcībai un pati Latgale piespiedu kārtā latviskojama, pārveidojot arī tās vēsturiskos vietu vārdus.

Katrs rakstnieks viena alga par ko rakstīdams, raksta savas tautas biografiju.

Noslēgumā vēl daži vārdi tieši katoļu rakstniekiem. Politiskās tautas vienības apoloģēti ir bieži apgalvojuši, ka katoliciskā un protestantiskā vēstures faktu tulkojumā nevarot saskatīt un arī neesot nekādas starpības. Reliģija esot katra cilvēka personīga lieta, ko katrs brīvi varot praktizēt savā baznīcā un, varbūt, arī privātās mājās, ja tas netraucē kaimiņa garīgo labsajūtu.

Nekas nevar stāvēt tālāk no patiesības. Ar šāda veida apgalvojumiem var nākt tikai tādi cilvēki, kas neizprot ne protestantisko, ne katolicisko mentalitāti. Reliģiskie pārdzīvojumi skar cilvēka dvēseli visdziļāk, atstājot paliekošas pēdas visā garīgās dzīves struktūrā. Katolicisms Baltijā ienāca vācu ekspansijas ceļā un sasniedza dzimstošās Maskavas valsts robežas 14. g. s. vidū. Reformācija 16. g. s. vidū pārtrauca Livonijas attiecības ar Romu. No tā laika Vidzemes un Kurzemes latvieši vācu un zviedru iespaidā pievienojās Ziemeļeiropas protestantisko tautu saimei, kamēr Latgali Reformācija skāra tikai pavirši un uz īsu laiku, neatstājot ne mazākās pēdas Latgales latviešu mentalitātē. Tāpēc Latgali var uzskatīt kā nepārtraukti saistītu ar Romas kuriju veselus 600 gadus un caur to ar kādreiz homogēno latīņu civilizāciju, kas bija izveidota Romas kurijas protekcijā. Stiprā Katoļu baznīca, ar savas organizācijas galveno sēdekli Vatikanā, kuŗu nevarēja aizkārt cariskās Krievijas represiju smagā roka, izglāba Latgales latvieti no pārtautošanas un iedeva trešo zvaigzni Latvijas valstij. Ja mēs pielaižam vēstures faktu tulkojumos dažus ,,ja būtu'', tad ar zināmu pārliecību var apgalvot,

ka protestantiskie Latgales latvieši, savā 300 gadu ilgajā nošķirtībā, būtu nozuduši svešu tautu apkampienos, atstājot tikai archeoloģiskas liecības par Baltu apmetnes vietām, kā tas ir tagad tālu aiz Latvijas politiskās austrumu robežas. Šī, protams, ir tikai spekulācija, bet par nožēlošanu, reāla.

Katolicisms savā būtībā ir ļoti tradicionāls. Ne par velti Katoļu baznīca, blakus Svētiem Rakstiem prominentā vietā liek arī baznīcas tradicijas. Katolicisms ir patriarchals, helenistisks un metafizisks savā filozofiskā uztverē. Katolicisms ir arī kontemplatīvs, liekot cilvēkiem gremdēties sevī un meklēt vērtības sevī. Par to liecina lielais reliģisko ordeņu un klosteru tīkls, kas klāj visu zemes lodi.

Protestantisms, turpretim, liekot savas reliģiskās pārliecības pamatos Bībeles tulkojumus, ēbrēju profetu un apokaliptiskos rakstus, ir ienesis cilvēku attiecībās daudz pasaulīguma, daudz laicīgās laju aktīvitātes, nacionālisma, materiālisma un dzīves prieka. Reformācija Eiropas ziemeļos, tā pat kā Renesanse tās dienvidos pavēra cilvēku domāšanas veidos jaunus apvārkšņus tieši pasaulīgā plāksnē. Protestantisma garā šī laicīgā dzīve ir ne tikai sagatavošanās mūžībai, bet arī aktīvitāte ko veidot, baudīt un par ko priecāties. Šis faktors, varbūt, arī izskaidro parādību, ka materiālā turība protestantiskās zemēs ir augstāka, nekā katoļu, neminot dažus izņēmumus.

Šī ir īsumā fundamentālā starpība starp divām reliģiskām mentalitātēm. Jāņem vērā, ka šīs divas mentalitātes, vai labāk sakot, dažādības reliģiskā uztverē, nerunā viena otrai pretim. Nenosoda viena otru. Drīzāk gan, viena otru papildina. Bet katrā ziņā, slikti darīs tas katoļu rakstnieks, kas mēģinās tulkot protestantismā ieaugušā cilvēka reliģiskos pārdzīvojumus, un protestantiskais rakstnieks tādā pašā garā vērtēs katoli. To ir darījuši daudzi, un to lielākais vairums ir nobeiguši savas vārsmas ar vienas vai otras puses reliģisko izjūtu neizprastu, pārprastu vai netiešu nosodīšanu. Nekas nevar sāpināt cilvēku dziļāk, kā kvēpi mesti tā garīgās dzīves reliģiskos apcirkņos.

Rakstniekam savā darbā ir jāieliek tikai pašam sevi, tēlojot to vidi, no kuŗas tas ir nācis un no kuŗas tas ir izaudzis. Latviešu tautas kultūrālo vērtību daudzveidība to prasa un šinī lielajā daudzveidībā, rakstnieks, būdams uzticīgs pats sev un tēlojot savu vidi, rakstīs arī īstu un neviltotu savas tautas biografiju.

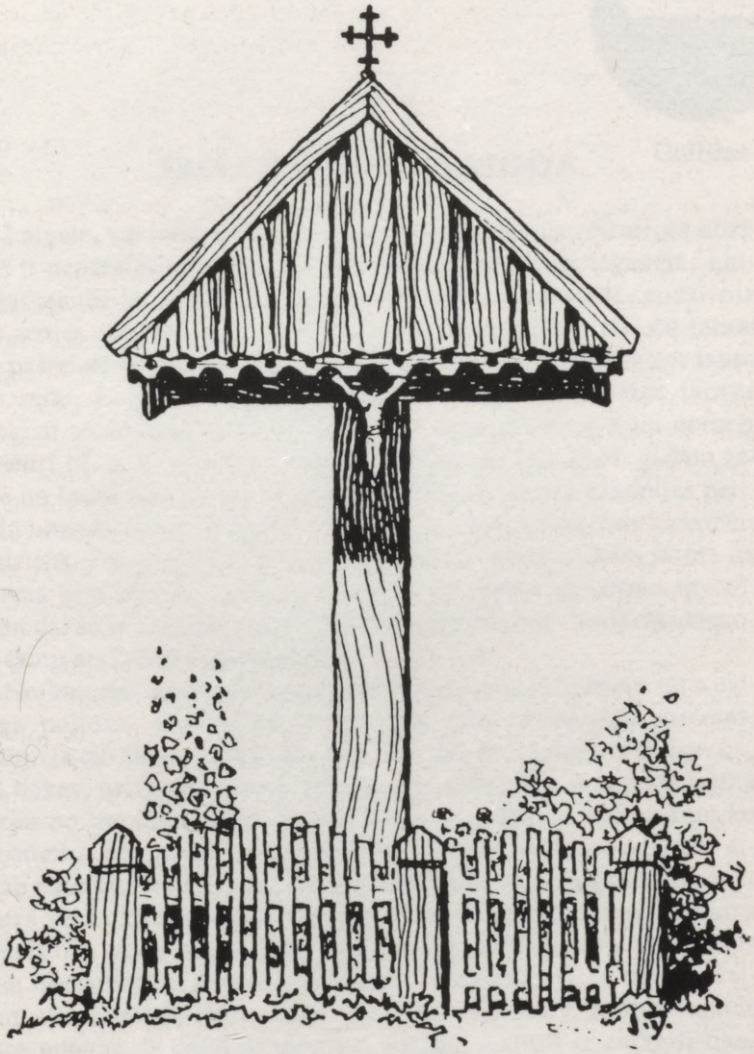

Latgales krustceļi.

J. Dekšņa zīmējums

TREŠĀ ZVAIGZNE — LATGALE

Gulbene

Latgale, vai pavirši tulkojot, latviešu zemes gals vēsturiskā nozīmē ir nepareizs jēdziens. Latgali, lielākā baltu cilts tagadējās Latvijas teritorijā, pirms vācu ienākšanas 12. g. s. un vēlāk, apdzīvoja šīs zemes centrālo daļu un deva Latvijas valstij un latviešu tautai to pašreizējos nosaukumus. Svešām okupācijas varām šķeļot tautu un zemi, Latgales nosaukums nozuda Vidzemē, paliekot saistīts tikai ar to latviešu teritorijas daļu, ko nevarēja okupēt un noturēt zviedri 17. g. s. sākumā. No vācu ienākšanas līdz 1629. gadam zeme un tauta bija viena. Apmēram 400 gadu garajā Livonijas periodā nozuda cilšu lojalitātes un to vietā stājās vienas tautas kopējs jēdziens. Par to mums spilgtu liecību deva folklora, kam saturs un forma bija būtiski viena un tā pati, neskatoties uz izrunu savādībām dažādās Latvijas malās. Folklora bija tā, kas visstiprāki vienoja tautu arī brīvās Latvijas laikā.

Neskatoties uz šo lielo nacionālo vienotāju spēku, svešu varu naidīgā politika, administrācija un uzspiestās teoloģiskās sistēmas, iezīmēja cilvēka apziņā atšķirības, kas nav izzudušas vēl šodien un, kā liekas, neizzudīs nekad. Šīs analīzes uzdevums ir iezīmēt īsumā dažas no šīm atšķirībām. Šis raksts nav domāts, lai kādam kaut ko pārmestu, bet gan lai tautas brāļiem Latvijas rietumos pavisam atklāti pateiktu, ka Latgales latvietis, ne bez iemesla, ir ļoti jūtīgs pret katra veida krievu uzmācības draudiem un visasāki noraida katru atbalstu šī veida uzmācībai. Šinī punktā, kā liekas, ir meklējams visu domstarpību pamats. Pierakstīt Latgales latviešu izrunas veidam slāvu valodu ietekmi un, ar šo atziņu pamatā, kropļot tautas gara mantas, ir varējuši tikai tie, kas par Latgali ir zinājuši tikai statistikas, viena alga, vai tās ir bijušas cīparu virknes, vai arī pozitīvisma garā aprakstītie notikumi. Jānožēlo, ka par to tagad vēl ir jārunā, bet tomēr ir jārunā.

Latgales nosaukuma izcelšanās.

Pieskaroties vārdam—Latgale (Latgola) vēsturiskā nozīmē, izrādās, ka tas nav nekāds jauns izgudrojums. Kā to chronisti no sirmās senatnes liecināja, latgaļi esot bijuši lielākā baltu cilts, kas apdzīvojuši tagadējo Latvijas teritoriju. Chronists Indriķis (Henricus de Lettis) tos sauca Letthi jeb Letthigali, vēlāk tikai Letthi un to apdzīvoto zemi par Letthia. Krievu un poļu chronikās nosaukums parādījās tikai drusku mainīts—Lotigola vai Lotihola. Attīstot šo nosaukumu tālāk, iznirst mums tuvi vārdi—Latvija un latvieši[1]. Vācu iekarojumiem pieaugot austrumu virzienā, latgaļu vārds pazuda no sveštautu rakstiem un tā vietā stājās Liefland (Liffland, Livland, Livonia). Sākot ar 15. g. s. nosaukums pārveidojās vēl vairāk: Liflanty, Iflanty, Inflanty un ar zviedru nostiprināšanos Vidzemē parādījās zviedru Inflantija un poļu Inflantija. Vārda Inflantija izveidošanos varēja arī iespaidot šādi ģermāņu vārdi: Yiffland, Inflant un Uppland, kas ir bijuši lietoti pie ģermāņiem jau agros Viduslaikos. Ar vārdiem Yffland, Inflant un Uppland esot apzīmēta kādas valsts vai nu centrālā daļa, aizmugures zeme vai augšzeme, uz kuŗu valdnieki balstīja savu varu.[2] Pāvestam Leonam XIII pasniegtajā albumā 1888. gadā latviešu un igauņu apdzīvotā zeme apzīmēta kā Māras Zeme — *Terra Mariana*.[3]

Šis vēsturiskais nosaukums, kas kalpoja kā pirmais vienības apzīmējums Baltijas zemēm un kas savu oficiālo atzinumu ieguva Laternas koncilā Romā 1215. gadā.[4] Šinī koncilā piedalījās trīs Livonijas bīskapi. Bīskaps Alberts esot lūdzis pāvestu Inocentu III neaizmirst Kristus Mātes zemi—Livoniju.[5] Līdz ar Reformācijas kustību, protestantiskās tautas daļas apziņā Māras Zeme kā nosaukums izzuda, bet Latgales latvieši to paturēja un glabā vēl šodien. Latvijas trešā zvaigzne 19. g. s. otrajā pusē sāka apzīmēties par Vitebskas guberņu un paši iedzīvotāji par vitebskiešiem.

Vēsturiskais Latgales nosaukums iznira no laika tumsas un ātri iegāja tautā kā vienīgais novada apzīmējums īsi pirms 1905. gada revolūcijas. Rakstos, kā liekas, pirmais Latgales vārdu lietoja Fr. Kemps 1900. gadā paša izdotajās skatu pastkartēs. Rakstot „Baltijas Vēstnesī" Fr. Kemps lietoja vārdus Latgale un latgalieši. Viņš sāka izdot savu laikrakstu latgaļu dialektā 1905. gadā ar nosaukumu—*Gaisma*. Fr. Kemps sarakstīja un izdeva 1910. gadā grāmatu

—Latgalieši. Līdz ar šo vārds ieviesās visā latviešu literātūrā.

Feodālisms.

Pievēršoties Livonijas periodam, kas aptvēra laiku no vācu ienākšanas līdz 16. g. s. vidum, jāsaka, ka latviešu nacionālās solidaritātes veidošanās gaitā, tas bija vissvarīgākais periods visā tautas vēsturē. Šinī 400 gadu garajā periodā visa zeme bija apvienota ar vienu nosaukumu—*Terra Mariana* un ar vienu feodālās pārvaldes sistēmu. Kristiānisma iespaids tautas zemākajos slāņos, kā redzams, ir bijis samērā vājš, kustības brīvība samērā liela un pārticība pietiekoša, lai tauta brīvi radītu un praktizētu savas nacionālās paražas un savas tradicijas. Cilšu atšķirības sāka izzust un to vietā arvienu redzamāk nostājās viena tauta. Folklora ziedēja.[6] Uz folkloras pamatiem, tās aktīvā radīšanas procesā, latvieši veidoja savas nacionālo izjūtu saites kā viens ar otru, tā arī ar dabu, zemi un tēva sētu. Tieši šinī periodā radītā folklora, kā liekas, lika pamatus latviešu tautai un tās vēlākajiem nacionāliem centieniem. Latviešu nacionālisms un visi nacionālās dzīves procesi ir atraduši savas saknes folklorā, veidojot visstiprāko pamatu arī šodien. Jezuitu ziņojums uz Romu—*Synodus Dioecesana Vendensis, et Livonia, kas sastādīts* 1611. gadā runāja par latviešiem kā par vienu tautu un par viņu valodu kā par vienu latviešu valodu, kaut gan autori atzina dialektu atšķirības dažādos novados.[7] No katoļu priesteŗu ziņojumiem uz Romu, mēs redzam, ka jau 17. g. s. sākumā, visa latviešu tautas apdzīvotā teritorija ir apzīmēta ar vienu vārdu—*Lotavija.* Lietuviešu priesteŗi, kā liekas, bija arī pirmie, kas piemēroja šo vārdu baltu valodu garam, nostiprinot pamatus arī nosaukumam—*Latvija.*

Livonijas periods jāapzīmē par tipisku feodālās zemes pārvaldes periodu, cik tas tipisks visā Baltijā varēja būt.[8] Vācu iekaŗotāji pārdēstīja feodalismu Baltijā mākslīgi tad, kad tas Vakareiropā, kā zemes pārvaldes veids, bija sasniedzis savu augstāko attīstības pakāpi. Tā bija, tā sakot, kungu šķiras valdība. Lielie zemes īpašnieki apbruņoja sevi ar dižciltīgo tituļiem, privilēģijām un tiesībām, vidējā kārtā ietilpa priesteri, kas laikam tekot, pielīdzināja sevi dižciltīgajiem un feodalisma piramīdas pamatā atradās zemniecība, kas kalpoja kā ekonomiska nepieciešamība divām minētajām kungu kārtām. Pārvietojoties uz Baltiju feodalisms mainīja savu seju. Tā kā Baltijas apgabals bija šķirts no Vācijas ar pagānisko Prūsiju un

Lietavu, tās valdošās kārtas varēja operēt diezgan patstāvīgi, atzīstot kā pāvesta, tā arī vairāku citu Rietumeiropas valdnieku varu par tik, par cik tas bija izdevīgi viņu iekšējo vai ārējo lietu kārtošanai.

Feodalisma piramīdas augstāko galotni Vakareiropā veidoja ķēniņš, kā lēņu kungs. Lai gan tā vara bija samērā ierobežota, tomēr tradicijas prasīja lēņa saņēmēju zvērēt uzticību tronim. Vasaļa uzdevums bija kalpot savam lēņu kungam gan kā zemes pārvaldniekam, gan kā kaŗaspēka komandierim kaŗa gadījumā. Izsakoties ar modernā cilvēka vārdiem, vasalis kalpoja kā ierēdnis, ko varēja iecelt un atcelt, saskaņā ar vajadzību un pakalpojumiem.

Baltijā kronētu valdnieku nebija. Vasalis savu lēni saņēma vai nu no baznīcas, vai ordeņa pārstāvjiem. Kā viens, tā otrs tie bija kolektīva organizācija, kuŗu sastāvs un vadība pastāvīgi mainījās, neatstājot aiz sevis paša Dieva svētīto tradiciju un likumu nostabilizētos troņus, neatkarīgus no valdnieku personībām. Feodalisma sabiedriskās piramīdas pamatu, jeb zemniecības slāni, veidoja latvieši, kamēr visi kungi bija sveštautieši, kas runāja savu valodu, kultivēja savas tradicijas un baudīja savu kultūru. Kungi savā augstprātībā ar nicināšanu norobežojās no visa latviskā, ignorējot zemnieku kārtas radošo garu, tradicijas un folkloru. Ja starp tās pašas tautības zemniekiem un kungiem Vakareiropā varēja pastāvēt kaut kāda veida garīga radniecība, kaut kāda veida nacionālās simpatijas, tad Baltijā tāda veida attiecības neeksistēja. Vakareiropā zemnieku materiālais un tiesiskais stāvoklis nesasniedza savu galīgo degradāciju, kamēr Baltijā zemnieki nogrima līdz verdzības līmenim, kā kungu izdoto likumu, tā arī baznīcas sludināto ētisko normu apjomos. Šīs ir Baltijas feodalisma zemes pārvaldes visbūtiskākās atšķirības, salīdzinājumā ar to pašu zemes pārvaldes sistēmu Vakareiropā.

Reformācija.

Kā viens no vissvarīgākajiem faktoriem, kas iezīmēja Livonijas perioda beigas un latviešu zemnieku stāvokļa strauju pagrimšanu bija Reformācija. Kā jau paruna saka: viss sākās ar mistiku un beidzās ar politiku. Mārtiņa Lutera labie nodomi izravēt nezāles Kristus vīna dārzā, pārvērtās par ekonomisku un nacionālu cīņu pret Romas iespaidiem, tiklīdz šīs cīņas vadību pārņēma vācu laicīgie valdnieki.

Mārtiņš Luters savās publikācijās ,,Par civīlo varu'' un ,,Uzsaukumā vācu dižciltīgajiem'' skaidri pasaka, pa kuŗu ceļu viņš domā iet. Atšķirot politisko un garīgo sfairu vienu no otras, viņš uzdeva katram pilsonim pakļaut sevi valsts varai, nodibinātajai sabiedriskai kārtībai un, bez aktīvas pretestības, paciest sekas, vai pat netaisnības.

...Mums ir impērijas vārds, bet pāvestam pieder mūsu bagātības, gods, cilvēcīgā miesa, dzīvība, dvēsele un viss cits, kas ir mūsu. Tā mēs vācieši šinīs attiecībās tiekam piekrāpti. Pāvesti gatavojās kļūt par imperātoriem, tā kā tas tiem neizdevās, viņi tomēr pacēla sevi augstāk par imperātoriem...''[9]

Savu padevību Vācijai viņš apliecināja arī Vormsas sanāksmē 1521. gadā, paša Svētās Romas Ķeizaristes valdnieka Kārļa V priekšā.

Te nepārprotami runāja vācu nacionālists un arī apelēja pie līdzīgi noskaņotajiem princiem. Tālāk vēl, viņa paša sacelšanās pret tradicionālo baznīcu, saucieni pēc reformām un viņa paša apliecinātā cilvēku individuālā tieksme pēc Dieva atziņas ticībā un Svētajos Rakstos, radīja nepārprotamas demokratiskas tendences, kas radikālu sludinātāju (Thomas Münzer un daudzu citu) iespaidā izraisīja zemnieku nemierus 1524. gada vasarā. Te jāpiezīmē, M. Luters bija sava laika un apstākļu bērns. Tā laika feodālā sabiedriskā iekārta, viņa pārliecībā, bija paša Dieva nodibinātā negrozamā kārtība zemes virsū, tāpēc katra sacelšanās pret to nozīmēja sacelšanos arī pret Dievu. M. Luters savos rakstos ārkārtīgi asi vērsās pret nemierniekiem. Kad viņa aicinājumi pēc miera un iecietības nelīdzēja, viņš publicēja savu slaveno traktātu ar nosaukumu: Wider die räuberischen und mörderischen Bauern (Pret zemnieku slepkavu un laupītāju bandām).

Otrkārt, viņi (zemnieki) rada nekārtības, ļauni laupa un posta klosterus un pilis, kas viņiem nepieder. Par šo vien, kā laupītāji un slepkavas, viņi pelna fiziskā ķermeņa un dvēseles divkāršu nāvi. Tas ir pareizi un likumīgi nosist dumpinieku pie pirmās izdevības, kā tāds viņš ir jau Dieva un ķeizara nolādēts. Katrs cilvēks ir publiskā dumpinieka tiesnesis un soda izpildītājs. Līdzīgi kā izceļoties ugunsgrēkam, kas pirmais to nodzēš, ir labs cilvēks. Dumpošanās

ir ne tikai ļauna slepkavība, bet arī tā kā liels ugunsgrēks, kas dedzina un posta zemi; tāpēc nekārtības nes sevī zemi pilnu ar slepkavībām, asinsizliešanu, rada atraitnes un bāreņus un posta visu, kā vislielākā nelaime. Tāpēc, katram jāsit, jāžņaudz un jādur, slepeni vai atklāti, un jāievēro, ka nav nekā indīgāka, kaitīgāka un velnišķīgāka par dumpinieku. Tā pat kā kāda pienākums ir nosist traku suni; ja tas netiks iznīcināts, viņš iznīcinās tevi un visu zemi līdz ar tevi.[10]

Savas atziņas šinī rakstā M. Luters ļoti bieži pamato ar norādījumiem Jaunajā Testamentā. Vācu prinčiem nekas vairāk nebija vajadzīgs, kā atrast pamatojumu teoloģijā savas politiskās varas nostiprināšanai.

Reformācija darbojās kā katalizātors vai kalpoja kā ieganstš valdnieku centienos atbrīvoties no Romas laicīgās un garīgās kundzības un pārņemt savā varā baznīcas īpašumus, pakļaujot pašu baznīcu politiskās varas kontrolei. Katrs no daudzajiem valdniekiem Vakareiropā kļuva par cezaru un pāvestu vienā personā. Ar *Šmalkaldikas* apvienības nodibināšanu 1531. gadā, kuŗai pats M. Luters deva konstitucionālos pamatprincipus, vācu prinči, Reformācijas vārdā, radīja kaut ko līdzīgu politiskai partijai, lai aizstāvētu ne tikai paši sevi, bet arī visus tos, kas atteicās atzīt kā pāvesta, tā arī Sv. Romas impērijas ķeizara varu.

Nebija ilgi jāgaida, lai Reformācija, kā garīgs spēks, ierastos Baltijā un, dažu gadu laikā, pārvērstos par politisku faktoru. Saimnieciskie un sociālie apstākļi tāda veida pārvērtībām bija vairāk kā nobrieduši. Ja jau M. Luters varēja vērsties ar tik lielu bardzību pret savas tautības vācu zemniekiem, tad vācu muižniecība Baltijā pret igauņiem un latviešiem to varēja īstenot ar divkārtīgu spēku.

Neskatoties uz lielām asins izliešanām reliģiskajos kaŗos, vēstures secībā, Reformācijai jāpieraksta pozitīva nozīme tīri no Katoļu baznīcas viedokļa. Tā radīja Trentas koncilu, kas pārdefinēja dogmas, atjaunoja disciplīnu organizācijā, ierobežoja priesteŗu politisko varu, kāri pēc mantas un lielā mērā izbeidza daudzu augstāku un zemāku ,,dvēseļu ganītāju'' skandalozo dzīvi.

Kristiānisma sociālo aspektu pamatos, sākot jau ar pašu šīs kustības radītāju Kristu, atradās galvenā kārtā divi fundamentālie principi:

1. Cilvēcīgais brālības jēdziens, kas nosodīja pašmīlību, savtīgumu, varas un mantas kāri un izcēla dievišķīgā tēva gādību par visiem, kas ticēja vienai baznīcai zemes virsū.

2. Dieva gribai, kā visaugstākai varai, vajadzēja pakļauties ne tikai dzīvajai, bet arī nedzīvajai radībai. Dievs, tā laika cilvēku pārliecībā, valdīja, rīkoja un kārtoja ne tikai ļaužu attiecības par labu cilvēces brālības ideālam, bet arī noteica saules, mēness un zvaigžņu ceļus. Dievs valdīja visu. Viņa baznīca ar pāvestu, kā ar Kristus vietnieku zemes virsū, prasīja līdzekļus no tirgotājiem pilsētās un feodālās iekārtas ierēdņiem laukos, atgādinot to pienākumus kā Dieva, tā arī baznīcas priekšā. Baznīca, tā sakot, bija vienīgie vārti, caur kuŗiem Dieva valstība bija sasniedzama, un šos vārtus sargāja priesteri ar paša Kristus doto varu grēkus piedot vai nepiedot. Ar vārdu sakot, baznīca, cilvēcīgās brālības vārdā, ierobežoja varas vīru savtīgās intereses, atgādinot reizē, ka tirgoņi pilsētās ir tikai rīki Dieva rokās, kuŗiem nekas nepieder, ja tiem netiek dots, un ka zemes pārvaldnieki, ir ne tikai cilvēcīgās brālības kalpi, bet arī tikai vasaļi—ierēdņi feodālā iekārtā. Katoliskais internacionālisms diktēja savas normas vietējām saimnieciskām, sociālām un nacionālām interesēm, ierobežojot rīcības brīvību kā tirgoņiem tirgū, tā arī apdraudot vasaļa tiesības uz zemi un zemniekiem. Pārmaiņām vajadzēja nākt un tās nāca ar Reformāciju.

Reformācija Eiropas ziemeļos, tā pat kā Renesanse tās dienvidos pavēra cilvēku domāšanas veidos jaunus apvārkšņus tieši pasaulīgā plāksnē. Tā lika pamatus jauniem meklējumiem kā filozofijā, tā arī zinātnē. Bet latviešu zemniekam tas nedeva neko. Viņu vienkārši pārrakstīja no vienas reliģijas otrā, neprasot ne tā piekrišanu, ne izpratni. Reformācija iznīcināja tradicionālās feodalisma attiecības sabiedrībā, paverot brīvu ceļu kungu patvaļai pār latviešu zemniekiem un pilsoņiem. Reformācija iznīcināja tiesiskos un ētiskos pamatus militārā spēka vajadzībai Baltijas telpā, ievadot Livonijas konfederācijas sabrukumu. Ar Reformāciju saistās divi muižniecības tiesību un privilēģiju pamatlikumi, kas zemniekus, laika tecējumā, pielīdzināja nedzīvajam inventāram muižās, un kungus padarīja par neierobežotiem valdniekiem Baltijas telpā. Šie divi pamatlikumi bija *Sigismunda Augusta privilēģija,* ko it kā Polijas ķēniņš devis Vidzemes muižniecībai 1561. gadā un *Dižciltīgo privi-*

lēģija, ko Kurzemes muižniecība izspieda no Gotarda Ketlera 1570. gadā. Ja pirmo dokumentu varēja uzskatīt par muižniecības veiklu viltojumu, jo oriģināls nav atrasts, tad otrais bija autentisks pamattiesību avots. Šie divi dokumenti kalpoja kā muižniecības tiesību un privilēģiju satversme. Ar šiem diviem dokumentiem Vidzemes un Kurzemes muižniecība krāpa poļu, zviedru un krievu valdniekus, nodrošināja sev ticības, saimniecības un pārvaldes brīvības, nodrošināja sev privilēģijas, atstājot zemniekus galējā nabadzībā un beztiesībā. Pirmā dokumenta tīklos sapinās pats varenais Krievijas cars Pēteris Lielais. Vidzemes muižniecība 1710. gadā iesniedza caram apstiprināšanai viņu privilēģijas un speciālās tiesības, ko jau bija pieņēmis Krievijas spēku virspavēlnieks grāfs Šeremetjevs 1710. 4. jūlijā, Rīgas padošanās laikā. Cars tās apstiprināja 12. oktobrī. Šo tiesību 10. paragrafs skanēja šādi:

Visās tiesas lietās jātiesā un jāizspriež pēc Vidzemes privilēģijām, likumiem, veciem ieradumiem un pēc zināmām senām Vidzemes bruņiniecības tiesībām, bet kur to nav—tur pēc vispārīgām vācu tiesībām, līdz kamēr ar laiku tiks savākts un izdots pilnīgs Vidzemes likumu krājums.

Speciālās Rīgas pilsētas tiesības Krievijas cars apstiprināja 1710. gada 30. septembrī:

...un ar šo Mēs apstiprinām visas viņu (rīdzinieku) senenās, no valdniekiem līdz valdniekiem labi iegūtās un līdz mums nonākušās privilēģijas, pilsētas tiesības, statūtus, senos ieradumus.[11]

Neištates līgums 1721. gadā un Abo miera līgums 1743. gadā atkal formāli apstirināja muižniecības tiesības un privilēģijas Baltijas apgabalā. Ar šiem diviem līgumiem Krievijas valdība uz mūžīgiem laikiem atzina Baltijas provinču autonomo pārvaldi visas impērijas mērogā un arī sankcionēja to starptautiskās attiecībās.[12] Un kad Krievija pievienoja sev Kurzemes hercogisti un Piltenes iecirkni 1795. gadā, cariene Katrīna II svinīgi apsolīja:

Mūsu mīļajiem un uzticīgajiem pavalstniekiem Kurzemes un Zemgales hercogistēs, kā arī Piltenes iecirknī dižciltīgai bruņiniecībai, pilsētām un visiem iedzīvotājiem... pasludinām, ka... tiesības un priekšrocības tiks uzturētas pilnā spēkā.[13]

Tā ar viltu un puspatiesībām protestantiskā muižniecība izveidoja trīs Baltijas guberņas par valsti valstī, ar savu tiesisko un reliģis-

ko sistēmu, pilnīgi atšķirīgu no tiešā krievu pārvaldē esošiem apgabaliem.

Altmarkas pamiers 1629. gadā sašķēla Livonijas teritoriju politiski un reliģiski divās naidīgās daļās: zviedru Vidzemē un poļu Vidzemē (Inflanty Polskie, Livonia Polonica). Olivas miera līgums 1660. gadā apstiprināja Inflantijas piederību Polijas un Lietuvas apvienotajai valstij. Saskņā ar Dagdas muižnieka Kazimira Buinicka sniegtajiem datiem, zviedru karaspēks ir ieņēmis arī Rēzeknes un Ludzas pilis, bet tās nav varējis noturēt. Ludzas pils zviedru garnizons it kā kapitulējis 1626. gadā. Fragments no jezuitu tēva Jordana atmiņām Ludzas pils ieņemšanu tēloja sekojoši:

Muižniecības spēku vienība, karavīru pulks un lietuviešu rotas, pie kuŗām arī es piederēju, (pēc Rēzeknes ieņemšanas) virzījās tālāk uz Ludzu, kas atradās apmēram 3 jūdzes (vācu jūdze līdzinās 7.5 km) tālu. Nakti mēs pavadījām kādā apdzīvotā vietā pie Sarkaņiem un nākamās dienas vidū jau stāvējām pie minētās pils. Pils likās lielāka un stiprāka kā Rēzekne un arī pati vieta grūtāk pieejama. Pils atrodas uz kalna starp diviem ezeriem, no zemes puses ir nogriezta ar platu un ūdens pilnu grāvi, pār kuŗu ved noceļams tilts. Mūri ir lieli un stipri, izbūvēti no dedzinātiem ķieģeļiem un stūros uzcelti torņi. Pils aizstāvji te būtu varējuši daudz ilgāk pretoties kā Rēzeknē, ja tikai to drosme nebūtu sarukuse. Bet viņi sevi uzskatīja par vieniem un atstātiem un necerēja ne uz kādu palīdzību. Un tā notika, ka pēc tam, kad mēs trīs dienas bijām nocietinājumu priekšā stāvējuši, tika atvērti vārti, un garnizons padevās gūstā.[14]

Augšminētais citāts pareizi apraksta Ludzas pili un precīzi piemin vēsturisku vietu —*Sarkani*. Sarkani, kas atrodas, apmēram, 15 kilometri no Ludzas vakaru virzienā, brīvās Latvijas laikā skaitījās kā bieži apdzīvota vieta. Tās centru veidoja katoļu draudzes baznīca, kas ietilpa Rēzeknes dekanātā un bija veltīta Jaunavas Marijas bezvainīgās ieņemšanas piemiņai. Baznīca celta 1860. gadā. To iesvētīja Mogilevas sufragans bīskaps F. A. Simons. Baznīcas archīvu, kuŗā dokumenti krājās jau sākot ar 1793. gadu, iznīcināja komūnisti savas okupācijas laikā 1919. agdā. Ar Sarkaņu baznīcu saistās sekojša leģenda:

Senā pagātnē baznīcas uzkalniņu esot klājis jauktu koku mežs.

Kādā dienā uz šī uzkalniņa, vienā no kokiem atrasta nezināma mākslinieka, līdz šim neredzēta, grezna Jaunavas Marijas svētbilde. Cilvēki to ir paņēmuši un aizveduši uz vienu no tuvākām baznīcām. Pēc kāda laika svētbilde no baznīcas mīklainā kārtā esot nozudusi un atkal atradusies tanī pašā kokā. Procedūra atkārtojusies vairākas reizes. Tikai tad vietējais muižnieks un apkārtnes ļaudis sapratuši, ka Jaunava Marija vēlās, lai tanī vietā tiktu uzcelta baznīca. Tā radās Sarkaņu baznīca un Sarkaņu katoļu draudze. Baznīcas atlaidas un 40 stundu dievkalpojumi notika otrajos Vasarassvētkos. Cilvēku ticība piešķīra svētbildei brīnumdarītājas spējas. Šī svētbilde vēl šodien atrodas baznīcas lielajā altārī. Lai izlūgtos Jaunavas Marijas aizbildniecību Dieva priekšā, it īpaši cilvēku un lopu ślimību gadījumos, baznīcas svētku dienā daudzi cilvēki, skaitot Rožukroni, gāja apkārt baznīcai uz ceļgaliem. Tāda bija tradicija un dievlūdzēju cieņa Jaunavai Marijai Sarkaņu baznīcā. Draudzi 1939. gadā veidoja tikai 2600 locekļi un to apkalpoja Rēzeknes draudzes priesteŗi. Nepilnu kilometru no baznīcas atradās Sarkaņu muižas ēkas. Te vēl jāpiezīmē, ka baznīca cilvēku apmeklējumiem atradās ļoti neizdevīgā vietā. Austrumu pusē baznīcas uzkalniņam pieslēdzās Cirms un citās debesu pusēs tai tuvumā atradās tikai dažas zemnieku mājas. Muiža, spriežot pēc tās ēkām, bija samērā maza un nabadzīga. Kāpēc tādā vietā vajadzēja būvēt baznīcu? Šī nelaimīgā situācija tika pārrunāta daudzās apkārtnes sādžās. Mistērija, ko ticīgo cilvēku prāti nevarēja izskaidrot, pastiprināja leģendas ticamību.

Ar poļu kaŗaspēka uzvarām pret zviedriem, beidzās protestantisma uzvaras gājiens *Terra Mariana* zemēs, nostiprinot politisko robežu uz Pededzes, Lubāna un Aiviekstes krastiem. Šīs robežas rietumu pusē sākās valdības atbalstīta piespiedu Reformācija un austrumu pusē tik pat stipra pret-Reformācija. Māras Zeme bija sagatavota reliģiskiem kaŗiem pēc Vakareiropas parauga. Pārdaugavas hercogiste (Ducatus Ultradunensis Livoniae) beidza eksistēt. Naidīgās attiecības divu iekaŗotāju starpā skubināja poļu valdnieku mainīt administrātīvo iekārtu arī Inflantijā. Varšavas Seims 1677. gadā Latgali pārdēvēja par vaivodiju jeb kņazisti (ksiestwo Inflanckie) ar vaivada un bīskapa sēdekļiem Daugavpilī. Zemi iedalīja četros traktos: Daugavpils, Ludzas, Rēzeknes un Viļakas, ko pār-

valdīja stārosti. Daugavpils stārosts bija arī visu pārējo stārostu vecākais jeb priekšnieks. Pēc zviedru Vidzemes un Kurzemes parauga, muižniecība paturēja savu Landtagu jeb Seimeli, kas savas sēdes noturēja Daugavpilī un sūtīja 6 pārstāvjus uz Polijas Seimu Varšavā. Sekojot tiesu iekārtas maiņām, 1677. gadā oficiāli stājās spēkā arī Lietuvas statūts, kaut gan tā praktiskā pielietošana jau bija manāma sākot ar 1561. gadu. Tā kā šis muižniecības likumu sakopojums valdīja Latgales tiesu iestādēs vairāk kā divi simti gadus, tā iespaids ļaužu mentalitātē iesakņojās ļoti dziļi, dažiem tā aspektiem pārejot pat tautas tradicijās. Tāpēc ir svarīgi pie Lietuvas statūta pakavēties tuvāk. Te jāpiezīmē, ka poļu valdība Varšavā zviedru iekaļojumus Baltijā neatzina un karāļu zvērestos lika tiem zemes atgūt.[15]

Lietuvas statūts.

Lietuvas statūta sākumi ir meklējami Polijas un Lietuvas apvienības augstāko politiķu nesaskaņās. Šī slavenā statūta ierosinātāja netiešā veidā bija itāļu princese Bona Sforza, lielhercoga (dižkunigaiša) Sigismunda I sieva (1506-1548). Kā jau itāliete, apveltīta ar goda, mantas un varas kāri viņa apņēmās savam tikko dzimušajam dēlam Sigismundam Augustam nodrošināt apvienotās karāļvalsts troni tiesiskā veidā. Pirmais uzdevums bija dabūt Lietuvas, ar Polijas valdību neapmierinātās, muižniecības piekrišanu. Bona ierosināja, lai viņas divus gadus veco princi izsludina par Lietuvas lielhercogu. Šis priekšlikums patika Lietuvas muižniecībai ar magnātu Gostautu priekšgalā. Lai mazinātu poļu valdības iespaidu, Lietuvas muižniecība prasīja nodrošināt viņu tiesības ar speciālu statūtu. Sigismunds I tam piekrita. Steigā tika izstrādāts statūts, ko apvienotās karāļvalsts ķēniņš apstiprināja 1522. gada 6. decembrī. Bet tā kā statūts nebija pilnīgs, tas stājās spēkā tikai 1529. gada 29. septembrī. Šis likumu kopojums vēsturē ir pazīstams kā I statūts. Tas ir iedalīts 13 nodaļās ar 282 paragrāfiem.

Pārlabotais I statūta izdevums ir II statūts, kas stājās spēkā 1566. gada 26. janvārī. Šinī statūtā ir jau redzama romiešu tiesību un Sachsenspiegel iespaids.

Trešo statūtu Lietuvas muižniecība dabūja ar ultimāta palīdzību. Vairāku valdnieku ievēlēšana apvienotās karāļvalsts tronim vienā

laikā bija raksturīga poļiem 16. g. s. politiskajā struktūrā. Tā tas notika pēc Sigismunda II nāves 1572. gadā, atkārtojot to pašu politisko komēdiju pēc Stefana Batorija nāves 1586. gadā. Pēc apvienotā Polijas troņa tīkoja legālā ceļā ievēlēti divi kandidāti: Austrijas princis Maksimilijāns Habsburgs un Zviedrijas princis Sigismunds Vaza. Kad pēdējais ieradās Krakovā, lai saņemtu Polijas valdnieka kroni, lietuviešu delegācija ar Leonu Sapiegu priekšgalā, atteicās atzīt Sigismundu Vazu par Lietuvas lielhercogu, pirms jaunais valdnieks nav pieņēmis Lietuvas muišniecības prasības, ieskaitot pārstrādāto Lietuvas statūtu. Stāvoklis bija kritisks, jo Maksimilijāna spēki stāvēja pavisam tuvu Polijas robežai. Polijas muižniecībai cits nekas neatlika, kā pieņemt lietuviešu prasības. Sigismunds III Vaza apstiprināja III Lietuvas statūtu 1588. gada 28. janvārī. Trešais statūts, kas bija papildināts ar jauniem 120 paragrāfiem, anulēja Ļublinas uniju, ignorēja Polijas muižniecību un runāja tikai par Lietuvas dižciltīgajiem un to tiesībām. Šī iemesla dēļ, poļiem tas bija pilnīgi nepieņemams.

Runājot par Lietuvas statūtu vispāri, jāsaka, ka savā laikā tas bija plašākais un vispusīgākais muižniecības likumu kopojums visā Eiropā. Tas runāja tikai par muižniecības tiesībām, bet netiešā ceļā aizsargāja arī zemniekus. Statūta sastādītāji pārzināja labi ne tikai Katoļu baznīcas kanonus un romiešu tiesības, bet arī tautā iesakņojušās paražas. Līdz ar to, to var apzīmēt par ieraduma tiesību kodeku. Jau I statūta pirmā nodaļā tvertie noteikumi pasaka, ka personu valstī nedrīkst sodīt bez tiesas sprieduma. Baltijas muižniecības likumos tas bija liels jaunums.

Lietuvas statūts oficiāli palika spēkā Latgalē no 1677. līdz1831. gadam, kad cars Nikolajs I to atcēla, aizstājot to ar Iekškrievijas likumiem. Bet muižniecība, sākot ar 1772. gadu bieži vien atteicās to pielietot, jo Iekškrievijas likumi tiem bija daudz labvēlīgāki, dodot pilnīgu rīcības brīvību pār zemniekiem. Savā ilgajā pastāvēšanas laikā daži Lietuvas statūta likuma panti bija tik dziļi iesakņojušies Latgales cilvēku apziņā, ka ļaudis ar tiem rēķinājās vēl brīvās Latvijas laikā. Piemēram: noziegumus pret asins radiniekiem, it īpaši tēva vai mātes nogalināšanu, ne tikai bargi sodīja, bet arī savienoja to ar goda zaudēšnu un sabiedrisku izolāciju. Tas izskaidro ģimeņu un radu ciešu turēšanos kopā Latgalē vēl brīvās Latvijas

laikā. Zagļu ķeršanā bija jāpiedalās visiem apkārtnes cilvēkiem. Ja to kāda sādža atteicās darīt, visa sādža bija atbildīga par izdarīto noziegumu. Tas atkal izskaidro faktu, ka zādzības Latgalē latviešu sādžās nenotika, vai labāk sakot, bija pavisam retas parādības, kamēr krievu sādžās, kā to cilvēku nostāsti vēstīja, slepena mantas atsavināšana nekas neparasts neskaitījās. Tas atkal izskaidro daudzas rūgtas nesaskaņas un atklātas cīņas starp latviešu un krievu jeb sipachu sādžām.[16] Tālāk vēl, Lietuvas statūts cienījamu vietu ierādīja sievietei kā ģimenē, tā arī sabiedrībā. Par sievietes nogalināšanu paredzētais soda mērs bija divas reizes bargāks, kā par vīrieša nogalināšanu. Tas atkal pastiprināja dziļās mīlas saites, ko ģimenes vīriešu kārtas cilvēki izjuta pret māti un māsām. Neaizmirsīsim, Māras zemi un Māras zemes karalienes ideju, kā cēlāko sievietes simbolu, kas dzīvo vēl šodien Latgalē.

Noslēgumā jāsaka, ka Lietuvas statūts ar savu lielo materiālu daudzumu un vispusību raksturo veselu laikmetu ne tikai Lietuvā un Latgalē, bet arī visā katoliskajā Ziemeļeiropā. Šo svarīgo dokumentu protestantu vēsturnieki savās apcerēs ir ignorējuši.[17]

Sašķeltā tauta.

Zviedru nostiprināšanās Vidzemē un Altmarkas pamiers 1629. gadā iezīmēja latviešu tautai vienu no vislielākām traģēdijām, no kuŗas sekām mēs neesam brīvi pat šodien. Zviedru iekaŗojumi Baltijā sašķēla tautu vispirms ar naidīgām politiskām un vēlāk ar stingri definētām administratīvām robežām. Reliģiskie kaŗi un dažādās ekonomiskās sistēmas dzemdēja dziļi izjustus reliģiskus un sociālus aizspriedumus abās pusēs, kas brīvās Latvijas laikā diktēja savas likmes vēstures, valodas un etnografijas pētījumos. Ar nožēlu jāsaka, ka pie šīs negatīvās parādības latviešu savstarpējās attiecībās ir jāatgriežas un, kā liekas, būs jāatgriežas vēl ilgi nākotnē, jo ir atstāti lieli dokumenti tautas etnografijā, kur Latgales latviešu tautiskais devums ir padarīts grūti lasāms un grūti saprotams.[18] Šai parādībai tās autori vēl nekur nav devuši pieņemamus izskaidrojumus. Aizspriedumi nav meklējami tikai vienā pusē, tik pat stipri tie bija abās. Ja viena puse daudzināja ,,Latvijas Sibiriju un Latgales džungļus'', otra nepalika parādā. Runājot ar daudzu dedzīgu katoļticīgo mutēm Latgalē, administratīvās robežas rietumu pusē dzī-

voja ,,Čyuļu ķeceri'', kuŗu dievnamiem gan drīkstēja paiet garām, bet nedrīkstēja iet iekšā. Pareizticīgo, luterticīgo, baptistu un citu konfesiju lūgšanu namus katolis Latgalē drīkstēja apmeklēt, lai paskatītos ,,teātri'', bet grēka piedraudējums liedza tanīs godināt Dievu. Tāda bija, apmēram, izjūtu starpība vienkārša cilvēka sirdī tad, kad Latgale pievienojās brīvās Latvijas valstij. Pāri dziļajai aizspriedumu aizai divas vienas un tās pašas tautas daļas sniedza rokas vilcinājoties, līdz augošais nacionālisms sāka ņemt virsroku jaunās paaudzes cilvēku sirdīs. Strādājot tumšo aizspriedumu ēnās, gudri vīri kļūdījās un klupa, bet brīvības laiks bija pārāk īss, lai šīs kļūdas saskatītu un labotu. Tādas bija 300 gadu garās nošķirtības sekas.

Zemnieku šķira Vidzemē un Kurzemē gandrīz pilnīgi sastāvēja no latviešiem. Kaut gan nospiesti, izmantoti un pazemoti šie latviešu ļaudis veidoja kompaktu vienas tautības iedzīvotāju slāni, kā neatņemamu sastāvdaļu feodālās iekārtas ražošanas sistēmā. Kā tādi tie tika uzskatīti kā viena tauta, sargāta viņu darba roku dēļ un ar dzimstību atjaunota, kā ekonomiska nepieciešamība. Viņi bija nedzīvs inventārs, kas piederēja zemei un zeme, savukārt, piederēja kungam. Muižniecības lielākā daļa nievāja to tautību un izsmēja viņu folkloru. Un tieši šī sociālo attiecību negatīvā iedarbe bija tā, kas spieda zemniekus Vidzemē un Kurzemē turēties kopā, cienīt viņu pašu radīto kultūru, viņu zemi, tradicijas, folkloru un viņu pagātni.

Likumu kodekss, kuŗu sastādīja barons Budbergs 1735. gadā, definēja zemniekus sekojoši:

Šīs zemes (Livonijas) zemnieki saskaņā ar tradicijām un ierašu tiesībām, kas nostiprinājušās no senseniem laikiem, pieder tām muižām, kur tie dzīvo, viņus jāuzlūko kā daļu no nekustama īpašuma, viņu pienākums ir tāpēc kopt zemi un maksāt nodokļus, viņi atrodas sava kunga varā ar visām mantām (adscripti seu glaebae addicti, item proprii).[19]

Baltvācu vēsturnieks R. Wittram saka:

Neviens vācietis Baltijas provincēs vēl 1860. gadā neticēja latviešu un igauņu valodas nākotnei, vēl mazāk šo tautu politiskajai attīstībai.[20]

Beztiesībā nospiestajiem zemniekiem cits nekas neatlika, kā meklēt mierinājumu pašiem sevī un veidot pašiem savu kultūrālo dzīvi. Kā jau svešas politikas un varas tiranizētiem, tiem nācās veidot viņu pašu īpatnējās garīgās saites kā vienam ar otru, tā arī ar to nerakstīto vēsturi, ko tēvu tēvi bija iznesuši cauri laika tumsai. Viņu vēsturi neveidoja dokumenti, rakstītas liecības, konstitūcijas un senu likumu kodeki, bet gan vēl neapzināts daudzums pasaku, leģendu, tautasdziesmu un citu folkloras materiālu. Ar vārdu sakot, viņi dzīvoja savu vēsturi, viņi to izjuta ar katru elpas vilcienu, viņi to izjuta darbā un dabā, mājās un laukos. Šī vēstures izjūta bija viņu pašu radīta un ņemta no reālās dzīves, ko neiespaidoja svešā pasaulē dzimušās filozofijas un ideoloģijas. No ārējās pasaules zemniekus norobežoja kungu šķiras nievas un pilnīgs izpratnes trūkums, kas liedza ieskatu Eiropas tautu garīgajā pasaulē. Labāku piemēru pasaules vēsturē, kā lielas, būs grūti atrast, kur skolu un rakstu valodas radīta kultūra tik spilgti sadūrās ar nerakstīto tradiciju kultūru. Folklora uzturēja dzīvas izjūtu saites ar tālajiem laikiem pagātnē, kad spēks un nežēlīga sveša vara tautai uzspieda netaisnības pilno verdzības jūgu.

Katrā latviešu tautasdziesmu vārsmā var atrast liecības ļužu apspiestības slogam. Tur ir līdzjūtības pilnas nopūtas veltītas apspiestajam un lāsti apspiedējam.[21]

Zemnieku masas viengabalainība fiziskā un garīgā izpratnē, viņu kopējā vēstures un kultūras izjūta veidoja pamatu nacionālajai atmodai, nacionālajam romantismam literātūrā un beidzot kopējai cīņai 1905. gada revolūcijā.

Zemnieki, kā etniski identiska tauta saistīja dažu humanisma ideju apgarotu vācu mācītāju un muižnieku uzmanību, kas vēlāk kļuva par neatvietojamiem latviešu tautas labdariem.

Apstākļi Latgalē latviešu tautai bija pavisam savādāki. Latvieši Latgalē, jeb, labāk sakot, Vitebskas guberņā bija viena minoritāte starp daudzām citām minoritātēm. Ņemot kā pamatu 1897. gada tautas skaitīšanas datus, latvieši Vitebskas guberņas apmērā, ir sastādījuši tikai 18% no visa iedzīvotāju skaita. Lai gan šīs tautas skaitīšanas dati, kā to redzēsim vēlāk, jāņem ļoti kritiski, jo skaitīšana notika visasākā pārkrievošanas periodā, tomēr šaubu nav,

ka Vitebskas guberņas apmērā latvieši bija mazākumā. Labāks stāvoklis parādās ja skatam tikai Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķus. Arī šie skaitļi dažādos izdevumos var būt savādāki:

Apriņķis	Latvieši	Lielkrievi	Baltkrievi	Poļi	Vāci	Žīdi	Citi
Daugavpils	39.04%	15.27	13.80	9.14	1.79	20.03	0.93
Ludzas	64.22%	7.15	20.53	2.18	0.24	4.88	0.80
Rēzeknes	57.87%	23.91	5.44	4.78	0.36	7.41	0.23[22]

Zemniecības slānis Latgalē nebija viengabalains tautības ziņā. Blakus latviešiem, kā lielākajai minoritātei, dzīvoja arī krievi, poļi, žīdi, igauņi un čigāni, minot tikai galvenās tautas. Kā jau zemākais sabiedriskais slānis, visas minoritātes baudīja to pašu ekonomisko, juridisko un sociālo stāvokli. Līdz ar to, nacionālo iespaidu iedarbība vienai tautai uz otru bija liela, ideju un izjūtu saskare tieša. Dažādo minoritāšu cilvēki satikās kā baznīcā, darbā, tā arī tirgus laukumā, izmainot, kā ekonomiskus labumus, tā arī idejas. Naids un simpatijas gan šķīra, gan saistīja cilvēkus kā sādžā, tā arī ārpus tās. Latvietim Latgalē saglabāt savu tautību bija daudz grūtāk, nekā rietumu provincēs.

Slāvu tautību ieplūdums Latgalē, sākot ar poļu laikiem, notika sistematiski gan miera, gan kaŗa gados. Vajātie vecticībnieki nāca iekšā grupās un dibināja savas kolonijas, žīdi meklēja patvērumu no ,,pogromiem'', kas laiku pa laikam plosījās krievu pilsētās, igauņi nāca no ziemeļiem, poļi un lietuvieši no dienvidiem. Visi meklēja drošību un iztiku latviešu apdzīvotajās zemēs. Svešo tautu iespiešanās viskrasāk notika Latgales ziemeļos un dienvidos, kur dabīgo šķēršļu trūkums nekavēja lēnu, bet sistematisku iefiltrēšanos starp vietējiem iedzīvotājiem. Tā Kacēnu, Linavas, Rītupes, Purvmalas, Augšpils un Gauru pagasti Latgales ziemeļos un Istras, Šķaunes un Pasines pagasti dienvidos uzņēma lielu sveštautu ieplūdumu procentu, kamēr Latgales vidiena palika līdz pat 90% latviska. Kā piemēram Nautrānu pagasts.

Slāvu tautu ieplūdums Latgalē nebija nekāda nejaušība. To apzināti veicināja krievu administrācija un muižniecība. Minoritātes Latgalē tiešā un netiešā veidā mudināja vietējās iestādes piekopt stingru pārkrievošanas un konvertēšanas politiku, lai izveidotu vienu krievu tautu, vienu ticību un vienu lojalitāti Krievijas caram.

Pārtautošana.

Pārtautošana skāra Latgales latviešus nesalīdzināmi spēcīgāk, nekā latviešus Kurzemē un Vidzemē. Vidzemes un Kurzemes vācu muižniecība cauri gadu simteņiem nav gribējusi latviešu zemniekus pārvācot, lai tos paturētu primitīvā, no viņiem atkarīgā ekonomiskā un sociālā stāvoklī. Vācu muižniecība, kā liekas, ir baidījusies, ka ar vācu valodas un tautības piesavināšanos latviešu zemniekiem kļūtu pieejama Vakareiropas literātūra un dažāda veida ideoloģijas, kas liktu tiem apzināties savu beztiesīgo sociālo un ekonomisko stāvokli un prasīt reformas stāvokļa labošanai. Lai to aizkavētu, zemniekiem bija jāpaliek šķirtiem, cik vien tas bija iespējams, no Vakareiropas kultūras ietekmēm. Šinī sakarībā ir vērts pieskārties baltvācu vēsturnieka R. Wittram'a darbam: *Die Baltische Geschichte,* kuŗā tas plaši analizē ,,Sieben Vorträge über die Germanisierung der Letten''. Starp septiņiem referātiem, kas nolasīti vācu intelektuāļu sanāksmē Jelgavā 1819. gadā, divi pelna sevišķu ievērību. Pirmais runātājs luterāņu mācītājs A. Conardi prasīja igauņu un latviešu pārvācošanu, lai paceltu šīs tautas līdz vācu kultūras un valodas dižciltībai (Veredelung) un lai ģermatiskās Baltijas provinces paliktu ģermaniskas uz mūžīgiem laikiem. Bet ,,Landesgymnasium'' direktors Dr. Ernst Trautvetter domāja savādāk:

Vācu valodai Baltijas zemēs jākalpo savam noteiktam mērķim un nevācu valodām (igauņu un latviešu) saviem noteiktiem mērķiem. Baltijas ģermanisko zemju pats nosaukums liecina, ka vācu valodai šeit jābūt dominējošai ne tikai dabīgā, bet arī administratīvā nozīmē, kā izglītotu cilvēku valodai, kā laukos, tā arī pilsētās. Latviešu valoda ir pieciesta zemnieku valoda (die Lettische, die geduldete, die Bauernsprache). Lai paturētu apstākļu dabīgo kārtību, līdzšinējās šo divu valodu attiecības jāpatur arī turpmāk.[23]

Vēlākā vācu intelektuāļu un muižniecības nostāja pret iedzimtām tautām un to valodām liecināja, ka Dr. E. Trautvetter'a idejas palika spēkā līdz pat 19. g. s. otrajai pusei. Vācieši negribēja igauņus un latviešus pārvācot. Šo kļūdu Baltvācu vēsturnieki savai muižniecībai , kā liekas, nekad nepiedeva. Tad kad vācieši šo kļūdu sāka apzināties, Manaseina revizija jau bija notikusi un pārkrievošanas vilnis jau bija sasniedzis Baltijas jūŗas krastus. Bet tanī

pašā laikā latviešu nacionālā apziņa jau bija modusies, pret kuŗas pretestību salūza visi pārtautošanas mēģinājumi. Secinājums tomēr paliek, ka vācieši Vidzemē un Kurzemē nav gribējuši latviešus pārvācot.

Krievu administrācijai un muižniecībai Latgalē tādu apsvērumu nekad nav bijis. Pārkrievošanas un konvertēšanas spaidi stājās spēkā līdz ar pirmo Polijas dalīšanu 1772. gadā un pieņēma drastiskas spaidu politikas apmērus pēc poļu sacelšanās 1863. gadā. Bet latvieši Latgalē tomēr palika latvieši, paturēja savu valodu un ticību un, pievienojoties brīvajai Latvijai, iznesa sev līdzi lielu tautas gara mantu bagātību.

Latvijas austrumu robežas jautājums.

Paruna saka: kas miris, tam nesāp. Nesāp arī tiem latviešiem, kas daudzos tūkstošos palika aiz Latvijas austrumu robežas 1920. gadā un gāja bojā gan Staļina terrora akcijās, gan piespiedu pārkrievošanas ceļā. Tiem vairs nesāp. Tāpēc runāšanai par Latvijas austrumu robežas etnografisko raksturu var būt tikai akadēmiska nozīme. Tomēr ir viens aspekts, kas sāp vēl šodien. Tas ir dažu lielo Latvijas vēsturnieku kategoriskie apgalvojumi, ka Latvijas austrumu robeža ir bijusi etnografiska un līdz ar to pareizi noteikta dabā. To ir apgalvojuši lielie Latvijas vēsturnieki, nedodot nekādus konkrētus pamatojumus.

Pirmais to ir sācis Fr. Zālītis. Viņš saka:

21. janvārī 1920. gadā mūsu kaŗaspēks ieņēma Rēzekni, bet jau janvāŗa beigas tas jau bija pie Zilupes—Latvijas etnografiskās robežas.[24]

Saskaņā ar Fr. Zālīša domām, Latvijas etnografiskā robeža jau ir atkāpusies līdz Zilupei. Šo apgalvojumu, katrā ziņā, labi iegaumēja visi vidusskolu skolnieki brīvās Latvijas laikā, jo šī bija Izglītības ministrijas apstiprinātā mācību grāmata vidējās pakāpes skolām.

Tālāk ir jāapstājas pie A. Spekkes darba—*History of Latvia,* grāmata, kas ir domāta sveštautiešu informācijai. Šī darba 136. lapaspusē autors dod karti, kuŗā ar platu, melnu svītru ir apzīmētas latviešu apdzīvotās teritorijas 12. g. s. Austrumu robeža ir novilkta tieši tur, kur apstājās vācu iekarotāji Livonijas perioda vidus posmā.[25] Kaut gan 1571. gadā Antverpenē izdotais Atlants: *Theatrum*

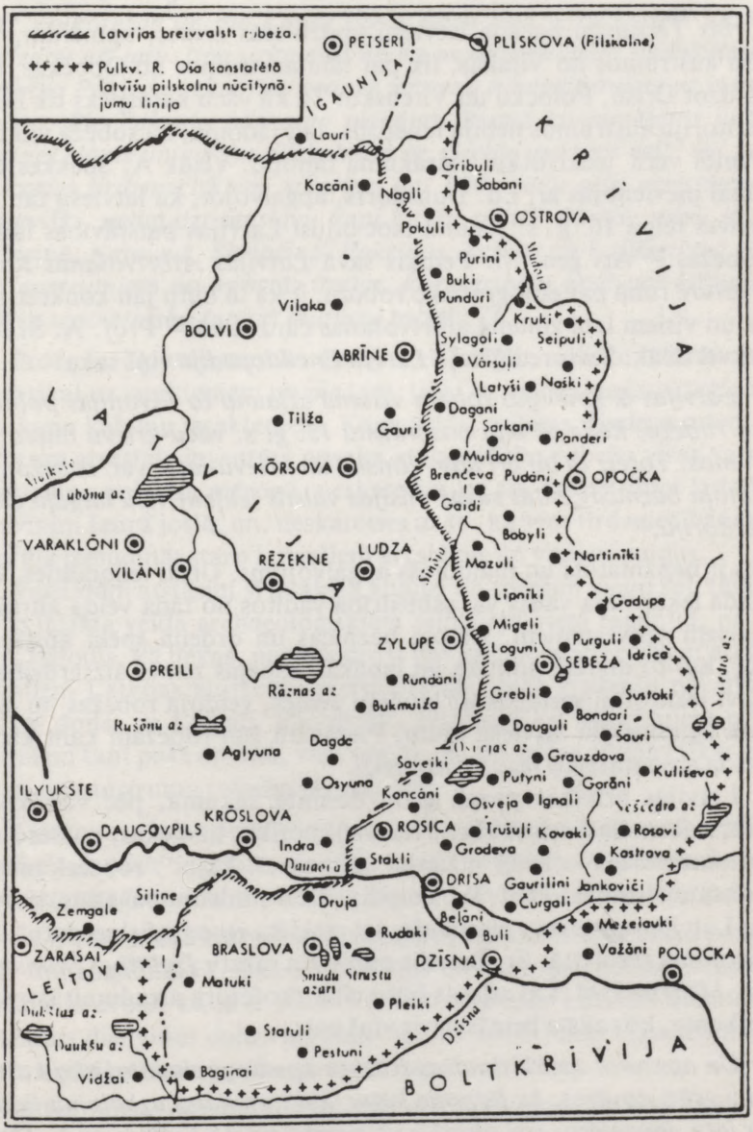

Latviešu vietu vārdi tālu aiz Latvijas austrumu politiskās robežas. Pulkveža R. Oša iezīmētā nocietinājumu līnija varēja būt latviešu etnografiskā un arī valodas robeža 1920. gadā.

Orbis Terrarum parāda latviešu apdzīvotās zemes, apmēram, 20 km austrumos no Viļakas, tik pat tālu austrumos no Opočkas, ieslēdzot Drisu, Polocku un Vitebsku. Tā kā vācu kaŗaspēks tik lielu teritoriju austrumos nebija iekaŗojis, tad jādomā, ka robeža vilkta, ņemot vērā iedzīvotāju vairākuma tautību. Vēlāk A. Spekkes atziņai pievienojās arī Ed. Dunsdorfs, apgalvojot, ka latviešu tautas dzīves telpa 16. g. s. visumā esot bijusi Latvijas patstāvības laika robežas.[26] Arī ģen. M. Peniķis savā *Latvijas Atbrīvošanas Kaŗa Vēsturē* runā par etnografisko robežu, it kā tā būtu jau konkrētizēta un visiem labi zināma atbrīvošanas cīņu laikā.[27] Prof. A. Švābe iet vēl tālāk. Sevis rediģētajā *Latvju Enciklopēdijā* viņš saka:

Latvijas & Krievijas robeža visumā atjauno to Livonijas politisko robežu, kāda tā bija nosprausta 13. g. s. vācu-krievu miera līgumos. Toreiz tā bij arī latv. etniskā un krievu-latv. val. robeža, jo katoļu baznīca centās savās misijas valstīs iekļaut visu latgaļu cilts teritoriju.[28]

Šis ir nepamatots un maldinošs apgalvojums. Grūti iedomāties, ka kāda iekaŗotāja valsts vai sabiedrība vadītos no tāda veida altruistiskiem apsvērumiem. Katoļu baznīcas un ordeņa spēki apstājās tur, kur to diktēja politika un labākas iespējas zemes aizsardzībai. Divi iekaŗotāji sastapās uz latviešu zemes, veidoja robežas un slēdza līgumus par latviešu tautu. Pierakstīt šīm robežām kaut kāda veida etnografisku jēgu ir nepareizi.

Latvijas brīvības pirmā gadu desmita sākumā, pēc vairākām asām debatēm Saeimā (Fr. Trasuns), notika, kā liekas, pamatojumu meklēšana oficiāli atzītajai „etnografiskajai" robežai mūsu valsts austrumos. Prof. Fr. Balodis, dažu studentu pavadīts, devās uz Latvijas austrumu pierobežu, lai meklētu etnografiskus datus. Šī ceļojuma rezultātā, Fr. Balodis publicēja rakstu *Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā*. Lai atļauts būtu citēt profesora atradumu kopsavilkumu, ko raksta beigās devis viņš pats.

Un apskatot tuvāki Ludzas-Rāznas apvida archaioloģisko karti, nav grūti novērot, ka līdzenie kapu lauki un kapu uzkalniņu lauki ar latv. inventāru, visi atrodas uz rietumiem no Ludzas upes, Pīteles ezera un apkārtējiem purviem, Zilupes un Greblas kalna, bet kapi ar slav. inventāru tik uz austrumiem no minētās līnijas. Tik, kā jau teikts, Šuškavas, Kazlaukas, Kausa ezera II. un Volkorezu

II. kapu uzkalniņi atrodas uz rietumiem no Greblas. Tomēr Šuškalnā, Volkorezas un pie Kausa ezera slavu tipa uzkalniņiem līdzās redzami arī latv. tipa uzkalniņi un šie uzkalniņu lauki taisnā līnijā turpina Pakruļu uzkalniņu grupas virzienu no austrumiem uz rietumiem. Pie Pakruļu pilskalna piekājas tīrumā konstatējams biezs mītnes slānis un garām pilskalnam uz Grebļu ved sens ceļš: vai pateicoties tirdznieciskiem sakariem gar kādu senu ceļu neiestiepjas atsevišķi, nedaudzi senslavu kapi latvju zemē? Pārējie slāvu kapi (Posiņā, Katalavā, Skripčinā, Pakruļos, Šeškos un Latišonkos) visi uz austrumiem no minētās līnijas, kuŗu gribētu atzīt par latviešuslāvu seno etnisko (un arī kultūru) robežu.[29]

Prof. Fr. Balodis nosaka etnisko un kultūru robežu, pamatojoties tikai uz izrakteņiem un pie tam, tikai uz viena tipa izrakteņiem: uz kapu kalniņu izrakteņiem. Kapa veids, dziļums, ģindeņa orientācija un atrastais inventārs nosaka etnografisko robežu visas valsts austrumu robežas mērogā, neskatoties uz to, ka pētījumi izdarīti pavisam šaurā joslā, un, neskatoties uz to, ka sens tirdzniecības ceļš varēja iepludināt starp latviešiem arī slāvus un viņu iespaidus.

Pagaidām atstāsim šī izraksta analīzi un spersim vienu soli tālāk. Pēc līdzīga veida archaeoloģiskiem publicējumiem Igaunijā, prof. Fr. Balodis, kā liekas, nejūtas drošs par saviem iepriekšējiem atklājumiem Latvijas austrumu pierobežā un, dažu studentu pavadīts, atkal dodas uz Latgali. Pēc garāka ceļojuma un izdarītajiem pētījumiem tanī pašā apvidū, viņš nonāk pie tās pašas atziņas tikai par Latvijas austrumu robežas ziemeļdaļu:

Ludzas apriņķa ziemeļdaļā un Jaunlatgales apriņķī senā etniskā robeža gandrīz sakrīt ar tagadējo valsts robežu. Arī šo robežu ļoti labi aizsargāja purvi un meži un aiz tiem divkāršu pilskalnu rinda.[30]

Še ir zinātnieka kategoriskais apgalvojums uz pieņēmumu pamata: šinī apgabalā Fr. Balodis nav bijis un neko nav pētījis. Viņš tomēr bija drošs, ka tā ir etniskā robeža. Bet par Latvijas austrumu robežas dienvidus daļu viņš vairs nav tik drošs. Šinī sakarībā ir jāpārraksta profesora paša pārveidotais secinājums.

Tikai mūsu pierobežas apgabalos kriviči zem latviešu iespaida (tā—Nīderle!) sāk rakt arī seklas kapa bedres, it sevišķi 12. g. s. Latišonku, Šuškavas un Volkorezu puslodveidīgie uzkalniņi, patiesi,

apliecina ievērojamu latviešu iespaidu, jo dažos kapos nav parastā ēdienu podiņa, ģindeņi orientēti kā latviešu kapos, un dažas senlietas (piem.: izdoptās šķautnainās skārda aproces, vijveidīgie gredzeni, saktis un kakla rotas) atdarina Latvijas paraugus. Sevišķi uzkrīt, kā Volkorezos-Čiučičos šo iespaidu vairāk, tie noteiktāki, nekā Latišonkos, kur zvaigžņveidīgās saktis un tievās auklas veidīgās aproces īpatnēji slaviskas.[31]

Šo citātu lasītājs var tulkot kā grib, bet iespaids paliek tāds, ka šinī rajonā, apmēram, desmit kilometru dziļumā, no Volkoreziem līdz Latišonkiem, jau 12. g. s. latviešu nemaz nav, ir palikuši tikai to iespaidi. Secinājums tiek dots pamatojoties tikai uz kapos atrastajiem slāvu tipa inventāriem. Un cik tālu šie latviešu iespaidi sniedzās Krievijā, to Fr. Balodis nezina, tāpat kā to nezina tie krievu zinātnieki, uz kuŗiem viņš atsaucas.

Valsts etnografiskajā muzejā Rīgā atradās dažas arabu naudas monetas, kas bija atrastas kāda senlatviešu kareivja kapā Cēsu apkaimē 1920. gadā. Šīs monetas identificēja Afganistanas Berlines sūtniecības virssekretārs Elif-Khans, kā vecākos naudas kalumus, kādi vispār bija atrodami Eiropas muzejos, aptverot Kalifu Osmaņa, Omara un Ali laiku, no 636. - 661. gadam.[32] Vai tas jau pierāda, ka arabu iespaidi sniedzas līdz Cēsīm? Tirdznieciskie sakari Baltu ciltīm pastāvēja ar tālām zemēm, nemaz jau nerunājot par slāviem.

Archaeloģiskie atradumi, tāpat kā statistika, izņemti no vēsturiskā konteksta, nekādus noteiktus secinājumus sava laika cilvēku attiecībās nevar dot. Tie var tikai apgaismot un papildināt jau pastāvošās atziņas, kas radītas pamatojoties uz citiem avotiem. Fr. Balodis, kā liekas, nezināja, ka austrumu latgaļi jau 12. g. s. bija pieņēmuši kristīgo ticību pēc Bizantijas rita. Tā kā nāve cilvēka mūžā ir visnopietnākais notikums, tie, kā liekas, ir pieņēmuši arī Bizantijas kristiānisma apbedīšanas rituālu. Bet tas nenozīmē, ka austrumu latgaļi mainīja tautību.

Uz dienvidiem no Osvejas ezera, Sebežas un Drisas apriņķos, vēl 20. g. s. sākumā dzīvoja plašas latviešu kolonijas, kur sādžas, pagasti un draudzes bija, pa lielākai daļai, latviskas. Par tām Fr. Balodis neko nav gribējis zināt. Uz Robežnieku un Indras pagastu pierobežu viņš nemaz nebrauca.

Prof. Fr. Baloža spriedumu par Latvijas austrumu, tā saukto, etnografisko robežu, varētu noraidīt kā pārāk vienpusīgi pamatotu. Tikai jānožēlo, ka to ir devis zinātnieks, kas varēja lepoties ar Latvijas Universitātes autoritāti.

Daudz nopietnāks jau ir prof. Ed. Dunsdorfa raksts, kas ir publicēts *Laiks* literārā pielikumā Nr. 3, 1955. gadā, ar nosaukumu—Vai Latvijas austrumu robeža ir pareizi novilkta? Tas pats raksts, mazliet pārveidotā formā, publicēts arī 1965. gada izdotajā grāmatā *Zīle* (Daugavas apgāds). Šie raksti ir nopietni tai ziņā, ka tie nāca pie publikas laikā, kad oriģinālu avotu pētījumu rezultāti jau bija zināmi. Lai būtu atļauts minēt dažus no tiem:

K. Stalšāns. *Latviešu un lietuviešu austrumu apgabalu likteņi,* kas iznāca 1958. gadā. Manfred Hellman. *Das Lettland im Mittelalter,* kas iznāca 1954. gadā, ar ļoti plašiem vēsturisko avotu norādījumiem. M. Bukšs. *Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problēmas.* Publicēta 1961. gadā. Pulkvedis Roberts Osis jau bija publicējis *Ceļa Zīmēs* Nr. 2, 1949. gadā savus novērojumus, ar virsrakstu—Latviešu cilšu austrumu robežas 13. g. s., kur tieši dabā bija skicēta baltu tautu nocietinājumu virkne, kas vērsta pret austrumiem un vesela virkne latvisku vietu vārdu. M. Bukšs 1948. gadā publicēja *Pīzeimes par senejū latgaļu resp. latvīšu volūdu.* Šai kategorijai vēl jāpieskaita virkne B. Brežgo darbu, kas savā lielākajā vairumā parādījās atklātībā tikai vācu okupācijas laikā. Pār visām lietām, A. Bīlenšteins jau 1892. gadā zināja, ka aiz bijušās Livonijas robežas dzīvoja latvieši.[33]

Šo garo liecību rindu vēl varētu turpināt, domāju, ka pietiks, lai parādītu, cik maz intereses ir bijis lielajiem latviešu vēsturniekiem, lai paskatītos un pārbaudītu jau esošos datus par latviešu tautas izplatību austrumos. No nacionālā viedokļa, Latgale bija visvairāk apdraudētais apgabals, kuŗu agresīvie slāvi ir drupinājuši jau sirmajā senātnē un drupina arī tagad, nogriežot no Latvijas territorijas sešus pagastus 1944. gadā.

Pievēršoties atkal Ed. Dunsdorfa rakstam, iesāksim ar viņa paša vārdiem:

Palūkosimies tādēļ, kāds bija latviešu skaits Latgalē un pārējos tuvējos apriņķos 1897. gadā. Šeit jāmin, ka tautību šai tautas skaitīšanā noteica pēc galvenās sarunas valodas, ko pēc skaitāmās personas deklarācijas lieto skaitāmā ģimenē.[34]

Tālāk seko vesela rinda skaitļu, kas it kā ņemti no oriģināltekstiem, uzrādot katoļticīgo latviešu skaitu Vitebskas un Pliskavas guberņu apriņķos:

Guberņa un apriņķis	Iedzīvotāju kopskaits	Latviešu skaits	%	Katoļu skaits	%
Vitebskas gub.					
Daugavpils	237.023	92.527	39	117.254	49
Ludzas	128.155	82.305	64	81.283	63
Rēzeknes	110.394	78.960	72	87.332	79
Drisas	97.083	409	0,4	26.709	28
Sebežas	92.055	201	0,2	2.878	3
Polockas	141.841	1.721	1,2	14.835	10
Lepeles	156.706	785	0,5	13.680	9
Nevelas	110.394	77	—	829	0,8
Gorodokas	112.033	578	0,5	645	0,6
Vitebskas	177.432	3.962	2	9.872	6
Veližas	100.079	2.537	3	1.629	2
Pliskavas gub.					
Pliskavas	226.756	3.852	2		
Ostrovas	161.877	2.929	2		
Toropecas	96.472	1.304	1		
Holmas	88.157	939	1		
Kaunas gub.					
Poņevežas	222.881	15.103	7		
Šauļu	237.934	11.630	5		

Ja izņemam šos skaitļus no vēsturiskā konteksta, liekas, ka Ed. Dunsdorfam ir taisnība. Ja atskaita Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķus, katoļu ir maz un latviešu vēl mazāk. Tad nāk autora secinājums:

Tas nozīmē, ka arī priekš pārkrievošanās novelkot etnisko robežu, tā būtu bijusi visumā tā pati, kas izejot no 1897. g. datiem, jo latvieši, kuŗus vēlāk pārkrievoja, arī agrāk dzīvoja apvidos, kas no etniskā viedokļa tik un tā nebūtu ieskaitīti latviešu novados.

Atslēga Ed. Dunsdorfa un arī, kā liekas, citu latviešu vēsturnieku uzskatos ir meklējama vārdu—etnisks un etnogrāfija pārāk šauros tulkojumos. Autors zina, ka tautību 1897. gada tautas skaitīšanā noteica mājā runātā valoda. Bet vai etnogrāfiju raksturo tikai valoda? Rīgā 1978. gadā izdotā svešvārdu vārdnīca etnogrāfiju tulko šādi:

Vēstures zinātnes nozare, kas pētī pasaules tautu izcelšanos, izvietojumu, materiālo, sabiedrisko un garīgo kultūru un kultūrvēsturiskās attiecības starp visu pasaules daļu tautām.[35]

Līdzīgu vārda tulkojumu dod arī angļu un vācu vārdnīcas. Tā tad, vārds—etnogrāfija ietver sevī ne tikai valodu, bet arī ticību, tradīcijas, folkloru, izplatību (vietu vārdi), archaeoģiskus atradumus, nocietinājumus un t. t. Vai tad latviešu vēsturnieki, pirms tie nāca ar saviem kategoriskajiem apgalvojumiem, par to neko nav zinājuši? Atgriezīsimies atkal pie jau pieminētās skaitļu tabulas.

Ed. Dunsdorfs apgalvo, ka

Nav nekādu objektīvu datu, kas ļautu Vitebskas (un Pliskavas) guberņā konstatēt iedzīvotāju tautību pirms šī (1897) gada. Līdz ar to vai nu jālieto 1897. gada tautas skaitīšana, vai jāatsakās no etnogrāfiskā principa.[36]

Mums neinteresē Vitebskas un Pliskavas guberņas pilnos apmēros, bet gan tikai Sebežas un Drisas apriņķi. Par latviešu skaitu pieminētajos divos apriņķos mums dati ir. Tās ir Konfesiju departamenta ziņas par Drisas un Sebežas dekanāta katoļu draudzēs dzīvojošiem latviešiem 1860. gadā, kas publicētas *Dzimtenes Vēstnesī* 1911. gada 31. decembrī. (Dzimtenes Vēstnesis iznāca no 1907. līdz 1917. gadam). Saskaņā ar šiem datiem minētajos apriņķos dzīvoja 29,100 katoļticīgie latvieši, kas pa atsevišķām draudzēm sadalījās šādi:

Sveiku draudzē	4200	latvieši
Pustinas draudzē	4500	”
Pīdrujas draudzē	7100	”
Rosicas draudzē	7300	”
Osvejas draudzē	4100	”
Drisas draudzē	1900	”
Kopā	29,100	latvieši

Šos datus ir izmantojis arī K. Stalšāns savā grāmatā.[37]

Turpretim, saskaņā ar 1897. gada statistiku, Sebežas un Drisas apriņķos redzam tikai 610 latviešus. Tā tad, vienas paaudzes laikā ir izmiruši 28,490 latvieši. Nedrīkstam aizmirst, ka kuplās katoļu ģimenes it visos laikos ir devušas cilvēku pieaugumu, nevis otrādi.

Tautas skaitīšanas dati 1897. gadā rāda, ka Sebežas un Drisas apriņķos dzīvojuši 29,587 katoļi. Kādas tautības ir bijuši šie katoļi, protams, tabulas nerāda. Te parādās kaut kas pavisam raksturīgs. Tanī laikā skolas gaitās negājušajiem cilvēkiem tautības jēdziens varēja arī daudz nenozīmēt, bet ar ticību spēlēties nedrīkstēja, jo tā, ļaužu izpratnē, nāca no Dieva un, līdz ar to, no Dieva nāca arī cilvēka dvēseles pestīšanas jēga. Ticības noliegšana skaitījās nāves grēks.

Ar šo problēmu cīnījās pats Svētās Sinodes prokurātors K. Pobenostsev's.

No Pobenostsev'a ziņojuma redzams, ka piespiedu ceļā konvertētie pareizticībā, kas bija labākais līdzeklis pārkrievošanai, stūrgalvīgi turas pie ,,katoļu ticības kļūdām''. Ziņojums 1895. gadā rāda, ka tādu ir 73,000; 1896. gadā skaits ir pieaudzis uz 77,000; 1898. gadā 83,000. Saskaņā ar tiem pašiem ziņojumiem, šie cilvēki ,,bez baznīcas atbalsta vai nu pieņem sakramentus un garīgos pakalpojumus atklāti, jeb to dara slepeni, vietējās ārzemnieku Katoļu baznīcās.''

1898. gadā bija 26,777 bērni, kuŗus vecāki izvēlējušies labāk nekristīt (t. i. oficiāli), un 8,699 laulības noslēgtas bez reliģiskās (pareizticīgās) sankcijas. Man nav jādod tālāki paskaidrojumi par atlaistajiem Katoļu priesteŗiem un Protestantu mācītājiem, kuŗi pildīja savus pienākumus; tāpat arī par oficiālām cīņām par baznīcām un klosteŗiem, kuŗus krievu autoritātes bija nolēmušas likvidēt. Šie fakti bija labi zināmi arī Eiropā, kas dažus gadus atpakaļ, nesekmīgi protestēja pret slikto apiešanos ar viņu ticības brāļiem.[38]

Tā raksta viens no redzamākajiem cariskās impērijas vēsturniekiem Pauls N. Miliukov's.

K. Pobenostsev's savos ziņojumos, protams, nešķiroja tautības. Ziņojumi rāda, ar kādām grūtībām bija jācīnās cilvēkiem, lai paturētu savu tautību un ticību visintensīvākajā pārkrievošanas periodā.

Tālāk vēl, Ed. Dunsdorfs apgalvo, ka

Tautības un ticības salīdzinājums rāda vēl ko citu. Vitebskas guberņā ārpus Latgales latviešu starpā ir prāvs skaits luterticīgo, daudzos apriņķos pat pārsniedzot katoļu un pareizticīgo latviešu kopskaitu. Tas nozīmē, ka šie luterticīgie latvieši šais apriņķos bija pavisam nesena laika ieceļotāji no Vidzemes un Kurzemes.[39]

Žēl, ka Ed. Dunsdorfs nedod tuvākas ziņas par šiem latviešiem. Tā tad, pie katoļu un pareizticīgo latviešu skaita vēl ir jāpieliek arī luterticīgo latviešu skaits. Līdz ar to, latviešu skaits Sebežas un Drisas apriņķos 20. g. s. sākumā varēja būt krietni vien lielāks, nekā to rāda Katoļu baznīcas dati.

Baltu tautu lielā ,,izmiršana'' ir vērojama arī lietuviešu apdzīvotajos apgabalos. Ja mēs salīdzinām K. Stalšāna publicētās diagramas 1861. un 1897. gadam, parādās tā pati aina: lietuvieši Viļņas guberņā ,,izmirst'', bet krievi pieaug.[40]

Secinājums te varēja būt tikai viens: 1897. gada tautas skaitīšanas laikā ir notikusi apzināta un tendencioza datu viltošana ne-krievu apdzīvotajos apgabalos, it īpaši Vitebskas un Viļņas guberņās. Šī skaitīšana notika visintensīvākās pārkrievošanas laikā, kad pēc poļu sacelšanās 1863. gadā, uzdošanos par latvieti un katoli, varēja arī tulkot kā pārkāpumu pret caru un viņa ticību. Tā kā tautība tika noteikta vienīgi pēc mājās runātās valodas, spaidiem bija sava nozīme, valodas rubrikā viegli varēja parādīties atzīme—krievu un, līdz ar to, arī tautība bija krievu. Tā, tīri administrātīvā kārtā nozuda latvieši un arī katoļi aiz Latvijas austrumu robežas. 1897. gada tautas skaitīšanas tabulās nav rubrikas uniatiem, kas kuplā skaitā dzīvoja Pliskavas un Vitebskas guberņās. Tā tad, tie visi ir ieskaitīti krievu kategorijā.

A. Spekke, A. Švābe, Ed. Dunsdorfs un citi vēsturnieki 1897. gada skaitīšanas materiālus pieņēma burtiski un deva arī savus autoritātīvos secinājumus par ,,etnografisko'' Latvijas austrumu robežu. Ed. Dunsdorfa jau pieminētajā rakstā ieskanās arī zināma nožēla:

Saprotams, ja šie tautas skaitīšanas dati būtu bijuši pieejami nevien pa apriņķiem, bet arī pa pagastiem, ļoti iespējams, ka robeža būtu iznākusi citādāka.[41]

Tā tad etnografiskā robeža tomēr nav bijusi absolūta. Latviešu pārstāvjiem Robežu komisijā—R. Akmentiņam, P. Radziņam un J.

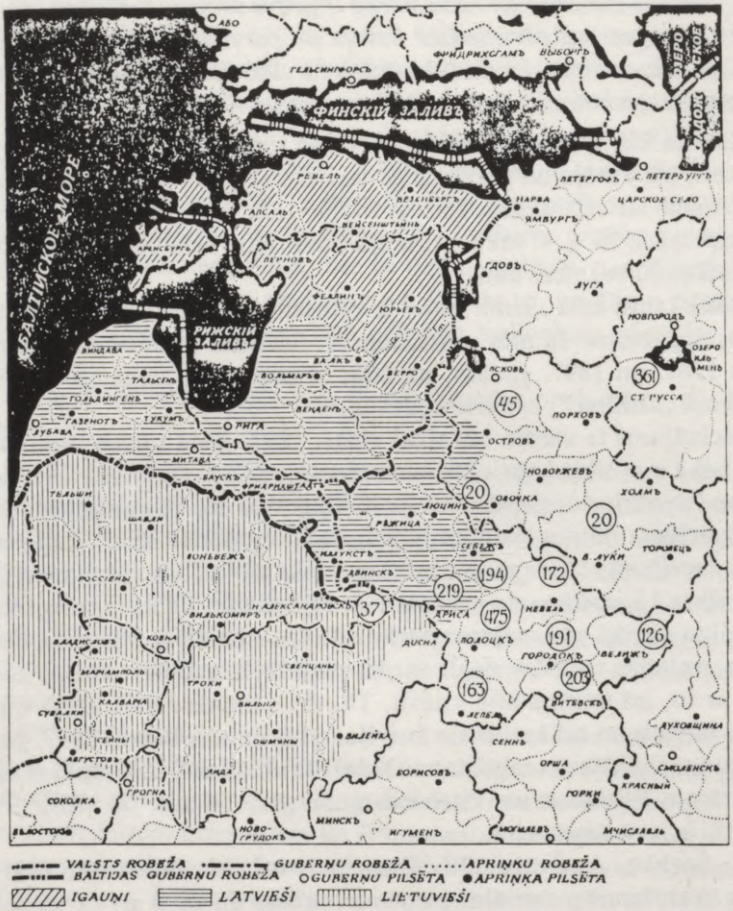

Karta Evropejskoj Rossiji. Severo-zapadnyja guberņiji.
Izdanije t-va Fisch, Kijev 1912 goda.

Krievijas Ziemeļrietumu apgabala administrātīvais iedalījums 19. gs. un 20. gs. līdz 1917. g. revolūcijai pēc Vidzemes, Igaunijas un Ingrijas aneksijas 1721. g., Somijas aneksijas 1743 g. un 1809. g. un Lietuvas — Polijas kopvalsts dalīšanas 1772.g., 1793.g. un 1795. g., anektējot Baltkrieviju (Baltrutēniju), Inflantiju (Latgali), Kurzemes hercogisti un Lietuvu. O Latgaļu vietu un personu vārdi skaitļos Pliskavas, Novgorodas un it sevišķi Vitebskas guberņas apriņķos.

Baumanim—bija vajadzīgi krievu viltotie dati, lai viņi pierobežas joslās atrastu latviešus. Viņi nav turējuši par vajadzīgu ievākt ziņas uz vietas, attiecīgajās sādžās un pagastos. Ja jau Igaunijas robežu nospraužot, kā to vēstīja Fr. Trasuns, ir tikušas ņemtas vērā pat atsevišķas saimniecības, tad Latgales pierobežā nav tikušas ņemtas vērā latviskās sādžas un pagasti. Latgales pārstāvji Robežu komisijā nav tikuši pielaisti.

Drisas apriņķa rietumu daļu bija okupējis poļu kaŗaspēks, kas solīja un arī vēlāk atdeva visus latviešu apdzīvotos rajonus. Sebežas apriņķa rietumu daļu okupēja Latvijas armija. Frontes labajā spārnā mūsu spēku virzīšanos uz priekšu sekmēja izdevīgāks apvidus un piemērotāks ceļu tīkls. Nepieciešamības gadījumā varēja rēķināties arī ar poļu armijas atbalstu. Ar saprātīgu rīcību pa visam viegli varēja glābt no iznīcības dažus desmitus tūkstošus latviešus Sebežas un Drisas apriņķos.

Slavenā Osvejas akcijā pret krievu partizāniem vācu frontes aizmugurē, kuŗā piedalījās 7 latviešu policijas bataljoni, sākās 1943. gada februārī un beidzās martā. Nedaudzie aculiecinieku stāsti, kas ir reģistrēti presē, atklāj ainas, kuŗām traģiskāku noskaņu grūti pierakstīt. Grupas vecāku cilvēku, lai glābtu savas dzīvības un savas mājas, ar svētbildēm un lūgšanu grāmatām rokās, ir gājušas un meklējušas latviešus, lai pierādītu, ka tie nav ne krievi, ne komūnisti.

Sasniedzot jauno rajonu, bataljons sastapa latviešus, kas tur dzīvojuši jau no seniem laikiem. Stalina valdīšanas laikam sākoties, jaunie esot visi apcietināti un izvesti. Palikuši vienīgi vecie. Visi runāja tīru latviešu valodu.[42]

Neaizmirsīsim, ka latviešu policijas bataljonu aizmugurē rīkojās vācu drošības spēki—SD.

Kad 15. latviešu leģiona divizijas 32. pulka vienības izvietojās Pustočkas rajonā 1943. gada novembŗa beigās, grupas sieviešu ar lūgšanu grāmatām rokās, apmeklēja vienību štābus. Šie cilvēki neko nelūdza, viņi gribēja tikai apliecināt savu piederību latviešu tautai. Vienā tādā gadījumā ar viņiem atteicās runāt pat pulka štaba rakstveži, nemaz jau nerunājot par komandējošo štatu. Šinī epizodē nav vainojami jaunieši. Tie bija audzināti Fr. Zālīša vēstures garā un aiz Latvijas „etnografiskās" austrumu robežas latviešus nemeklēja. Komūnisma izmocītajiem latviešiem, savukārt, nebija

izdevības iemācīties ,,vadoņa tautas vienības valodu'', tie runāja latgaliski. Nesaprašanās padziļinājā, tā sauktās ,,etnografiskās'' robežas traģēdiju.

Noslēdzot šo pārskatu, jāapraksta kāds sentimentāls aculiecinieka vērojums 1941. gada 8. septembrī Berežņas Katoļu baznīcas svētkos.

Berežņi atrodas tikai dažus kilometrus no Latvijas-Krievijas robežas un 8. septembrī te ir lielākie baznīcas gada svētki Jaunavas Marijas piedzimšanas godam. Acīm redzot šī baznīcas tradicija vēl nebija aizmirsusies arī tiem aizrobežas nošķirtajiem latviešu katoļiem, kas 20 gadus bija izolēti no savas tautas. Tagad kara apstākļos pavērto robežu viņi pirmo reizi izmantoja baznīcas apmeklēšanai lielākā skaitā. Viņi bija sabraukuši ar ģimenēm, tādos savādos kolhozu ratos, no kā paši tā kā kaunējās, redzot citu baznīcēnu lepnos pajūgus. Jau agri no rīta tie piepildīja pusi no baznīcas, turoties kopā, kā tas ir raksturīgi pazemotiem un ar pārestībām apkrautiem cilvēkiem. Sava trūcīgā apģērba dēļ arī pēc dievkalpojuma viņi maz rādījās ārpusē, bet steidzās pie saviem ratiem. Netrūka tomēr aizkustinošu skatu, kad satikās sen neredzējušies radi un kaimiņi, brālēni un māsicas. Viņu valodas bija skopas, jo tie bija pieraduši klusēt. Atstumtības un pārdzīvojumu sāpes bija lasāmas šo cilvēku sejās. Ar jaunu cerību vārdiem: — ,,uz redzēšanos!'' — tie kāpa savos ratos un smagie riteņi aizripoja uz viņu senajām latgaļu mājām.[43]

Tā beidzās Latvijas austrumu ,,etnografiskās'' robežas traģēdija. Prominenti vēsturnieki šo robežu izgudroja jau 12. gadusimtenim, ar autoritātīviem apgalvojumiem to paziņoja Livonijas periodam un neatkarīgai Latvijas valstij. Par šo robežu, kā par negrozamu faktu ir runājuši politiķi, valodnieki un etnografi. Jauni faktu vērtējumi netika ņemti vērā. Kas miris, tam nesāp. Nomira, desmitiem tūkstošu latviešu aiz nelaimīgās ,,etnografiskās '' robežas Latvijas brīvības gados, kas varēja tikt glābti. Latgale mirst arī tagad komūnistu okupācijas jūgā.

AVOTI

1. Vairāk informācijas: M. Bukšs. **Latgaļu volūdas un tautas izplatības problēmas.** (1961. Latgaļu izdevniecība) 134 - 138 lpp.

L. Latkovskis. ,,Latgolas nūsaukuma izacelšona un nūzeime.'' **Dzeive.** Nr. 21 (Oktobris - Decembris. 1955.) 7 -10 lpp.

2. P. Pudulis. ,,Gustava Manteifeļa darbeibas pīmiņai''. **Acta Latgalica I** (Latgaļu izdevniecība. 1965.) 357 lpp.
3. Vairāk informācijas: St. Škutāns. **Misionāru darbeiba Latgolā.** (VI. Loča izdevnīceiba. Minchenē. 1953)
4. W. Uban. **The Baltic Crusade.** (Northern Illinois University Press. DeKalb 1975) 90 lpp.
5. **Indriķa Livonijas Chronika.** Tulk. J. Kripēns. (Dzimtā Zeme. U. S. A. 1973) 133 lpp.
6. Fr. Zālītis **Latvijas Vēsture.** (Grāmatu Draugs. 1947) 35 lpp.
7. Vairāk informācijas: St. Kučinskis, S. J. ,,Latviešu Tautas vienība 1611. g.'' **Dzimtenes Balss.** 1955. Nr. 8. 331 lpp.
8. Vairāk informācijas: T. Puisāns. **Nogrimušās Jaunavas mantojums — Ludza.** Vēsturisks apskats. 19 lpp.
9. Martin Luther. ,,Appeal to German Nobility.'' **The Western World.** Volume I. (Dodd, Mead / Co. New York, Toronto 1970) 417 lpp.
10. Martin Luther. ,,The Peasants' Revolt''. Ibid 424 lpp. Steche, schlage, würge, wer da kann. Jetzt is die Zeit, wo ein Fürst den Himmel mit Blutvergieszen besser verdienen kann als mit Beten. (Arveds Švābe. **Straumes un Avoti.** II 91 lpp.)
11. K. Ducmans. ,,Baltijas prowinzialteesibas Kreewijas waldischanas laikā.'' **Domas.** Nr. 7 (1912. gadā.) 719 lpp.
12. L. I. Strakhovsky. ,,Imperial Russian policy toward national minorities''. **The Journal of Modern History.** Vol. XIII. (December 1941) 472 lpp.
13. K. Ducmans. ,,Baltijas prowinzialteesibas Kreewijas waldischanas laikā.'' **Domas.** Nr. 7 (1912. gadā.) 720 lpp.
14. M. B. **Dzeive.** Nr. 1 1948. gadā. Pārņemts no poļu žurnāla—Rubon (Daugava), 1842. gadā.
15. G. Lengnich **Jus Publicum Regni Poloni I.** 1765. 408 lpp.
16. Vairāk informācijas: T. Puisāns. **Nogrimušās Jaunavas mantojums—Ludza.** (J. Šķirmanta apgāds. 1973. gadā.
17. Vairāk informācijas: Juozas Lingis. ,,Lietuvas Statuts''. **Acta Latgalica** 3. (1970.) 238 - 246 lpp.
18. K. Straubergs un A. Švābe. **Latviešu Tautas Dziesmas.** 12 sējumi P. Šmits. **Latviešu Pasakas un Teikas.** 15 sējumi.

19. R. Wipper. ,,Moralische Katastrophen und moralische Krankheiten in Gesellschaftsleben Europas''. **Latvijas Universitātes Raksti.** 3. sējums 1936. 272 lpp.
20. R. Wittram. **Baltische Geschichte.** (Verlag R. Oldenburg. München 1954) 199 lpp.
21 Katzenelenbogen, Uriah. **The Dainas.** (Chicago. Lithuanian News Publishing Co. 1935) 99 lpp.
22. A. Švābe. ,,Latgale''. **Latviešu Konversācijas Vārdnīca.** (Grāmatu apgāds A. Gulbis. Rīga.) 20207 lpp.
23. ,,Sieben Vorträge über die Germanisierung der Letten''. **Jahresverhandlungen der Kurland.** 1819. (Des. d. Literstur u. Kunst II Bd. Mitau 1822) 15 - 24 lpp.
24. Fr. Zālītis. **Latvijas Vēsture.** (Skolām un pašmācībai. Grāmatu Draugs. 1947) 252 lpp.
25. A. Spekke. **History of Latvia.** (M. Goppers. Stokholm. 1957.) 136 un 355 lpp.
26. Ed. Dunsdorfs un A. Spekke. **Latvijas Vēsture. 1500 — 1600** (Daugava. 1964) 706 lpp.
27. Ģen. M. Peniķis. **Latvijas Atbrīvošanas Kaŗa Vēsture.** (L. A. B. Daugavas Vanagi. 1962.) 332. lpp.
28. A. Švābe. **Latvju Enciklopēdija.** 1346. lpp.
29. Fr. Balodis. Prof. Dr. ,,Ludzas—Rāznas apvidus senvietas''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** (Nr. 11 1925. gadā. Novembris) 479 - 487 lpp.
30. Fr. Balodis. ,,Latviešu—Krievu senā robeža''. **Burtnieks** Nr. 1 (1927. gada janvāris) 33 - 44 lpp.
31. Ibid. 43/44 lpp.
32. ,,Atklājumi par Latvijas senatni''. **Ilustrēts Žurnāls.** Nr. 5 (1922. gada maijā. Leta Izdevējs Rīgā) 8 lpp. J. Krieviņa—Lejgalieša izrakums 1920. gada rudenī Priekuļu Kampu kapenēs, Cēsu tuvumā.
33. A. Bielenstein. **Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart un im 13. Jāhrhundert.** (Petersburg. 1892.)
34. Ed. Dunsdorfs. ,,Vai Latvijas austrumu robeža bija pareizi novilkta''. **Laiks.** (Literārais pielikums Nr. 3 1955) 88 lpp.
35. Svešvārdu Vārdnīca. (Izdevniecība Liesma. 1978. gadā. Rīgā) 210 lpp.
36. Ed. Dunsdorfs. ,,Vai Latvijas robežas bija pareizi nospraustas?'' **Zīle** (Daugava. 1965) 56 lpp.
37. K. Stalšāns. **Latviešu un lietuviešu austrumu apgabalu likteņi.** (Jāņa Šķirmanta apgāds. 1958.) 209 lpp.
38 P. N. Miliukov. **Russia and its Crisis.** (Collier Books. New York. N. Y. 1962) 103 lpp.

39. Ed. Dunsdorfs. "Vai Latvijas robežas bija pareizi nospraustas". **Zīle.** 59 lpp.
40. K. Stalšāns. **Krievu ekspansija un rusifikācija Baltijā laikmetu tecējumā.** (J. Šķirmanta apgāds. 1966) 87 lpp.
41. Ed. Dunsdorfs. „Vai Latvijas austrumu robeža bija pareizi novilkta". **Laiks.** 89 lpp.
42. O. Freivalds un O. Caunītis. **Latviešu karavīrs otrā pasaules karā.** II (Daugavas Vanagi. 1972) 264 lpp.
43. A. Batņa. Rūbežu tragedijas pādejais cēlīns". **Dzeive.** Nr. 79 1966.

LATGALES PROBLĒMA LATVIJAS VĒSTURĒ

Tematika, kas kaut kādā veidā uzsveŗ Latgales sociālās vai vēsturiskās īpatnības, vienmēr ir atdūrusies uz krasu noraidi ne tikai Latvijas rietumu apgabalu iedzīvotāju vairākuma prāta apsvērumos, bet arī daudzu tautiešu domās un darbos pašā Latgalē. Pirmie tās ir noraidījuši tautas vienības vārdā, bet otri sava īpatnējā mazvērtības kompleksa mudināti. Līdz ar to problēma nav nekur pacelta, izskaidrota vai vismaz par to debatēta. Bet nelaimīgā kārtā problēma eksistē un eksistēs tik ilgi, cik ilgi dzīvos latviešu tauta un tās vēsture. Atšķirības veidoja pamatus tautas spējai dzīvot pagātnē un, kā liekas, paliks kā pamats arī nākotnē. Problēma patiesībā nav izolējama ne ģeografiski, ne arī sociāli, jo tā veido lielu daļu no latviešu tautas garīgā spēka, kas iznesa to cauri kā tautu visam 700 gadu gaŗajam verdzības posmam.

Protestantu vēsturnieki līdz šim vēl nav sapratuši katolisko Latgali. Izpratnes trūkums ir redzams ne tikai vēstures pētījumos, bet arī pētījumos, kas skaŗ valodniecību un etnografiju. Vecās skolas tautas pagātnes pētnieku (kas visi nāca no Latvijas rietumu apgabaliem) autoritātīvās deklarācijas zinātnes vārdā kavēja jaunāku prātu meklējumus vēstures faktos un mudināja politiķus un birokratus nostiprināt vienveidību piespiedu kārtā. Tautas vienība sāka identificēties ar vienveidību, un birokratisms valstī darīja visu, lai to novietotu latviešu tautas nacionālisma svētnīcās. Tā sākās Latgales latviskošana, kas izpaudās vietu vārdu maiņās, dialekta aizliegumos, vietējā, tradicionālā dzīves veida atklātos nicinājumos. Tā tas turpinājās visu brīvās Latvijas laiku. Par šo problēmu varētu arī nerunāt, ja trimdas vēstures, lingvistikas un etnografijas pētnieki nelietotu tās pašas šabloniskās metodes savos darbos un nenonāktu pie tiem pašiem šabloniskiem secinājumiem to pašu vienveidību vārdā, kam pamatā ir ģermāniskā un protestantiski vēsturiskā metode un tāda pat historiografija. Ar sāpīgu sirdi jāsaka, ka to pašu ceļu iet mūsu tēvzemes pašreizējie okupanti, lai iznīcinātu Latvijas vēsturi un latviešu tautu.

Zviedru karaļa Gustava Ādolfa iekaŗojumi Igaunijā, Vidzemē

un Kurzemē un Altmarkas pamiers 1629. gadā iezīmēja sākumu vienai no vislielākām traģēdijām latviešu tautas vēsturē: tas sašķēla tautu, novelkot mākslīgu politisku robežu gar Pededzes upi un Lubāna ezeru. No tā laika divas vienas un tās pašas tautas daļas attīstījās divu dažādu civilizāciju ietekmē. Latvieši, kas dzīvoja uz rietumiem no šīs robežas, saņēma savas gara bagātības un saimniecisko sistēmu no Rietumiem, bet Latgales latviešu gara dzīve, caur Katoļu baznīcu, veidojās latīņu civilizācijas ietekmē. Šī nošķirtība turpinājās gandrīz veselus 300 gadus zem zviedru, poļu un krievu administrātīvās varas spaidiem. Un kad tikko nodibinātā Latvijas valsts apvienoja visus novadus savās robežās, demografiskās, ekonomiskās, kultūrālās un reliģiskās dažādības bija tik lielas, ka divas tautas daļas tikko pazina viena otru. Reliģiskie un sociālie aizspriedumi, ko svešās okupācijas varas bija apzinīgi potējušas, lai ,,skaldi un valdi'' atmosfairā turētu zemniekus paklausīgus kungu gribai, pieņēma citas dimensijas. Šo spriedumu iespaidā jaunie zinātņu vēstures pētnieki atstāja Latgali maz pētītu. Latvijas Universitāte neveicināja jauno studentu interesi Latgales pētniecībā un neatkarīgās Latvijas vēsturnieki savās sarakstītajās vēstures grāmatās veltīja tai tikai vispārējas piezīmes uz dažām lappusēm. Kā piemērus var minēt Fr. Zālīša—*Latvijas vēsturi* vidusskolām, kur Latgalei veltītas tikai 3 1/2 lappuses, un A. Spekkes—*History of Latvia,* kur atrodam 7 lappuses veltītas tam pašam tematam. Šis mazais informācijas daudzums ne tikai nav devis nekādu zināšanu latviešu sabiedrībai par Latgali, bet pat nav radījis interesi kaut ko zināt. Līdz ar to visvairāk apdraudētais Latvijas apgabals ir palicis—*terra incognita,* ko var prasīt sev krievs , mongols un tatārs. Kā tas izskaidrojams, ka brīvās Latvijas pētnieki un arī tie pētnieki, kuŗu domāšanas sistēma vēl arvien sakņojas vecajās tradicijās, ir veltījuši tik maz intereses vienas trešās tautas daļas pagātnei un tās radītajam kultūrvēsturiskajam materiālam? Izskaidrojumi tam ir vairāki un, lai tos saprastu, tie jāapskata galvenajos vilcienos punktu pēc punkta.

1. Baltvācu vēsturnieki bija pirmie, kas lika pamatus vēstures pētījumiem Baltijas telpā. Tie nostiprināja pozitīvisma filozofijas ietvaros tverto vēstures pētīšanas metodi, kas identificēja pagātnes

notikumus ar tā saucamiem objektīviem faktiem politikā, saimniecībā un teoloģijā. (1) Baltvācu vēsturnieku sarakstītās vēstures ir politikas, saimniecības un baznīcas vēstures viņu īpatnējās slēgtās administrātīvās sistēmās. Tur bija Kurzeme, Vidzeme un Rīga, par katru no šiem apgabaliem varēja rakstīt atsevišķu vēsturi, ignorējot pārējos, jo Vidzeme, Kurzeme un Rīga bija slēgtas administrātīvas vienības politikas, saimniecības un baznīcas sfairās. Vācu muižniecība noteica dzīvi savās attiecīgajās provincēs, līdz ar to bija daudzi, tā sauktie, objektīvie fakti, ar ko raksturot savus sasniegumus vai arī neveiksmes. Viņi varēja atļauties rakstīt muižniecības vēstures Baltijā un rādīt savus darbus kā politikā, saimniecībā, tā arī teoloģijā visai pasaulei.

Šo historiografijas veidu pārņēma Latvijas Universitāte, kultivēja nekritiski tālāk un prasīja to pašu no saviem nedaudzajiem vēsturniekiem. Tā kā latviešiem nebrīvības periodā nebija ne savas politikas, ne savas saimniecības un ne savas baznīcas, līdz ar to tiem nebija arī tāda vieda objektīvu faktu, ko atzina pozitīvisms, tie turpināja aprakstīt baltvācu muižnieku un mācītāju darbus un nedarbus, atstājot latviešu tautai piedēkļa vietu pašiem savā vēsturē.

Baltvācu vēsturniekiem, ja atskaita Livonijas periodu, nebija ne vajadzības, ne morāla pienākuma pētīt Latgali. Tā ietilpa Vitebskas guberņā, bija pakļauta krievu politikai, saimniecībai un Romas katoļu baznīcai, kur pozitīviskās vēstures filozofijas garā objektīvus faktus par latviešu tautu bija pat grūti atrast. Historiografija ar ģermānisko un protestantisko noslieci, kā liekas, nevarēja izskaidrot vienkāršās tautas katolisko mentālitāti un tradicijas. Tā Latgales vēsturi varēja uzrakstīt uz dažām lappusēm, pievēršot visu uzmanību divām rietumu provincēm.

2. Mēs jau minējām, ka Latgale pēc vairākām Polijas dalīšanām administrātīvi tika ieskaitīta Vitebskas guberņas sastāvā. Pozitīvisms vēsturē, kas prasīja, tā sauktos, objektīvos faktus kā pamatu objektīvu notikumu raksturošanai, kalpoja slikti kā Latgales, tā arī visas latviešu tautas attīstības gaitu pētījumos. Latgales latvieši savā zemē iezīmējās kā minoritāte daudzu citu minoritāšu sastāvā. Viņus neminēja krievu birokrati un nedaudzināja politiķi. Rusifikācija un reliģiskie spaidi liedza izcelt vienu nacionālitāti, lai kaut

kādā veidā neizceltu otru. Visam bija jānogrimst lielajā krievu nacionālitāšu kausējamā katlā ar gala rezultātu labvēlīgu krievu hēgemonijai. Tā Vitebskas un Viļņas archīvos nevarēja būt daudz dokumentu, kas runātu tieši par latviešiem Latgalē, kas aprakstītu viņus kā nāciju politiski, saimnieciski un kultūrāli, nejaucot tos ar citām līdzīgām minoritātēm. Vatikāna archīvs varētu glabāt daudz liecību par katoļiem Latgalē, bet pie katoļiem Latgalē piederēja arī poļi, lietuvieši, čigāni, baltkrievi un ukraiņi. Līdz ar to tās liecības, kādas līdz šim ir atrastas Vatikāna archīvā, satur ārzemnieciskus aizspriedumus vai nu poļu vai lietuviešu garā. Līdz ar to tādu objektīvu faktu, kādus prasa pozitīviskais vēstures filozofijas veids, par Latgales latviešiem daudz nav un arī nevarēja būt. Viļņas un Vatikāna archīvi vēl ir samērā maz pētīti, kaut gan jezuītu tēvs J. Kleijntjeness publicēja neatkarīgās Latvijas laikā dokumentu kopojumu latīņu valodā ar nosaukumu: *Fontes historiae Latviae Societatis Jesu. Lottava gens, veneficiis ut plurium dedita est.* Šis svarīgais darbs tagad pieder pie bibliografiskiem retumiem, Latvijas protestantisko vēsturnieku ignorēts un boļševiku iznīcināts.

3. Latgaļu runas veida, etnografijas un vēstures pētniecību kavēja arī sociālie un reliģiskie aizspriedumi, kas 20. g. s. sākumā bija vēl ļoti stipri. Latgale bieži tika pielīdzināta Latvijas ,,Sibirijai'' vai arī vienkārši ,,džungļiem'', runājot sociālā un kultūrālā nozīmē. Ienācēji maz interesējās par Latgales drūmo pagātni, par noslēgtību no pārējās tautas daļas un par īpatnībām garīgās dzīves attīstības veidos. Viņi redzēja tikai savādības—savādības saimniecībā, reliģijā, valodā un kultūrā. Un tā kā šīm savādībām, saskaņā ar Latvijas Universitātes profesoru deklarācijām, pamatus bija veidojuši slavu iespaidi, tad tās bija iznīcināmas bez kaut kāda veida tālākiem izskaidrojumiem. Tā sākās, tā saucamā, Latgales latviskošana, bet ne pētīšana, kaut gan Latgale no nacionālā viedokļa bija visvairāk apdraudētais novads visā mūsu dzimtās zemes territorijā.

Visa Latvijas vēsture, ieskaitot vissenākos laikus, veidojās agresīvo slavu tautu uzmācības rezultātā. Šī uzmācība ir bijusi nepārtraukta un sistēmatiska kā miera, tā arī kaŗa laikos. Izkaušanas un deportēšanas visvairāk skāra Latvijas austrumu apgabalus daudzajos kaŗos un saimnieciska izmantošana, pārkrievošana, reliģiskie

un administrātīvie spaidi valdīja miera laikos. Tas viss sākās ar Jāni Briesmīgo un vijās cauri visam 300 gadu garajam nošķirtības posmam. Slāvu tautu agresija nekad nav mazinājusies, sasniedzot augstāko pakāpi Otra pasaules kara laikā. Krieviem nepietika ar Latvijas okupāciju vien, administrātīvā pārkārtojumā tie atņēma Latvijai sešus pagastus un 1944. gadā pievienoja Krievijai. Tie 57% no šo pagastu iedzīvotājiem, kas sevi uzskatīja par latviešiem, nu ir padoti galīgai iznīcībai. Tīri tradicionālā kolonisma garā krievi ir paņēmuši sev vismazāk pētītos apgabalus Latvijā un, kā notikumu attīstība vēstī, sniedzas arī pēc visas Latgales. Latviešu zeme paliek mazāka tieši no tās puses, no kuras tā ir vismazāk pētīta.

4. Blakus vēsturiskām, saimnieciskām un reliģiskām atšķirībām pastāvēja arī valodas atšķirības. Latgales latvieši runāja dialektu, kas tikai mazā mērā atšķīrās no valsts valodas, neradot nekādu grūtību domu izmaiņā. Divas personas, runājot katra savā dialektā, gandrīz bez grūtībām varēja saprast viena otru, ja viena no tām Rietumu civilizācijas un tautas vienotības vārdā nenostādīja sevi kunga lomā un neprasīja pielāgošanos importētajiem svešās kultūras standartiem. Daudzi jaunie kultūras nesēji bieži vien nekādas viņiem pieņemamas kultūras vietējo cilvēku attiecībās neredzēja. Tie bija ieradušies ,,Latgales džungļos'' vajadzības spiesti, jo citur labi atalgotās ierēdņu vietas tie nevarēja dabūt. Daudzi no tiem pielāgojās vietējiem apstākļiem un kļuva par latgaļu draugiem, bet lielākais vairums darīja visu, lai vietējo cilvēku sabiedriskās attiecībās diktētu savas personīgās likmes. Līdz ar to dialekts kā redzamākā savādība tika gan tiešā, gan netiešā veidā pasludināts par traucēkli tautas vienībai. Visi iesniegumi vietējām iestādēm tika prasīti tikai, tā saucamajā, valsts valodā, un zemniekiem, kas to valodu labi neprata un lai izbēgtu no zobagalībām, vajadzēja meklēt vidutāju, ar kura palīdzību pieiet pie ,,kunga'' un izskaidrot tam savas vajadzības.

Tā pēc brīvības atgūšanas un daudzu svešu ierēdņu parādīšanās vietējās iestādēs Latgales latvietis nepatīkami pārsteigts atklāja, ka viņa tēvu tēvu valoda viņa paša dzimtajā novadā ir kaut kas nevēlams, zems un nepieņemams kādas citas latviešu varas pārstāvjiem. Tā pati valoda, kurā viņa tēvi un mātes radīja bagāto un daudzpu-

sīgo folkloru, tā pati valoda, kas iznesa cauri latviešu nacionālitāti triju gadu simteņu gaŗajam nošķirtības posmam, tā pati valoda, kas bija neatņemama sastāvdaļa no viņu dzīves veida, tā pati valoda, kuŗā bija iemūžinātas visas literārās tradicijas, tā pati valoda, kas skanēja baznīcās, lūgšanās un dziesmās, nu bija kļuvusi par šķērsli tautas vienībai un bieži vien par objektu izsmieklam un nievām. Tā bija smaga atmošanās daudziem. It sevišķi tāpēc, ka daudzi Latgales latvieši līdz brīvības ausmai citu latviešu valodu nemaz nebija dzirdējuši kā tikai to, ko tie runāja paši un kuŗā skanēja viņu tautasdziesmas. Vietējā intelliģence kā sarunās, tā arī skolās, dodot cieņu savu ļaužu runas veidam, gan mēģināja ieviest uzskatu, ka latviešu valoda sastāvot no trim dialektiem, no kuŗiem latgaļu dialekts ir viens. Tikai vidus dialekts tā plašā literārā mantojuma dēļ ir pieņemts kā valsts valoda. Šis uzskats tomēr ārpus Latgales robežām plašāku atziņu neieguva. Latgaļu runas veidam bija jāpazūd no iestādēm un skolām kā nevēlamam trauceklim modernās sazināšanās un modernā nacionālisma veidos. To prasīja ar sociāliem un reliģiskiem aizspriedumiem bruņotie ierēdņi, to prasīja daudzi kaunīgie latgalieši, kas baidījās pazaudēt darbu valsts iestādēs, un beidzot, to prasīja puszinātniskās valodniecības teorijas, kas bija dzimušas Latvijas Universitātē un kuŗām aizmugurē stāvēja daudzu slavenu cilvēku vārdi, pušķoti zinātniskiem tituliem.

Lielākās autoritātes baltu tautu lingvistikā bija divi Latvijas Universitātes profesori: Dr. J. Endzelīns un Dr. E. Blese. Viņi abi autoritātīvi apgalvoja, ka latgaļu dialekts ir izveidojies no vidus dialekta slavu valodu ietekmē[2]. Pats apgalvojums par sevi jau satur paradoksu, kas liek saprast, ka vidus dialekts ir bijis baltu cilšu pamatvaloda, nepieminot runas veidu atšķirības senajā Kursā, Zemgalē, Lībijā un Latgalē. Kādas valodas baltu ciltis ir runājušas, mēs to nezinām, jo pirmie rakstītie latviešu valodas piemēri sāk parādīties tikai 16. gs. sākumā un pie tam ļoti kļūdainā sveštautiešu rakstībā. Ja jau latgaļi bija lielākā baltu cilts, kas apdzīvoja tagadējo Latvijas territoriju, tad jādomā, ka arī viņu runas un folkloras iespaidi būs sniegušies kā Zemgalē, tā arī Kursā. Un tieši Livonijas periodā mēs varam saskatīt baltu cilšu izmiršanu un latviešu tautas dzimšanu. Četrus gadu simteņus gaŗais Livonijas periods, kad visa latviešu zeme vairāk vai mazāk bija apvienota vienā Rietumu civīli-

zācijas sfairā, veidoja pamatus latviešu tautiskam sentimentam un īpatnējai latviešu kultūrai, kas izpaudās folklorā. Livonijas periodā folklora ziedēja. Livonijas periods deva latviešu apdzīvotai zemei pirmo vienotāju simbolu—*Terra Mariana* (Māras zeme) un pirmo un vienīgo simbolisko valdnieci—*Jaunavu Mariju*. Šo simbolu sekmīgi iznīcināja reformācija. Tā *Terra Mariana* jēdziens palika saistīts tikai ar katolisko Latgali. Katoļu baznīca ar savu autoritātīvo vienotājas iespaidu varēja atgādināt vēsturisko patiesību kā garīgajai, tā arī laicīgajai sveštautu kungu kārtai, ka viņi ir tikai vasaļi, ka viņi ir tikai ierēdņi feodālā administrātīvā sistēmā, kas tradicionāli var tikt iecelti un atcelti saskaņā ar vajadzību un pakalpojumiem. Jāpieņem, ka šis autoritātīvais vienotājs spēks, ticība Dievam un valdniecei jaunavai Marijai ar Katoļu baznīcas starpniecību morāli ierobežoja kungu kārtas patvarības, dodot zemniekiem zināmu materiālu turību un brīvību radīt pašiem savas kultūras vērtības. Arī protestantiskie latviešu folkloristi atzīst, ka latviešu tautas gara mantu ziedu laiki ir bijuši tieši Livonijas periodā. Reformācija vecās tradicijas, vecās feodālisma ieražas un sociālās attiecības iznīcināja, paveŗot brīvu ceļu kungu patvarībām pār latviešu zemniekiem. Šeit viens iemesls, kāpēc vāciskais elements Baltijā tik dedzīgi pieņēma luterānismu kā savu ticību, iezvanot ne tikai būtiskas nesaskaņas vadošo spēku starpā, bet arī Livonijas perioda galu. Tā sauktie ,,gaišie zviedru laiki'' sašķēla tautu politiski, saimnieciski, adminitrātīvi un kultūrāli. Cik spēcīga ir bijusi kuršu, zemgaļu, lībju un latgaļu lingvistiskā vienotība šinī laikā, mums drošu ziņu nav, kaut gan ir uzglabājušās fragmentāras liecības, rakstītas stiprā svešvalodu ietekmē. Tālāk vēl—katoļu un luterāņu mācītāji, kas ir atstājuši mums agrās latviešu rakstu valodas liecības, ir mācījušies, dzīvojuši un strādājuši Rīgā. Un cik liels iespaids ir bijis zemgaliešu runas veidam starp Rīgā dzīvojošiem latviešiem? Tā kā E. Glika bībeles tulkojumu galvenie rediģētāji ir bijuši Kurzmes mācītāji, tad jādomā, ka viņi bībeles tekstam ir uzspieduši arī savas valodas tradicijas. Bībeles valoda ir Kurzemes un Rīgas valoda. Runājot par 17. gadu simteņa lielākajiem latviešu valodas celmlaužiem: Manceli, Firekeru un Gliku, saistība ar Kurzemi un Rīgu parādās daudz pilnīgāk. Mancelis ir jau tipisks kurzemnieks, un savās valodas tradicijās tāds pats ir arī Firekers. Gliks savu latviešu valo-

du mācījās Rīgā un uzturēja dzīvus sakarus ar Rīgu. Ar Gliku Rīgā un Kurzemē runātā latviešu valoda ieradās Alūksnē un tika pieņemts kā standarts bībeles tulkojumos. Jāpiezīmē, ka E. Gliku gan uzskata par galveno Sv. Rakstu tulkotāju, bet izvilkumi no Vecās Derības un Jaunā Derība gandrīz pilnīgi jau bija pārtulkoti pirms viņa. Galīgo formulējumu bībeles tekstam deva Kurzemes un Rīgas mācītāju komisija.[3] Tā ar luterāņu mācītāju rakstiem un bībeles palīdzību Rīgā un Kurzemē runātā latviešu valoda tika pārdēstīta Vidzemē un no augšas nodota latviešu zemnieku slāņiem.

Turpinot domu tādā pašā garā, jāsaka, ka 16. gs. beigas 17. gs. sākums iezīmējās ar nežēlīgām kristīgo konfesiju sadursmēm kā ideoloģijā, tā arī kaujas laukā. Šī nežēlīgā cīņa spilgti atspoguļojās arī baltu tautu apdzīvotajās territorijās. Pilsētās un miestos notika baznīcu grautiņi, katoļu mūki un priesteŗi tika padzīti no viņu baznīcām, jezuītu ordenis slēgts Rīgā 1621. gadā, to pašu atkārtojot četrus gadus vēlāk Cēsīs.[4] Zviedru laiki Baltijas telpā iezīmējās ar krasu reformācijas un pretreformācijas spēku sadursmi, valdībai izšķirīgi atbalstot pirmo. Reliģiskie aizspriedumi sasniedza augstāko pakāpi tieši reliģisko kaŗu laikā un, ar nožēlu jāsaka, tādi palika cauri visam brīvās Latvijas periodam.

Nodibinoties politiskai robežai starp zviedru un poļu Vidzemi, sašaurinājās arī ideju izmaiņa šķirto vienas un tās pašas tautas daļu starpā. Skaldītajiem spēkiem vēl pievienojās divu katoļu bīskapiju —Mogiļevas un Kaunas—izveidošana 1799. gadā.[5] Pie pirmās bīskapijas tika pievienoti katoļi tagadējā Latgalē un pie otras—visi, kas sevi atzina par katoļiem Kurzemē. Divās bīskapijās sadalītiem latviešu katoļiem un to priesteŗiem vairs nebija izdevības pārnest un izlīdzināt valodas dažādības dažādos apgabalos, jo viņi tīri administrātīvā kārtā tika piesaistīti savām bīskapijām un tām valodas tradicijām, kādas lietoja tauta uz vietas. Tālākā valodas un kultūras veidošanās, pavadīta ar politisku naidu, reliģiskiem un sociāliem aizspriedumiem, iesāka iet divus dažādus ceļus. Kādu valodu lauku ļaudis runāja Vidzemē pirms zviedru laikiem, mēs varam tikai minēt. Mancelis un Gliks mācījās latviešu valodu Kurzemē un Rīgā un tādu arī aizveda uz savām vēlākām draudzēm. Turpmākajā valodas tradiciju attīstības gaitā bībelei piederēja noteicēja loma, uz mata tāpat kā Mārtiņa Lutera tulkotajiem Sv. Rakstiem Vācijā.

Zviedru laikiem sākoties Vidzemes zemnieku valoda varēja būt arī M. Bukša sauktā—*latgaļu valoda*[6], kas iznira rakstu valodā katoļu priesteŗu pūliņu rezultātā Latgalē ar stipru ortografisku svešu valodu piemaisījumu. Tādā veidā s_.kās arī literārā latviešu valoda Vidzemē un Kurzemē galvenā kārtā luterāņu mācītāju ietekmē. Tā veidojās valodas atšķirības svešu varu sašķeltajā latviešu tautā.

Kā jau minēts, oficiālā versija par latgaļu dialekta izveidošanos nāca no augstākām autoritātēm Latvijas Universitātē. Prof. Dr. J. Endzelīns un prof. Dr. E. Blese apgalvoja, ka latgaļu dialekts izveidojies no latviešu valodas respektīvi no runas veida, kas tika lietots Kurzemē un Rīgā slāvu valodu ietekmē. Neviens no minētajiem profesoriem nerunāja latgaliski un, kā liekas, nav turējuši par vajadzīgu ar latgaļu dialektu pamatīgāk iepazīties. Bet viņu katēgoriskie apgalvojumi liedza jaunākiem prātiem meklēt citus izskaidrojumus daudzajiem runas veidiem Latvijas territorijā. Šis ir viens piemērs, kas rāda, ka pārāk liela autoritātes apliecināšana zinātnē var nodarīt vairāk ļauna nekā laba. Un ļaunums attiecībā uz Latgali atrodams pārnovada ierēdņu birokratiskajā nostājā pret latgaļu sociālā rakstura īpatnībām un viņu latviešu valodas runas veidu.

Apgalvojums, ka latgaļu runas veids bija izveidojies slāvu valodu ietekmē, tika attiecināts arī uz sociālā rakstura īpatnībām, dodot morālu pamatojumu pārnovadnieku ierēdņiem ievadīt tā saucamo Latgales latviskošanu, ieskaitot vēsturisko vietu vārdu maiņas, kuŗu nozīmi varēja izskaidrot tikai dialekta frazeoloģijā. Tā vārds—*Pīlālova,* zeme pie Tālavas, tā tad vēsturisks latgaļu vārds, tika mainīts uz Jaunlatgale, kas arī nebija latvisks diezgan. Beigās pilsētiņa tika nosaukta par Abreni. Upes nosaukums—*Kūkova,* tātad meža upe vai koku upe pārvērtās par Kukva, (ironiski—krievu vārds). Upes nosaukums—*Sīnova* respektīvi siena upe kļuva par Zilupi (no krievu vārda *siņij*—zils). Līdzīgs liktenis piemeklēja upes nosaukumu *Maudova,* kas atvasināts no latgaļu vārda—maudotis jeb peldēties. Bet mazāku pārveidojumu vietvārdos ir tik daudz, ka vajadzētu aprakstīt daudz lappušu, lai minētu visus. Kā piemērus var minēt: Bōrkova—Bārkava, Vōrkova—Vārkava, Rogovka—Ragauka, Dricāni—Dricēni, Rundāni—Rundēni utt. Tā tad birokratiskiem jauninājumiem vajadzēja būt latviskākiem un nacionālākiem, neievērojot vietējo ļaužu sentimentu attiecībā uz viņu dzīves vietas nosaukumiem.

Nupat minētais piemērs nav nekas, salīdzinot ar pārestību, kāda nodarīta Latgalei ar dialektā dzimušās folkloras pārtulkošanu oficiālā latviešu valodā. Tulkošanu iesāka Kr. Barons un turpināja P. Šmits kā 1923. gadā nodibinātās latviešu Folkloras krātuves vadītājs.[7] Profesori A. Švābe un K. Straubergs, divpadsmit sējumu izdevuma—*Latviešu tautas dziesmas*[8] redaktori, aizgāja citā virzienā. Viņi, kā redzams, atteicās pieņemt latgaļu dialekta ortogrāfiju, ko Izglītības ministrija apstiprināja 1929. gadā un izgudroja paši savu. Dialektā uzrakstītām tautasdziesmām bija jāparādās atklātībā, tā sakot, fonētiskā rakstībā, atdarinot izrunu tautā. Neapšaubāmi, tas jau bija uzlabojums iepretī tiešiem tulkojumiem, bet tas sakropļoja dziesmu ritmu, iznīcināja latgaļu tautas dziesmu trauslo lirismu un daili, apdarot pašas dziesmas grūti lasāmas un bieži vien nesaprotamas. Fonētiskā rakstība sakropļoja arī fonētisko izrunu. Te daži piemēri:

Solts rudinis, solta zīma,
Man cimdjeni naadjeiti;
Mierkst pierstjeni, solst rūcjenis,
Kreit uorā adatjenis.[9]

Šis pants satur desmit rupju ortogrāfisku kļūdu, padarot lasījumu neveiklu vai pat smieklīgu. Pareizi uzrakstīts tas skanētu šādi:

Solts rudins, solta zīma,
Man cimdeni naadeiti;
Mērkst pērsteni, solst rūceņas,
Kreit ōrā adateņa.

Vēl viens piemērs:

Īmu vuorā i ustobā,
Taids gūds vuorā, taids ustobā:
Līts l'ej vuorā, raud ustobā,
Raud tāvs i muote, raud buol'el'eņi.
Nūvad'a, nūvad'a meusu muoseņi
Por augstīm kolnim, caur zaļu b'ērzi. 415 (10)

Šeit jau ir pilnīgs ortogrāfisks juceklis. Pareizi uzrakstīts skanētu šādi:

Īmu (eimu) ōrā i ustobā,
Taids gūds ōrā, taids ustobā:
Līts (leits) lej ōrā, raud ustobā,

Raud tāvs i mōte, raud bōlaleni.
Nūvede, nūvede myusu mōseņi
Pōr augstim kolnim, caur zaļu bērzi.

Līdzīgus vārdus var teikt arī par sekojošo pantiņu ar septiņām ortografiskām kļūdām:

Rītā, rītā mana gūvs,
Pylni pupi balta pīna;
Pylns vādars zalis zuolis,
Pylni rogi uobuļeņa. (11)

Šo pantiņu autore ir izmantojusi kā piemēru māņticības daiņām. Pareizi uzrakstītajā pantiņā māņticību nevar saskatīt, jo tādas tur nekad nav bijis.

Rīti, rīti muna gūvs,
Pylni pupi bolta pīna;
Pylns vādars zaļas zōles,
Pylni rogi ōbuleņa.

Līdzīga veida piemēru ir bezgala daudz. Ja A. Straubergs un A. Švābe pieturējās pie juceklīgās fonētikas rakstības, tad padomju izdevumi īsteno sistēmatisku un ārkārtīgi kļūdainu tulkošanu. Šeit daži piemēri.

Aizakliedžu, nosasauču
Liela meža maliņā:
Lai dzird mans arājiņš
Sava tēva tīrumā. (12) 363, 1518 Latgole.

Kā beidzamo piemēru varētu minēt šādu:

Mūs' māsiņa nolīgoja
Sausa sila maliņā;
Ka varētu, nostellētu
Āru birzi pakaļā. (13) 1680, 2596. Balvi.

Ja pirmais pants savas valodas dēļ lasītājam var izlikties smieklīgs, tad, beidzamo tulkojot, rakstītājs ir tik tālu pārcenties, ka pazudis saturs un parādījusies banālitāte. Ar vārdu sakot, no ,,Latgales džungļiem'' nekas labs nedrīkstēja nākt.

Kas pamudināja augsti izglītotos profesorus, A. Švābi un K. Straubergu, iesākt šo tautas garamantu kropļošanas veidu? Šim jautājumam atbildi mēs laikam nekad neuzzināsim, it sevišķi tāpēc, ka baltu filoloģijas studentu un maģistru kā Rīgā, tā arī ārpus tās,

kas pilnīgi pārvaldīja latgaļu runas veidu, netrūka un to palīdzība katrā laikā bija pieejama. Lepnie profesori bija par lepniem, lai šāda veida palīdzību prasītu un pieņemtu. Daudzie tulkojumi un kropļojumi iznīcināja pārskatu par latviešu tautas kreatīvitāti Latgalē ilgajā nošķirtības posmā;iznīcināja pārskatu par to spēku, kas paglāba tautu no bojā ejas un iedeva trešo zvaigzni Latvijai. Tikai dialekts un tanī radītā folklora var izskaidrot ne tikai latviešu tautas garīgo vitālitāti, dzīvojot starp daudzām citām minoritātēm, bet arī Latgales latviešu radniecību ar tautas brāļiem rietumos no Aiviekstes. Folklora mums visiem ir viena, neskatoties uz runas veidu dažādībām. Folklora veido latviešu tautas nacionāli vienotāju pamatu, tikai uz šī pamata mēs varam veidoties kā tauta. Tautas brāļi rietumos no Aiviekstes, kā liekas, to negrib saprast un atstāj latgaļus, vēsturiski runājot, karājoties gaisā. Bez dialekta nav iespējams izskaidrot Latgales latvieša garīgo sīkstumu, kas to iznesa cauri trīs simti gadu drūmajam nošķirtības posmam.

Atgriežoties atkal pie latgaļu dialekta, jāsaka, ka beidzamajos gados filologu jaunā paaudze ir izveidojusi citu uzskatu par šī runas veida rašanos. Prof. Dr. J. Lelis, M. Bukšs un L. Latkovskis apgalvo, ka latgaļu dialekts ir tiešs izaugums no senās latgaļu valodas, ko tauta runāja tagadējā Vidzemē un Latgalē un tālu vēl aiz Latvijas austrumu politiskās robežas vācu ienākšanas laikā 13. gadu simtenī. Jāpiezīmē, ka visi trīs minētie filologi ir dzimuši Latgalē un pazīst dialektu kā no valodnieciskās, tā arī no personīgās pieredzes.

Kuŗa no šīm divām teorijām par dialekta izcelšanos ir pareiza vai nepareiza, ir akadēmiskas dabas jautājums, lai to izšķir valodu speciālisti. No vēsturiskā viedokļa gribas meklēt atbildi uz šādu jautājumu: kuŗš no šiem runas veidiem ir saglabājis vairāk liecību par tautu sakarībām sirmajā senatnē un par baltu cilšu sakarībām vācu ienākšanas laikā?

Harvardas universitātē pēc doktora disertācijas aizstāvēšanas profesoru komisija esot prasījusi J. Lelim teikt gala vārdu par apskatāmo tematu. Jaunais doktors esot ieteicis veltīt sevišķu uzmanību nevis baltu valodu literārām versijām, bet gan dialektos un izloksnēs saglabātām formām. Jo šīs formas varot dot tikpat daudz liecību par indoeiropiešu tautu sakarībām sirmajā senatnē kā Grieķijas un Mazāzijas smiltīs atrastās marmora vai akmens plates. Ko-

TAUTAS DZĪSMU MĀKSLA

(uzbyuve, volūda, ritms vacums)

Tautas dzīšmu māksla pastōv vīnkōršā, bet daili izmaklātā volūdā, gaumeigūs saleidzynōjumūs un tālōjuma eisumā.

Vyss tautas dzīšmu vairums sastōv nu četrom rindeņom, pi kam tamōs parosti ir ītvartas 2 gleznas (kotrai pa 2 ryndas) kai saleidzynōjums, kurā vīna gleznа pastyprynoj ūtru.

Pīm.:

Gona plota kļova lopa,
kreit zemē i grīzdamōs,
gon slovona brōļu mōsa,
īt tautōs raudōdama. V. 525.

Šōs gleznas mādz byut ļūti konkretas, skaidras un izteiktas eisi, tikpat kai parunas.

Pīm.:

Nu kūceņa rosa byra,
nu lelōji, nu mozō;
Nu tautiša gauds vōrdeņš,
nu lelōji, nu mozō. V. 306.

Voi otkon 2 reizes pa 2 pretstoti, pīm.:

Orojs ora kaļneņā.
olūts tak leļeņā;
Ni tryukst maizes orōjam,
Nn yudiņa olūtam. V. 154.

Jo tī vēji solti pyute
jo ōbēle bolta zīd;
jo tī ļaudis daudz runova,
jo es daudzi nabādovu. V. 248.

Nūpītna satura dzīsmēs saleidzynōjumi ir dzili emocionali un svineigi. Pīm.:

Smogi pyute syla prīde,
smolka leita pīlejuse;
gaužī raud bōrineite,
bez māmeņas palykuse.

Voi otkon:

Nikod syla purynam
skaisti zīdi nazīdeja,
Nikod mārga ar atraiti
loba myuža nadzeivova. V. 324.

Kai redzim, tautas dzīsmes vysumā ir byuvātas uz pretstota saleidzynōjumim. Šī pretstoti var byut pat leidz 4 ryndas leli.

Pīm. ar 2 ryndom:

Tricēt tric apses lopa,
pūra molā stōvādama;
Tric puiškynu dvēseleite,
uz maītiņu verūtis. V. 193.

Pīm. ar 4 ryndom:

Nazynovi tu, mōseņ,
kaidu dūmu es dūmovu.
Es dūmovu mīžus sēt.
nūjimt tovu vaiņuceņ

Sēju mīžus, naizauga,
apeineiši nazīdēja,
paliks tovs vaiņuceņš
šūrudiņ nanūjimts. V. 634.

No M. Bukša sastādītās *Latgaļu literatūras vēstures*.

mentējot šo teicienu, Dr. J. Lelis raksta: *Pirms mēs sākām lielīties ar šādu lietu stāvokli, lai ne mirkli arī neaizmirstam, ka mūsējie (valodas) archaismi ir vēl paglabāti dzīvi daudz neizturīgākā materiālā nekā Grieķijas marmors. Kad savā vienaldzībā ļausim, lai tos apbeŗ kapukalnu smiltis, tie būs zuduši uz mūžīgiem laikiem. Neviens vairs tos nespēs atrakt un izpētīt, un mūsu nelabvēļi tad vēl ar drošāku prātu varēs sacīt, ka mēs neko nesveŗam un nekad neesam bijuši, — jo pierādījumu par pretējo būs palicis pavisam nedaudz vai arī vairs nebūs nekādu.* (14)

Šis ir labs brīdinājums tautasdziesmu tulkotājiem, pārveidotājiem un kropļotājiem. Ar tulkošanu un pārveidošanu viņi iznīcina vēsturiskās liecības, ko tauta bija paslēpusi valodas formās sociāliem, kultūrāliem un nacionāliem sakariem baltu cilšu starpā tanīs laikos, par kuŗiem rakstītu liecību nav. Mēs zinām, ka ir daudz mirušu valodu, ko kādreiz tautas ir runājušas Austrumeiropā, ieskaitot Balkānus un Italiju. Kāda bija šo valodu radniecība ar sanskritu un senprūšu valodām un kāda bija šo valodu radniecība ar dzīvajām lietuviešu un latviešu valodām? Problēma ir kolosāla savos apmēros, kas atstāj pilnīgā tumsā daudzo Eiropas tautu izcelsmi un šo tautu sakarības gaŗajā pirmvēstures posmā. Pat vismazākais gaismas stariņš, mests dziļajā pagātnes tumsā, varbūt palīdzētu saprast Eiropas tautu rīcības veidus tagad un caur tiem arī mūsu pašu tautas izcelsmi. Pašreiz cilvēka rokās ir tikai divi tālās pagātnes pētīšanas līdzekļi: archaioloģija un lingvistika. Latgaļu dialekts, tāpat kā visi citi lokālismi, ir daļa no pēdējā.

Latvieši rietumu provincēs pārdzīvoja nacionālo atmodu, romatismu un reālismu literātūrā apmēram piecdesmit gadu agrāk nekā latvieši, kas dzīvoja Latgalē. Līdz ar to vidus dialekts jeb oficiālā latviešu valoda tika padota modernizēšanai un tīrīšanai daudz agrāk nekā tas notika ar latgaļu dialektu. Latgaļu dialekts palika savā dabiskā attīstības stadijā līdz pat 20. gadu simteņa sākumam; to runāja iedzīvotāju kopas segregācijā bez mācītu un nemācītu valodnieku apzinīgiem centieniem kaut ko grozīt vai labot. Nav vairs nekāds noslēpums, ka tautas, kas stāv tuvāk dabai un vairāk identificējas ar ģeografisko un sociālo apvidu, saglabā arī archaiskākas un konservātīvākas valodas formas. Līdz ar to latgaļu dialekts varēja saglabāt sevī vecas formas, idiomas, izteiksmes veidus, grama-

tiskus un metafoniskus pārveidojumus atsevišķos vārdos. Šis ir ārkārtīgi plašs un nopietns pētniecības lauks, īsta zelta bedre tiem valodu speciālistiem, kam ir interese meklēt atbildes uz daudzo valodu sakarībām to gaŗajos attīstības ceļos. Šī veida pētniecības darbs Latvijas brīvības gados netika pasākts. Taisni otrādi, — ierēdņu augstprātība, to noraidīgā nostāja pret dialektu un Latgales latviešu tradicionālām atšķirībām ienesa neuzticību pret senseno dzīves veidu un dialekta lietderību vēstures faktu tulkojumos. Dialektam bija jāmirst šabloniskas tautas vienotības vārdā. Līdz ar dialektu nomira arī neskaitāmas vēsturiskas liecības par baltu tautu sakarībām sirmajā senatnē. Ar zināmu ironiju jāsaka, ka uz mata to pašu dara arī pašreizējie mūsu zemes okupanti. Viņi ir aizlieguši dialektā rakstīt un publicēt grāmatas, viņi turpina Latgales tautas garamantu tulkošanu un kropļošanu respektīvi viņi ar gudru ziņu turpina iznīcināt visu, kas rādītu baltu tautu specifiskās identitātes un to no slāviem atšķirīgās vēstures.

5. Tagad īsumā pievērsīsim uzmanību mītoloģiskām atšķirībām starp Latgali un pārējiem Latvijas novadiem. Latviešiem nav episku dziedājumu. Vai nu to nav bijis nemaz, vai tie ir izzuduši no tautas atmiņas septiņi simti gadu gaŗajā verdzības posmā. Raudu un gaviļu dziesmas, par ko bieži runā abas chronikas un arī Sakšu Grammatiķis (Saxo Grammaticus), varēja arī nebūt episki dziedājumi. Tās pašas jūtas varēja izteikt ar četrrindu liriskajiem pantiem, ko mēs tagad saucam par dainām jeb tautasdziesmām. Cauri gaŗajam verdzības posmam tauta nevarēja aizmirst dziesmas, jo dziesmās un dziedāšanā tika izteikta visa tās dzīves gudrība, tikumi, sociālās attiecības starp individiem un ģimenēm. Tautasdziesmas saistīja individu pie zemes, pie dzimtās mājas un novada, tautasdziesmas saistīja cilvēku pie darba un dabas. Tautasdziesmas sveica bērnu dzimstot, pavadīja to augot un teica pēdējos atvadu vārdus kapa malā. Tautasdziesmas un dziedāšana bija neatņemama dzīves sastāvdaļa, izceļot labo un nopeļot slikto, žēlojot bāreņus, bet nopeļot ienaidniekus un kungus. Cilvēki radīja, runāja un dziedāja rītā agri un vēlu vakarā, ejot darbā un atgriežoties no tā. Tauta nevarēja aizmirst dziesmas. Tā kā katrs pantiņš saturēja pabeigtu domu, tvertu ritmā un skaistā stilā, kuŗā bija izteikta, tā sakot, neskaitāmu paaudžu pārbaudīta gudrība, to viegli varēja atcerēties,

viegli iemācīties un viegli nodot no viena individa uz otru un no vienas paaudzes uz nākamo.

Episkie dziedājumi, turpretim, prasīja zināmu profesionālismu kā dziedot, tā arī teicot. Tie bija daudz gaŗāki, sarežģītāki, grūtāk iemācāmi un grūtāk paturami atmiņā. Par visām lietām episkie dziedājumi stāstīja kādu svarīgu, sarežģītu notikumu tautas pagātnē, kuŗa nodošana no vienas paaudzes uz otru prasīja ne tikai turēšanos pie faktiem, bet arī atmiņas precīzitāti. Verdzībā nospiestajam zemniekam tam nebija ne laika, ne enerģijas. Visi šie ir svarīgi un saprotami iemesli, kāpēc latviešiem nav nezināmu autoru radītu eposu.

Bet uz tradiciju pamatiem būvētais nacionālais romantisms prasīja eposus, kuŗos būtu aprakstītas cīņas, tautas varoņu gars sirmajā senatnē un dažu individu lielā uzupurēšanās spēja. Rietumu tradicijās dzimušais tautiskais romantisms ar saviem daudzajiem lielu apmēru eposiem norādīja uz tukšumu Baltijas telpā. Tāpēc nacionālā romantisma iedvesmotie dzejnieki apņēmās radīt eposus mākslīgi. Viņu acu priekšā stāvēja daudzi piemēri: ,,Iļja Muromecs'' (krievu), ,,Nibelungenlied'' (vācu), ,,Chanson de Roland'' (franču) un ,,Kalevala'' (somu).

Lai aizpildītu šo literāro tukšumu Latvijā, Jēkabs Lautenbachs-Jūsmiņš (1848-1928), kā liekas, bija pirmais, kas nāca klajā ar vairākiem plašāka vēriena eposiem. Ievērojamākais no tiem ir *Niedrīšu Vidvuds*. Tas sastāv no divdesmit četriem dziedājumiem, kas apraksta kāda jauna cilvēka pārdzīvojumus pasaku un teiku valstībā. Šī eposa literārā vērtība ir zema, un tāpēc tas ir gandrīz aizmirsts kritikas vērtējumos.[15]

Daudz sekmīgāks savos darbos ir bijis Andrejs Pumpurs (1841-1902). Viņš ir devis latviešiem divus episkus dziedājumus dažāda gaŗuma, bet ar vienu un to pašu atdzimušā varoņa ideālu. Pirmais ir *Vanems Imanta* un otrs—*Lāčplēsis.*[16]

Vanems Imanta (Imauta), kā to tradicija stāsta, ir bijis lībju virsaitis, kas Daugavas krastos cīnījies pret vācu krustnešiem un ko nodevīgā kārtā ir nonāvējis Kaupo. Kaupo vārds līdz šai dienai ir saistīts ar tautas nodevību, kamēr Imanta nacionālā romantisma gaismā iznira kā latviešu tautas brīvības simbols. A. Pumpurs to novietoja zelta pilī zem Zilā kalna, kur tas dus un gaida, kad pārda-

bīgie nacionālisma spēki to atkal cels gaismā, lai nestu brīvību visai tautai. Šeit dzejnieks neizgudroja nekā jauna. Viņš latviešu literātūrā ieviesa atdzimušā varoņa ideālu, kas jau ilgi pirms A. Pumpura bija pazīstams skotu, angļu un vācu leģendās. Zem mistiskajiem kalniem atdusas un gaida savu augšāmcelšanos vienā vai otrā nozīmē seno britu ķēniņš Arturs, skotu dziesminieks Tomass Erseldons (Thomas of Erceldoune—the Rymer) un Frīdrichs Barbarosa.

Daudz plašāks un daudz sekmīgāks A. Pumpura eposs ir *Lāčplēsis*. Pašu nosaukumu—Lāčplēsis—A. Pumpurs paņēmis no kāda māju nosaukuma Vidzemē. Pārējais viss ir dzejnieka fantazijas auglis. Tā radās latviešu tautas nacionālais eposs. Lielās kaujas, uzvaras, brīvība, nodevība un sakāve allegoriskā nozīmē ir savienotas ar ticību, ka varonis celsies, lai nestu brīvību, mieru un laimi visai tautai.[17]

Mākslinieciskā vērtība A. Pumpura eposam ir samērā maza, bet tā tomēr bija spēcīga diezgan, lai saistītu latviešu lielākā dzejnieka J. Raiņa uzmanību. J. Rainis ar savu drāmu—*Uguns un nakts* novietoja Lāčplēsi tautas nacionālisma svētnīcā. Pateicoties J. Rainim, Lāčplēsis kļuva par mūžīgā spēka viesuli, zemes spēku, par tautas spēku un tautu pašu. Viņš ir brīvs pats un dara brīvus citus, viņa spēki raisās mūžīgā trauksmē un mūžīgā maiņā uz augšu. Tas ir Lāčplēsis, latviešu tautas nacionālais simbols. J. Raiņa ģenijs pārvērta Lāčplēsi par tautas nemirstīgo simbolu, atgādinot katram latvietim katru dienu un stundu mūžīgās cīņas jēgu par tautas tiesībām uz zemi un uz brīvu dzīvi brīvā valstī. Saskaņā ar Vakareiropā nodibinātām tradicijām A. Pumpurs blakus Lāčplēsim nolika nodevēju Kangaru, kuŗa vārds līdz šai dienai vienots ar viltu, valsts nodevību un nāvi.

Tā daļa latviešu tautas, kas dzīvoja uz austrumiem no Aiviekstes un Lubāna ezera, nepārdzīvoja tautisko romantismu tik intensīvi, kā to pārdzīvoja tautas brāļi Rietumlatvijā. Latgaļi nav izgudrojuši savus nacionālos eposus un nav radījuši arī savus nacionālos dievus, lai tos novietotu visas Latvijas Olimpā. Dzīvojot lielajā tautu mistrojumā, sapņiem par grandiozām kaujām, pārcilvēcīgajiem varoņdarbiem, varoņiem, apveltītiem ar mistiskiem fiziskiem spēkiem, nodevējiem un labvēlīgajiem dieviem, kas ar mīlu un gādību raudzītos uz cietēju tautu tīri nacionālā garā, nebija vietas. Katrs

atklāts nacionālo jūtu un aktīvitātes manifestējums būtu daudzu citu minoritāšu nomākts, kas dzīvoja uz tā paša ekonomiskā un sociālā līmeņa zem krievu virskundzības. Lielajā tautu mistrojumā cīņa pret valdošo vairākumu varēja būt tikai ierobežotu apmēru cīņa, sevišķi ja tā simpatizēja kādai vienai tautas grupai. Tieši šī iemesla dēļ, kā liekas, latvieši austrumos no Aiviekstes aizmirsa visus vecos vēsturiskos un mistiskos varoņus un necentās izgudrot jaunus. Izmisuma pilnajā cīņā par savas nacionālitātes un sava nacionālā mantojuma saglabāšanu gudrā tautas dvēsele radīja allegoriskas asins saites ar zemi, kur tā dzīvoja, ar ezeriem, pilskalniem, upēm un ar brāļiem un māsām, kuŗus vienoja viena valoda un tā pati mīla pret tautisko mantojumu. Ideja par asins sakariem ar zemi nav jauns izgudrojums, tā eksistēja indoeiropiešu tautu dvēselēs jau no seniem laikiem un atrada savu izteiksmi folklorā, kad mazo tautu eksistenci apdraudēja ārējās varas. Allegoriskas asins saites ar zemi, pieķeršanās dzīvajai un nedzīvajai dabai dzemdēja pretestību pret rupjas varas politiku. Kad sveši militāri spēki šķērsoja zemi, nesot postu un slimības, mazas cilvēku grupas, slēpjoties dziļi mežos un purvos, veidoja intimas vienības saites ar visu, kas eksistēja dabā. Tautas dzejnieku izdoma vienoja visus svešinieku briesmu darbus un saudzētājus dabas spēkus vienā vienībā, aprokot iedomu personības ar to miesām un dvēselēm zem salām ezeros, svešinieku būvētajos pilskalnos un upju kustošajās straumēs. Šīs jaunās izdomu personības nekad nekļuva vecas, fiziskās sāpes tās neskāra un brutālās svešās varas tās nevarēja aizsniegt. Caur tām runāja tautas dzīvā dvēsele, kas alka pēc mierinājuma, svešam kaŗaspēkam postot zemi un izkaujot iedzīvotājus.

Meitene bez vārda, aprakta dziļi zem Mārgu salas, kā to stāsta Cirma ezera teika, runā bez apstājas uz zemes arāju, zvejnieku un ganu ar zemes vēsumu, ar vējā šūpotām labības vārpām, ar čaukstošām koku lapām un ar bišu sanējumiem. Meitene bija viena no viņu pašu ļaudīm, ko ūdens novietojis zelta pilī zem Mārgu salas uz mūžu mūžiem. Meiteni neskāra zemes cilvēka laika tecējums, viņa nekļuva ne veca, ne slima, un nāve tai tālu gāja gaŗām. Viņa ēda medu no zelta traukiem un mazgāja pienā katru dienu savu bālo seju. Cilvēku izdoma meiteni apveltīja ar visas pasaules bagātībām, mieru un drošību, par ko latviešu cilvēks savā zemē nevarēja sapņot.[18]

Lucija, aprakta kalnā zem Ludzas pils, runā uz tautu ar zemes balsi un gaida glābēju, kam jābūt kā zemniekam, tā arī karavīram, lai tās rokās ieliktu Lieldienu rītā svētīto olu un krustiņu. Kā atlīdzību Lucija sola savai tautai brīvību un mieru. Tā ir vēsts, ko teika par Ludzas pili ir atstājusi brīvības un miera alkstošajām sirdīm draudīgās krievu tautas pierobežā. Cirma ezeru no Ludzas šķir tikai septiņi kilometri liels attālums.[19]

Šīs ir neredzamās saites starp zemi un arāju, šī ir zemes un asins radniecības ideja, vieglāka kā gaiss, bet stiprāka kā tērauds, pārvērsta dzīvos izdomu tēlos, mīļa katram cilvēkam—lielam un mazam. Stāsti par šiem tēliem pārgāja no mutes mutē un no paaudzes uz paaudzi kā daļa no laika kavēkļa, izglītības tautiskā garā un kā daļa no tautas dzīvās vēstures. Mātes tos stāstīja saviem bērniem garajos ziemas vakaros, spiežoties kopā pie kuŗošām krāsnīm un skalu ugunīm, līdz to zināja visi no galvas un bija gatavi nodot tos alkstošām dvēselēm paaudžu secībā. Tauta mīlēja savu izdomu radītos tēlus un caur tiem mīlēja savu zemi, savu sētu un savus ļaudis. Asins balss un dzīvības saites sakņojās zemē, kas caur arāja rokām deva maizi un iztiku paaudžu paaudzēm.

Tādas būtu tautiskā mantojuma veidotās atšķirības divu vienas un tās pašas tautas daļu starpā. Naidīgā politiskā un vēlāk administrātīvā robeža, ko svešas varas novilka gar Aiviekstes upes un Lubāna ezera krastiem, pastiprināta ar reliģiskiem, sociāliem un psiholoģiskiem aizspriedumiem, dažādām ekonomiskām sistēmām un informācijas trūkumiem, veidoja dažādas vērtību mērauklas un dažādus domāšanas veidus vienas tautas cilvēkos. Latvieši, kas dzīvoja uz rietumiem no Aiviekstes, izvilka no aizvēstures tumsas izdomātus un pa pusei izdomātus varoņus, lika tiem izcīnīt lielas kaujas, gūt lielas uzvaras un zaudēt karus.

Tautai uz austrumiem no Aiviekstes nebija ne atmiņu par lielām kaujām, ne mistisku varoņu, to prātus nenodarbināja arī domas par nodevēju lišķībām, viltu un ļaunumu. Tautas dziesminieki necentās izdomāt nekā, kas būtu svešs cilvēku sapņu pilnajām dvēselēm. Viņi godāja un pielūdza sistēmatiska, bet klusa darba darītāju kā mājā, tā arī ārpus tās, viņi godāja un pielūdza sievieti. Viņi godāja māti, meitu, māsu un līgavu, kas, piesietas pie mājas ar patriarchālās ģimenes saitēm, radīja un izglāba visu lielo tautisko man-

tojumu. Līdz ar tautisko mantojumu latgaļu sieviete glāba arī latviešu tautu un palīdzēja izvadīt to cauri drūmajam nošķirtības posmam.

Varoņu dievinātājiem rietumu provincēs, kas Latvijas brīvības gados lielā skaitā iesēdās labi atalgotajās valsts ierēdņu vietās Latgalē, pa lielākai daļai nebija ne izpratnes, ne cieņas pret savādībām tautas mentālitātē. Tie pierakstīja slāvu iespaidu visam, kas nesaskanēja ar viņu importētām pārliecībām un iesāka tautas vienības vārdā Latgales „latviskošanu".

6. Beidzot mēs esam nonākuši pie vislielākās atšķirības Latgales un rietumu provinču cilvēka starpā. Jau daudz reižu ir minēts, ka Vidzemē un Kurzemē cilvēku gara dzīvi vadīja Luterticīgā baznīca, kamēr Latgalē noteicēja palika Katoļu baznīca. Katolicisms Latgalē valdīja, sākot ar 14. gadu simteni līdz pat mūsu dienām, ja atskaita protestantisma uzplūdus pirms Livonijas perioda beigām un īsās zviedru okupācijas laikā. Protestantisma iespaids Latgales latviešos ir vai nu niecīgs, vai pat nav nekāds. Reliģisko karu laikos un arī pēc tam latviešu zemniekiem tāpat kā zemniekiem visur citur Eiropā nebija tiesību izvēlēties baznīcu pēc sava prāta. Kungu kārtas valdnieki viņus vienkārši pārrakstīja vienā reliģiskā sistēmā vai citā, neprasot pēc viņu izvēles vai izpratnes: *Cuius regio, eius religio (kā* valdīšana, tā ticība). Zemniekiem vajadzēja lūgties un uzturēt tās baznīcas, kādas kungi viņiem sagādāja. Tā Latgales latvieši caur poļu priesteŗiem, bīskapiem un archibīskapiem palika saistīti ar Romas kūriju un pielūdza Dievu saskaņā ar Katoļu baznīcas dogmām un tradicijām. Ja Latgale palika katoliska un tai bija lemts absorbēt sevī vairāk austrumu tradiciju, tad tas ir ģeografiskā novietojuma dēļ. Latgale robežojās ar krievu un poļu apdzīvotiem rajoniem. Abas tautas cauri gaŗajiem vēstures posmiem ir bijušas galvenās pretestību veidotājas ģermāniskajam protestantismam, viena alga, vai tas ir nācis zem vācu, vai zviedru karogiem. Iespiesta slāvu tautu spīlēs, Latgale palika it kā nevienam nepiederoša zeme, it kā bufera josla starp galvenajiem spēkiem kā militārā, tā arī sociālā nozīmē. Savu kaŗagājienu sākumā zviedru ķēniņš Gustavs Ādolfs ieņēma un mēģināja noturēt Latgali, bet viņa spēki izrādījās par sīkiem, lai pretotos poļu uzmācībai. Zviedru Ludzas pils garnizons kapitulēja bez cīņas 1626. gadā, un Latgale atkal nonāca poļu

pārvaldē.[20] Protestantisma uzvaras gājiens apstājās uz Aiviekstes un Lubāna ezera krastiem. Tas sašķēla tautu divās daļās, un šīs sveštautu nodarītās pārestības sekas vēl tagad ir manāmas. Tā ir viena no latviešu tautas lielākām traģēdijām.

Visas biezās Latvijas vēstures grāmatas, kas parādījās atklātībā ārpus dzimtenes robežām, ir sarakstījuši protestantu vēsturnieki, lietojot historiografiju un vēsturisko metodi, kas nevar attēlot dziļi tradicionālo Latgales latvieša mentālitāti. Historiografija, kas pašos pamatos ir protestantiska un ģermāniska, nav varējusi attēlot reālitātes aiz faktiem vai reālitātes, kas faktus rada un izsauc to empīriskās sakarības. Sociālu, ekonomisku un reliģisku faktu par Latgales latviešiem, ko varētu uzskatīt par objektīviem pozitīvisma garā, vai nu nav nemaz, vai ļoti maz. Īpaši tie nav atrodami Latgalē, bet gan izkaisīti pa Vitebskas, Viļņas un Vatikāna archīviem. Par visām lietām poļu un krievu pārvaldēm lielajā tautu mistrojumā tādi latvieši Latgalē pavisam maz interesēja, ja atskaita to konvertēšanu un pārtautošanu. Gaŗajā nošķirtības posmā Latgales latviešu politisko, ekonomisko un baznīcas vēsturi nemaz nav iespējams rakstīt, jo tiem nav bijis ne savas politikas, ne savas saimniecības, ne arī savas baznīcas. Bet Latgales latviešiem ir tomēr cita vēsture. Vēsture, kas sakņojas tautas tradicijās, vēsture, kas sien Latgales latvieti pie zemes, kuŗā tas ir dzimis un audzis, ar neredzamām tradiciju saitēm. Visas latgaļu tautas garamantas ir radušās un nonākušas pie mums dialektā. Tāpēc dialekta iznīcināšana un tautas garamantu pārtulkošana izārda būtiskākos pamatus latviešu vēsturei Latvijas austrumu apgabalā. Bez dialekta un bez dialektā radītās folkloras nav iespējams izskaidrot latviešu tautas sociālo dzīvi Latgalē, un nav arī iespējams parādīt tās latvisko dvēseli. Tāpēc arī protestantiskie latviešu vēsturnieki ir aprakstījuši Latgali vai nu bez izpratnes, vai arī to mēģinājuši ignorēt, cik ilgi vien tas ir bijis iespējams.

Latgales latviešu radītais folkloras materiāls visā savā būtībā atklāj garīgo radniecību ar tautiešiem Vidzemē un Kurzemē, kā arī ar lietuviešiem mūsu valsts kaimiņos. Tas rāda, ka Latgales latvieši kā pamatu paturējuši Livonijas periodā radīto kopējo folkloru. Līdz ar to pastāv pavisam reāla varbūtība, ka tieši Latgalē senās tautas garamantas varēja saglabāt vecas vēsturiskas liecības no tiem lai-

kiem, kad svešu varu iespaidi senlatviešu dzīves veidu vēl nebija pārāk spēcīgi skāruši. Jo latvieši Latgalē savā nošķirtības posmā dzīvoja kompakti sādžās, kur sveštautu elementiem iespiesties bija grūti, runāja savu valodu un kopa savas tradicijas. Izolācija, stipra pieķeršanās nacionālajam mantojumam, konservātīvā garīgā nosliece, nekritiska svešas vides noraide un pastāvīga rīvēšanās ar cittautu minoritātēm varēja tikai stiprināt pieķeršanos vecajam, veicināt vecu kultūras vērtību saglabāšanu.

Ir bieži dzirdēts teiciens, ka kultūras dzīve „Latgales džungļos" ir bijusi primitīva un cilvēki it kā esot gaidīt gaidījuši šabloniskos valsts varas modernizējumus cilvēku sociālās attiecībās. Pieņemsim, ka kultūrālā dzīve Latgalē bija primitīva. Tieši primitīvās kultūras ar savu stipro pieķeršanos ģeografiskajai un sociālajai videi rāda visspilgtāk cilvēka dvēseles kreatīvitāti, rāda visspilgtāk cilvēka spēju saglabāt savu nacionālo garīgo seju un savu nacionālo kultūru, ko nav spējušas iespaidot svešas filozofijas un doktrinas. Bet vai tiešām Latgales kultūrālā dzīve ir bijusi primitīva? Tā varēja izskatīties primitīva, kad tai tika uzspiesti rietumu provinču importi, vairāk uzsveŗot valsts nekā kultūrālo vienību. Vājākais ķēdes loceklis, kas sēja Latgali pie rietumu provincēm garīgo vērtību sfairā, ir meklējams politikā un saimniecībā un pilnīga nošķirtība reliģijā. Politikas, saimniecības un baznīcas apsvērumos divas tautas daļas tikko pazi a viena otru. Turpetim uz tautas garamantu stiprā pamata parādījās vienota tauta no Liepājas līdz Zilupei. Tieši valsts vienības jēdziens savienots ar politiku un saimniecību, identificēts ar vienveidību un uzspiests no viena kopēja centra nāca pie Latgales latviešiem kā svešķermenis garīgās dzīves apcirkņos. Importētās birokratijas veidoto šablonisko tautas vienības jēdzienu daudzi Latgales latvieši, it sevišķi tie, kas nāca no latviskākajiem apgabaliem, saņēma kā netaisnu sodu. Tautas brāļi Vidzemē un Kurzemē šo Latgales kultūrālo pretreakciju vēl līdz šai dienai nav mēģinājuši un arī nav varējuši saprast.

Pozitīvisms vēsturē ar tā stipro protestantisko un ģermānisko noslieci ir pilnīgi ignorējis katolicisma īpatnības Latgales latvieša dvēselē. Ir jau vairākas reizes norādīts, ka sākot ar 14. gadu simteni Latvijas austrumu novads ar ļoti īsu pārtraukumu ir palicis Katoļu baznīcas iespaidā līdz šai dienai. Līdz ar to tauta ir izveidojusi pati

savu garīgo radniecību ar Romas kūriju un ar homogeno latīņu civilizāciju, kas attīstījās Romas iespaidu sfairā. Krievi netaupīja pūļu, lai minoritāti Latgalē pārkrievotu un konvertētu. Mēs zinām, ka nozuda prāvu apmēru igauņu sabiedrība Ludzas apkārtnē. Lielākā daļa no tiem, kas pieņēma katoļticību, kļuva latvieši, un pareizticīgās ticības atzinēji pārvērtās par krieviem.[21] Tas parāda, cik stipri ticība bija saaugusi ar nacionālitāti. Par šo parādību runā barons Manteufels, Latgales latviešu atmodas celmlauzis. Reliģiskā pieredze skaŗ cilvēka dvēseli ļoti dziļi, veidojot pārliecības, ko laiks un apstākļi viegli nevar mainīt. Reliģiskā pieredze veido pamatus cilvēka attiecībām ar cilvēku, cilvēka attiecībām ar dabu un rēgulē aktīvitātes, vairākiem cilvēkiem saskaŗoties ikdienas darbā. Reliģija lika pamatus arī nacionālajai identitātei. Laikā, kad nacionālisma un nācijas jēdzieni cilvēku apziņā vēl neeksistēja, reliģija un piederība pie zināmas baznīcas turēja sabiedrību kopā ar nedefinētām, bet izjustām nacionālisma saitēm. Šis ir tas laiks, kad nācija tika identificēta ar reliģiju un kad reliģiskās lojālitātes atvietoja nacionālās jūtas cilvēku attiecībās. Reliģija un valoda šķīra latvieti no krieva, valoda un tautiskais mantojums atdalīja viņu no poļa un lietuvieša. Reliģiju, valodu un tautisko mantojumu veidoja Katoļu baznīca, lai ar šo spēku pretotos valsts atbalstītās Pareizticīgās baznīcas agresīvitātei. Katoļu baznīca, kuŗas centrs atradās tālu ārpus Krievijas robežām, varēja nezukrītoši sūtīt Latgalē savus misionārus un mainīt tos, kad tikai vajadzība radās. Šie misionāri, sajūtot Pareizticīgās baznīcas lielo pārsvaru un lai glābtu savu ganāmpulku no iznīcības, mācījās vietējo ļaužu valodu, tulkoja garīgas grāmatas un deva pirmos laicīga satura literāros darbus. Tā radās neatkarīga literāra tradicija Latgalē.

Latgales latviešu etniskā kultūra sakņojas folklorā ar stipru reliģisku tradiciju piemaisījumu, kas izstaro no attiecīgās draudzes baznīcas—garīgo un laicīgo aktīvitāšu centra. Baznīca organizēja pirmos koŗus un mācīja koŗa dziedāšanu. Baznīcas ērģelnieks bija pirmais koŗa diriģents un mūzikas skolotājs. Baznīcas ceremonijas prasīja masu piedalīšanos no visiem draudzes locekļiem, neskatoties uz to vecumu un dzimumu. Baznīca organizēja dažāda veida palīdzības un lūgšanu biedrības, kas savā plašumā ietvēŗa sevī katru sādžu un katru saimniecību draudzē. Un beidzot, baznīca veici-

nāja izglītību un rakstu valodas mācīšanu, tā uzturot dzīvu tautas valodu ar lūgšanām, dziesmām un publikācijām kā neatņemamu sastāvdaļu no rituāla un izjustā personīgā kontakta ar Dievu. Draudzes priesteŗi, ērģelnieki un sakristāni vismaz vienu reizi gadā apmeklēja sādžas un saimniecības, prasot reliģisko patiesību izpratni un aktīvu piedalīšanos garīgās un laicīgās organizācijās no visiem draudzes locekļiem, tā sakot, par godu Dievam un par labu dvēseļu pestīšanai. Pie baznīcas satikās draugi un radi no visiem draudzes stūŗiem, tur pārrunāja problēmas un izmainīja ziņas, tur skanēja latviešu valoda. Baznīcas ceremonijās aktīvā jaunatne veidoja pirmās draudzības saites ar citu sādžu jauniešiem no visattālākiem draudzes novadiem. Draudzes baznīca kalpoja ne tikai kā reliģisks, bet arī kā kultūrāls, sabiedrisks un, zināmā mērā, arī kā saimnieciskscentrs. Gadskārtējie baznīcas svētki, godinot kādu no Katoļu baznīcas svētajiem, bieži vien pieņēma ne tikai reliģisku nozīmi, bet arī kalpoja kā sabiedriska izklaidēšanās vieta lielajām tautas masām. Tur ieradās gandrīz visi baznīckungi no dekānāta draudzēm, tur ieradās arī viņu draudzes locekļi. Lielākais vairums no tiem piedalījās svinīgajos dievkalpojumos, bet daļa atveda savas preces pārdošanai netālajā tirgus laukumā un apliecināja savu klātieni ar skaļiem kliedziniem, sludinot pārdodamo preču kvalitāti. Kad dievkalpojumi beidzās, tauta plūda tirgus laukumā, pērkot, pārdodot, izmainot idejas, veidojot draudzības un saimnieciskus sakarus. Cilvēki bez ticību izšķirības atrada noietu savām precēm, ticīgais satikās ar neticīgo, draugi un ienaidnieki varēja izmainīt savus devumus kopējam mieram vai arī kādam vientuļam kautiņam. Baznīcas svētki kalpoja ne tikai Dievam, bet arī sagādāja izdevību draudzei parādīt savus sasniegumus saimniecībā un lepoties ar tiem daudzo svešinieku priekšā. Baznīcas gada svētki deva iespēju radiem no dažādām draudzēm apmainīties ar apciemojumiem, atjaunot sakarus un parādīt viesmīlību. Baznīcas svētki nesa prieku un sajūsmu jaunatnei un nopietna satura labumus praktiska prāta cilvēkiem. Ļaudis ceļoja gan braukšus, gan kājām lielus attālumus, lai piedalītos baznīcas svētku ceremonijās un saimnieciska satura pasākumos.

Draudzes baznīcas individuālu iespēju robežās ņēma savā aizgādībā slimos un nespējniekus bez apgādniekiem, bāreņus un trūku-

mā nonākušās personas. Draudze uzturēja patversmes, kur trūkuma un slimību mākti cilvēki atrada pajumti un uzturu. Baznīcai bija vajadzīgi apkalpotāji. Šie cilvēki tad arī tika izmantoti dažādu darbu veikšanai baznīcas vajadzībām. Par to tie saņēma vietu, kur dzīvot, uzturu un nelielu atlīdzību kā no baznīcas kases, tā arī no draudzes locekļiem atsevišķi. Viņi bija tie, kas baznīcas labā strādāja un lūdzās. Lai gan trūcīga bija šī aprūpe, tomēr tā iezīmēja pirmo sociālo palīdzību tad, kad citas palīdzības plašākā mērogā nebija.

Kultūrālais un sociālais darbs savas reliģijas rāmjos bija mazs, tomēr visu aptverošs savos apmēros. Dažāda veida lūgšanu organizācijas, piemēram, Rožukroņa pulciņi, Jaunavas Marijas kongregācijas, Kristus Karaļa biedrības u. c. turēja savus biedrus kopā ar vājām organizatoriskām un disciplīnas saitēm, tomēr to iespaids sniedzās līdz attālākām sādžām, veidojot dzīvu šūniņu tīklu draudzīgā sadarbībā par godu Dievam. Caur šīm lūgšanu organizācijām Visuvarenā spēks un gādība ticīgu cilvēku izpratnē pievienojās sīkajām cilvēku rūpēm un priekiem to ikdienas dzīvē. Caur šīm organizācijām Dieva svētība, tā sakot, ienāca cilvēku dzīvē, uzspiežot viņu darbam tūkstošgadu veco svētības zīmogu. Tas bija tas augstākais, ko cilvēks varēja vēlēties un tas bija svētākais, ko tikai baznīca varēja saglabāt cauri laika tecējumam no tā brīža, kad Dieva dēls pieņēma cilvēka miesu, lai dzīvotu šinī pasaulē. Katoļu baznīcas mācītās patiesības neviens nedrīkstēja apšaubīt un nedrīkstēja kritizēt. Par tām savu dzīvību pie krusta bija devis pats Kristus, un par tām bija izlējuši savas asinis neskaitāms daudzums baznīcas svēto. Vienkāršā cilvēka izpratnē Katoļu baznīca bija vienīgā, patiesā paša Kristus dibinātā baznīca, Dieva žēlastības apveltīta, sargāta un uzturēta. Tās mācībai vajadzēja valdīt cilvēku prātus līdz laika galam. Pat nabadzība, slimības un daudzās nelaimes cilvēces pestīšanas plānos pieņēma pievilcīgu un saprotamu veidu, jo tās atbrīvoja cilvēka prātu no pasaulīgām rūpēm, lai koncentrētu to Dievā, soļojot cauri šīs dzīves bēdu ielejai. Lielākā atmaksa katram cilvēkam individuāli saskaņā ar viņa darbiem krājās debesīs, un baznīca bija šīs zemes vienīgie vārti un vienīgais ceļš, pa ko nokļūt debesu Tēva valstībā. Katram, tā sakot, bija jādzīvo un jāstrādā baznīcas klēpī.

Protestantisms, tradiciju un vienkāršas ticības piesātinātiem prā-

tiem, likās kā revolūcija, kā katras patiesības negācija, ko sludināja Kristus tūkstošgadu tālajā pagātnē. Cilvēki neviltoti ticēja, ka Mārtiņš Luters, apstrīdot svētā Romas tēva autoritāti, ir noraidījis Kristus gribas paudēju zemes virsū un arī pašu Kristu. M. Luters grāva Katoļu baznīcas tradicijas, līdz ar to viņš un viņa sekotāji apzinīgi novērsās no vienīgā pareizā ceļa uz debesu Tēva valstību. Tas pats cilvēku izpratnē attiecās arī uz visām citām konfesijām zemes virsū. Vienkāršais prāts vienkāršajā ticībā pierakstīja bargu sodu tiem, kas negribēja sekot Romas mācībām ceļā uz mūžīgo laimi debesīs.

Lai cik šī ticība, modernā laika atspulgā varēja likties primitīva, bet, vēsturiski runājot, tā bija stipra un savā stiprumā ļoti noderīga. Šī ticība paglāba Latgales latvieti no pārkrievošanas. Ticība identificējās ar nāciju un caur baznīcas atbalstīto nāciju cilvēki saņēma autoritāti un svētību grūtajam ceļam uz Dievu. Tā latviskā Katoļu baznīca Latgalē izglāba tautu no bojā ejas.

Latgales latvieša vēsturiskās īpatnības nebūs iespējams saprast, nesaprotot viņa tradiciju piesātināto, kontemplātīvo prātu, mīlu pret savu sociālo un ģeografisko vidi, viņa pieķeršanos zemei un sētai, kur tas dzima un uzauga. Tāpat Latgales latviešu vēsturiskās īpatnības nebūs iespējams saprast, nepieņemot bagātos folkloras materiālus tādus, kādi tie ir nākuši visas latviešu tautas kultūrvēsturisko materiālu pūrā. Tie visi ir latgaļu dialektā. Šo materiālu tulkošana un kropļošana atņem Latvijas vēsturei neskaitāmas vērtības, padarot to tukšāku un nabadzīgāku. Bez Latgales nevar būt arī Latvijas vēsture.

AVOTI

(1) Vairāk informācijas: Puisāns, T. „Pozitīvisms Latvijas vēsturē", *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*, 4. num. 1979. g. 2.-5. lpp.

(2) Blese, E. Prof. Dr. *Mūsu valoda savu vēsturisko cīņu gaitās. (Londona, 1955) 12. lpp.*

(3) Blese, E. Prof. Dr., *Latviešu literātūras vēsturē*, vecākais un vidējais posms. (Gaismas Pils, 1947) 101.-116. lpp.

(4) Puisāns, T. *Nogrimušās jaunavas mantojums* — Ludza. (J. Šķirmanta apgāds, 1973.) 28. lpp.

(5) Kučinskis, St. S. J., „Preiļu jezuītu misionāra un valodnieka Jāņa Karigera 250. nāves gadā". *Dzimtenes kalendārs 1979. gadam* 84. lpp.

(6) Bukšs, M. un Placinskis, J. *Latgaļu volūdas gramatika un pareizraksteibas vōrdneica.* (P/s Latgaļu Izdevnīceiba, 1973)

(7) Švābe, A. Prof., ,,Tautas dziesmu likteņi'', *Latviešu tautas dziesmas, I sējums,* XVIII lpp.

(8) Švābe, A. Prof. Dr. un Straubergs , K. Prof. Dr., *Latviešu tautas dziesmas.* Divpadsmit sējumi. Izdoti Rīgā no 1936. līdz 1939. gadam. Pārspiesti Kopenhāgenā, Dānijā, 1950. gadu sākumā.

(9) Švābe, A. Prof. Dr. un Straubergs, K. Prof. Dr., *Latviešu tautas dziesmas.* (Imanta, Kopenhāgenā, 1953. gadā) III sējums. 82. lpp.

(10) *Ibid.* VI sējums. (1954. gadā) 53. lpp.

(11) Vīķe-Freiberga, Vaira, ,,Loģiskā struktūra un tēlainība buŗamo vārdu un māņticību dainās'', *Universitas* (1979. g. 43. num.) 14. lpp.

(12) *Latviešu tautas dziesmas.* Izlase. Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevums. (Rīgā, 1957. g.) III sējums 284. lpp.

(13) *Ibid.* 488. lpp.

(14) Lelis, J. Dr., ,,Par izlūkšņu pēteišonu'' *Dzeive.* (Latgaļu Izdevnīceiba, 1961. g., 50. num.) 12. lpp.

15 Dravnieks, A., *Latviešu literātūras vēsture.* (Raven Printing, Inc. 1976) 215. lp.

16 *Ibid.* 163.-170. lp.

17 Šmits, P. Prof., *Latviešu pasakas un teikas,* (Valters un Rapa, Rīgā, 1932. gadā) VIII sējums. 442.-444. lp.

18 Puisāns T., ,,Cirms''. *Nogrimušās jaunavas mantojums—Ludza.* 250.-258. lp.

19 Puisāns T., ,,Ludzas pils teika''. *Ibid.* 146.-157. lp.

20 M. B., *Dzeive.* 1. num. 1948. gadā. Pārņemts no poļu žurnāla—*Rubon,* 1842. gadā.

21 Puisāns T., Igauņi Ludzas apkārtnē. *Nogrimušās jaunavas mantojums—Ludza.* 106.-110. lp.

RĪGAS KATOĻU BĪSKAPIJA

Kristīgās ticības izplatības gaitā Baltijas telpā ir svarīgs 1186. gads. Šinī gadā pāvests Urbans III nozīmēja pirmo bīskapu ar sēdekli Ikšķilē un oficiāli sankcionēja, tā saukto, pagānu konvertēšanu Daugavas krastos. Bet nelaimīgā kārtā, kā to vēsturiskie dati liecina, misionāri nebija pirmie, kas ieradās pie nekristiešiem Baltijā. Pirmie tos sasniedza tirgotāji. Tirgotājs, it īpaši, senos un viduslaikos, strādāja arī kā laupītājs, pirāts, slepkava un iekaļotājs. Kā to vēlākie notikumi rādīja, baltu ciltisDaugavas un Lielupes apkaimē labi pazina rietumu tirgotājus un viņu darba metodes, pirms Kristus mīlestības vēsts sludinātāji parādījās viņu vidū.

Drošākie informācijas avoti, kādi latviešiem ir, ir divas chronikas: Indriķa chronika un Atskaņu chronika. Par pēdējās autoru vācu vēsturnieki uzdeva kaut kādu Ditleb von Alnpeke. Abas chronikas rakstītas tipiskā krustakaŗu ideoloģijas garā, kur Sv. Augustina tenets: *Compelle entrare* (piespiest pievienoties) tika pielietots burtiksi. Pagāni un citi nekristieši bija jāpiespiež pieņemt Kristus mācību, ja tie ar labu to negribēja darīt. Pagāni, saskaņā ar tā laika cilvēku pārliecību, tā sakot ,,ipso facto'' bija notiesāti elles mocībām viņā saulē, līdz ar to, Dieva vārdā, tiem drīkstēja sarīkot elli arī šinī laicīgajā pasaulē. Tāpēc pagāna nogalināšana skaitījās žēlsirdības darbs, jo fiziskā nāve to atpestīja no nelaimīgas dzīves zemes virsū. Tāpēc ,,svētais' pienākums ne tikai atļāva melot, krāpt, mocīt un kaut Dieva vārdā, bet pat saistīja to ar ticības izplatītāja tiešo uzdevumu tā ikdienas darbā. Līdz ar to, abas chronikas latviešu tautai palika kā asiņainākie dokumenti, kuŗām līdzīgu nav daudz cilvēces vēsturē.

Nav tālu jāmeklē, lai atklātu, ka krustakaŗu ideoloģija ļoti labi noderēja vācu ekspansijas un kolonizācijas politikai austrumu virzienā, ko tie ar lielu centību arī izmantoja.

Vācu ekspansija austrumu virzienā visā nopietnībā sākās ar divu pilsētu parādīšanos uz Eiropas kartēm 12. g. s. pirmajā pusē. Tās bija Hamburga un Libeka. Pirmā kontrolēja Elbas upes ieteku, līdz ar to, tā savu uzmanību veltīja Ziemeļjūras krastiem, un Libeka, kas pārvaldīja vairāku upju grīvas Baltijas jūŗā, meklēja jaunus tirgus vēl neatklātajās zemēs. Drīz vien pēdējā, pēc brīvības hartas saņemšanas 1157. gadā, izveidojās par galveno tirdzniecības centru baltu un skandināvu apdzīvotajās zemēs. Tā kā Viduslaikos galvenos tirdzniecības ceļus veidoja upes, pārvaldot upju grīvas, arī tirdzniecība nonāca tikai dažu pilsētu kontrolē, kas vēlāk saslēdzās Hanzas pilsētu savienībā ar Libeku priekšgalā.

Kā to dažas teikas stāsta, pirmie vācu tirgotāji nonākuši Daugavas grīvā pavisam nejauši—meklējot patvērumu vētrā. Daugava izrādījās ne tikai laba tirdzniecības maģistrāle saskarē ar vietējiem iedzīvotājiem, bet arī laba pieeja neizsmeļamiem izejvielu avotiem slāvu apdzīvotajos rajonos. Nižnij-Novgorodas chronikas vēsta par aktīvu vācu tirgotāju koloniju Novgorodas pilsētā jau 11. g. s. vidū. Rietumu tirgotāji tur varēja ierasties tikai pa trim galvenajiem ceļiem: pa Daugavu vai Gauju un pa upju un ezeru sistēmu no ziemeļiem—Ņevu, Lādogas ezeru un Volchovas upi. Daugava izrādījās arī īsākais un lētākais ceļš uz Dņepru un uz Bizantijas bagātību krājumiem. Tā, mūsu senču zemīte jau senos laikos pārvērtās par caurbraucamu territoriju apšaubāma tipa cilvēkiem, tiecoties pēc mantas un politiskās varas. Vācu „Drang nach Osten" kustībai sākumā piemita tīri tirdzniecisks raksturs. Šī kustība pārvērtās par iekaŗošanas un kolonizācijas kustību, kad tai pievienojās tālu no Baltijas izauklētā krustakaŗu ideoloģija.

Pirmais zināmais misionārs, kas ieradās Daugavas krastos, bija Segeborgas Augustiniešu klosteŗa mūks Meinards. Nav šaubu, ka šis ticīgais priesteris nāca pie baltu ciltīm viscēlāko motīvu vadīts. Viņš bija priesteris un īsts misionārs. Bet, spriežot pēc abām chronikām, viņš ieradās pie aizdomu un naida pilniem cilvēkiem, pie kuŗiem jau daudz reizes savu netīro darbu bija pastrādājuši tirgotāji. Nav noliedzams, ka daudzi kristīgās baznīcas misionāri nāca pie

pagānu tautām cēlu motīvu vadīti, bet krustakaŗu prakse vidējos austrumos pārvērta kristīgās ticības aizsardzību par uzbrukumu, savienotu ar nevainīgu cilvēku masu slepkavībām, jaunu valstu dibināšanu Eiropas varenāko valdnieku jaunākajiem dēliem, primitīva tipa koloniālismu un tirdzniecības monopola nodrošināšanu bagātāko tirgotāju pilīm. Līdz ar to, skaistajā misionāra aureolā tērpās tūkstošiem neliešu, kam nekas nebija svēts, kā tikai personīgā mantas un varas kāre, kas labi sedzās ar Kristus pavēli:

„Ejiet un sludiniet visām tautām..." Kristietība kā polītisks ierocis ieradās Baltijā un palika tāda 700 gadus.

Kad īsti Meinards, kā kristīgās ticības sludinātājs, ieradās Baltijā, nav zināms. Iespējams, ka viņš kā vācu tirgotāju kapelāns bija ciemojies pie lībiešiem un latgaļiem daudz reizes, pirms tas atrada pastāvīgu dzīves vietu Ikšķilē. Oficiāli pirmo reizi ieraugām Meinardu 1184. gadā, kad tas saņēmis Brēmenes archibīskapa svētību, devās uz Livoniju.[1] Bet jau 1186. gadā, kā to Atskaņu chronika vēsta, viņš sūtīja delegāciju, ar brāli Teodoriku priekšgalā, uz Romu. Pa šo laiku pirmais kristietības sludinātājs jau ir piedzīvojis vismaz vienu lietuviešu uzbrukumu, slēpies mežos, iesācis celt divas mūra pilis un divas baznīcas ar no Vācijas ievestajiem mūrniekiem un materiāliem, konvertējis vairākus lībiešu virsaišus un, kā liekas, arī labu skaitu lībiešu un latgaļu, dodot pietiekamu iemeslu delegācijas braucienam uz Romu, lai no pāvesta izlūgtos bīskapiju. Ļoti jāšaubās, vai viens cilvēks divu gadu laikā tik daudz varēja padarīt. Meinarda darbs Livonijā, kā liekas, ir sācies daudz agrāk. Atskaņu chronika min 23 gadus.[2] Bet Atskaņu chronikas autoram chronoloģijas precizitāte nav daudz ko nozīmējusi, jo kā delegācijas apmeklējuma laiku Romā, viņš min 1143. gadu. Šo skaitli kā pareizu nekādā gadījumā nevar pieņemt, neskatoties uz to, ka gadu skaitīšana tanī laikā notika savādāk. Baznīcas dzīvē dominēja liturģiskais kalendārs. Ja mēs atzīstam, ka Meinards, pirms delegācijas sūtīšanas uz Romu, bija nostrādājis 23 gadus un pieņemam 1196. gada 14. augustu[3] kā diezgan drošu viņa nāves dienu, tad dedzīgais misionārs latviešu zemē nostrādāja 32 gadus. Tā tad, Meinards, Livonijā varēja būt ieradies 1164. gadā. Gada skaitlis sakrīt arī ar prof. Ed. Šturma aplēsi, kas ir pieminēta A. Švābes Konversācijas vārdnīcas 26366. lapaspusē. Bet nekādā gadījumā nevar pieņemt

Zēgebergas augustīniešu Sv. Marijas baznīca un klosteris 16. gadsimtā, kurā dzīvoja augustīniešu mūks Meinards pirms došanās misijas darbā pie latviešu ciltīm 12. gadsimtā. Attēls publicēts Hogenbergas pilsētas grāmatā. Līdz mūsu laikiem saglabājusies tikai Zēgebergas augustīniešu Sv.Marijas baznīca, bet viņu klosteris nojaukts

Zēgebergas bijušā augustīniešu klosteŗa Sv. Marijas baznīca, kuŗā lūdzās augustīniešu mūki, arī Meinards pirms došanās misiju darbā pie latviešu ciltīm. Baznīcas ārpuse saglabājusies līdz mūsu laikiem bez pārmaiņām, bet tās iekšiene atjaunota 15./16. gadsimtā. Tagad šis dievnams pieder vācu ev.-luteriskajai baznīcai. Zēgebergā ir arī viena vācu katoļu baznīca un draudze.

Latvijas misionārs bīskaps Meinards kristī senlatviešus — lībiešus; attēls publicēts neatkarīgās Latvijas izdevuma ,,Skolas draugs'' II daļā.

Bīskapa Meinarda Ikšķilē celtās baznīcas drupas šodien. Attēls publicēts baltvācu izdevumā ,,Baltische Briefe'' 1985. gadā.

A. Švābes apgalvojumu, ka ,,20 gadu laikā viņam (Meinardam) izdodas kristīt dažus 100 lībju tirgotāju un dižciltīgo''.[4] Ja jau cilvēks varēja griezties pie pāvesta un lūgt bīskapiju, tad jau ar dažiem simtiem kristiešu nepietika.

Visinteresantākā epizode mūka Meinarda darbības laikā bija delegācijas sūtīšana pie pāvesta Romā, ko centīgi apraksta abas chronikas. Delegācijas vadītājs esot bijis brālis Teodoriks. Meinards esot devis līdzi arī sīku savas darbības aprakstu, ko pāvests Urbans III, kas valdīja tikai nepilnus divus gadus (25. 11. 1185 - 20. 10. 1187), pacietīgi uzklausījies un tad teicis:

Meinard, mans mīļais dēls, tu būsi tur pats bīskaps. Tavā gādībā es nodošu cilvēkus un zemes tavai dvēselei un lielu varu par tiem.[5]

Itāļu avoti šo pāvesta teicienu vēsta druscin savādāk:

Mīļo Meinard, tu būsi šīs bīskapijas pirmais bīskaps. Tu izvēlēsies citus misionārus kā savus palīgus, ņemsi savā jurisdikcijā pagānu zemes un tev piederēs liela vara.[6]

Ļoti iespējams, ka šeit ir Atskaņu chronikas attiecīgā paragrafa divi dažādi tulkojumi. Saskaņā ar šiem citātiem, palika tāds iespaids, ka Meinards Romu apmeklējis pats, bet abas chronikas tomēr atstāja citu iespaidu. Brāli Teodoriku, apmeklējumā pie pāvesta, esot pavadījuši lībiešu virsaitis Kaupo un kāds kristīts viņa tautietis vārdā Anno.

Pēc dažām dienām tas pats augsti cienījamais pāvests Ionkentijs deva minētam Kaupo savas dāvanas, proti simts zelta gabalu, un viņam, kurš gribēja atgriezties uz Vāciju, vēlēja labu ar lielu laipnību un svētīja, un sūtīja ar brāli Teodoriku Livonijas bīskapam bībeli, rakstītu ar svētā pāvesta Gregorija roku.[7]

Te atkal ir sajukums. Innocents 1186. gadā nebija pāvests. Ja pieminam Inocentu III, tad tas uzkāpa Sv. Pēteŗa tronī tikai 1198. gadā. Bet raksturīga parādība ir tā, ka šeit nebija runa par fiziskiem draudiem kristīgajiem Livonijā, līdz ar to arī nebija runas par militāro spēku vajadzību to aizsardzībai vai konvertēšanai.

Brēmenes archibīskaps Hartwig's II konsekrēja Meinardu par bīskapu 1187. gadā un jaunais bīskaps, kā liekas, varēja ierasties Livonijā 1188. gadā.[8]

Bīskaps Meinards mira 1196. gada 14. augustā. Vispirms viņa

mirstīgās atliekas apglabāja Ikšķiles baznīcā un 14. g. s. pārveda uz Rīgu, lai tās novietotu Doma baznīcas velvēs. Meinarda vārds ir ierakstīts ,,Acta Sanctorum'' — svētīgo reģistrī, kaut gan tikai iekavās.[9]

Citādi laiki Livonijā sākās pēc Meinarda nāves. Viņa pēcnācējs Lokkum cisterciešu klostera abots Bertolds, pēc konsekrēšanas 1196. gadā, ieradās Livonijā, lai pārliecinātos par stāvokli. Ikšķiles lībiešus un latgaļus, kā to chronists apliecina, ar ēdieniem un dzērieniem nevarēja pielabināt, tāpēc viņš steidzīgi atgriezās Vācijā un, ar Brēmenes archbīskapa mutvārdu piekrišanu sāka sludināt krustakaŗu pret pagāniem. Kaŗotāji nāca no Saksijas, Vestfāles un Frīzlandes. Ar savu armiju vairākos kuģos viņš sasniedza Daugavas krastus 1198. gadā un pēc nesekmīgām sarunām uzbruka lībiešu baram. Chronists Indriķis šo kauju apraksta šādi:

Sakšu kaŗaspēks no pretējās puses apbruņojās kaujai, steidzīgi uzbruka pagāniem. Lībieši bēg; bīskaps zirga ātruma dēļ, kuŗu viņš slikti vadīja, tika iejaukts bēgošos. Divi viņu satver, trešais, vārdā Imauts, ar šķēpu no muguras caurdur, citi saplosa viņu locekli pa loceklim.[10]

Tā, pēc īsas cīņas, aizgāja bojā otrais Livonijas bīskaps. Ar viņu Livonijā ienāca krustīšana ar ,,Uguni un Zobenu''.

Ar trešo bīskapu baltu ciltīm tik viegli neveicās. Tas bija Albert von Buxhovden vai Albert von Appledern, augustiniešu ordeņa kanoniķis, konsekrēts par bīskapu 1199. gadā 28. martā Brēmenē. Šim cilvēkam par lībiešu un latgaļu brīvprātīgu pievienošanos kristietībai nebija ilūziju. Alberts bija administrātors pirmā vietā un tikai otrā vai trešā Kristus mācības apoloģēts. Pie bīskapa Bertolda ievadītām ,,Uguns un Zobena'' kristībām, viņš pielika klāt vācu augstprātību, feodalisma pārvaldes kārtību un iesāka sistematisku kolonizācijas politiku. Latvijas Vēsturē ir iegājies nepareizs uzskats, ka bīskaps Alberts nodibināja Rīgu. Rīga, kā lībiešu tirdzniecības osta, pastāvēja ilgi pirms krustnešu ierašanās. Par to skaidru liecību deva izrakumi 1938. gadā un pēc 1967. gada.[11] Vienīgais jaunums, ko šis laicīgais ,,Dieva kalps'' ieveda: — viņš iesāka celt mūra nocietinājumus, pilis un mūra baznīcas Rīdzenes upes krastos.

Jaunā bīskapa vardarbība pret vietējiem iedzīvotājiem parādījās jau pirmajās dienās, kā to liecina viņam labvēlīgi noskaņotais chronists:

Bīskaps tomēr lībiešu nodevības dēļ neuzticējās viņu mieram, ko viņi bija lauzuši jau daudz reizes un prasīja ķīlniekus no Anno un Kaupo un zemes vecākiem, kuri atsaukti pie vāciešiem uz dzīrēm, bij visi sanākuši kopā un tika ieslēgti vienā mājā. Un tie, baidīdamies, ka netiek aizvesti uz Vāciju, piegādāja bīskapa kungam ap 30 savu zēnu, kuri bij labākie no Daugavas un Turaidā; tos viņš priecīgs pieņēma un, zemi novēlēdams tam Kungam, devās uz Vāciju.[12]

Kas ar šiem zēniem notika, kristīgo vēsturiskie avoti, protams, par to nerunā. Ķīlnieku drošības labā, lībiešu vecākie deva Albertam visu, ko tas vēlējās, ieskaitot zemi un eksklusīvu ostas lietošanu bīskapa tirgotājiem.

Alberts panāca, ka pāvests Inocents III ar speciālu bullu 1204. gada 12. oktobrī dāvāja līdzīgas indulgences un īpašumu aizsardzību krusta karotājiem Livonijā, kā tas bija parasts Svētajā Zemē. Ar to pavērās brīvs ceļš vācu iekarojumiem un kolonizācijai Baltijā. Daugava kā izdevīgs tirdzniecības ceļš, jau bija pazīstams vikingiem un slāviem. Lai nodrošinātu Rīgas ostas monopoltiesības tirdzniecībā, Alberts izlūdzās no pāvesta speciālu bullu, aizliedzot tirgotājiem iegriezties citās Baltijas ostās. Šis aizliegums sāpīgi skāra zemgaļu ostu Lielupes grīvā. Rīgas pilsēta auga ātri, bet bīskapa augstprātīgā rīcība nevarēja radīt simpatijas ne pret kristīgo ticību, ne pret svešzemju ienācējiem. Alberts, krustakaru ideoloģijas garā, tādas sir: atijas arī nemeklēja, viņa rokās atradās iekarotāju visu laiku spēcīgākie ieroči: *vara un viltus.*

Jau viņa darbības sākumā, Albertu atbalstīja ar ieročiem un ar materiāliem lielas Eiropas varenības: Šlezvigas hercogs Valdemars, Dānijas ķēniņš Kanuts, Lundas archibīskaps Absiloms, Vestfāles grāfs Konrāds un Osnabrukas dižciltīgais Herberts.[13] Kā izejas baze viņam noderēja Gotlandes sala. Arī vietējā militārā spēka radīšanai paraugs tālu nebija jāmeklē. Par tādu noderēja 12. g. s. Palestīnā nodibinātais militārais ordenis, pakļauts tieši Jeruzālemes patriarcham, ar uzdevumu aizsargāt svētceļniekus, kas, pēc svētās pilsētas ieņemšanas, bariem devās uz Kristus dzīves un ciešanu vietām. Arī Zobenbrāļu ordeņa biedri zvērēja paklausību Rīgas bīskapam un, saskaņā ar benediktiniešu regulu, solījās dzīvot nabadzībā un šķīstībā.[14] Pāvests Inocents III apstiprināja ordeni un apsolīja tam vienu trešo daļu no iekarotām zemēm. Par pirmo ordeņa mes-

Bīskaps Alberts
Piemnieklis Vecrīgā, ko aizvāca krievi I Pasaules kaŗa laikā.

tru kļuva Wenno, vai Winno. Cik liela saticība valdīja ordeņa brāļu starpā, liecina pirmā ordeņa mestra nāve 1209. gadā. Viņu nogalināja kāds bijušais bruņinieks vārdā Wibbert von Soest.[15]

Savu pirmo oficiālo krustakaŗu pret Livonijas pagāniem Alberts sludināja jau 1204. gadā. Cik kristīga ir bijusi jaunā bīskapa kaŗotāju vervēšana, par to liecina padevīgais chronists.

Bet bīskaps Alberts gāja apkārt Vācijā pa ciemiem, ielām un baznīcām, meklēdams peregrinus.[16]

Nav jābrīnās, ka šāda veida kaŗotāju vervēšana pulcināja visāda tipa neliešus, kas, ticēdami grēku piedošanai, meklēja pasaulīgus labumus sev. Baltu cilšu savstarpējās nesaskaņas, it īpaši, dziļais naids starp latgaļiem un igauņiem, pastāvīgie laupīšanas uzbrukumi, dedzināšanas un cilvēku izkaušanas, sekmēja vācu iekaŗojumus. Kristīgo uzmundrināti un laupījuma motivēti, to netīrāko darbu veica cilšu piederīgie. Vāciem sekmējās labi. Drīz radās vajadzība pēc divām jaunām bīskapijām. Roma apstiprināja Leal'as (Tērbatas) un Zemgales bīskapijas. Par pirmās bīskapu kļuva cisterciešu mūks Turaidas Teodoriks, kas jau Meinarda laikā parādīja lielu centību pagānu konvertēšanā un par otrās—Bernards, pieņemot tituli: *Episcopus Seloniensis*. Trim bīskapijām Baltijā bija nepieciešama arī augstāka vadība. Pāvests Inocents III 1213. gadā paaugstināja Albertu par archibīskapu un izņēma viņa pārvaldītās territorijas no Brēmenes archibīskapa jurisdikcijas. Rīgas archibīskapija kļuva par autonomu vienību, pakļautu tieši pāvestam.[17] Par Alberta administrātīvo varu arī tika gādāts. Chronists to attēlo šādi:

Un izstaigājis Saksiju un Vestfāli (vervēdams kaŗotājus), viņš beidzot nonāca pie ķēniņa Filipa galma, un tā kā ne pie viena ķēniņa nebij izredze uz palīdzību, viņš griezās pie valsts un saņēma Livoniju no valsts, tāpēc dievbijīgās atmiņās ķēniņš Filips apsolīja dot viņam katru gadu palīdzību simts marku; ja tik ar apsolījumiem kāds varētu būt bagāts.[18]

Ķēniņš Filips gan tika nonāvēts Brambergā 1208. gada 21. jūnijā, bet administrātīvā saite palika. Lai juridiski pamatotu feodālās pārvaldes pārdēstīšanu jauniekaŗotajās zemēs, bīskaps Alberts tika pasludināts par Svētās Romas Impērijas princi. Tā, tīri mākslīgā kārtā tika radīts juridisks pamats svinīgai ceremonijai (commita-

tus), nododot lielus zemes apgabalus vasaļa pārvaldē, pretim saņemot paklausības un padevības solījumus. Vai bīskapa Alberta augstais administrātīvais titulis pārgāja arī uz viņa pēcnācējiem, nav zināms. Bet pēc Alberta nāves vācu vara Livonijā jau bija pietiekoši stipra, un nesaskaņas starp pāvestiem un Sv. Romas Impērijas ķeizariem pietiekoši dziļas, atļaujot tāda veida formālitātes ignorēt.

Kā liekas, nopietnākais mēģinājums padzīt vāciešus no Livonijas notika 1211. gadā. Apvienotie kuršu, zemgaļu un igauņu spēki stājās pretim vāciešiem, kristītajiem lībjiem un latgaļiem lībju zemē. Kauja plosījās trīs dienas. Pagāni tika sakauti. Uzvaras dienu 13. jūliju ,,dievbijīgais'' Rīgas bīskaps veltīja Sv. Margaretas godam. Pēc šī datuma bīskaps Alberts varēja attīstīt sistēmatisku kaŗu pret pagāniem.[19]

Arī Albertam ne vienmēr labi veicās. Vismaz viena liela polītiska kļūda tam sagādāja daudz nepatikšanu. Alberta augstie tituli un viņa tiešie sakari ar Romu, kā liekas, nav patikuši Brēmenes archibīskapam. Iemeslu pietika, lai pēdējais slēgtu Libekas ostu Baltijas jūŗas austrumu krasta tirdzniecībai 1218. gadā. No tā visvairāk cieta tieši Rīga, jo krusta kaŗotājiem zuda apgādes bāze un sakari ar Vāciju. Izeju Ziemeļjūŗā kontrolēja ne visai labvēlīgais dāņu ķēniņš. Baidīdamies no pagānu spēkiem, Alberts sūtīja Teodoriku un Bernardu pie Dānijas ķēniņa Waldemar'a lai lūgtu palīdzību. Kā atlīdzību par palīdzības sniegšanu valdnieks prasīja Sāmsalu (Oesel) un zemes Ziemeļigaunijā.[20] Abi sūtņi to padevīgi apsolīja. Dānijas miltārie spēki jau 1218. gadā iebruka igauņu territorijā un radīja Reval'as cietoksni. Nesaskaņas starp dāņiem un vāciešiem radās tūdaļ. Sazvērestība, lai nogalinātu Waldemar'u nesekmējās. Ķēniņa vietā krita Leal'as bīskaps Teodoriks 1219. gada 15. jūnijā. Alberts par Teodorika pēcnācēju tūdaļ nozīmēja savu brāli Herman'u. Pēc nesekmīgā atentāta Waldemar's izveidoja Reval'as bīskapiju un par tās pirmo bīskapu iecēla sev padevīgo Wencelinus, kas tur valdīja no 1219. līdz 1227. gadam. Vāciem padzīt dāņus no igauņu territorijas neizdevās, līdz cīņā iejaucās vietējie igauņu spēki. Igauņi sakāva dāņus un ieņēma Reval'as cietoksni 1227. gadā. Vācieši, ar centīgu latgaļu palīdzību, sakāva igauņus, un to bīskapija nonāca Alberta padotībā. Zobenbrāļu ordeņa spēki 1226. gadā okupēja Sāmsalu un nodibināja tur jaunu bīskapiju. Par bīskapu tur Alberts

konsekrēja cisterciešu ordeņa abatu Gotfried'u 1228. gadā. Archibīskaps Alberts mira 1229. gada 17.[21] janvārī un tika apglabāts vēl nepabeigtajā Rīgas Doma baznīcā, zem trešā akmens, ko vienmēr ir apgaismojis svečturis.[22]

Vērtējot bīskapa Alberta sasniegumus viņa 29 gadu darbības periodā, jāsaka, ka viņš sasniedza augstu administrātīvu kristietības konsolidāciju Livonijā, izmantojot cilšu savstarpējās ķildas, izspēlējot vienu cilti pret otru un ar nolaupītām mantām samaksājot par īsredzīgo cilvēku izlietām asinīm. Bīskapa Alberta interesēs neietilpa izbeigt laupīšanas un slepkavības Livonijā. Viņš Dieva vārdā sauca cīņā vienu cilti pret otru, ņēma ķīlniekus un dalīja laupījumu. Un kad feodālās iekārtas pārvaldes sistēma uz ziemeļiem no Daugavas bija labi nostiprinājusies, viņš aicināja pāvestu Honoriju III sūtīt uz Livoniju savu oficiālo pārstāvi. Pāvests tam piekrita, un 1225. gadā Rīgā ieradās viņa sūtnis—Savojas William's, Modenas bīskaps, paliekot Livonijā divus gadus. Sūtnis savus apmeklējumus atkārtoja 1234/35. un 1238. gadā. Tā bija oficiālā atzīšana un kronis bīskapa Alberta darbam. Viņš apmeklēja pilis gan Latgalē, gan Igaunijā. Chronists Indriķis ar sajūsmu apraksta chronikas XXIX nodaļā Modenas bīskapa ceļojumus, kuŗiem, kā liekas, viņš pats dzīvojis līdzi. Placdarms tālākai vācu ekspansijai austrumu virzienā bija nodrošināts. Bet kā bija ar kristīgās ticības principu iepotēšanu cilvēku sirdīs? Šinī virzienā bīskapa Alberta nopelni bija ļoti niecīgi.

Te vēl jāpiezīmē, ka Modenas bīskapu jāatzīst kā pirmo rakstnieku baltu valodās, jo viņš pārtulkoja senprūšu valodā Donatus gramatiku—*Ars Grammatica*—, kas viduslaiku skolās dominēja kā galvenais mācību līdzeklis.[23]

Henricus de Lettis, kuŗa chronika aptvēra bīskapa Meinarda un Alberta darbības laiku, esot dzīvojis vēl 1259. gadā Papendorf'ā Vācijā.[24]

AVOTI

1. H. Vitte. ,,Disputacio historico—moralis de Meynardo primo Livonorum episcopo et ,,conversore''. Wittenberg. 1689. Citējis A. Palmieri. ,,The Catholic Origins of Latvia''. **American Catholic Review.** 1921. Vol. 46. 327 — 335. lapaspusei.

2. **The Rhyme Chronicle of Livonia.** Tulkojusi Dr. Ausma Jaunzemis. Stanford

University. (Echo Publishers West. 1978.) 458-491 rindas.

3. A. Palmieri. ,,The Catholic Origins of Latvia''. **American Catholic Review.** 329. lpp.
4. A. Švābe **Latvju Enciklopēdija.** (Apgāds Trīs Zvaigznes. 1954. Stokholm. 28. grāmata.) 2649. lpp.
5. **The Rhyme Chronicle of Livonia.** 430. rinda.
6. A. Palmieri ,,The Catholic Origins of Latvia''. **American Catholic Review.** 329. lpp.
7. **Indriķa Livonijas Chronika.** Tulkojis J. Kripēns. (Dzimtā Zeme. 1973.) VII nod. 6. para.
8. A. Palmieri ,,The Catholic Origins of Latvia''. **American Catholic Review.** 330. lpp.
9. Ibid.
10. **Indriķa Livonijas chronika.** II nod. 6. para.
11. J. Straubergs. **Sen to Rīgu Daudzināja.** (Daugavas Apgāds. Stokholm. 1952.) 19. lpp.

    A. Caune. ,,Archeoloģiskie Pētījumi Rīgā, laikā no 1969. līdz 1980. gadam''. **Archeoloģija un Etnografija.** XIV sējums. 86-120 lpp. (Latvijas PSR ZA izdevums 1981. gadā.)
12. **Indriķa Livonijas Chronika.** IV nod. 4. para.
13. K. H. Busse. Erörterungen über die Geschlechtsnamen des bischofs Albrecht vonRiga. **Mittheilungen,** etc. T IV (Riga 1849.) 3-56 lpp.
14. C. E. Napiersky. **Sylva Documentorum.** T. 1 (Riga 1833.) 372. lpp.
15. H. Brackel Die Ermördung des ersten livlänschen Ordenmeister Herrn Winno. **Mittheilungen.** T. III (Riga 1845.) 187-189; 230. lpp.
16. **Indriķa Livonijas Chronika.** X nod. 17. para.
17. W. Bipper. **Geschichte der Stadt Bremen.** (Bremen. 1892.) T. 1. 123-124 lpp.
18. **Indriķa Livonijas Chronika.** X nod. 17. para.
19. Vairāk informācijas: C. Crőzer. **Bischof Albert und sein Werk.** (Petrograd. 1862)
20. A. A. Blagoviesschensky. **Ostrov Ezel.** (Petrograd. 1881.) 14-22 lpp.
21. J. Brodsneeks. Katoļu baznīca Livonijā. **Austrums.** (Riga 1894) III 231-237 lpp.
22 S. Cielava. Z. Ērgele. **Old Riga Tales.** (Liesma Publishing House. Riga. 1977.) 16. lpp.
23. C. Schirren. **Verzeichniss Livländischer Geschichts—quellen in schwedischen Archiven und Bibliotheken.** (Dorpat. 1861.) 3-7 nodaļai.
24. L. Arbusow. **Geschichte Livlands.** (Riga 1908.) 74. lpp.

KATOLICISMA NACIONĀLIE ELEMENTI LATGALĒ 19. GADUSIMTENĪ.

Latgale, kā liekas, ir tipisks piemērs, kur internacionālais katolicisms, zem pārtautošanas un konvertēšanas spaidiem, ir sējis nacionālisma sēklu cilvēku izjūtās un izglābis tautu no pazušanas. Par nacionālismu modernajā izpratnē, tā pat kā par politiskām strāvām un intuīcijām, krievu administrācijas žņaugos, nav iespējams runāt, jo tādu tautas vairākuma apziņā nebija. Bet veselīgu dzīvi dzīvoja folklora, savienota ar Katoļu baznīcas iespaidiem un svētību.

Latviešu tautas kopības saglabāšanai administrātīvi izolētajā Inflantijā par labu nāca, galvenā kārtā, divi apstākļi:

1. Katoļu baznīcas augstākā vadība atradās Romā, ārpus krievu administrācijas sniedzamības robežām. Tā varēja iesūtīt savus misionārus jau pastāvošajās draudzēs un mainīt tos, kad tik vien vajadzība radās.

2. Šie misionāri bija, galvenā kārtā, poļi un lietuvieši, kas nākdami uz latviešu zemi, nesa sev līdzi tradicionālo neuzticību un aizdomas pret visu krievisko.

Ieradušies latviešu zemē, tie atrada kompakti dzīvojošu tautu, kas nebija ne krievi, ne poļi, kas runāja savu valodu un praktizēja savas tradicijas savas īpatnējās folkloras garā. Ņemot vērā Pareizticīgās baznīcas un administrācijas agresivitāti, un, lai glābtu savu ,,ganāmpulku'' no pazušanas, tie bija spiesti mācīties vietējo ļaužu valodu, un veidot rudimentāros pamatus garīgajai un laicīgajai literātūrai. Lai stiprinātu reliģisko apziņu tautā, sveštautu priesteŗu darbu atviegloja bagātīgā folklora, kas pašos pamatos caurstrāvoja ikdienas attiecības cilvēku dzīvē. Pieņemamajiem folkloras materiāliem vajadzēja tikai pievienot katolicisma nokrāsu, tālāko pretestību svešu varu iespaidiem veidoja pati tauta. Tā nonākam pie katolicisma spēka avotiem Latgalē.

Lai byus Jezus gūdynōts —
Tei pyrmō volūdeņa;
Pyrmōk Dīvu pīminēju,
Tod palaižu volūdeņi.

Šis bija tradicionālais sveiciena pantiņš, ienākot kaimiņa mājā. Kristīgā Dieva vārdā, tautas dziesmas formā, cilvēks meklēja saskari ar cilvēku ikdienas dzīvē. Tādā veidā arī kristīgā reliģija runāja ar sentēvu vārdiem no pagātnes uz tagadni un nākotni. Latviešu valoda un tautas garamantas kristīgā Dieva svētītas liecināja par zemes un vides mīlu, kas jau varēja parādīties kā nedefinēta nacionālisma sakne.

Latviešu tautu Latgalē ar Katoļu baznīcu, ja tā varētu teikt, vienoja asins radniecība, kas veidojās vismaz piecus gadusimteņus, ja atskaita Refomācijas spēku uzplūdus 16. g. s. pirmajā pusē. Tā kā katolicisma pretestība krievu valdības represijām ir cieši saistīta ar notikumiem Polijā un Lietuvā un ir vēsturiska parādība, tā arī ir vieglāk saprotama uz vēsturiska fona.

Sākot ar 14. g. s. vidu līdz pat mūsu dienām Latgale ir palikusi katoliska un tās ļaužu garīgā struktūra, caur poļu un lietuviešu priesteŗiem un bīskapiem ir veidojusies homogenās latīņu civilizācijas ietekmē un ir atšķirīga no tiem garīgās dzīves vērtību avotiem, ko ir devusi protestantiskā Ziemeļeiropas kultūra. Šī atšķirība ir dziļa un būtiska. No vienas puses to var uzskatīt kā latviešu tautas vienu no vislielākām traģēdijām, jo tā iezīmēja šķeļšanos, atklātas cīņas reliģisko kaŗu laikā un aizspriedumus nesenajā pagātnē, bet, no otras puses, kultūras dažādība tautas dzīvē varēja dot jaunas ierosmes un idejas katram, kas pozitīvā nozīmē ir gribējis ar to saistīties.

Katolicisma būtības iztirzājumiem šinī apcerē nav vietas, tikai jānorāda uz dažiem svarīgākiem aspektiem, kam bija nozīme Latgales latvieša garīgās struktūras veidošanā. Katolicisms savā pamatbūtībā ir tradicionāls. Ne par velti Katoļu baznīca blakus Svētajiem Rakstiem prominentā vietā liek arī baznīcas tradicijas. Šis katolicisma tradicionālais aspekts ir dziļi iespaidojis arī folkloru un caur folkloru, netiešā veidā, ir radījis pirmos nacionālisma elementus cilvēku apziņā. Katolicisms ir patriarchāls, hellenisks, metafizisks savā filozofiskā uztverē, komtemplatīvs, liekot cilvēkam gremdēties sevī un meklēt vērtības sevī, galvenā kārtā, sērās, mazāk priekos. Katolicisma kontemplatīvais raksturs apelēja pie katra individa dvēseles tieši un izpaudās folklorā, kā tiešs pretstats krievu Pareizticīgās baznīcas un administrācijas spaidiem. Reliģija un folk-

loristiskais nacionālisms palika saistīti jēdzieni līdz pat Latvijas brīvības iznīcināšanai un tādi, kā liekas, ir palikuši arī šodien.

Krievu kundzība Latgalē sākās ar pirmo Polijas dalīšanu. Katrīna II ar 1772. gada 5. septembŗa dekrētu oficiāli pievienoja Inflantiju Krievijai un ietilpināja Pliskavas guberņā, kā vienu no četrām provincēm ar Daugavpili, kā galveno pārvaldes centru. Pēc trešās Polijas dalīšanas un Napoleona sakāves, Krievija pievienoja sev plašas nekrievu apdzīvotas territorijas, kur iedzīvotāju vairākuma lojalitāte Caram bija apšaubāma un tā baznīcai neeksistējoša. Šos apgabalus lielākajā vairumā, apdzīvoja katoļticīgas tautas. Pēc Napoleona sakāves, savu militāro varu arvienu vairāk sāka apliecināt arī Prūsija un Austro-Ungārija. Divas poļu sacelšanās 1830. un 1863. gadā parādīja krievu impērijas visvājāko vietu pavisam skaidri. Lai valsts aizsardzības labā kaut ko darītu, tika nodibināts Viļņas militārais rajons, kuŗā ietilpa piecas guberņas un, kopā ar Vitebskas guberņu, tur iekļāva arī Latgali. Par pirmo militārā rajona ģenerāl-gubernātoru nāca Cara Nikolaja I tradicijās audzinātais militārists ģenerālis grāfs Michails Nikolajevičs Muravievs. Šī vīra darbības mērķis, oficiāli runājot, bija atjaunot Baltkrievijas vēsturisko seju, neoficiāli tas nozīmēja radīt Viļņas apgabalā vienu krievu tautību, vienu krievu ticību un vienu lojalitāti Krievijas Caram. Konvertēšana un pārkrievošana kļuva par valsts varas oficiālo politiku. Visi dekrēti, ko ar militāru autoritāti izdeva Viļņas ģenerālgubernātors tika attiecināti arī uz Inflantijas latviešiem, kaut gan ar poļu sacelšanos tiem nebija nekā kopēja. Apstākļi pasliktinājās un represijas pieauga, kad Muravievu atvietoja vācu izcelsmes ģenerālis Konstantins von Kaufmans 1865. gada 17. aprīlī. Viņš aizliedza lietuviešiem un latviešiem drukāt grāmatas ar latīņu burtiem. Aizliegums palika spēkā 40 gadus.

Neaizmirsīsim, ka rietumu provincēs šinī laikā rakstīja un savus darbus publicēja labākie latviešu literātūras klasiķi. Šinī četrdesmit gadu periodā bija notikuši četri vispārējie latviešu dziesmu svētki, kuŗos Latgales latviešiem nebija ļauts piedalīties. Grūti iedomāties starpību starp divām svešu varu šķirtām tautas daļām kultūras attīstības gaitā.

Sveštautu misionāri ne tikai veidoja neatkrīgas literāras tradicijas Latgalē, bet viņu ierosmē radās pirmās tautai pieņemamās sko-

las. Kā spilgts piemērs jāmin ,,skola pie vērpjamā ratiņa'', vienīgā skola, kur tika mācīta latviešu valoda. Šo pašu misionāru iespaidā radās arī pagrīdes skolas, par vienu no tām mums ir labas ziņas: tā pastāvēja no 1902. līdz 1909. gadam Krāslavā, ko bija izveidojis baznīckungs Boleslavs Jagellovičs—lietuvietis. Drukas aizlieguma laikā 22 nelegāla izdevuma lūgšanas grāmatas, drukātas ārzemēs, sasniedza latviešus, galvenā kārtā, caur ceļojošu žīdu tirgotāju rokām. La gan rakstītas kļūdainā latviešu valodā, šīs grāmatas zemnieku mājās glabājās kā vislielākie dārgumi. Sveštautu priesteŗu trūcīgās valodas zināšanas, varbūt, arī nepietiekoša vietējo iedzīvotāju rakstura un paradumu pazīšana nebija šķērslis, lai liktu pamatus garīgās dzīves attīstības posmiem.

Katoļu baznīcas mācība ar savu tradiciju bagāto un misticisma apdvesto ievirzi, ļoti labi iederējās Latgales latviešu garīgās dzīves struktūrā, kas arī sakņojās tradicijās un folklorā. Tradicijas noderēja kā cilvēku pašu pielikums, kā pašu veidota spēle, iecerētās ticības dzīves veicināšanai cilvēkiem piemērotā veidā, ieslēdzot tanīs dziļākos jūtu pārdzīvojumus.

Es īdama moltuvē,
Ni kristeņa napörmešu;
Met, Dīveni, zalta krystu
Par pādejū molumeni.

Kristīgā Dieva jēdziens ar tautas dziesminieka radītajām vārsmām gleznaini ienāca smagā darba ikdienā. Smagā dzīve zem krievu jūga, netaisnības, trūkums, bads un zemnieku pārcilvēciskā izmantošana, pārnestā nozīmē, pielīdzinājās daudzo baznīcas svēto dzīvēm, kas darbojās un bieži mira moku pilnā nāvē. Par visām lietām, kā svētākais piemērs bija pats Kristus, kas cieta un mira pie krusta. Nav nekas raksturīgāks Latgales ļaužu reliģiskajā mentalitātē, kā klusas un pazemīgas ciešanas, kam it kā neizbēgami jāseko svētlaimes pieredzei un Dieva atklāsmei. Katrs nešaubīgi ticēja, ka neskaitāms daudzums kristīgo mocekļu atrada ceļu uz debesu valstību, tikai tāpēc, ka tie cieta, upurēja savas ciešanas un moku pilnās nāves Dievam par godu. Šī veida prāta un jūtu apsvērumos galējs trūkums, bads, slimības un ārējās varas spaidi atrada pozitīvu, pievilcīgu un saprotamu izskaidrojumu. Šī dzīve, tā sakot, bija tikai pagaidu ceļš cauri asaru lieknei, kuŗas mērķis ir svētlaime Dieva

valstībā. Katoļu baznīca, kā to cilvēki nešaubīgi ticēja, bija vienīgie vārti, caur kuŗiem Dieva valstība sasniedzama. Tā tad, jo lielākas ciešanas zemes virsū, jo lielāka svētlaime Dieva valstībā. Cilvēkam vajadzēja būt tikai morāli stipram un visu upurēt pazemīgi un ar mīlu Dievam par godu. Nav daudz jāskaidro, lai atzītu, ka šī veida mentalitātē svešām ideoloģijām bija grūti iespiesties.

Kā nākošais katolicisma spēka avots Latgalē, ar visām tā savādībām, ir jāmin Jaunavas Marijas godināšanas kults. Jaunavas Marijas godināšanas kulta būtība protestantisma tradicijās ieaugušajiem prātiem, kā liekas, ir visgrūtāk saprotama. Šī Dieva pielūgšanas veida jēga nav meklējama Svētajos Rakstos, bet gan vispirms cilvēku izjūtās un tikai tad baznīcas tradicijās. Ja mēs pasekojam Jaunavas Marijas godināšanas kulta attīstības gaitai vēsturē, tad jāsaka, ka pirmajos piecos gadusimteņos pēc Kristus dzimšanas, to ir grūti saskatīt. Tas sākās spontāni tautā, solīti pa solītim, līdz sasniedza savu izsmalcināto veidu tagad. Kad godināšanas kulta veidi jau tautas apziņā bija nostiprinājušies, tad atmodās baznīcas vadība un sāka meklēt iespējas tos pamatot teoloģiski un iekalt dogmās. Un tā tas ir gājis visu laiku.

Laternas koncilā 1215. gadā bīskaps Alberts lūdza pāvestu Inocentu III neaizmirst Kristus Mātes zemi. Šis bija sākums Māras Zemes (Terra Mariana) un Māras Zemes karalienes (Regina Terra Mariana) jēdzieniem saskaldītajā Livonijas territorijā. Jēdziens vienoja ordeņa, bīskapu un archibīskapa zemes ģeografiski un politiski zem viena simboliska valdnieces tēla. Šis bija pirmais vienotājs simbols Livonijas federācijai, kuŗa iespaids cauri gadusimteņiem pieauga, līdz Reformācija to iznīcināja rietumu provincēs. Bet Latgalē tas ir palicis stiprs vēl šodien, un Māras Zemes karaliene Latgales katoļticīgā latvieša apziņā vēl arvienu ir visas Latvijas simboliskā valdniece. Caru un bolševiku varas spaidi nav varējuši noslāpēt valdnieces goda dienas svinības 15. augustā. Katru gadu desmitiem tūkstošu svētceļnieku pulcējās Aglonā, lai godinātu Māras Zemes karalieni un izlūgtos tās aizsardzību Latvijai un latviešu tautai. Ģeografija, politika un nacionālisms vienojas simbolā, spītējot visiem rupjās varas spaidiem. Šim simboliskajam valdnieces tēlam saknes ir meklējamas folklorā, kas ar Katoļu baznīcas labvēlību ir kļuvusi svēta.

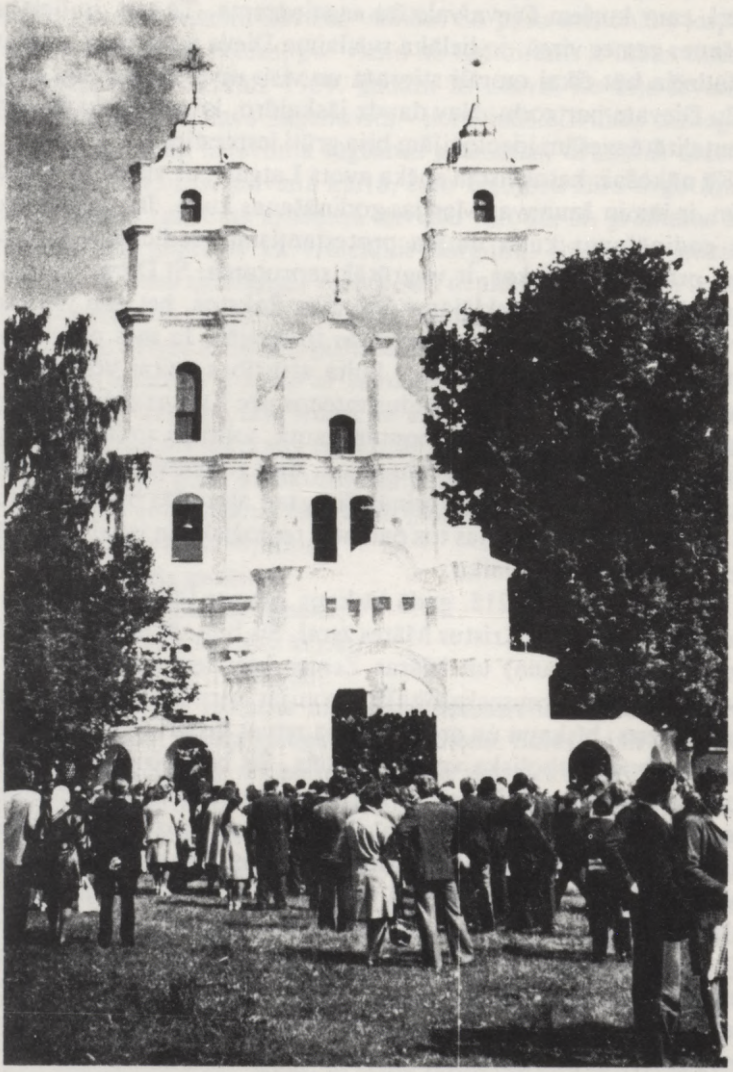

Svētceļnieki Aglonas Dievmātes templī

Māras vārds ir pazīstams daudzu tautu mitoloģiskos dziedājumos, sākot ar Indiju un beidzot ar Eiropas dienvidiem. Bet tur Māras mitoloģiskais tēls ir palicis būtiski ļauns. Tam ir pierakstīti peļu, čūsku, vistu un daudzi citi nesimpatiski paveidi. Turpretim Latgalē radītās tautas dziesmas vienoja Māru (Mōru) ar baznīcu un Kristu.

Mōra gōja baznīcā,
Mani leidza aicynōja;
Pati jūze zalta jūstu,
Man apjūze sudrabeņa.

Te varēja teikt, ka Māra (Mōra) ir paganizēts Jaunavas Marijas tēls, kas ir svēts un bez ļaunuma.

Skaistais Jaunavas Marijas tēls, caur Katoļu baznīcu, kā liekas, ir licis fundamentālas atšķirības mitoloģijā starp Latgali un pārējiem Latvijas novadiem. Rietumu provinču mitoloģiskos dziedājumos, pēc Vakareiropas parauga dominēja vīriešu tēli. Tie ir fiziskās cīņas cīnītāji un lielu kauju varoņi: Lāčplēsis, Imanta un Kurbats, pieminot tikai pazīstamākos. Nekas tamlīdzīgs nav atrodams Latgales ļaužu radītajā mitoloģijā. Tur visskaistākā mitoloģiskā būtne ir sieviete. Latviešu tauta uz austrumiem no Aiviekstes, dzīvojot lielā dažādu tautu mistrojumā, aizmirsa visus mistiskos varoņus un necentās izgudrot jaunus. Izmisuma pilnajā cīņā par savas nacionālitātes saglabāšanu, tautas dvēsele radīja allegoriskas asins saites ar zemi. Te jau uz folkloristiska fona parādās nedefinēta un vārdos neizteikta modernā nacionālisma sakne.

Kā ir izskaidrojama Jauanvas Marijas godināšanas kulta pievilcība? Lai meklētu atbildi šim jautājumam, jāmēro ceļš atpakaļ laika secībā, garā jāaiziet uz tālo Betlēmi un jānostājas pie Bērna silītē, pār kuŗu ir noliekušies divi cilvēku stāvi. Analizējot šo bildi ar cilvēka gara acīm, instinktīvi gribas minēt divus vārdus: māte un ģimene. Jaunava Marija, ideālā māte, savieno sevī dievišķīgo un cilvēcīgo, darot cilvēcīgo mātes jēdzienu svētu. Vissvētāko jēdzienu mātei cilvēka meklētāja acis var saskatīt Jaunavā Marijā.

Ja mēs atšķiram Sv. Lukasa Evaņģēlija 1. nodaļu, no 26. līdz 35. pantam, mēs atrodam enģeļa sveicienu:

Esi sveicināta tu žēlastības pilnā, Kungs ir ar tevi, tu augsti teicama starp sievietēm.

Šie enģeļa vārdi ievada cilvēces pestīšanu. Šie vārdi ir teikti jau-

navai, kas vēl nezina savas dzīves misiju. Modernais cilvēks šeit var ieraudzīt ideālu jaunavas tēlu, kuŗas miesu pavada nevainīga sirds. Trešais cilvēcīgais institūts, kam Dievs caur Jaunavu Mariju ir devis savu svētību ir ģimene. Jaunavība, māte un ģimene, veselīgās cilvēces pamats, caur Jaunavu Mariju tiešā un fiziskā veidā pieņem svētu raksturu. Sāpju Māte, kāpjot līdzi savam dēlam Golgātas kalnā, izpilda savu lomu cilvēces pestīšanā līdz galam, paceļot reizē cilvēcīgo līdz dievišķā tronim.

Jaunavas Marijas cilvēcīgā loma pasaules pestīšanā, viņas mātes attiecības ar Kristu, ir pamats visskaistāko jūtu apdvestajai ticībai, ka cilvēka daba ir spējīga sevi transcendēt perfekta svētuma stāvoklī. Būdama svēta, Jaunavas Marijas cilvēcīgā daba nekļūst dievišķīga, tā tikai paceļas pāri iedzimtā grēka mantojumam cilvēkā un pielīdzinās cilvēcīgajam Kristū. Kristus cilvēcīgums ir svēts.

Tāda īsumā ir Jaunavas Marijas godināšanas kulta būtība Katoļu baznīcas skatījumā. Vienkāršais katoļticīgais cilvēks šo teoloģisko aspektu nezina un, kā liekas, arī negrib zināt. Viņu saista Jaunavas Marijas svētais cilvēcīgums, visā tā izjūtu skaistumā un bagātībā, ko viņš pats sirds dziļumos var mērīt ar savas reliģiskās pieredzes mērauklām. Tas ir dzīvs process, kas met tiltu no dvēseles uz dvēseli un kam nav sakara ne ar teoloģijām, ne dogmām.

Bet kā tad Jaunavas Marijas godināšanas kults ir kalpojis, lai saglabātu katolicismu un, līdz ar to, arī latvietību Latgalē?

Pirms mēs atbildam šo jautājumu, īsumā ir jāapraksta Katoļu baznīcas attiecības ar krievu administrāciju pēc divām poļu revolūcijām 1830. un 1863. gadā. Kaut gan latviešiem Inflantijā ar šiem nemieriem nebija nekā kopēja, konvertēšanas un pārkrievošanas spaidi strauji pieauga, ar uzbrukuma smaguma punktu vērstu pret Katoļu baznīcu. Tā 1831. gada 10. aprīļa rīkojums aizliedza katoļu mūku kārtas garīdzniekiem atstāt Vitebskas guberņas robežas, 1832. gada 13. janvārī šis aizliegums tika attiecināts arī uz laju garīdzniecību. Drīz vien aizlieguma īstenošanā sāka aktīvi piedalīties apriņķu policija. Tas nozīmēja, ka katoļu garīdznieki nedrīkstēja atstāt apriņķu robežas bez policijas atļaujas. Dažāda veida represiju mērogā sākās arī katoļu klosteru likvidācija. Katoļu baznīcas pastiprinātā kārtā vai nu slēdza, vai pārvērta par pareizticīgo cerkvām. Vitebskas guberņas pārvalde 1840. gadā aizliedza celt jaunas

baznīcas, jaunas kapličas vai atjaunot vecās. Tas pats rīkojums aizliedza noturēt dievkalpojumus bez atļaujas uzceltajās baznīcās. Iekšlietu ministrs grāfs Bļudovs 1832. gadā pavēlēja cenzēt visus sprediķus. Drīz vien sprediķus drīkstēja nolasīt tikai no valdības atvēlētajām grāmatām. Uz Vitebskas gubernātora pavēli, bīskaps Stanevskis 1863. gada 11. jūnijā izdeva rīkojumu Mogilevas archidiacēzes dekāniem stingri raudzīties, lai baznīckungi 40 stundu atlaidu dievkalpojumos neaicinātu priesteŗus no attālākām draudzēm, bet lai iztiktu paši ar saviem spēkiem. Kur pie šādas kārtības 40 stundu dievkalpojumi nevarēja notikt, tur tos aizliedza pavisam. Viļņas ģenerālgubernātors von Kaufmans 1866. gada 24. janvārī un 14. februārī aizliedza sarīkot procesijas gājienus ārpus baznīcas. 1867. gadā tika noliegts pirms Ziemassvētkiem izvadāt oblates. Katoļu priesteŗi nedrīkstēja apmeklēt sādžas un mācīt bērniem ticības patiesības mātes valodā. Jaunieceltais Viļņas ģenerālgubernātors Potapovs 1868. gada 20. aprīlī pavēlēja likvidēt visus pie baznīcām pastāvošos lūgšanu pulciņus.

1869. gada 2. novembrī valdība izjēma Vitebskas guberņu no Ziemeļrietumu apgabalu pārvaldes un pakļāva Iekšlietu ministrijai Pēterpilī. Policijas spaidi drastiski pastiprinājās. Dedzīgākie apriņķu priekšnieki lika saviem padotajiem pārmeklēt rektorijas, konfiscēt grāmatas ar latīņu burtiem, vai arī pasludināt priesteŗa atcelšanu no amata un tā vietā nozīmēt pareizticīgo mācītāju. Dažreiz policija veica savu darbu tik centīgi, ka iznīcināja dzimšanas, laulību un miršanas reģistrus, ja tie bija rakstīti ar latīņu burtiem. Šie aizliegumi un ticīgo vajāšanas palika spēkā līdz 1905. gada 26. decembrim, kad daudzus no tiem atcēla, vai mīkstināja par labu Katoļu baznīcai.

Neskatoties uz spaidiem un vajāšanām, Katoļu baznīcas ietekme tautā nemazinājās. Baznīcas vadība atrada veidus, lai caur folkloru un tautas radītām tradicijām runātu uz katru individu sādžā, bez vecuma izšķirības. Kā svarīgākais nosacījums bērna pielaišanai pie pirmās svētās komunijas bija prasme lasīt lūgšanu grāmatā. Lūgšanas un bznīcas dziesmas vienmēr skanēja latviešu valodā. Lūgšanu pulciņi, lai gan ar ģenerāl-gubernātora dekrētu noliegti, tomēr pastāvēja. Tie varēja pastāvēt, jo to locekļus vienoja kalpojums pārdabīgam mērķim, bez valdes, statūtiem un oficiāli nozīmētiem vadī-

tājiem. Ar vārdu sakot, administrātīvajai varai nebija pret ko vērsties.

No visiem lūgšanu pulciņiem pirmā vietā ir jāmin dzīvā Rožukroņa pulciņi. Viens dzīvā Rožukroņa pulciņš sastāv no 15 personām, kas skaita viņam nozīmēto dekādi, rspektīvi—vienu Tēvareizi un desmit—Esi sveicināta Marija... katru dienu. Tas nozīmē, ka ar mazu piepūli katru dienu tiek noskaitītas visas trīs Rožukroņa daļas, mainot dekādes katru mēnesi.

Liekas, ka tas ir niecīgs upuris, lai kalpotu kādam lielam mērķim. Bet te bija organizācija, kas turēja kopā tās locekļus ar vājām disciplīnas saitēm, kalpojot kādam svinīgam un svētam mērķim. Viena pulciņa dalībniekiem klusībā bija jāsastopas vienu reizi gadā kopējām lūgšanām un trim cilvēkiem bija jāsastopas katru mēnesi, lai izmainītu zīmītes (taimineicas), uz kuŗām bija nodrukāta īsa lūgšana, ievadot katru attiecīgo dekādi. Šie cilvēki skaitīja lūgšanas latviski un satiekoties, runāja latviski. Visus sēja kopā neredzama un nedefinējama nacionāla saite, daloties latviskās lūgšanās un ikdienas priekos un bēdās. Te administrātīvajai varai nebija kur pieķerties. Dzīvā Rožukroņa pulciņi aptvēra pilsētas un sādžas, to popularitāte nav mazinājusies arī šodien.

Kā nākošā līdzīga veida organizācija ir jāmin Jaunavas Marijas kongregācija. Šīs organizācijas vēsture mums ir zināma. Tās mūsu zemē radīja jezuitu misionāri 16. un 17. gadu simtenī, ar savām misijām zem zilajām debesīm. Pirmās ziņas par tāda veida organizāciju eksistenci atrodamas jezuitu darbības aprakstos par 1605. gadu. Šinī laikā organizācijai ir bijuši arī statūti, kas sastāvējuši no 15 paragrāfiem. Statūti tomēr neparedzēja organizācijai ne valdi, ne vadītāju, bet deva disciplīnas un lūgšanu norādījumus. Atļausimies citēt trešo un piekto paragrafu:

Kas ir rīkojies ar buršanu, bijis piedzēries, nepatiesi zvērējis, devis nepatiesu liecību, vai pielaidis citus smagus noziegumus, pēc trešā brīdinājuma izslēdzams. Atpakaļ uzņemams tikai pēc pilnīga gandarījuma.

Svētku dienās jāskaita Jaunavas Marijas kronis (Corona), vai Kunga Jēzus kronis un kad vien iespējams, jāizklausa svētā Mise. Bet bez sevišķiem solījumiem katru dienu jāskaita: rītā 3 reizes Tēvareize un Esi sveicināta Marija... un gods Dievam—svētās Trīs-

vienības godam. Vakarā jāskaita— Tēvareize un Esi sveicināta Marija... par dvēselēm šķīstīšanas ugunī.

Šī veida statūti pēc gadu simteņiem pārgāja tradicijās un, represiju periodā, rakstiskā veidā neeksistēja. Arī pret šīm organizācijām administrātīvajai varai bija grūti kaut ko pasākt. 16. un 17. gadu simtenī priesteŗu trūkums Livonijā bija liels. Jezuitu misionāri gāja no vienas apdzīvotas vietas uz otru, pulcināja ļaudis, mācīja tiem reliģiskās patiesības, lūgšanas un dziesmas, respektīvi, viņi dibināja Jaunavas Marijas kongregācijas un, ejot projām, nozīmēja sanāksmju un lūgšanu vadītājus. Ar interesi jāpiezīmē, ka Vidzemes vidienā, kur aktīvi darbojās jezuiti, simts gadus vēlāk attīstījās spēcīga hernhutiešu kustība. Vai tā bija tikai sagadīšanās? Vēsturē nejaušību nav, katram cēlonim ir sekas, un sekām cēloņi. Folkloras un tradiciju cauraustajā sabiedrībā atmiņas ir garas. Jaunavas Marijas kongregācijas varēja veidot tradicionālu pamatu hernhutiešu kustībai, kaut gan ar savādāku teoloģisku raksturu, bet darbības un biedrošanās veidi palika tie paši.

Jaunavas Marijas kongregāciju galvenais uzdevums bija pulcēties pašiem un pulcināt citus kopējām lūgšanām. Šīs sapulces un lūgšanas bija publiskas, tur skanēja latviešu valoda, tur satikās latviešu cilvēki.

Tad vēl pastāvēja, tā sauktās, Kristus Karaļa biedrības, kuŗu locekļi drīkstēja būt tikai vīrieši. Organizācija darbojās bez valdes, vadītāja un statūtu uzspiestās disciplīnas. Ja pirmās divas organizācijas bija vietēja rakstura, tad pēdējā aptvēra visu draudzi.Tās biedri satikās vienu vai divas reizes gadā, kāda priesteŗa vadībā, pārrunāja problēmas un saņēma norādījumus. Šīs organizācijas biedru galvenais uzdevums bija aktīvi piedalīties baznīcas ceremonijās. Arī šī organizācija sēja kopā tās locekļus ar draudzības saitēm, sniedzoties līdz attālākiem draudzes stūriem.

Pēc daudzo ierobežojumu atcelšanas 1905. gada 26. decembrī, baznīcas dzīve atplauka, atplauka arī baznīcas ceremonijas. Baznīcas vadība, kā daļu no dievkalpojuma, organizēja publiskus procesijas gājienus, kā apkārt baznīcai vienu reizi mēnesī, tā arī uz tuvāko kapsētu vienu reizi gadā. Pie baznīcas pastāvēja kori. Koros dziedāja un procesijas gājienos piedalījās, galvenā kārtā, jaunatne un bērni, sākot ar piecu gadu vecumu. Tur sastapās jaunieši no vis-

attālākajiem draudzes stūriem, tur veidojās gan pazīšanās, gan draudzības, kas varēja turpināties visu mūžu. Baznīcas ceremonijās jaunatne atradās dievlūdzēju uzmanības centrā, viņus slavēja un pēla, bet par tiem runāja ar pateicību un prieku. Baznīcas ceremonijās tauta apliecināja sevi publiski, kā etnisku vienību, atšķirīgu no citām minoritātēm Latgalē.

Pēc 1905. gada vairāki aizliegumi tika atcelti vai mīkstināti. Procesiju gājieni apkārt baznīcai, ja tie palika iekšpus baznīcas žoga, varēja notikt arī bez īpašas policijas atļaujas, tā pat arī priesteŗu kustība dekanāta robežās vairs netika tik stipri kontrolēta. Pie baznīcas, dievkalpojumu kuplināšanai, drīkstēja darboties kori, bet katoļu priesteŗi vēl arvienu nedrīkstēja apmeklēt sādžas, mācīt un pārbaudīt bērnus ticības patiesību izpratnē mātes valodā. Katolis, kas atzina savu ticību, nedrīkstēja strādāt par skolotāju Inflantijas apriņķos. Šie svarīgie aizliegumi palika spēkā līdz 1917. gada revolūcijai. Bet dzīvie sakari starp baznīcas locekļiem nepārtrūka. Sādžas apmeklēja zakristiāni un ērģelnieki, vai arī speciāli sagatavotas personas, kas pārbaudīja bērnu zināšanas un lasīt māku, vai arī deva padomus sociālos un saimnieciskos jautājumos. Dekāns Jānis Velkme, cilājot sava garā mūža atmiņas, rakstīja, ka viņš un arī citi priesteŗi tanī laikā, kad ticības patiesību mācīšana mātes valodā bija noliegta, esot skubinājuši jauniešus un bērnus dziedāt tautas dziesmas, lai tādējādi turētu dzīvu latviešu valodu un tradicijas. Tā bija cīņa ne tikai par katoļu ticības, bet arī par latviešu tautības saglabāšanu, jo ticība un tautība tā laika cilvēku apziņā bija identiski jēdzieni.

Noslēgumā jāsaka, ka Latgales latvieši visus garos nošķirtības gadus ir bijuši padoti sistēmatiskiem konvertēšanas un pārkrievošanas spaidiem, tomēr tie paturēja savu tautību un ticību un, pievienojoties brīvajai Latvijas valstij, iznesa sev līdzi lielu tautas garamantu bagātību.

DZĪVE TRADICIJU BAGĀTĀ SOCIĀLĀ VIDĒ

Tradicijas Ludzas apriņķa, Zvirgzdenes pagasta, Muizinīku sādžā.

Katra sabiedriskā kopa, kas runā kopēju valodu, kuŗu vieno kopēja ģeografiskā vide, kopēja vēsturiskā pieredze, pieņemta un izjusta kopēja folklora neizbēgami manto un veido tālāk arī kopējas tradicijas. Tradicijas var eksistēt tikai tādā sabiedrībā, kuŗas locekļi ir atraduši izjūtu saskari savā starpā, vai nu caur kopēju tautas garamantu pūru, vai arī caur kopēji pārdzīvotiem priekiem, bēdām, sasniegumiem un neveiksmēm. Ar vārdu sakot, kopjās tradicijas var eksistēt tikai tādā sabiedriskā kopā, kas sevi apzināti, vai neapzināti uzskata par tautu.

Kas tad ir tradicijas? Tie ir nerakstīti likumi, kas ir radušies nezināmā pagātnē paši no sevis, kas ir piemēroti kāda zināma cilvēku apvidus dzīves veidam, kas ir pazīstami visiem un kam paklausa visi. Tradicijas var ne tikai kontrolēt un noteikt cilvēku attiecības ikdienas saskarē vienam ar otru, bet arī sagādāt izklaidēšanos, atpūtu un prieku vaļas brīžos. Ar vārdu sakot, tradicijas ieslēdz individu sevī no viņa dzimšanas līdz nāvei.

Lai labāk izprastu cik stipri tradicijas var ieslēgt sevī un kontrolēt cilvēka dzīvi, sāksim aprakstīt bērnu un nobeigsim ar pieaugušu cilvēku viņa gadskārtās. Par tradicijām nav iespējams runāt plaša ģeografiska apvidus nozīmē. Tradicijas varēja būt savādākas blakus sādžās, nemaz nerunājot par attālākiem apvidiem. Ģeografiskā vide, meži, ezeri un upes stipri iespaidoja tradicijas. Tāpēc var runāt par šaura apvidus tradicijām. Šinī gadījumā jārunā par Ludzas apriņķa, Zvirgzdenes pagasta, Muizinīku sādžu, ar Cirmu, kā vienu no visskaistākiem Latgales ezeriem tuvākā apkaimē.

Muizinīku sādžā visi bērni, tautas valodā runājot, nāca no Cirma, kur tos vecmātes, vai babas, atrada izskalotus krastā un atnesa attiecīgām sievietēm, vai tās tos gribēja, vai nē. Citāda veida runāšana nedrīkstēja notikt arī pieaugušo starpā, atskaitot divu vai triju cilvēku sačukstēšanos pēc rūpīgas apskatīšanās apkārt. Tikai veci vīri un sievas, kas labi pazina visus noslēpumus, drīkstēja runāt par

,,faktiem''. Atklātās valodās par bērnu rašanos visi vainoja Cirmu, kaut gan ar zināmu smīnu uz lūpām. Jēri, sivēni, teļi un kumeliņi paši atskrēja no Cirma un pa nakts melnumu ielīda kūtī. Cirms ar savu bagātību svētīja visus.

Bērnam sasniedzot divu vai triju nedēļu vecumu, nācās saņemt vārdu, tīri kristīgas ceremonijas garā. Vecāku izvēlēts jauns pāris veda bērnu uz baznīcu, lai to nokrustītu. Līdz ar krusta zīmi, abi jaunie cilvēki kļuva par krusttēvu un krustmāti, pēc vecākiem, atbildīgi par bērna audzināšanu līdz tā pilngadībai. Tā, piemēram, abu vecāku nāves gadījumā, krusttēva un krustmātes nerakstīts pienākums bija ņemt bērnu savā aizgādībā un rūpēties par to, līdz tas varēja sākt pats savas dzīves gaitas. Krustības bija savienotas ar diezgan plašām svinībām bērnu vecāku mājā. Protams, godību galda goda vietā sēdēja kūmas. Tiem bija jāsēd cieši kopā, lai bērnam neaugtu reti zobi, daudz runāt un dziedāt, lai bērns augtu runātājs un dziedātājs. Krustībās notika arī pirmā mantas vākšana mazajam cilvēkam tā dzīves ceļa pašā sākumā. Ceremonijas vadīja ,,baba''. Ja kas negāja saskaņā ar nerakstītajiem likumiem, viņas pienākums bija visu ievadīt pareizās sliedēs. Sievietes nesa kādu dāvanu drēbīšu veidā, bet vīrietim ienākot istabā, baba norāva cepuri un pieprasīja to izpirkt par labu bērnam. Pie durvīm bieži vien humora garā notika ķīvēšanās, kamēr tā pie cepures tika. Bet vecā māte jau vienmēr uzvarēja. Ziedotā summa bija niecīga, viss, tā sakot, bērna labā.

Bērnam augot sākās viņa pienākumi ģimenes apjomā. Pirmais, svarīgākais darbs, ko zēns vai meitene veica bija lopu ganīšana. Tas jau skaitījās liels un atbildīgs darbs sešu vai septiņu gadu vecam bērnam. Cik lielu vērību tauta veltīja gana darbam, par to liecināja tradicijas, kas saistījās ar pirmo dienu ganos. Ganu diena sākās ar saules lēktu un beidzās ar tās rietēšanu. Ganam dzenot lopus ganos, visa ģimene cēlās augšā, lai to pavadītu ar Dieva palīga un laba vēlējumiem. Pārnākot vakarā mājās, kāds no tiem, kas jau ganu gaitas bija beidzis staigāt, uzgāza tam veselu spaini ūdens uz galvas. Slapjajam ganam vēl vajadzēja noklausīties brīdinājumus par neaizmigšanu lopus sargājot un par aizmigšanas ļaunajām sekām. Tad nāca tas labākais: gans atradās visas ģimenes uzmanības centrā. Viņš ēda speciāli gatavotas vakariņas, to vislabāko, kas atradās

mājās. Lielais ūdens spainis uz galvas parasti izsauca asaras, bet tās ātri nožuva, kad galdā nāca visādi gardumi.

Precības un kāzas iezīmēja lielāko notikumu tālākā cilvēka dzīvē. Tur tradiciju, ticējumu un izdarību bija tik daudz, ka tās visas šinī stāstījumā nebūs iespējams ietvert. Kāzu parašas savā apkārtnē plaši esmu jau aprakstījis un raksts ir publicēts ,,Acta Latgalica'' 2. sējumā. Šeit varu tikai pieminēt galvenos notikumus visā sarīkojuma virknē.

1. Saderības — svōtōšona

a) Svōta un svōčas nozīme

b) Teicēji un pēlēji

2. Aizdzerības

a) Sarakste baznīcā

b) Paziņojumi no kanceles

3. Laulības

a) Izvadīšana no brūtgana mājas

b) Izvadīšana no brūtes mājas

4. Kāzas

a) Kāzas brūtes mājā. Sagaidīšana, apdziedāšana, pogostā mešana, pūra vešana, izvadīšana uz brūtgana māju.

b) Kāzas brūtgana mājā. Pūra vedēju sagaidīšana. Kāznieku sagaidīšana. Apdziedāšana. Pogostā mešana. Mičošana. Viesu izvadīšana.

5. Īsās kāzas.

Šie būtu tikai galvenie vilcieni. Visāda veida izdarības varēja būt ļoti daudzveidīgas un garas. Kristiānisma idejas sajauktas ar tīri pagāniskiem metiem tik tālu, ka bieži nevarēja pateikt, kur viens sākās un otrs beidzās.

Beidzamais lielākais notikums cilvēka dzīvē, protams, bija bēres. Šinī cilvēka dzīves visnopietnākajā gadījumā jau pagānisma metus vairs nevar saskatīt. Tur ir tikai zināma kārtība aizlūgumos par nomirēja dvēseli: rožukroņa skaitīšana, psalmu dziedāšana, priesteŗa svētība, lūgšanas un apbedīšana.

Ārkārtīgi daudz tradiciju saistījās ar dažādām gada dienām un gada laikiem.

Nedēļa starp Ziemassvētkiem un Jaungadu bija ķekatu, jautru vakarēšanu un zīlēšanas laiks. Lai aprakstītu tradicijas, kas saistījās ar šo laiku, būtu vajadzīgas daudzas lapaspuses. Tas bija labas noskaņas un jautrības laiks, līdz ar to arī visas tradicijas kalpoja laika kavēklim. Katram tur bija sava vieta: vecam, jaunam un mazam. Ķekatās varēja iet visi. Pazīstamākie tipi bija čigāni, žīdi, lāči un dzērves.

Daudz tradiciju saistījās ar Jaungada vakaru un nakti. It sevišķi meitenes precību gados mēģināja ieskatīties nākotnē, lai pētītu savas dzīves turpmākās gaitas. Jaunais gads solīja daudz, un katrs no tā gribēja dabūt sev savu tiesu. Lai aprakstītu visas Jaungada nakts tradicijas, būtu jāveltī daudz lapaspuses.

Janvāris iesākās ar intensīviem darbiem mežā un rijā. Tas bija kokmateriālu, malkas izvešanas un linu apstrādāšanas laiks. Bet vakaros jaunie ļaudis pulcējās kopā, lai vērptu, šūtu, austu un adītu. Vakarēšanas bija galvenā kārtā meiteņu pūra locīšanas vakari. Kad rokas čakli veica darbu, prāti un valodas atradās pasaku un teiku valstībā. Atjautīgākie stāstītāji un dziesmu teicēji centās viens otru pārspēt zināšanu daudzumā tautiskā mantojuma apcirkņos. Vakarēšanu vakaros skanēja tikai latviešu valoda, teicot latviešu dziesmas, teikas, pasakas, ticējumus un mīklas. Tur piedalījās visi un katram tur bija sava vieta.

Nākošā gada diena, kas saistīja tradiciju cienītāju ievērību bija aizgavēni. Kristīgās baznīcas dzīvē tā bija visnopietnākā diena gadā, jo tā ievadīja cilvēka domas Kristus ciešanu mistērijās un caur tām Dieva žēlastības apgarotajā dvēseļu pestīšanas ceļā. Bet ar aizgavēņu dienu saistījās arī daudz tradiciju, kam ar kristīgo ticību nebija nekā kopēja. Kā piemēram: negaršīgo zirņu miltu pankūku cepšana un ēšana, vizināšanās ragavās no kalna lejā, lai augtu gari lini, kaķa nešana apkārt mājai, gaiļa barošana un t. t. Daudzajās vakarēšanās gavēņa laikā laicīgās dziesmas nomainīja dziesmas ar reliģisku saturu, apcerot Kristus ciešanas un nāvi. Tradicija noliedza dziedāt, tā saucamās, ,,blēņu'' dziesmas gavēņa laikā, tā pat kā tā noliedza dejot un priecāties. Cilvēki atturējās no gaļas ēdieniem visu gavēņa laiku, bet piektdienās neparādījās galdā pat piena produkti. Tas bija upuris, ko katrs individs brīvi nesa, tā sakot, Dievam par godu.

Gavēņa dienas iegāja vienmuļā tecējumā ar laikam piemērotām baznīcas lūgšanām un dziesmām. Tradiciju izdarības atkal atausa zaļajā ceturtdienā. Tās visas bija bērnu tradicijas, kas saistījās ar šo dienu. Dažāda vecuma bērni, pa vienam vai pulciņos, klaiņoja no mājas uz māju, meklējot skaidas. Savākto skaidu dažādība un daudzums tautas ticījumos it kā palīdzēja zvejot, ogot un sēņot nākošās vasaras laikā. Tam bija arī sava sociāli svarīga nozīme. Šinī dienā bērni apciemoja reti apciemotas mājas un satikās ar samērā reti redzētiem cilvēkiem, vai arī ar sava vecuma bērniem.

Tuvojoties Lieldienām, sākās stiprāko olu meklēšana. Tad atkal bērni un jaunieši gāja no mājas uz māju, pārcilājot olu kurvjus, pērkot un mainot. Olu stiprumu piedzīvojis speciālists varēja noteikt viegli, dauzot tās pret zobiem. Dažāda veida skaņas noteica čaulas biezumu, līdz ar to arī olas stiprumu. Pirmās Lieldienas sākās ar ļoti populāru nodarbību: sišanos ar olām. Stiprākās olas īpašnieks bieži vien savāca dučiem pārsisto olu, jo katra pārsistā ola tūdaļ pārgāja stiprās olas īpašnieka rīcībā. Lieldienas ievadīja svinīgas jūsmas pilno pavasaŗa un vasaras posmu ar šūpolēm, dziesmām un deju vakariem jauno ļaužu izpriecām.

Ar koku zaļajām lapām, ievu ziediem un ceriņu smaržām atnāca Vasarassvētki. Cilvēki rotāja savus mājokļus un pagalmus ar bērziem, ozolu zariem un ziediem. Pie gultu galvgaliem novietojās māla podi, pildīti ar vēsu akas ūdeni, kuŗos mirka svaigi plūkti mājas un lauku ziedi. Tīri nomazgāto grīdu klāja smalki sakapātas kalmes. Vasarassvētkos mājas smaržoja ar zaļā meža un lauku smaržām. Skaistāko mēnesi gadā—maiju, Katoļu baznīca ir veltījusi Jaunavas Marijas godam. Ar maija mēneša pirmo dienu sākās tradicionālās lūgšanas pie krusta sādžas vidū un izbeidzās tikai ar šī mēneša pēdējo dienu. Katru vakaru tur satikās, galvenā kārtā, sādžas sievas, lai lūgtos, aprunātos, izmainītu ziņas un atjaunotu draudzības.

Tad nāca Jāņi. Lai aprakstītu visas tradicijas , kas saistījās ar Jāņiem, atkal būtu vajadzīgas daudzas lapaspuses. Uguns kurināšana augstāko uzkalniņu galotnēs, dejošana un dziedāšana. Vārdiņu ,,līgo' cilvēki nepazina, tā vietā viņi lietoja ,,rūto'', kas aizpildīja vietu daudzo dziesmu tekstu un melodiju daiļskanīgumā. Jāņos gani dzina mājās pušķotas govis, puiši mazgāja un peldināja zir-

gus, meitenes precību gados sēja savām pūra govīm ap ragiem krāsainas jostas, vija vaiņagus, pušķoja Jāņus, Jāņa tēvu un māti, dzēra alu, ēda sieru un taisīja dažāda veida jokus pie ugunskuriem. Jāņi bija jauno ļaužu prieka vakari.

Nozīmīgākām gada dienām vēl pievienojās tradicijas, kas saistījās ar smagākiem darbiem laukos. Tradicijas pavadīja ganu ganos, arāju tīrumā un saimnieku, kad tas kāra sētuvi kaklā. Tradicijas pavadīja rudzu pļāvējus un Jumja saņēmējus. Lielā mistērija, kas saistījās ar dzīvības atdzimšanu dabā, pildīja zemes kopēju sirdis ar neziņas pilnu bijību pret dīkstošo graudiņu, augošo zāles stiebriņu, plaukstošo koka lapu un jauno dzīvību lopu kūtī. Visam pāri, kā likās, klājās kāds pārdabīgs spēks, kam cilvēka prāts nevarēja izspiesties cauri. Tikai ticība un kalpošana Dievam caur varenājiem dabas spēkiem glāba cilvēku no pilnīgas noslīkšanas domu purvājā un nolika tam virs galvas zilās debesis, sauli, vēju, zemi zem kājām, pildīja ezerus un upes ar vēsiem ūdeņiem un neskaitāma daudzuma dzīvībām par svētību cilvēkam. Šinī noskaņā ticība Dievam, viena alga kādā veidā, kalpoja kā būtiskākais cilvēka dvēseles saturs.

Tradicijas regulēja cilvēku attiecības, tradicijas noteica mantojuma kārtību. Tradicijas žēloja un sodīja. Tradicijas zināja visi un tulkoja katrs. Cilvēka pārkāpums tika vērtēts kopā ar tā personību un kopā ar pagātnes darbiem no viņa dzīves. Labu cilvēku pārkāpumus, ja tur varēja saskatīt kļūdīšanos, sabiedrība pieņēma saudzīgi, kā daļu no šīs nepilnīgās dzīves, sliktie cilvēki, turpretim, saņēma daudz bargāku sodu, nekā to pārkāpumi diktēja. Ar vārdu sakot, tradicijas prasīja, lai pārkāpumā tiktu vērtēts attiecīgā cilvēka viss mūžs, nevis kāda maza daļa no tā. No vienas puses, tradicijas varēja būt saudzīgas, bet no otras atkal, ļoti nežēlīgas.

Nežēlīgās tradicijas nāca pie cilvēkiem kā pārpalikums no Lietuvas statūta. Par Lietuvas statūtu Latvijas Vēsture nerunā, bet cauri gadu simteņiem tas tomēr bija atstājis dziļas pēdas Latgales latvieša mentalitātē. Pirmā, visizteiktākā nežēlīgā tradicija, kas vēl bija dzīva Latgales latvieša mentālitātē Latvijas brīvības gados, bija tā, kas apkaroja dažāda veida noziegumus pret asins radniekiem. Tēva, mātes, brāļa vai māsas nogalināšana nekad netika piedota. Šī nozieguma izdarītājs palika izolēts no sabiedrības uz visu mūžu. Zagļu ķeršanā bija jāpiedalās visiem. Noķertie zagļi uz vietas tika

nežēlīgi sodīti, pat līdz cilvēku sakropļošanai. Viena tāda veida zagļu sodīšana mūsu apkārtnē notika gan ilgi pirms Latvijas brīvības ausmas, bet briesmu stāsti dzīvoja cilvēku atmiņās vēl 20. g. s. pirmajos gadu desmitos. Laikam, šī iemesla dēļ, mūsu apkārtnē zādzības nenotika. Tāpat arī pastāvīgā ,,rīvēšanās'' gan draudzīgā, gan ļaunā nozīmē starp latviešu un ,,sipachu'' sādžām Latgalē, (sipachs —palama pārkrievotajam latvietim) vienoja visus attiecīgās sādžas goda un latvisko tradiciju sardzē.

Valsts izdotie likumi šī veida sabiedrības noskaņā nāca kā nelūgti, nevajadzīgi un, bieži vien, kā ļauni traucekļi. Tos reti kāds saprata, tāpēc visi no tiem baidījās un vairījās. It sevišķi, ja šie likumi nāca no svešas un savtīgas varas.

Šinī vietā, kā liekas, būtu jāpakavējas īsumā, pie ieraduma tiesību jēdzieniem vispār. Tradicijas, kā tādas, mūs interesē maz, mūs interesē to ideoloģiskā nozīme. Tradicijas pieminējām, lai parādītu, cik sīki tās aprakstīja nodibināto kārtību cilvēku attiecībās, un cik sīki tās aprakstīja cilvēka, lopa, stāda un meža dzīvnieka vietu nodibinātajā kārtībā. Tas izvirzīja jēdzienus, kas labs un kas ļauns, kam jābūt un kam nav jābūt, kas atļauts un kas nav atļauts. Labā un ļaunā izpratnei aizmugurē stāvēja pārdabīga vara, kas nāca no senatnes, senču gudrības un senču dievības sankcionēta. Tā tad, par publisko kārtību tautā valdīja Dievs, tā bija svēta un grozīt drīkstēja tikai ar paša Dieva atļauju. Līdz ar to, arī katra tradicija, kas pavēlēja vai liedza cilvēkam zināmus rīcības veidus, no sociloģiskā viedokļa bija tautas tiesiskās apziņas projekcija sakrālā lokā un nozīmē. Tā bija nerakstīta, bet izjusta un pārdzīvota tautas satversme. Gaišais latviešu Dieviņš, Laima un Māra veidoja šīs satversmes visbūtiskāko dvēseli, senču tikumu, kas sacēlās pret kungu uzspiesto kārtību, kas bija pilnīgi sveša tautas pieņemtajai dzīves ziņai. Kristiānisma sludinātājam nācās cīnīties ne tikai ar cilvēku pārliecībām, bet arī ar neredzamu tiesību sistēmu, ko tie nesaprata un negribēja respektēt. Vai ir jābrīnās, ka Kristus vēsts tikai pēc daudziem gadusimteņiem atrada vietu latviskās mitoloģijas apdvestajās dvēselēs? Tautiski pagāniskās mitoloģijas atliekas vēl bija dzīvas brīvās Latvijas laikā.

Noslēgumā jāsaka, ka tās bija latviskās tradicijas, kas palīdzēja izglābt latviešu tautu Latgalē no pārkrievošanas. Latvieši Latgalē

veselus 300 gadus dzīvoja naidīgā politiskā un administrātīvā nošķirtībā no Latvijas rietumu apgabaliem. Tradicijas veidoja latvisku garīgu vidi, tradicijas sargāja un nodeva no paaudzes uz paaudzi nedefinētu un vārdos neizteiktu tautības jēdzienu, tradicijas veidoja izjūtu tuvību vienam cilvēkam ar otru, tradicijas sargāja un nodeva tālāk tautisko mantojumu, kas savukārt apliecināja kopēju vēsturisku pieredzi un kopēju nacionālo identitāti, *tradicijas sargāja latviešu valodu.* Ar vārdu sakot, tradicijas veidoja tautu un iedeva trešo zvaigzni Latvijai.

Beigās, atmiņā ir palicis kādas dziesmas teksts, ko esmu mantojis no sava tēva, kas piedzima un savu mūžu nodzīvoja Muizinīku sādžā. Dziesmas vārdi ļoti labi izsaka Latgales zemnieka dzīves gudrību, dzimtenes mīlestību, lepnumu uz savu māju un darbu un parāda tā jūtīgo dvēseli. Dziesmas nosaukums ir:

Laimeigs Zemnīks.

Vai uz dorbu ar dzīsmem skrīnu,
Vai mikrēslī grīžūs,
Vīnaiž dzīžu vysu dīnu
Asmu zemnīks laimeigs.
Kai vīn sōcēs dorba dīna,
Pasaplēte austra,
Aizdzīd ceiruļs vērsum dryvas,
Jau es asmu laukā.
Jautrs atdevs Dīvam gūdu,
Radeitōjam vysu,
Ar izkapti vai sprigulu
Steidzūs es kur vajag.
Koč na reizi sasveist pīre
Syltas saules korstumā,
Pi olūta tur ir labi
Atsaupyust man vāsumā.
Zīd deļ mani dōrzā pučes,
Zaļas palīk pļovas,
Vosor boltas munas vōrpas,
Rudin palīk zalta.
Šķyuni pilni zaļa sīna
Un ir liktas kaudzes,

Vērsum šņūres kyuls pi kyuļa
Un vōrpas kai čaučas.
Man pa klāvim lūpi tukli,
Pylna klēts ar maizi,
Por kavēkli cērvi kolti,
Laiku rōda gaileits.
Kōrmi gleiti, trauki teiri,
Drābu teine pylna,
Stalī zyrgi kai komuli,
Dželža roti jauni.
Ōbuļneicas saleigdamas
Ceļ gryutumu augļu,
Skrīn biteites saneidamas,
Jo man atnas naudu.
Kaimins kungam, paļdis Dīvam,
Naņuržu uz laimi,
Sātā turu mīru svātu,
Tai kai cyts kungs asmu.
Kod porōdu es atdūšu,
Tū kū asmu paņēmis,
Prīceigs asmu sovā sātā,
Strōdoju un dzīžu.
Kad auss svētdīn izdzērt strumpes
Koč na sadareigas,
Nu sirds cylvāks palīk prīceigs,
Jo eistyn ir laimeigs.
Nameitu es sovas sātas
Ni ar kaidu pili,
Jimā ir muns tāvs pīdzimis,
Es un bārni visi.
Kungs tik vīn ap slavi gōdoj,
Aizmigt navar, progareigs.
Deļ man ir gon kū Dīvs škinkoj,
Asmu zemnīks laimeigs.

Šinī tekstā lasītājs būs ievērojis ritmiski nedabīgus uzsvarus, respektīvi, uzsvērtu vārda otro vai trešo zilbi. Latgaļu dialektā nepazinēji šai īpatnībā vienmēr ir saskatījuši slāvu iespaidus. Pieņēmums

ir nepareizs. Ja vienkāršais cilvēks savā sarunā gribēja kaut ko pastrīpot vai uzsvērt, viņš tradicionāli lietoja nedabīgus akcentus. Piemēram: Aizskrēja kā suns asti pacèlis. Akcents šeit ir uz vārda ,,pacēlis'' otro zilbi. Drīzāk gan šeit ir kāds sakars ar lietuviešu valodu.

Vārdi, kas var izklausīties sveši:

Mijkrēslis—vakara krēsla
Austra—rīta ausma
Šņūre—krievu laiku zemes iedalījums sādžā
Čauča—kaut kas smags, mīksts, čaugans
Klāvs—kūts
Kõrmi—ēkas
Naņuržu—no vārda ,,ņurdēt''
Strumpes—katra veida stīgu mūzikas instruments
Sāta—sēta, māja, mājoklis
Progareigs—skaudīgs, nenovīdīgs, mantkārīgs.

CĒSU BĪSKAPIJA UN JEZUITI LATVIJĀ.

Cēsu bīskapijai bija paredzēts svarīgs uzdevums: tai vajadzēja ievadīt pretreformāciju Baltijas telpā. Pēc Jāņa Briesmīgā spēku sakāves un miera noslēgšanas Zapoļjē, Polijas ķēniņš Stefans Batorijs izdeva savu slavano CONSTITUTIONES LIVONIAE 1582. gadā, kas paredzēja Pārdaugavas hercogistes reorganizēšanu, dibinot bīskapijas un draudzes krieviem atņemtajos apgabalos. Lai papildinātu priesteŗu skaitu Livonijā, ķēniņš ar pāvesta Gregorija XIII sūtņa Polijā ieteikumu, lūdza Jezuitu ordeņa ģenerāli Akvaviva sūtīt uz latviešu zemi Jēzus brālības locekļus. Ķēniņš Stefans Batorijs ieradās Livonijā 1582. gadā 12. martā un svinīgi iegāja Rīgā 1. aprīlī. Līdz ar viņu Rīgā ieradās seši Jezuitu priesteŗi. Deviņi citi priesteŗi, braucot pa jūŗu, izkāpa malā 1583. gada 7. martā. Rīgā palika tikai divi priesteŗi, bet pārējie aizgāja misiju darbā zemes iekšienē, galvenā kārtā, Cēsīs un Tartū.

Šinī laikā reformācijas vilnis jau bija pārvēlies pāri visai Livonijai. Pilsētnieki un muižnieki dedzīgi pieņēma jauno ticību un pārrakstīja luterticībā arī zemniekus, neprasot to piekrišanu. Lutera nelabvēlīgās deklarācijas pret baznīcas īpašumiem, Romas polītisko iespaidu un naids pret zemniekiem, atbrīvoja kungus no tradicionālām atbildības saitēm pret zemāko kārtu cilvēkiem. Kungi bija brīvi rīkoties ar zemniekiem un to mantu pēc patikas. Pilsētās notika katoļu baznīcu grautiņi. Reformātori likvidēja arī Rīgas archidiacēzi un četras bīskapijas.

Lai atjaunotu Katoļu baznīcas ietekmi, bija vajadzīgi administrātīvie un misiju centri. Atjaunot Rīgas archidiacēzi izrādījās neizdevīgi, galvenā kārtā divu iemeslu dēļ:

1. Rīga nebija Baltijas ģeografiskais centrs
2. Naidīgā pilsonības nostāja pret visu katolisko, varēja kavēt arī misiju darbu zemes iekšienē.

Tāpēc vajadzēja meklēt izdevīgāku vietu bīskapa sēdeklim. Bijušā ordeņ mestra pils un rezidence mazajā Cēsu pilsētiņā labi atbilda visām vajadzīgām prasībām.

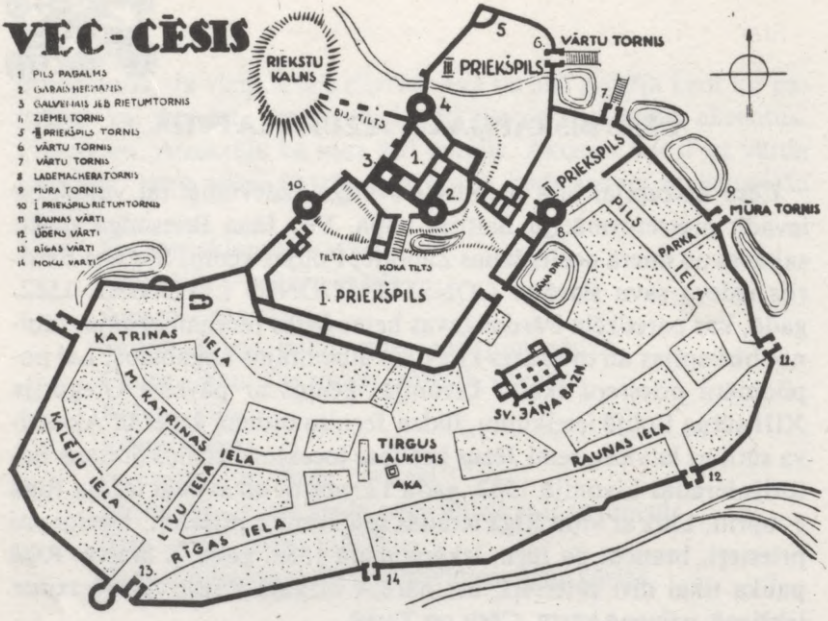

Cēsu pils un pilsēta 17. g. s.

Cēsu pils un pilsētas plāns attiecas uz 17. g. s. Cēsu pils vecākās daļas meklējamas romāniskā ziemeļaustrumu spārnā, kur atradās arī pils kapella, bet 2 pārējie spārni, arī Rietumtornis un zvaigžņu velve attiecas uz 15. g. s. Starp pirmo un otro priekšpili apdzīvota daļa. 1. Galvenais jeb Rietumtornis, kam 4 stāvi. 2. Garais Hermanis. 3. Konventa ēkas Ziemeļtornis, šeit bija uzvelkamais tilts uz Veccēsu pilskalnu—Riekstu kalnu. 4. Lademachera tornis, kuŗa vecākās daļas ir pie pamatiem—ēkas platākā daļā. 5. I priekšpils Rietumtornis. 6. III priekšpils Ziemeļtornis. 7. III priekšpils Vārtu tornis un 8. II priekšpils Vārtu tornis. Pilij dienvidos pilsēta, kuŗu apjoza mūris ar 7 vārtiem. 9. Kvadrātains Mūra tornis ar maziem vārtiem uz Parka ielu. 10. Raunas vārti. 11. Ūdens vārti ar torni. 12. Mokutornis ar maziem vārtiem. 13. Rīgas vārti ar stipru torni un cvingeru. 14. Katrīnas vārti ar torni, kas vēlāk saukts Naudas torni. 15. pusapaļš Lējēja tornis. Cēsu pili iesāka būvēt pirmais ordeņa mestrs Venno 1209. gadā un nobeidza 1224. gadā. Cēsu pils un iedzīvotāji ļoti daudz cieta no Jāņa Briesmīgā kaŗapulkiem. Pēc slavenās Saules kaujas Cēsis kļuva par Ordeņa mestra rezidenci un Ordeņa zemju pārvaldes centru.

Stefans Batorijs pavēlēja protestantiskajiem Rīgas pilsoņiem atdot katoļiem Sv. Jēkaba katedrāli un Sv. Magdalēnas klosteri un, šinī sakarībā, piespieda tos parakstīt divas chartas 1582. gada 7. aprīlī. Pārējās baznīcas un nami palika protestantu rīcībā, maksājot Sv. Jēkaba baznīcai nomu 100 floriņu gadā. Nākošajā dienā ķēniņš apmeklēja jauniegūto katoļu baznīcu, lika nodziedāt—Te Deum laudamus... un to pašu ceremoniju atkārtoja Sv. Magdalēnas klosterī. Pirms savas aizbraukšanas no Rīgas 1582. gada 1. maijā, Batorijs iecēla Juri Radzivilu, Viļņas bīskapu un Olikas hercogu par savu vietnieku Livonijā. Līdz ar to, katoļticīgo baznīcas šinī zemē pārgāja tiešā ķēniņa aizsardzībā. Te jāpiezīmē, ka Stefans Batorijs parādīja lielu iecietību pret jauno ticību un fanatiskajiem tās aizstāvjiem. Līdzīga iecietība pret katoļticīgajiem nenāca no zviedru ķēniņa Gustava Ādolfa, apmēram, 25 gadus vēlāk.

Stefans Batorijs parakstīja Cēsu bīskapijas dibināšanas aktu 1583. gada 3. decembrī. Pāvests Gregorijs XIII to apstiprināja. Pāvests Gregorijs XIII mira 1585 gada 10. aprīlī. Viņa pēcnācēja Sikstus V laikā Cēsu bīskapijas vārds parādījās bīskapiju grāmatā ar 1585. gada 1. maija ierakstu. Šis datums tad arī ir jāuzskata par Cēsu bīskapijas dibināšanas datumu, jo bīskapijas nedibina valdnieki, bet gan pāvesti.

Šinī laikā Livonijā jau pastāvēja divas Jezuitu koledžas—Rīgā un Tartū, desmit katoļu draudzes un Marijas Magdalēnas godam veltīts sieviešu klosteris Rīgā. Kā to leģenda vēsta, klosteŗa dibinātāja Rīgā Magdalēna, esot bijusi Kaupo meita. Ar Cēsu bīskapijas nodibināšanu atjaunojās arī vēsturiskais Māras zemes jēdziens. Uz laukiem, luterticībā patvarīgi pārrakstītie zemnieki, samērā viegli atgriezās katoļu ticības tradicijās. Bīskapija savā īpašumā saņēma Valmieras, Trikātas, Burtnieku, Vrangeļmuižu jeb Mūjānu, Ropāžu un Odempijas (Igaunijā) muižas ar tām piederošām zemēm, kā arī mājas Cēsīs, Pērnavā, Tartū un Felingā. Visiem bīskapijas ienākumiem kopā vajadzēja sastādīt 14,000.00 floriņu gadā, bet kaŗa postījumu dēļ nav ienākusi puse no paredzētās summas. Pirmais bīskapijas adminitrātors bija Jānis Dimitrijs Solikovskis, bet par bīskapu tika nozīmēts Aleksandrs Mielinskis, kas mira 1584. gada 4. martā, savu bīskapiju neredzējis. Ar bīskapu izvēli jaunajai bīskapijai neveicās, jo uz tik nabadzīgu un kaŗa izpostītu zemi neviens

augsti situēts Dieva kalps lāgā negribēja braukt. Beidzot, pāvests Sikstus V 1585. gada 20. maijā par bīskapu apstiprināja Andreju Patriciju Nedecki. Jaunais bīskaps ieradās Valmieras pilī 1586. gada pavasarī, bet būdams slims, viņš nekādu lielu aktīvitāti neparādīja. Nedeckis mira 1587. gada 6. februārī un tika apbedīts Cēsu katedrālē.

Daudz sekmīgāks savā darbībā izrādījās Nedecka pēctecis Otons von Šenkings. Šenkings, kā liekas, prata latviešu valodu, sacerēja garīgas dziesmas un darīja daudz, lai atjaunotu nopostītos un celtu jaunus dievnamus. Šenkingu stipri atbalstīja kardināls Radzivils.

Cik stipri baltu ciltis ir turējušās pie savas tautiskās reliģijas, un cik maz vācu muižniecība un misionāri spēja sasniegt pagānu dvēseles, liecina daudzie Jezuitu ziņojumi uz Romu. No prof. J. Kleintjena savāktiem datiem mēs dabūnam zināt:

Stāvoklis tolaik bija nožēlojams; zemē bija sastopami tikai nedaudz cilvēku, kas bija kaut ko dzirdējuši par Kristu. Iestādēs valdīja senā māņticība. Debesis rībināja Jupiters, Pērkuns; vietējie iedzīvotāji pielūdza vecus ozolus, sērmūkšķus—senās pagānu dievības. — Daudzās vietās nebija atrodams gandrīz neviens, kas visā savā dzīves laikā būtu kādreiz grēkus sūdzējis, kas prastu noskaitīt tēvreizi vai krustu pārmest. Viņi vienkārši pasaka: „Mēs neesam luterāņi un mēs neēdam gaļu piektdienās". Bieži vien viņi upurē pērkoņa dievībai, pielūdz čūskas, tura ozolus par svētiem, ziedo bārību aizgājušiem un stāsta vēl daudz un dažādas dīvainas lietas, vairāk gan no muļķības, nekā no ļaunprātības un nemaz netura to par grēku.

Līdzīgs stāvoklis ir valdījis arī Lietuvā. Tikko nodibinātajā Cēsu biskapijā Jezuitiem pavērās plašs darba lauks. Viņu drudžainā darbība raksturojās ar mēģinājumiem dibināt vācu, itāļu un holandiešu kolonijas Livonijā, ar tādu noteikumu, lai atvestie būtu katoļi, labi amatnieki un zemkopji (...deducendi artifices et agricolae sanctae catholice et Romanae ecclesiae sint religionis). Dedzīgs kolonizācijas sludinātājs izrādījās Jezuits Antuans Posevīns, Rīgas Jezuitu kolledžas nodibinātājs. Līdzīgu kolonizācijas politiku atbalstīja arī ķēniņš Batorijs, lai pasargātu zemi no maskaveišu uzmācības.

Prof. J. Kleintjens sniedza dažus izvilkumus no Posevīna kores-

pondences kolonizācijas lietās. Bavārijas hercogs Viļums 1583. gada 17. martā no Minchenes rakstīja:

Bet mēs esam jau pavēlējuši mūsu provinču labākās vietās, lai tiktu vervēti visādu šķiru vīri, kam, šķiet, būtu patika izceļot uz Livoniju; tā pat tikko par kādu viņu skaitu būs zināms, ar vēstuli par to jums paziņosim. Tā kā mūsu vīri tēvijas mīlestībā ar mazumu pilnīgi priecīgi mierā dzīvot, maz būtu gatavi (izceļot); tomēr mēs mēģināsim gaužam jauko lietu panākt, lai šai vietā varētu apmierināt dievbijīgās vēlēšanās. No Anglijas un Beļģijas izpostītie un padzītie katoļi, no dabas klejošanai nolemti, liekas, ērtības pēc gribētu atrast dzīves vietu tuvāk pie jūras, viņu atturēšanās iemesli ir saprotami.

Bavārijas hercoga labvēlība, kā liekas, Posevīnam ir likusies aizdomīga, tāpēc viņš no Vīnes rakstīja 1583. gada 4. maijā, lai ķēniņš Batorijs nekādā ziņā neielaižot Livonijā anabaptistus un citus hairētiķus:

Jo Dievs viņam droši vien dos katoļu vīrus, ja vien viņš patiešam gribēs... Tas, kas ir aizkustinājis Maskavieša sirdi, lai izvestu savējos no Livonijas, ceru, ka tas (Dievs) par mums iežēlosies un gādās, lai Bavārijas hercoga kungs un Zviedrija mums dotu diezgan ļaužu, jo vairāk, ja karalis grib saglabāt to (zemi) katoļu ticībai.

Posevīna kolonizācijas politika cieta neveiksmi, jo uz izpostīto Livoniju kolonisti no rietumu zemēm, kā likās, negribēja braukt. Jezuitiem lāgā nav veicies arī ar dzīvošanu Rīgā. 1584. gadā izcēlās, tā sauktie, kalendāra nemieri, kas, ar maziem pārtraukumiem, turpinājās līdz 1589. gadam. Mākslīgi radīto katoļticīgo domi, kas gribēja ievest Gregorija kalendāru, padzina naidīgi noskaņotie protestantu pilsoņi, ieņēma un izdemolēja katoļu baznīcas. Jezuitiem, uz kādu laiku no Rīgas bija jāizvācās.

Stāvokli pasliktināja ziņa par ķēniņa Stefana Batorija nāvi 1586. gadā. Iecietīgā un diplomātiskā valdnieka vietā nāca fanatiķis. Polijas muižniecība par ķēniņu ievēlēja Zigismundu III Vazu (1587-1632). Vazu dinastijas centieni iezīmēja Polijai nacionālu nelaimi, ar nopietnām sekām vēsturē. Kā fanatiski noskaņots katolis, viņš pretendēja arī uz Zviedrijas troni. Jau tūdaļ pēc ievēlēšanas, jaunais ķēniņš sarūgtināja savus vēlētājus ar Jan Zamoiski priekšgalā. Savas sievas Habsburgu princeses ietekmēts, viņš uzsāka slepenas

sarunas ar kādu Austrijas hercogu, kas, zem viņa vadības, pārņemtu varu Polijā, lai pats varētu uzsēsties Zviedrijas tronī un atgriezt tautu katoļticībā. Zigismunds III 1594. gadā ieradās Zviedrijā, bet hercoga Kārļa piekritēji tam neļāva ieņemt troni. Bija vajadzīga militāra vara. To Zigismunds arī darīja, ierodoties Zviedrijā ar nelielu poļu armiju 1598. gadā. Viņa armija tika viegli sakauta. Par tāda veida rīcību zveidru Riksdags viņu izslēdza no troņa pretendentu skaita 1599. gadā. Zviedrijas tronis palika nomināli brīvs līdz 1607. gadam, jo Zviedrijas luterticīgā baznīcas vadība atteicās Kārli IX kronēt, sakarā ar viņa simpatijām Kalvina mācībai. Bet jau 1595. gadā zviedri iekaroja Livonijas igaunisko daļu un Narvu. Jezuitu darbība ģeografiski sašaurinājās. Zigismunda III pretenzijas un neveiksmes pārvērta zviedru-poļu nesaskaņas rūgtā konfesionālā konfliktā. Pie visām nelaimēm 1602. gadā Livoniju piemeklēja mēris. Jezuiti vērsa savu darbu plašumā. Ja 1604. gadā Rīgas kolledžā strādāja 13 jezuiti: 7 priesteri un 6 brāļi, bet 1613. gadā tur darbojās 21 loceklis. Rīgas kolledžā savu darbību sāka arī Cēsīs dzimušais kanoniķis Ertmans Tolgsdorfs.

Kārlis IX mira 1611. gadā, Zviedrijas tronī uzkāpa viņa dēls Gustavs Adolfs, viens no spējīgākajiem tās valdniekiem. Pamiers ar Poliju izbeidzās 1617. gadā. Zigismunds III nebeidza prasīt pēc Zviedrijas troņa, diplomātiskās sarunas pārtrūka, ieroči sāka runāt savu valodu no jauna. Zviedru karaspēks aplenca Rīgu 1621. gada 8. augustā un 16. septembrī to ieņēma. Gustavs Adolfs svinīgi iegāja pilsētā 17. septembrī. Viņš tūdaļ devās uz Sv. Jēkaba katedrāli, lika to atvērt un noturēt dievkalpojumu pēc luterticīgā rita. Pēc dievkalpojuma viņš pasauca pie sevis Jezuitu brāļus un pavēlēja tiem nekavējoties Rīgu atstāt. Bagāto brālības bibliotēku, pēc tā laika apstākļiem, ķēniņš lika pārvest uz Zviedriju un pievienot Upsalas Universitātes grāmatu krātuvei 1622. gadā. Zviedrijas valsts archīvā vēl tagad atrodas Rīgas Jezuitu kolledžas saimniecības grāmata periodam no 1592.-1621. gadam—*Duo libri Rationum collegii Rigensis,* Nr. 2056. Grāmata minēja varenus kolledžas atbalstītājus: Stefanu Batoriju, Zigismundu III, Sv. Magdalēnas klostera māsas, Kurzemes hercogieni Annu un Radzivilus. Jezuiti, pēc Rīgas atstāšanas, pārcēlās uz Cēsīm, no kurienes tos atkal padzina 1625. gadā. Tad tie pārcēlās uz Daugavpili, bet pēdējais Cēsu bīskaps Otons von

Šenkings aizbrauca uz Sulejovu Polijā, atstājot zviedru Livonijas un Kurzemes katoļus Žemaitijas bīskapa aprūpē. Otons von Šenkings mira 1637. gadā. Cēsu bīskapija faktiski beidza eksistēt, bet uz papīra tā vēl pastāvēja līdz 1799. gadam, kad pateicoties pāvesta nuncija Litas rūpēm, izveidojās Mogilevas archidiacēze.

Daļa no Rīgas izraidīto Jezuitu pārcēlās uz Jelgavu un nodibināja Jelgavas misiju, no kuŗas tie apkalpoja Auci, Bausku, Skaistkalni, vairākas muižas Zemgalē un slepeni ieradās Rīgā, lai lūgtos kopā ar tiem, kas jaunajai ticībai lielu vērību nepiegrieza. Ja Rīgas pilsoņi un muižnieki, tiesisku un ekonomisku iemeslu dēļ, dedzīgi pieņēma luterānismu, tad starp zemniekiem bija nomanāma samērā liela prestestība „kungu ticībai". Par to liecināja Jezuitu un katoļticīgo ārzemju tirgotāju ziņojumi gan uz Romu, gan citur. Kā piemēru var minēt holandieti Fransua van Dolre, kas ne tikai pieņēma Jezuitu garīgos pakalpojumus Rīgā, bet pat uzdāvināja Jelgavas misijai 80,000 Alberta dālderu. Zemnieku pretestība luterticībai un turēšanās pie pagāniskām ierašām spieda muižniecību atjaunot sen aizmirsto viduslaicīgo raganu meklēšanu, spīdzināšanu un dedzināšanu.

Daudz sekmīgāk savu darbību attīstīja tie Jezuiti, kas atrada patvērumu Daugavpilī. Uz Daugavpili pārcēlās Cēsu misijas vadītājs Pēteris Culesius, kopā ar Jāni Stribingiju un Jāni Švarcu. Drīz tiem pievienojās arī Juris Elgers. Visi Jezuiti labi runāja latviešu valodu. Priesteris Elgers dzima 1585. gadā Valmierā. 1607. gadā viņš iestājās Jezuitu ordenī, kur drīz vien izvirzījās par skolotāju Jezuitu uzturētajās skolās. Viņa pazīstamākie darbi: *Cantiones Spirituales* (Garīgās dziesmas); kas iznāca Viļņā 1673. gadā; *Catechismus in gratiam gentis Lothavice* (Katechisms latviešu ļaudīm), iznāca Viļņā 1672. gadā; *Dictionnarium Polono-LatinoLothavicum* (Poļu-Latīņu-Latviešu vārdnīca); iznāca Viļņā 1683. gadā; *Evangelia toto anno singulis dominicis et festis diebus iuxta antiquam ecclesiae consuetudinem in Livonia Lathovis* (Parastie evaņģeliji visam gadam atsevišķām svētdienām un svētku dienām, tāpat vecās baznīcas ierašas Livonijā, latviešiem sakārtoti), iznāca Viļņā 1672. gadā; *Cantiques spirituels catholiques (Katoļu garīgās dziesmas) izdotas* Brausbergā 1621. gadā.

Pēteris Culesius ieradies Daugavpilī, sāka organizēt Jezuitu misi-

CATECHISMVS
Catholicorum.
Istige pam
macischen / no thems
Paprekſche Galwe gab
blems Christites macibes.
Prerſkan thems nemaci
gems vnd iounems
bernems.
Cour
Kungam Petrum Canisium/
thaes Schwetes rakstes
Doctor.
Ehsprestcz Vilne Pille/Litto
urre Semmen/pi Danielem Lauz
ciciensem expan tho gadde.
1585.

Katoļu Katechisma (Catechismus Catholicorum) tituļlapa, kas tika izdota 1585. gadā latviešu valodā.

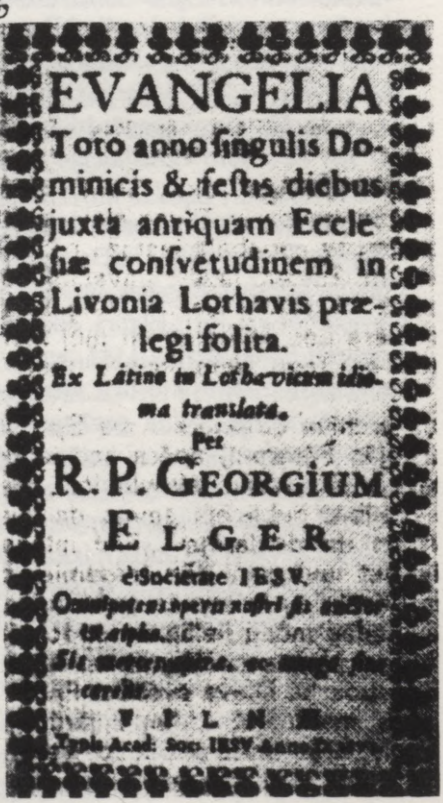

EVANGELIA
Toto anno singulis Dominicis & festis diebus juxta antiquam Ecclesiæ consvetudinem in Livonia Lothavis prælegi solita.
Ex Latino in Lothavicum idioma translata.
Per
R. P. GEORGIUM
ELGER
è Societate IESV.
Omnipotens operis nostri sis auctor
Ex alpha.
Sic merces nostra, ac [illegible]
[illegible]
VILNÆ
Typis Acad: Soc: IESV Anno [illegible]

G. Elgera latviešu valodā tulkoto Evaņģeliju titullapa, kas iznāca 1672. gadā

ju. Darbs no sākuma bija grūts, jo muižniecība, it īpaši lielie magnāti, pieņēmuši protestantismu, kavēja katolicisma restaurāciju. Tikai tad, kad augsts poļu virsnieks, vārdā Gonzevskis, novēlēja Jezuitiem Aulejas muižu un līdzekļus baznīcas celšanai Daugavpilī, sāka veidoties Jezuitu rezidence uz drošiem saimnieciskiem pamatiem. Jezuitus ar līdzekļiem atbalstīja arī Daugavpils stārosta Lackis, nododot viņu rīcībā plašus zemes gabalus Izvaltā. Jezuiti šeit uzcēla nelielu baznīcu un nodibināja pirmo draudzi latviešu zemniekiem 1630. gadā. Lietuvas provinces Jezuitu visitātors nozīmēja Culesiusu par Daugavpils rezidences vadītāju 1630. gadā. Ar rezidences nodibināšanu sākās Jezuitu darbības sekmīgākais posms Latgalē.

1637. gadā Culesius no vadības aizgāja, un viņa vietā nāca Juris Elgers. Jau nākošajā gadā jaunais rezidences vadītājs nodibināja pirmās pakāpes skolu, kas saucās—gramatikas klase. Elgera pēcnācējs Borovskis atvēra augstāko klasi 1641. gadā. Lai gan šinīs skolās mācījās, lielāko tiesu, muižnieku un bagātāko pilsoņu bērni, tomēr tas bija sākums izglītības sistēmai Latgalē.

Jezuitu īpašumi strauji auga. Viņu darbību apgrūtināja protestantiskie muižnieki, kuŗu skaits 1640. gadā bija 30 dzimtas. Bet polonizācijas un katolizācijas ietekmē, to skaits mazinājās, un 18. g. s.visa muižniecība jau bija poliska un katoliska. Tikai viņu uzvārdi liecināja vēlākām paaudzēm par to patieso izcelsmi: Manteifeli, Borchi, Līveni, Rēmeri, Tīzenhauzeni, Plāteri, Ungerni, Hilzeni, Krīdeneri, Zībergi un citi. Strauji vairojās poļu muižnieku skaits: Šadurski, Sokolovski, Prušinski, Buinicki un citi.

Tradicionālajā Jezuitu darbības veidā neietilpa apkalpot draudzes. Viņi bija misionāri un audzinātāji. Tāpēc jaunu draudžu dibināšana virzījās lēni, kamēr Jezuitiem palīgā nāca dominikāņi. Tomēr Jezuitu dibinātās draudzes darbojās ne tikai Izvaltā un Aulejā, bet arī Daugavpilī, Krāslavā, Rēzeknē, Rušānos, Līvānos un Asūnē. Pateicoties bīskapa Nikolaja Korvin-Popļavska gādībai, tika uzcelta baznīca Ludzā 1687. gadā, kas pēc 49 gadu kalpošanas nodega. Vēlāko koka baznīcu uzcēla 1742. gadā, kas kalpoja draudzei gandrīz 200 gadu. Arī Ludzas baznīcu no sākuma apkalpoja Jezuiti.

Krievu-zviedru-poļu kaŗa darbības rezultātā Livonijas austrumu daļa bija ļoti smagi cietusi. Kā to Dagdas muižas īpašnieks J. A. Hilzens apgalvoja, neesot bijis telpu, lai noturētu Seimeļa (muižnie-

ku sapulces) sēdes. Krievi no Latgales izvācās tikai 1667. gadā janvārī, kaut gan Olivas abatijā parakstītais miera līgums stājās spēkā 1661. gadā. Latgale palika saistīta ar Lietuvas lielhercogisti, respektīvi palika poļu varā. Sākās nopostīto baznīcu atjaunošana. Šinī darbā atkal vieslielāko aktīvitāti parādīja Jezuiti.

Dominikāņi ieradās Latgalē 1694. gadā un nodibināja klosteri Pasienē. Sakarā ar Ticības Izplates Kongregācijas aktīvitāti, dominikāņu mūki darbojušies Kurzemē jau 1646. gadā un pateicoties bīskapa Popļavksa vizitācijas ceļojumiem, tie, kā liekas, atrada ,,tukšu vietu'' Latgales dienvid-austrumu daļā un, saņēmuši no Polijas ķēniņa Jāņa III Sobieska Lauciņu (Lausynski) zemi kā dāvanu, sāka tur strādāt. Pasiene kļuva par dominikāņu darbības centru, ar 12 priesteŗiem no Lietuvas provinces. Sākumā uzceltā koka baznīciņa nodega 1753. gadā, tās vietā pacēlās balts mūra dievnams, ar klosteŗa telpām blakus. No Pasienes dominikāņu misionāri ceļoja pa plašu apkārtni, būvējot kapličas un apmetnes vietas, kas vēlāk pārvērtās par draudžu baznīcām. Tā radās 12 misiju punkti: Landskorona (Šķaune), Rundāni, Brodaiži, Raipole, Pilda, Pokumina, Evresmuiža, Brigi, Istra, Aizpūre, Nirza un Konecpole. Vispirms tur pacēlās kapličas un, kristiešu saimei augot, tās nomainīja baznīcas. 1700. gadā dominikāņi apmetās Aglonā un uzbūvēja arī tur skaistu baznīcu un klosteri. 1773. gadā Aglonā strādāja 13 priesteŗi un 1 brālis. No Aglonas konventa bija atkarīgs arī Rušonu vikariāts, kuŗu aprūpēja 4 priesteŗi un 1 brālis.

Lielmuižnieks Plāters pieņēma katoļticību 1698. gadā un uzcēla baznīcu Nīdricā (Indrā). Muižnieks Soltans uzcēla baznīcu Kaunatā 1702. gadā un Hilzeni 1705. gadā pabeidza baznīcas būvi Dagdā. Tad sekoja baznīcu būves Freimaņūs, Styglovā, Preznā, Preiļūs, Varakļonūs un Bykovā. 18. g. s. vidū Latgali varēja uzskatīt par pilnīgi katolizētu zemi.

1700. gadā izcēlās lielais Ziemeļu kaŗš, kas turpinājās 20 gadus. Laupīdami un postīdami zemi pārstaigāja zviedri, poļi sakši, krievi, kalmiki un kazaki. Kaŗa postam pievienojās plūdi un dažādas epidēmijas. Iedzīvotāji vai nu tika nonāvēti, vai sabēga mežos. Tikai pēc 1716. gada varēja iesākt zemes atjaunošanu. Bet jau 1718. gadā, krievu kaŗaspēks, dodamies uz Meklenburgu,ņēma šķūtis, dedzināja un laupīja. Savā atpakaļceļā, krievi atkal laupīja, dedzinā-

ja, nogalināja cilvēkus, noganīja pļavas un labības laukus. Aizdzina lopus. Dzīve atkal bija jāsāk no gala. Smagi cieta labi nostādītie Jezuitu īpašumi.

Katoļticības nostiprināšanas gaitā Latgalē, ievērojamu lomu spēlēja arī lielo magnātu privāti radītās un uzturētās misijas. Vācu izcelsmes muižnieki, pieņēmuši katoļticību un pārpoļojušies, kļuva par dedzīgiem veco reliģisko tradiciju aizstāvjiem. Kā pirmā ir jāmin MISSIO LIVONICA, ko radīja un uzturēja Jānis Dominīks Borchs. Šai misijai viņš 1718. gadā dāvāja Vārkavas sādžu. Kā otrā ir jāmin MISSIO BORCHIANA, ko dibināja Ludzas stārosta Fabiāns Borchs 1727. gadā Varakļānos ar filiāli Preiļos. Trešā ir MISSIO HYLZENIANA Dagdā. Hilzenu dzimta bija ļoti slavena un bagāta. To dzimtas locekļi ieņēma augstus amatus gan Kurzemes hercoga, gan Polijas ķēniņa galmā. Dagdā no 1749. līdz 1785. gadam strādāja ,,latgaļu apustulis'' Miķelis Rots. Dzimis Kurzemē, viņš labi pārvaldīja latviešu valodu. Rots ieveda jaunu metodi katķisma iemācīšanai bērniem. Viņš sakārtoja katkismu dzejas formā un piemēroja tam melodiju. Dziedot, katkismu ātri iemācījās ne tikai bērni, bet arī pieaugušie. Ceturtā ir MISSIO PLATERIANA Krāslavā un Nīdricā. Tad sekoja MISSIO SCHADURSCIANA Pušā, dibināta 1743. gadā. Un beidzot ir jāmin MISSIO ROSITENSIS, respektīvi, Rēzeknes misija ar filiālēm Nautrānūs un Bēržūs. Visas šīs misijas apkalpoja Jezuiti. Ap 18. g. s. vidu Latgalē strādāja 18 Jezuitu priesteri misionāri. Pie šiem vēl jāpieskaita 14 Jezuiti nodarbināti Daugavpils kolledžā. Tā tad kopā 32 Jezuīti. Krāslavas Jezuiti darbojās līdz 1755. gadam, kad viņu vietā stājās lacarieši. Lacaristu kongregāciju dibināja Sv. Vincents de Paulo 17. g. s. Francijā. Viņu uzdevumos ietilpa jaunu priesteru audzināšana, semināru uzturēšana un tautas morāles sargāšana. No Polijas lacaristi ieradās Latgalē, nodibināja klosteri Krāslavā un pārņēma no Jezuitiem Krāslavas garīgā semināra vadību.

Pie reliģisko ordeņu skaita, kas strādāja Latgalē, vēl jāpieskaita Bernardini. Viņi piederēja pie Sv. Asīzes Franča dibinātā ordeņa nozarojumiem, ar ļoti stingru regulu. Šos bernardīņus Viļānu un citu muižu īpašnieks Mikelis Ryks 1752. gadā aicināja pie sevis. Viņu aprūpē tika nodota Viļānu draudze un kaplīcas Baltiņā, Gaigalovā, Stružānūs, Drycānūs un Pilcinē. Sākumā Viļānos ieradās divi

bernardini, sīkāku ziņu tomēr par viņu darbību trūkst.

Grūti laiki sākās Katoļu baznīcai un it īpaši garīgo ordeņu locekļiem, kad pēc pirmās Polijas dalīšanas Latgali oficiāli pievienoja Krievijai ar ukazu, kas datēts 1772. gadā 5. septembrī. Ar speciālu instrukciju Katrīna II sadalīja Baltkrieviju divās provincēs: Pliskavas un Mogilevas. Pliskavas guberņā, kā viens no četriem pārvaldes apgabaliem, ietilpa Latgale, ar Daugavpili, kā galveno pārvaldes centru. Cariene parakstīja svarīgu dekrētu 1772. gada 14. decembrī, kas aizliedza konvertēt pareizticīgos kādā citā ticībā, aizliedza pasludināt pāvestu bullas, bez valdnieces personīgās atļaujas un pavēlēja reģistrēt visus katoļu baznīcas ordeņu īpašumus Baltkrievijā. No šīs reģistrācijas mēs uzzinām, ka šinī laikā Jezuitiem piederēja 12 klosteri ar 182 locekļiem un dominikāņiem 14 klosteri ar 135 locekļiem. Dekrēts uzdeva gubernātoriem stingri raudzīties, lai Katoļu baznīcas ordeņi, it īpaši Jezuitu ordenis nepiekoptu valstij naidīgu politiku viņu vadītajās skolās, bet atļaut skolām darboties, jo aizlieguma gadījumā, izglītības sistēma šinī valsts daļā beigtu eksistēt. Visas impērijas katoļiem ieceļams viens bīskaps, kas būtu atbildīgs par ticības lietām valsts robežās. Muižnieki, pilsētnieki un arī Jezuiti zvērēja uzticību jaunajai valdniecei. Katrīna II pasludināja ticības brīvību visām konfesijām valstī. Lai arī ierobežotā veidā un zem stingras kontroles, šis bija katoļu ordeņu spožākais posms Krievijā. No šī laika sākās ceļš no kalna lejā.

Vissāpīgākais sitiens Jezuitu ordenim nāca no pavisam neparedzētas puses. Pāvests Klements XIV ar bullu *„Dominus ac Redemptor..."* 1773. gadā pasludināja Jezuitu ordeni par likvidētu visā pasaulē. Katrīna II atteicās bullu publicēt. Jezuiti Krievijā varēja strādāt tālāk. Tad sākās nesaskaņas Katoļu baznīcas vadībā. Jaunieceltais bīskaps Stanislavs Sestrencevičs centās visus katoļticīgos, arī Jezuitus, pakļaut savai kontrolei. Viņš atteicās atzīt jaunievēlēto Jezuitu ģenerāli Krievijā. Tikai Carienes iejaukšanās novērsa galīgo lūzumu. Sestrencevičs tomēr neatlaidās. Viņš pieprasīja, lai Jezuitu priesteri apkalpotu draudzes. Tas nesaskanēja ar Jezuitu tradicionālo darbības veidu, tāpēc tie atteicās paklausīt. Atkal Carienei vajadzēja glābt Katoļu baznīcu Krievijā no sašķelšanās.

Bet jau ar 1778. gadu Jezuitu ordenis sāka zaudēt vienu īpašumu pēc otra latviešu apdzīvotajos rajonos. Tomēr 1779. gadā tiem iz-

devās atvērt noviciātu Polockā un 1784. gadā Daugavpilī, ko 1804. gadā pārcēla uz Oršu. Katrīna II mira 1796. gada 10. nevembrī. Ar viņas nāvi, brālībai sākās grūti laiki. Krievi iesāka celt Daugavpils cietoksni 1809. gadā. Ar to Jezuiti zaudēja ne tikai savas zemes, bet arī mājas pilsētā. Tiem nācās pārcelties uz Izvaltu, kur tie sāka būvēt koleģijas un skolu telpas. 1817. gadā Izvaltā sāka darboties skola ar 17 skolniekiem, no Pušas uz Izvaltu pārcēlās arī noviciāts. Bet arī šeit viņiem nebija lemts ilgi strādāt. 1801. gadā troni mantoja Aleksandrs I. Neskatoties uz viņa liberālajiem uzskatiem, kaŗi ar Napoleonu spieda arī viņu ieņemt noraidošu stāvokli pret rietumiem. Jezuitu darbību Krievijā valdība atzina par kaitīgu un lika tiem robežas atstāt 1820. gadā. Īstenībā slēgts tika arī Dominikāņu ordenis.

Daži vārdi jāsaka par Jezuitu skolām. Jezuiti organizēja skolas visur, kur vien tie atrada apmetnes vietu. Galvenie centri tomēr palika Daugavpils, Polocka un Krāslava. Mācību sistēma visur bija tā pati un, tā laika apstākļiem Krievijā, ļoti moderna. Visas skolas sadalījās divās daļās: zemākā un augstākā—STUDIA INFERIORA un STUDIA SUPERIORA. Zemākajai nodaļai bija piecgadīgs kurss, augstākajai trīsgadīgs, ar četru gadu papildus kursu tiem, kas gribēja mācīties par priesteŗiem. Pirmajā gadā mācīja lasīšanu un rakstīšanu, otrajā—gramatiku un latīņu valodas etimoloģiju, trešajā—sintaksi, ceturtajā—latīņu un poļu valodas poetiku, piektajā—retoriku, latīņu un poļu valodas. 18. g. s. beigās sāka ieviesties arī tādi priekšmeti, kā stilistika, retorika, aritmētika, ģeometrija, algebra, vēsture, ģeografija un dabas zinātnes. Kā mācību valoda bija poļu. Visus priekšmetus mācīja kvalificēti skolotāji. Nonākot krievu pārvaldē, krievu valodai un vēsturei tika piegriezta pastiprināta vērība. Skolnieki varēja mācīties arī franču un vācu valodas, bet tie palika kā izvēles priekšmeti.

Visiem skolniekiem vajadzēja dzīvot kopmītnēs, zem stingras skolotāju uzraudzības. Skolnieku uzvedība, ieskaitot vēstules, tika stingri kontrolēta. Pa pilsētu pastaigāties drīkstēja tikai vairāki kopā. Sākot ar 1803. gadu mācību sistēma atradās Viļņas Universitātes virsuzraudzībā. Jezuitu ordeņa likvidācijas laikā Krievijā, Izvaltā mācījās 110 skolnieki. Daudzus no tiem atbalstīja Jezuitu nodibinātās misijas. Piemēram: Missio Hylzeniana bieži uzturēja

līdz 33 jauniešiem. Jezuitu skolās mācījās arī latviešu zemnieku bērni. Lietuvas provinces Jezuitu sarakstos varēja lasīt šādus vārdu: Kundzišs, Mētra un Lappa, pieminot tikai latviešiem raksturīgos uzvārdus. Jezuitiem aizejot, Baltkrievijas guberņa palika bez izglītības sistēmas. Tikai pēc 1863. gada nemieriem, varasvīri atzina, ka arī katoliskajām impērijas nomaļu tautām ir vajadzīga izglītība, ne jau lai apgaismotu tumšos zemnieku prātus, bet gan lai tos konvertētu un pārkrievotu.

ILŪKSTE

KRIEVU SKOLA, KĀ PĀRKRIEVOŠANAS IEROCIS

Krievu tauta, tā pat kā vācieši, nekad nav varējuši sadzīvot ar mazākuma tautībām, lai tām neuzspiestu sava milzīgā skaitliskā pārākuma smagumu. Ja vāci varēja nest ar sevi rietumu techniskās un kultūrālās vērtības, tad krieviem cits nekas nav bijis kā tikai kails spēks un spaidi, lai šīs vērtības piesavinātos sev. Tā tas ir gājis cauri gadusimteņiem, tā tas, kā liekas, ir arī šodien. Lielās impērijas rietumu katoļticīgās tautas: poļi, lietuvieši un latvieši bija pirmie, pie kuŗiem krievu administrācija izmēģināja savas pārkrievošanas spaidu metodes. Viss sedzās ar vienu saukli: atjaunot Baltkrievijas vēsturisko garīgo seju. Lai gan šis sauklis bija vēsturiski nepareizs, krievus tas netraucēja. Tie strādāja, lai radītu vienu impēriju, vienu lojalitāti tronim un vienu ticību. Ideja, ko vēlākos gados tik sekmīgi pielietoja Hitlers.

19. g. s. vidū krievu valdība saprata, ka tautas impērijas rietumu apgabalos, lai gan dumpīgas un nepaklausīgas, nevarēja iztikt bez izglītības. Lielākās grūtības krieviem sagādāja skaitliski lielā poļu tauta un tās nacionāli noskaņotā muižniecība.

Pēc trešās Polijas dalīšanas un Napoleona sakāves, krievi pievienoja sev plašus nekrievu apdzīvotus rajonus valsts rietumos, kuŗu lojalitāte Caram bija apšaubāma un tā ticībai neesoša. Kosciuško (1746-1817) vadītie kaŗi un poļu sekmes kaujās pret krieviem, kā likās, ilgi dzīvoja varasvīru atmiņās. Tomēr Cars Aleksandrs I deva Polijai konstitūciju 1815. gadā, pasludinot to par karaļvalsti, kas būtu ar asins radniecības saitēm saistīta tiešā veidā ar troni Pēterpilī, un iecēla savu brāli lielkņazu Konstantinu par jaunās karaļvalsts galvu un militāro spēku virspavēlnieku. Zem samērā liberālā lielkņaza vadības, poļi baudīja diezgan lielu kultūrālu brīvību. Krievu klātiene poļiem nekad nav patikusi. Samērā iecietīgā Cara Aleksandra I vietā, sākot ar 1825. gadu, tronī nosēdās Nikolajs I, cilvēks, kas pazina un cienīja tikai miltāro disciplīnu. Viņš bija pārliecināts, ka pats Dievs viņa rokās ir ielicis varu, lai sargātu valdniekus no viņu tautām, lai apspiestu katru brīvo domu un ētiskās savā-

Gustava Manteifeļa kalendāra ,,Inflantuziemies Lajkagromota aba kalenders uz 1862-tru godu'' titullapa.

dības, kas nesaskanēja ar viņa paša šaurām Pareizticīgās baznīcas vīru ieaudzinātām pārliecībām. Protams, rietumnieciskais katolicisms bija ievērojamākais spēks, kas kavēja normālās dzīves attīstību krievu garīgā absolūtisma virzienā. Lai pretotos katolicisma ietekmei, arī izglītības sistēmai vajadzēja būt pakļautai Pareizticīgās baznīcas virsvadībai un kontrolei. Spaidi sākās pret poļu skolām un poļu rietumniecisko kultūru vispār. Mazu apmēru poļu sacelšanās notika 1830. gada novembrī. Lielkņazs Konstantins nepiedzīvoja šīs sacelšanās gala iznākumu. Sarūgtināts viņš mira Vitebskā 1831. gada 27. jūnijā. Krievu reakcija pret poļiem bija drastiska. Tie atcēla konstitūciju, apspieda nemierus un pastiprināja pārkrievošanu.

Nikolajs I mira 1855. gada 2. martā pēc nesekmīga Krimas kaŗa, sarūgtināts par viņa birokratiskās mašinērijas nevarību cīņā pret rietumu tehnisko pārākumu. Tronī nāca viņa dēls Aleksandrs II. Jaunais Cars izveda daudz reformu tiesiskā un saimnieciskā dzīvē, bet reformas neskāra presi, baznīcu un izglītību. Garīgās dzīves sfairā valdīja vecā reakcija, ko tik ļoti cienīja viņa tēvs. Izglītības sistēma, it īpaši valsts rietumu apgabalos, pastiprinātā kārtā nonāca Pareizticīgās baznīcas kontrolē. 19. g. s. 60-to gadu sākumā par Viļņas gubernātoru un Viļņas apgabala mācību kuratoru nāca divi dedzīgi pārkrievotāji: Nazimovs un Širinskis-Šichmatovs. Poļu skolu un poļu grāmatu vietā vajadzēja nākt krievu pareizticīgiem skolotājiem un krievu grāmatām. Tas nozīmēja, ka samērā labi nostādītās poļu skolas atvietotu daudz zemākas kvalitātes krievu iestādes. Poļu muižniecība un katoļu garīdzniecība nelūgtiem jauninājumiem pretojās kā varēja. Krievu valdība steidzamības kārtā atvēlēja 10,000.00 zelta rubļu tautskolu vajadzībām rietumu apgabalos 1862. gadā. Šichmatovs tūdaļ atvēra 115 krievu skolas un nodeva tās krievu administrācijas un garīdzniecības rīcībā. Viļņas ģenerālgubernātors Nazimovs 1862. gadā deva rīkojumu slēgt poļu skolas, kas bija atvērtas bez mācību kuratora atļaujas. Tas nozīmēja slēgt gandrīz visas poļu izglītības iestādes. Viļņas katoļu bīskaps Krasins savā gana rakstā protestēja pret tāda veida aizliegumu, aizrādīdams, ka kanonu likumi uzliek garīdzniecībai par pienākumu mācīt bērniem ticības patiesības mātes valodā, atvērt un uzturēt skolas. Tas izraisīja slaveno 1863. gada sacelšanos, kas sākās 22. janvārī, ko vadīja, galvenā kārtā, poļu un pārpoļotā vācu muižniecība. Ve-

cie ļaudis Latgalē atcerējās nemierus ar nosaukumu—*metešu laiki*. Šī sacelšanās parādīja Cara impērijas vājo vietu, ņemot vērā nevisai draudzīgas attiecības ar Prūsiju un Austro-Ungāriju. Līdz ar to, šis apgabals prasīja īpašu uzmanību, īpašu administrātīvo un politisko sistēmu, militārās varas klātieni un uzticamus pavalstniekus. Nelaimīgā kārtā, šī apgabala pavalstnieku uzticība vairāk piederēja Vatikanam, nekā Pareizticīgās baznīcas vadībai Pēterpilī. Lai šo nopietno problēmu atrisinātu, krievu administrācija cita ceļa neredzēja, kā tikai īstenot konvertēšanu un pārkrievošanu ar kailās varas spaidiem. Tā radās Viļņas militārais rajons, kas apvienoja sevī Viļņas, Vitebskas, Kauņas, Grodno un Minskas guberņas, ar tiešu padotību Ziemeļ-rietumu apgabalu pārvaldei Pēterpilī. Par šī rajona pirmo ģenerālgubernātoru nāca ģenerālis grāfs Michails Muravievs. Muravievs pārņēma savus pienākumus 1863. gada 1. maijā 68 gadu vecumā. Grāfs Muravievs bija Cara Nikolaja I garā audzis vīrs, kas ticēja tikai miltārai disciplīnai kā armijā, tā arī sabiedrībā.

Bet kāds tam visam bija sakars ar latviešiem Vitebskas guberņā? Latvieši poļu revolūcijā nepiedalījās, bet tiem nācās ciest daudz bargākas represijas, nekā poļiem un lietuviešiem kopā.

Līdz 1863. gada revolūcijai latvieši krievu politikas aprēķinos nav eksistējuši. Tie, kā liekas, bija nezināma grupa, kas nedumpojās un netaisīja valstij naidīgu propagandu. Tāpēc tos varēja ignorēt. Muravievs un viņa ierēdņi sāka interesēties par latviešiem tikai tad, kad Slavofilu avīzē *Dzen* (Diena) 1864. gada jūlijā parādījās Gregorija Pašiš raksts, par Vitebskas guberņas latviešiem, tēlojot tos kā radniecīgus slāviem un pilnīgi sagatavotus vieglai pārkrievošanai. Rakstu, kā liekas, ievēroja pats Muravievs un lika pārdrukāt *Viļņas ziņās*. Pēc šī notikuma divi vīri parādījās kā galvenie latviešu pārkrievotāji: N. Sokolovs, bijušais Pēterpils Pareizticīgo Akadēmijas students un Jānis Sproģis, pārnovada latvietis, arī pareizticīgs. Neviens no tiem neprata latgaļu dialektu un nepazina arī savu aprūpējamo katolisko mentalitāti, bet šiem cilvēkiem piederēja autoritāte izdot grāmatas Vitebskas guberņas latviešiem, drukātas ar krievu burtiem.

Krievu burtu pielietošana latviešu literātūrā nebija ne Sokolova, ne Sproga izgudrojums, pēdējais, kā jau latvietis, izvirzījās notikumu veidošanas priekšgalā. Ideja par krievu burtu pielietošanu ne-

slāvu valodu literātūrā, jau bija nodarbinājusi vairāk kā desmit gadus dažu krieviem labvēlīgu intelektuāļu prātus. Bet īsti zinātniskas metodes trūka. Šo metodi latviešiem mēģināja attīstīt kāds vācu valodnieks vārdā von Hilferdings. Viņu dedzīgi atbalstīja divi slavofili: Mikuckis un Juškevics. Hilferdings, savu uzskatu pamatošanai, izdeva 1871. gadā *„Visslāvu Ābeci"*, kuŗā autors ar valodnieka metodiku, mēģināja pierādīt krievu burtu derīgumu citām slāvu un neslāvu valodām. Šo metodi asi kritizēja baltvācu valodnieki. Baltvācu filologu, it īpaši Boduena-de-Kurtene (J. Baudouin-de-Courtenay) kritika atņēma centieniem zinātnisko aureolu. Ar līdzīgu ideju spēlējās arī kāds Rīgas pareizticīgo mācītājs A. Degoško. Viņš 1874. gadā izdeva latviešu ābeci ar krievu burtiem (Latweeschu ahbeze ar kreewu bohkstabiem). Šāda veida ābeces nepieciešamību autors pamatoja ar latviešu tautas „lielo" vēlēšanos piesavināties krievu valodu un krievu kultūru. Šāda veida literārā žanra ievešanu latviešu literātūrā atbalstīja arī Kr. Valdemars un Fr. Brīvzemnieks.

Latgalē latviešu valodas rakstos krievu burti parādījās 1864. gadā. Šinī gadā N. Sokolovs izdeva latviešu ābeci—*Latyškij bukvar*—*Latviešu bokveris*. Un 1866. gadā iznāca J. Sproģa kalendārs, ar nosaukumu: *Latyškò-russkij mesaceslov*—Latviešu pareizticīgas draudzes tāpat katoļu un luteru draudzes kalendaris, drukāts ar krievu burtiem. Bet krievu burtu nepiemērotība latviešu valodai izjauca visus šāda veida nodomus. Pie tam vēl, krievu burti un saturs vēstīja pareizticības garu un baltiešu dialekts, savukārt, atgādināja luteranismu, kas katoļticīgajiem latgaliešiem bija pilnīgi nepieņemams. Ne Sprogis, ne Sokolovs latgaļu dialektu neprata un arī negribēja iemācīties. Latgalieši, savukārt, jaunu runas veidu nevarēja piesavināties, jo latviešu valodas mācīšana skolās bija pilnīgi noliegta. Grāmatas ar krievu burtiem tauta vienkārši nepirka un nelasīja.

Muravieva laikā par Viļņas mācību apgabala kuratoru strādāja dedzīgs pārkrievotājs J. Kornilovs. 1865. gada 17. aprīlī par Viļņas militārā rajona ģenerālgubernātoru nāca ģenerālis Konstantins von Kaufmans. Lietuviešiem un Vitebskas guberņas latviešiem sākās grūti laiki, Kaufmans izrādījās daudz dedzīgāks imperiālās politikas īstenotājs, nekā viņa priekšgājējs.

Kādā inspekcijas braucienā lietuviešu apdzīvotajos apgabalos ģenerālis von Kaufmans esot saticis vecu katoļu priesteri un noprasījis tam, kādā valodā tiekot mācīta ticības mācība. Lietuviešu priesteris, lai tam nevarētu pārmest polisku orientāciju, esot parādījis vecu, nodriskātu atsacību grāmatiņu lietuviešu valodā un paskaidrojis, ka bērni vēl neprotot krievu valodu, tāpēc atsacības tiekot mācītas mātes valodā. Kaufmans esot paņēmis grāmatiņu, to pavirši apskatījis, saplēsis, nometis zemē un samīdījis ar kājām. Tūdaļ sekoja, t.i. 1865. g. 6. septembrī, viņa bēdīgi slavenais cirkulārs visiem militārā apgabala gubernātoriem, kas aizliedza drukāt grāmatas ar latīņu burtiem. Šā cirkulāra saturu, kas bija nodrukāts J. Kornilova grāmatā—Ruskoe delo v zapadnom krae—1900. gadā, sniedzam Alfreda Gobas atstāstījumā.

Viļņas ģenerālgubernātora cirkulārs Viļņas, Grodņas, Kauņas, Minskas, Vitebskas un Mohilevas gubernātoriem.

Smagie notikumi, kas ziemeļrietumu apgabalā jau sen bija gatavoti un jau 1861. g. sāka parādīties uz āru, spiež ķerties pie pārgrozījumiem, kas Visaugstāki norādīti, kuŗus mans priekštecis grāfs Michails Nikolajevičs Muravievs jau iesācis. Šo pārgrozījumu nolūks—atjaunot ziemeļrietumu apgabalā pagātnē jau bijušo un izskaust visu, kas piespiedis še saraut saites ar pagātni un novedis pie pēdējā dumpja. Lai to panāktu, grāfs Michails Nikolajevičs rūpējās, lai atjaunotu pareizticības un krievu tautības samītās tiesības, un tanī pašā laikā atzina par vajadzīgu atbalstīt senos vēsturiskos sakarus, kādi bija starp Lietuvu un Krieviju. Lai pildītu šo uzdevumu, grāfs Michails Noklajevičs uzrādīja noteiktu līdzekli, ziemeļrietumu izglītības sistēmai viņš uzlika prasību: ar tautas skolu palīdzību izplatīt žemaišos, leišos un latviešos krievu grāmatas un rakstu prašanu, un tāpat sniegt viņiem arī savējo, tautisko. Ar zinātnieku speciālistu palīdzību pārliecinājies, ka krievu civīlais alfabets leišu izlokšņu fonetiskām vajadzībām noderīgāks nekā latīņu poļu burti, grāfs pavēlēja tos pārmainīt un uzdeva Viļņas mācības apgabala priekšniecībai, lai izmēģināšanas dēļ iespiež krievu civīlajiem burtiem leišiem un zemaišiem ābeci zemaišu krievu ābeci un zemaišu krievu kalendaru, bet latviešiem—latviešu krievu ābeci.

Tanī pašā laikā Viļņas cenzūras komitejai viņš deva pavēli —

Visas grāmatas un rokrakstus zemaišu, leišu un latviešu izloksnēs, kamēr būs dots īpašs rīkojums, atļaut iespiešanai ne citādi, kā krievu civīlā alfabetā.

Pasargāt tautas masas no pārpoļošanas, izglītot tās, darīt par grāmatas pratējiem, iemācīt tām rakstīt viņu cilts izloksnēs un krievu valodā, kas, kā valsts valoda, pēc 19. februāŗa 1861. g. likuma tikusi noteikti nepieciešama, ir krievu civilizācijas tuvākais uzdevums. Lai sasniegtu šo mērķi un tautai atvieglotu divu alfabetu piesavināšanās grūtības, nav labāka līdzekļa, kā ievest krievu civīlo alfabetu, par ko tad arī tagadējā laikā vajag sevišķi rūpēties, jo šī alfabeta vēsturisko un valstisko tiesību atjaunošana šinī apgabalā būs pirmais solis augšā norādīto mērķu sasniegšanai. Jau no vecveciem laikiem šis alfabets, savas baznīcas slāvu formās, noderēja Lietuvas chroniku un tāpat likumdošanas, tiesu un diplomatisku aktu uzrakstīšanai. Ja tas vienmēr noderējis un noder tai valodai, kas šinī apgabalā bija no seniem laikiem un tagad ir valsts valoda, tad tas var noderēt arī tagadējā laikā visām vietējām izloksnēm, kad valdība grib tās kā neliterariskas padarīt par literariskām, īpaši vēl tāpēc, ka tauta jau sāk saprast šo jauno labdarījumu. To neatzīst, nespēj atteikties no agrākiem aizspriedumiem un naidīgi skatās uz civīlā alfabeta ievešanu vienīgi Romas katoļu garīdzniecības pārstāvji.

Ņemot vērā visu augšā teikto esmu atzinis par vajadzīgu: 1) Viļņas cenzuras komitejai noteikti piekodināt, vienmēr un stingri ievērot un pildīt mana priekšteča mutisko pavēli, un 2) Viļņas mācības apgabala mācības priekšniecībai uzdot rūpēties, lai izdotu pēc iespējas daudz mācības grāmatu un tāpat grāmatu tautas lasīšanai leišu zemaišu izloksnēs, bet krievu burtiem. Paziņodams šo Jūsu Ekselencei, norādu, pirmkārt, visiem tipografiju, litografiju un chromolitografiju turētājiem aizliegt savos uzņēmumos iespiest grāmatas latīņu poļu burtiem, vienalga kādas tās būtu, ja tās sastādītas latviešu vai zemaišu izloksnēs, otrkārt, izlietot visus no Jums atkarīgos līdzekļus, lai aizliegtu ievest, pārdot un izplatīt, vienalga kādā veidā, dažādus izdevumus minētās izloksnēs latīņu poļu burtiem. Uzdodu par šo rīkojumu paziņot visiem tipografiju un litografiju īpašniekiem un grāmatu tirgotājiem. Kur šo rīkojumu pārkāptu, lūdzu Jūsu Ekselenci aizliegtos izdevumus konfiscēt, bet par

mana priekšteča rīkojuma neizpildīšanu ziņot man, lai spertu tālākus soļus.

Orģinālu parakstījis ģenerāladjutants von Kaufmans
Ar oriģinālu saskan: Nodaļas priekšnieks A. Jakubovskis

Šī svarīgā dokumenta pilnu tekstu sniedzam tāpēc, ka tas iezvanīja Latgales latviešiem 40 gadu garu garīgas tumsas periodu. Lielajai poļu tautai šis aizliegums neko nenozīmēja, tā pat aizliegumā nav pieminēta, bet lietuviešiem un latviešiem, tas bija garīgās dzīves posta un tumsas nesējs. Šis Kaufmana cirkulārs palika spēkā līdz 1904. gada 24. aprīlim.

Viļņas mācību apgabala valde, saskaņā ar mācību kuratora norādījumu, 1874. gada 20. decembrī uzdeva Vitebskas guberņas tautskolu direktoriem ievākt ziņas un paziņot valdei, kādu labumu un kādu iespaidu ir atstājuši tautā krievu-latviešu izdotie kalendāri, un vai ir nozīme tos tālāk izdot. Tāda informācijas ievākšana un ziņojuma sastādīšana ir tikusi arī izdarīta. Ziņojums ir iesniegts valdei 1875. gada 4. septembrī. Ziņojumā bija teikts, ka kalendāri ļoti mazā veidā ietekmējot krievu valodas prasmi starp latviešiem, nepiemērota alfabeta dēļ. Tauta kalendārus nelasot, tāpēc tos turpmāk neesot nozīmes izdot. Vitebskas latvieši nesaprotot vidusdialektu, labprātāk pieņemot krievu tekstu. Krievu burtiem izdotie kalendāri, savas vājās kvalitātes dēļ, nevarot konkurēt ar tā paša veida izdevumiem rietumu provincēs.

Vitebskas guberņas tautskolu direktors ieteica kalendāru vietā izdot lūgšanu grāmatas ar krievu burtiem un ar lūgšanu tulkojumiem krievu valodā. Bēdīgie piedzīvojumi ar līdzīga veida lūgšanu grāmatām lietuviešiem, pārliecināja varasvīrus, nešķiesties ar līdzekļiem un neizdot tās arī latviešiem. Mācību kuratora valde nolēma kalendāru izdošanu pārtraukt. Tā, Vitebskas guberņas latvieši palika pilnīgi bez grāmatām. Tomēr no nodoma par latviešu grāmatu izdošanu ar krievu burtiem, mācību kuratora valde neatscījās un nolēma prasīt padomu J. Sprogim. Kurators tam piekrita 1875. gada 21. oktobrī.

Jānis Sprogis parādīja sevi kā tipisku Cara ierēdni: domāt vienu un, varasvīru priekšā, runāt pavisam kaut ko citu. Viņš ieteica kalendāru vietā izdot Jauno Derību latviešu un vācu valodā. Pret latgaliešiem viņam bija kategoriski asa negatīva nostāja. Saskaņā ar

J. Sproģa domām, latviešu literātūras valodu vitebskieši ļoti labi saprotot, tāpēc kaut kāda veida speciāli izdevumi viņu dialektā neesot vajadzīgi. Ja nolemtu izdot Jauno Derību latgaliski, viņš, Sprogis, atteiktos no tulkotāja un izdevēja pienākumiem. Te jāpiezīmē, ka J. Sprogis augšzemnieku dialektu neprata. Tālāk vēl, katoļticīgajiem esot noliegts lasīt Sv. Rakstus un vispāri, dialektā esot daudz polonismu, kas vairāk noderot pārpoļošanai, nekā krievu kultūras veicināšanai. Un ja lietuvieši un Vitebskas guberņas latvieši paši negribot izdot grāmatas ar tādiem burtiem, kādus tiem iesaka valdība, tad lai viņi vaino paši sevi, un lai tad viņi pazūdot kā tauta. Tāds bija īsumā J. Sproģa uzskats par latgaliešiem. Sākot ar 1876. gadu, kalendāru izdošanu latviešiem un lietuviešiem ar krievu burtiem valdība pārtrauca. Grāmatu kontrabanda 1870/80. gados, it īpaši lietuviešu apdzīvotajos rajonos bija sasniegusi kolosālus apmērus.

Pēc Cara Aleksandra II nogalināšanas 1881 gada 1. martā, iestājās reakcija. Viļņas militārā rajona administrācija pirmā vietā nostādīja lietuviešu un latviešu konvertēšanu un pārkrievošanu, nekā krievu kultūras iepotēšanu zemniekiem. J. Sprogis nebija valodnieks, tāpēc viņš neapzinājās visas implikācijas vienas valodas alfabeta pārnešanai otrā. Tikai saduroties ar grūtībām praktiskā darbā, viņam radās citi ieskati. Bet viņš bija valsts ierēdnis, kas ar dedzību un siltu sirdi kalpoja saviem maizes tēviem. Tad nāca Manaseina revizija, kas parādīja, ka krievu administrācija nedomāja vācu varu un kultūru Baltijā, atvietot ar latviešu nacionālismu. Tautībnieku uzskatos parādījās dziļš lūzums un dziļa vilšanās. Kr. Valdemārs un J. Sprogis mainīja savus uzskatus par krievu burtu lietderību latviešu valodas ortografijā. Lai meklētu atbalstu savām idejām, Kr. Valdemārs esot griezies pie laikraksta „Balss" redaktora A. Vēbera un J. Sproģa, lūdzot abu domas krievu burtu jautājumā. J. Sprogis viņam savus uzskatus arī pastāstīja desmit lapaspušu garā vēstulē, kas bija rakstīta krievu valodā un datēta 1887. gada 5. jūnijā. Sniedzam J. Sproģa vēstules satura īsu atstāstījumu.

Viņš, Sprogis, jau galīgi izšķīries pret krievu burtu lietderību latviešu valodas ortografijā, tikai viņš to neesot varējis atklāti teikt, jo tad viņa priekšniecība to varētu vajāt. Muravieva laikā, viņš esot bijis pilnīgi par krievu burtu ievešanu lietuviešiem un latviešiem, jo,

pēc ierašanās Viļņā, esot bijis pilnīgā krievu patriotu ietekmē. Uz krievu burtiem viņš esot skatījies kā uz mazāko ļaunumu, jo brīvās konkurences ceļā, uzvarētu labākā un piemērotākā ābece. Tad esot nācis Kaufmana ,,briesmīgais likums'', kas visu lietu nostādījis savādāk. Šo cirkulāru Kaufmanim ieteicis izdot Kornilovs. Viņa, J. Sproģa, izdotajiem kalendāriem esot pietrūcis lietpratēju atbalsta, tāpēc tur esot daudz kļūdu un paviršību. Bet tie tomēr esot bijuši daudz labāki, nekā līdzšinējie kalendāri. Lielu iespaidu tautā tie nav atstājuši, jo tie esot izdoti mazā skaitā un slikti izplatīti. Valdība esot žēlojusi līdzekļus. Bet jaunās lūgšanu grāmatas latviešiem un lietuviešiem, kas izdotas ar krievu burtiem, ir atdūrušās uz katoļu baznīckungu pretestību. Grāmatas ar krievu burtiem tauta neesot pratusi lasīt un pienācīgi labi novērtēt.

Tad, pēc garas runāšanas un taisnošanās, J. Sprogis deva savu galīgo spriedumu.

Tagad es esmu nācis pie pārliecības, ka krievu burti netikai neder latviešu rakstos, bet pat mēģinājums tur tos ievest, ir zaudējums, var sacīt, pāri darīšana pašai krievu ābecei.

Viņa, J. Sproģa, karstākā vēlēšanās esot, kaut jel latviešiem un lietuviešiem tiktu dota brīvība lietot rakstos tādu ābeci, kādu viņi grib.

Tāds īsumā ir J. Sproģa uzskats pateikts Kr. Valdemāram, kā to ir atstāstījis I. Bērziņš. Bet savai priekšniecībai viņš saka pavisam kaut ko citu. Kurators Sergejevskis, kā liekas, uz Sprogi labu prātu nav turējis. Tāpēc savā ieteikumā kuratoram 1888. gadā, viņš silti atbalstījis uzskatu par krievu burtu pielietošanu latviešu un lietuviešu rakstu valodā. Te parādījās krievu ierēdņa divkosība. Sergejevskis bija dedzīgs pārkrievotājs, kas savā centībā pārspēja pat K. Pobedonoscevu. J. Sprogis varēja brīvāk uzelpot, kad par Viļņas mācību apgabala kuratoru nāca Vasilijs Aleksandrovičs Popovs. Slavenais tautībnieks latgaļu lietās tikai 1900. gadā sāka atklāti runāt par brīvu burtu izvēli rakstu valodā. Tomēr viņa domas vairāk kavējās pie lietuviešiem, kā pie Vitebskas guberņas latviešiem. Latviešiem spaidi palika spēkā līdz 1904. gada 24. aprīlim.

Muravievs savā darbībā, salīdzinājumā ar viņa sekotāju von Kaufamani, ievēroja zināmu diplomātsku taktu. Pielietojot ,,skaldi un valdi'' metodi, viņš asi vērsās pret poļu muižniecību un katoļu

garīdzniecību, bet, iespēju robežās, parādīja labvēlību zemniekiem: piešķīra tiem lielākus zemes gabalus uz muižu rēķina, dzēsa parādus un t.t. Viņš arī labi saprata, ka tumšā zemnieku masa nevarēja iztikt bez izglītības. Bet skolām vajadzēja kalpot lai konvertētu un pārkrievotu, zināšanu došana tautai palika otrā vietā. Lai centrālā valdība varētu paturēt kontroli par skolu sistēmu rietumu apgabalos un Pareizticīgajai baznīcai piederētu noteicošais vārds priekšmetu izvēlē, katrā apriņķī tika nodibināta tautskolu direkcija, kuŗai palīgā nāca direktora izraudzītā padome. Apriņķu skolu direkcijas bija padotas guberņas skolu direkcijai. Apriņķa skolu padomē, kā priekšsēdētājs strādāja valdības ieceltais tautskolu direktors, viens pārstāvis no guberņas valdes, tautskolu inspektori un pareizticīgo mācītāji. Katoļu priesteŗus drīkstēja pieaicināt tikai speciālos gadījumos, kā informācijas sniedzējus. Saskaņā ar 1863. gada ,,pagaidu noteikumiem'' tautskolu direkcijai piederēja šādas funkcijas:

1. Pārbaudīt mācību sekmes apriņķu skolās
2. Atvērt jaunas skolas
3. Izdot atļaujas jaunu skolu atvēršanai
4. Apgādāt skolas ar mācību līdzekļiem
5. Skolotāju iecelšana un apstiprināšana
6. Skolu slēgšana, ja tās izrādītos kaitīgas vai nevajadzīgas
7. Skolotāju apbalvošana un sodīšana
8. Apkārtrakstu izdošana mācību vai saimnieciskos jautājumos
9. Korespondence skolu lietās.

Krieviskās tautskolas Muravievs atzina par labāko līdzekli ,,nacionālā gara'', respektīvi, krievu gara atjaunošanai, tāpēc tās bija dibināmas pie pareizticīgo baznīcām, kur tādu nebija, pie pagasta valdēm. Pirmajā gadījumā pārraudzība piederēja pareizticīgo mācītājiem un otrajā, pagastu rakstvežiem. Katoļticīgās personas, vai personas, kas atzina savu tautību un uzdevās par latviešiem vai lietuviešiem, par skolotājiem nedrīkstēja strādāt. Par nelegālu skolu uzturēšanu draudēja sodi no 200 līdz 600 rubļiem. Tādas skolas skolotājs varēja saņemt sodu līdz 100 rubļiem, bet ja katoļu priesteris iedrošinājās mācīt kaut ko citu, nevis krievu valodu, tad viņam naudas sods varēja sasniegt 300 rubļu lielu summu. Tie bija bargi sodi un barga sistēma. Tautai cits nekas neatlika, kā radīt plaša vēriena pasīvu pretestību.

Lai to parādītu, citēsim kādu rakstu, kas bija iespiests žurnālā *„Narodnaja Škola"* 1874. gada 10 numurā.

Skolas Vitebskas guberņā lielāko tiesu radušās pēc garīgās pārvaldes rīkojumiem. Viņu pastāvēšana ne ar ko nav nodrošināta, izņemot tās skolas, kuŗas ierīkotas kroņa zemniekiem un tiek uzturētas no kroņa palatas līdzekļiem. Visas citas skolas ir tikai pārejoša parādība: šodien viņas vienas vai otras personas iniciatīvā rodas, bet rītu jau izzūd sakarā ar personu maiņu vai vienkārši ar viņu uzņēmības atslābumu. Vietējie darbinieki rūpējās par to, lai skolas būtu uz papīra, bet maz domāja par to, lai tās tiešām būtu labas. No tam radās parādība, ka divu triju puisēnu grupiņu jau dēvēja par skolu; bija skolas arī ar vienu skolēnu. Skolām telpas bija norādītas mācītāju vai psalmotāju virtuvēs, piekvēpušās pirtīs, baznīcu sargu būdās vai pagastnamu istabās. Klasēs mēbeļu gandrīz nekādu, vienīgais mācības līdzeklis—ābece. Pie pagastnamiem klases istaba ir reizē arī uzgaidāmā un sapulču vieta zemniekiem; šādās istabās bieži vien nav grīdas, un bērni naktīs guļ uz klona.

Kā skolotāji še darbojās pareizticīgie mācītāji, psalmotāji, pagastu rakstveži, atvaļināti kaŗavīri un lasīt pratēji zemnieki. Skolās bērniem māca lūgšanas, katkismu un lasīšanu no baznīcas un laicīgām grāmatām. Mācītāji un psalmotāji pasniedz arī dziedāšanu; rēķināšana un rakstīšana nemaz netiek mācīta. Visās skolās māca ar burtošanas paņēmieniem un uzdod „no tejienes līdz tejienei". Skolu stāvoklis vispār tāds, ka par tām rūpējas tiklab zemnieki kā izglītotie darbinieki. Kā vieniem tā otreim pilnīgi vienaldzīgi, kur tās atrodas, kas tur māca un kā māca. Galvenais—ka nokārtota formālā puse, t. i. ka var ziņot savai priekšniecībai, ka ir skola.

Šī veida skolas ar dziļu krievisku un pareizticīgu raksturu, atbaidīja katoļticīgo tautu un dziļi aizkāra tās nacionālās intereses. Jaunu skolas namu celšanai Muravievs nežēloja līdzekļus. Skolas ēkas tika būvētas pēc viena parauga: lielas istabas veidā, ko vidū pārdalīja ar sienu. Vienā galā mācījās divas klases reizē, otrā galā dzīvoja skolotājs. Varēja būt arī maza piebūve internātam. Jaunu skolas namu celšanu kavēja katoļticīgā muižniecība, nepārdodot kokus, vai prasot par tiem augstas cenas. Tas pats autors žurnālā *„Narodnaja Škola"* rakstīja:

Tā laika Vitebskas guberņas zemneku vidū valdīja pilnīgs reli-

ģisks indeferentisms. Viņi maz šķiroja pareizticīgo baznīcu no latīņ-katoļu baznīcas, labprātāk apmeklēja katoļu dievkalpojumus nekā pareizticīgo. Pievienojot tos pareizticīgo baznīcai, nevarēja aizkart paradumu skaitīt lūgšanas poļu valodā. Daudzās vietās zemniekiem reliģiskā attīstība bija tik vāja, ka viņi neprata lūgšanas ne poļu, ne slāvu valodā. Tas sevišķi parādījās laulāšanas un grēku sūdzēšanas brīžos, kā arī revīzijās, kad mācītāji bieži vien nokļuva neveiklā stāvoklī. Lai ļaudīm cik necik iemācītu lūgšanas, psalmotāji un diakoni pirms dievkalpošanām stiprā balsī skaitīja draudzei priekšā lūgšanu vārdus, un tā tos atkārtoja skaņu pa skaņai. Šāda lūgšanu mācīšana pastāvēja pat pilsētu baznīcās. Personas, kas gribēja doties laulībā, nezināja lūgšanas, un mācītāji bija spiesti viņus apmācīt nedēļu un vairāk. Lai novērstu šādas parādības, daži pareizticīgo mācītāji paši ķērās pie skolu dibināšanas, lai tādā kārtā bērniem iemācītu ābeci un nepieciešamās lūgšanas. Skolēnu šādās skolās nebija daudz, labi apmeklētās skolās 10 - 15 bērnu, citās vēl mazāk. Bērnus apmācīja mācītāji, viņu sievas vai psalmotājs. Bērniem mācīja lūgšanas, krievu un slāvu ābeci un baznīcas dziedāšanu. Noteikta mācību sākuma un beigu nebija. Dažreiz bērni sanāca vasarā, dažreiz mācību ir ziemā nebija. Vispār jāsaka, ka šīs skolas pastāvēja mājas kārtībā: gandrīz nekur par viņām netika ziņots, un rets kāds par viņām interesējās. Bet mācītāji un viņu palīgi strādāja, cik varēja un kā prata, jo no šo skolu pastāvēšanas lielākā vai mazākā mērā bija atkarīga draudžu attīstība un pa daļai pašu mācītāju stāvoklis un labklājība.

Šinī rakstā autors parādīja pilnīgu stāvokļa un situācijas neizpratni, vai labāk sakot, nevēlēšanos to saprast. Latvieši un lietuvieši izvairījās sūtīt bērnus krievu skolās, tāpat kā tie izvairījās pakļaut bērnus pareizticīgo priesteŗu reliģiskām mācībām vai svētībām. Te parādījās pasīva pretestība lūgšanu skaitīšanai krievu valodā. Autors, kā liekas, nezināja, vai negribēja zināt, ka eksistēja arī latviešu valoda un lūgšanas latviešu valodā. Lai kaut cik mazinātu krievu skolas ietekmi, pastāvēja skolas pie ,,vērpjamā ratiņa", vai arī tumšās zemnieku istabās, slēptas no varasvīru acīm. Lūgšanu prasme un spēja lasīt latviešu lūgšanu grāmatā, bija vissvarīgākais noteikums bērna pielaišanai pie pirmās Sv. Komunijas. Uz to stingri raudzījās katoļu garīdzniecība. Apgalvojums, ka tauta nebūtu pratusi lūgšanas, ir nepareizs.

Neskatoties uz pieliktām pūlēm, lai atjaunotu ,,Baltkrievijas vēsturisko garīgo seju'', rietumu apgabalu iedzīvotāju konvertēšana un pārkrievošana deva samērā mazus rezultātus. 1864/65. mācību gadā eksistēja tikai 123 guberņas direkcijā reģistrētās skolās, tā tad, viena skola uz, apmēram, 7000 iedzīvotājiem. Mēģinājumi iedzīvināt pašiniciātīvē radītās poļu, lietuviešu un latviešu skolas, ar krievu programmu un mācību spēkiem, izdevās tikai pa daļai. Visas skolas, kas nestrādāja saskaņā ar 1863. gada *,,Pagaidu noteikumiem''* tika bez žēlastības slēgtas, nedodot neko vietā. Bargu spaidu līdzekļu pielietošana pret katoļu baznīcām un priesteŗiem, radīja naidu un veicināja pasīvo pretestību. Te atkal ļausim runāt pašiem krieviem. Vitebskas tautskolu inspektors J. Jeļeņevskis ievietoja garu rakstu žurnālā *,,Narodnaja škola''* 1874. gada 4. numurā, kas pa daļai skanēja šādi:

Manus priekšlikumus atvērt skolas zemnieki bieži vien saņēma ar klusēšanu, ar ko viņi gribēja vienkārši no manis atkratīties. Bet zemnieku vidū vienmēr ir barveži, kas allaž izved tādas vai citādas domas, pārējie iet tiem līdz. Ja ar zemnieku sabiedrību grūti saprasties, tad vajag saraut šo barvežu ķēdi, apmulsināt vadoņus, un tad jūs vienmēr panāksiet savu. Uz skolu ierīkošanu zemnieki skatās kā uz priekšniecības rotaļu un sevī domā: ,,Ja jau grib spēlēties ar mūsu bērniem, tad labāk lai ņem šim nolūkam bāreņus un nabagus.'' Skolā sanākušie bērni nedēļas vidū gāja uz mājām pēc provizijas un bieži vien tur palika nedēļu vai vairāk. Daudzreiz vecāki sūtīja bērnus skolā pēc kārtas. Kad no kādas ģimenes puisēns vai meitene sabija skolā dažas nedēļas, tad tas palika sētā un viņa vietā skolā atnāca tā brālis vai māsa. Skolotāju sastāvs bija visraibākais, mācības līdzekļu gandrīz nekādu. Jaunos skolēnus tūliņ sēdināja pie ābeces, no kuŗas tie kala burtus un balsienus un vēlāk mācījās ar burtošanu lasīt. Katram skolēnam bija sava grāmata, un katram tika uzdots atsevišķs gabaliņš, ko izmācīties. Vispār pasniegšanas metodes nekādas nebija, un bērnu attīstība stāvēja pilnīgi uz vietas. Tuvodamies skolai, jūs no tālienes dzirdējāt troksni: tās bija bērnu balsis, kuŗi mācījās uzdotās mācības. Daži skolotāji, piekopdami dažādus blakus uzdevumus, savas stundas atdeva izpildīt nespējīgām personām no zemnieku vidus.

Te vēl jāsaka tas, ko Vitebskas tautskolu inspektors negribēja

pateikt: bērnam jau ar pirmo dienu skolā bija jārunā krieviski. Runātāji latviešu valodā saņēma bargus sodus. Par soda veidiem, kādus par sarunāšanos mātes valodā, skolas vadība vērsa pret bērniem, rakstīja Francis Kemps avīzē „Gaisma" 1906. gadā.

Par sliktu mācīšanos, draiskulību vai runāšanu dzimtajā valodā pastāvēja šādi soda mēri: sišana ar lineālu delnā, plēšana aiz auss, tupēšana uz ceļiem un atstāšana bez ēšanas. Šo sodu uz katra soļa pielietoja netikai krievu skolotāji, bet arī pops (pareizticīgo mācītājs). Nereti gadījās tā, ka sišanu ar lineālu skolotājs uzticēja dažiem no vecākajiem un stiprākajiem skolniekiem. Skolotāji un pops te izveda netikai plašu pārkrievošanu, bet arī skolēnu pārvilkšanu no katoļticības pareizticībā. Lai ar to pārvilkšanu pareizticībā rezultāti bija vāji, tomēr skolā tika piekopta bezjēdzīga citu ticību un tautību nicināšana un mazvērtības ieaudzināšana.

Tāds bija oficiālais skolu stāvoklis. Nav brīnums, ka zemnieki tādas skolas nīda un darīja visu iespējamo, lai no tām vairītos un sargātu savus bērnus.

Kā pretstatu tām, zemnieki izveidoja savas slepenās skolas. Inspektors J. Jeļeņevskis par šī veida skolām rakstīja žurnālā *„Narodnaja Škola":*

Kroņa skolu izglītība, par kuŗu iejūsmināj̄as Vitebskas guberņas pareizticīgo aprindas, gandrīz nemaz neaizkāra latviešu katoļus. Starp viņiem jau no seniem laikiem pastāv paradums mācīties lasīt savā valodā. Lasa viņi reliģiska satura grāmatas, kuŗas tulkotas no poļu valodas un iespiestas latīņu burtiem. Lasīšanas māksla tautā izplatās mājmācības ceļā; reliģisko grāmatu lasīšanu bērniem māca nabadzes no nespējnieku mājām, ērģelnieki, paši vecāki un dažādi „lasīšanas meistari". Cik un kādas skolas ir bijušas un pastāv katoļu novados—par to trūkst ziņu.

J. Jeļeņevskim vienreiz taisnība: par šīm skolām neviens zemnieks oficiālām personām ziņas nedeva.

Par mācību metodiku slepenajās skolās rakstīja Francis Kemps žurnālā *„Latgolas Škola"* 1938. gada 3. numurā.

Lasīšanas mākslu (latviski) es biju iemācījies no manas krustmātes, kas pulcināja bērnus pie sevis istabā un pa ziemas vakariem mācīja tiem lasīt.

Tur, kaktā uz sola sēd vairāki jauni skolnieki un mācās savus

uzdevumus. Vairums no tiem bija jāmācās no galvas, jo parasti tās bija dažādas lūgšanas. Krustmāte paņēma mani klēpī, aplika roku ap mani, kamēr viņas labā roka atradās uz biezas grāmatas turpat klēpī, un viņa sāka rādīt man burtus.

—Skaties, dēls! Tas lielais līkais ir ,,esīts'', pie tā klāt ,,Vāīts'', tur tas trešais ir ,,āīts''. Nu, tagad lasīsim—,,svā...'' Es vilku līdzi ,,svā...'' Un tad tas tāļāk, kas izskatās kā krustiņš, ir ,,tēīts'', un aiz viņa atkal stāv ,,esīts''. Lasi nu visu vārdu ,,svāts''.

Es teicu tā, kā viņa teica, bet jutu, ka tā sīko burtiņu jūra sāk griezties acu priekšā, ka acis paliek arvienu miglainākas no tuvu esošām asarām un silts piliens nokarājās deguna galā.

Krustmāte tomēr ir laba. Viņa nebarās, ka es esmu aizmirsis, kurš bija ,,esīts'' un kurš bija ,,āīts''. Desmitiem reižu viņa atkārto vienu un to pašu, es atkal atkārtoju pēc viņas un redzu, ka lasīšanas māksla nav viegla.

Puikas uz sola pa to laiku sāk kaut ko savā starpā čukstēt, un drīz visi izplūst smieklos, kā kāda negaidīta bumba.

—Ak, tad jūs te salasījāties smieklus vadāt?—sacīja krustmāte, paņēma žagaru un paspiedusi lielāko puiku zem rokas, ar labo kārtīgi sadeva pa dibenu.

—Jau otro ziemu, bet tu vēl arvienu nemāki lasīt un pie Dieva galda neesi bijis! Meties ceļos te, kaktā!

Cik daudz asaru, cik daudz pērienu un moku izcieta bērni, kamēr iemācījās lasīt, to tagad nevar nemaz iedomāties. Tad nebija nekādas ābeces, un mana labā krustmāte neko nebija dzirdējusi par kaut kādu skaņošanas metodi. Viņa pati bija mācījusies lielajā lūgšanu grāmatā un no tās mācīja arī mūs. Bet lai arī cik grūti viss bija, tomēr pa garajiem ziemas mēnešiem mēs kaut ko bijām iemācījušies. Pēc tam, kad mēs bijām iemācījušies lūgšanu grāmatā lasīt un bijuši pie Dieva galda, mēs varējām turpināt izglītību krievu skolās.

Te jāpiezīmē, ka Francis Kemps dzima 1876. gada 24. decembrī un savas skolas gaitas sāka 1887. gadā. Tad jau daudz kas bija uzlabojies.

Lai cik sliktas un primitīvas bija šīs slepenās skolas zemnieku sētās, tomēr tās deva vismaz trīs redzamus pozitīvus panākumus:

1. Tās pasargāja tautu no pārkrievošanās un saglabāja latviešu valodu kā baznīcā, tā arī ģimenē.
2. Tās iemācīja jaunām paaudzēm stingrus reliģiski ētiskus principus un pavēra skatu uz latīņu civilizāciju vispāri.
3. Tās radīja vajadzību pēc latviešu grāmatām, tā liekot pamatus neatkarīgai literārai tradicijai Latgalē.

LATGALES ĻAUŽU NACIONĀLĀ ATMODA

Nacionālā atmoda sākas, ja kāda cilvēku grupa sāk apzināties kā specifiska vienība, atšķirīga no citām sabiedriskām kopām, kuŗu vieno kopēja valoda, zeme, ko tā apdzīvo, un kopēja vēsture. Ja mēs jēdzienam pieejam ar šāda veida kritēriju, tad nav daudz jāgudro, lai atklātu, ka latviešu tautai tā ir pavisam jauna parādība. Vēl 19. g. s. pirmajā pusē, latvieši sevi neapzinājās kā tautu, izjūtu kopībā tie sevi nevarēja apliecināt kā sabiedrisku kopu, atšķirīgu no citām sabiedriskām kopām, kuŗai ir īpatnējs, sens kultūrvēsturisks mantojums, sena valoda un gadu tūkstošiem ilgi apdzīvots ģeografisks rajons. Ar vārdu sakot, latviešu tautas nacionālā dvēsele gulēja dziļā miegā, svešu kungu varas un gadusimteņu nebrīvības nomākta. Tauta nepazina pati sevi, līdz ar to, tā nedzīvoja kā tauta, bet gan tikaī kā sabiedriska kopa. Tikai 19. g. s. otrajā pusē mēs sākām runāt par latviešu tautas nacionālo atmodu rietumu provincēs un, apmēram, četrdesmit gadus vēlāk, par nacionālo atmodu Latgalē. Ja atskaita gadu starpību, nacionālo atmodu rietumu provincēs un Latgalē ierosināja un veidoja tie paši garīgie spēki. Tomēr atšķirīgā sociālā un ekonomiskā vide iespaidoja garadzīves strāvojumus tik tālu, ka reizēm tos pat ir grūti salīdzināt. Bet par to mēs runāsim vēlāk.

Lai saprastu nacionālisma, kā izjūtas, nostiprināšanos latviešu tautas garīgās dzīves sfairā, jāsper daži soli atpakaļ laika secībā un īsumā jāanalizē Vakareiropas tautu redzamāko intelektuāļu idejas, kuŗu iespaidi atrada auglīgas druvas Baltijas provincēs.

Modernā nacionālisma kustība rietumos sākās ar franču emocionālā filozofa Jean Jacques Rousseau (1712-1778) dzīvi un darbu, galvenā kārtā ar tiem darbiem, kuŗus viņš publicēja kā bēglis ārpus Francijas. Šeit pieminēsim tikai vienu grāmatu ar nosaukumu— *Sociālais Kontrakts* (Contract Social), ko viņš publicēja Amsterdamā 1762. gadā. Šī ir kurioza grāmata. Skaistā stilā uz lasītāju runā autora dziļie emocionālie pārdzīvojumi, saraustīta doma un ar prātu nepierādāmi, šķietami neloģiski apgalvojumi. Tieši šie emocijās

tvertie apgalvojumi radīja modernā nacionālisma dzirksti un lika pamatus lielajai Franču Revolūcijai. Rousseau pirmo reizi pasaules lietrātūrā apgalvoja, ka tautas jēdziens nesaistās tikai ar valdnieku un aristokrātiju, bet arī ar lielajām cilvēku masām, kas runā vienu valodu un cienī vienu un to pašu tradicionālo pagātnes mantojumu. Vēl vairāk, Rousseau apgalvoja, ka vienkārša, nemācīta cilvēka dvēseliskais pārdzīvojums var būt tik pat skaists, cik skaists tas ir visizsmalcinātākajam aristokratam. Un vēl pavisam graujoši tā laika politiskajai sistēmai, viņš apgalvoja, ka valdnieks drīkst valdīt tikai ar savu pavalstnieku piekrišanu. Šie jēdzieni Rousseau dzīves laikā parādījās kā neloģiski, ar prātu nepierādāmi spriedelējumi, revolūcionāri savā uztverē un kaitīgi katrai tā laika politiskajai sistēmai. Bet tie saistīja vienkāršo cilvēku izdomas, radīja jauna novirziena inteliģenci, kuŗas uzmanība pievērsās vienkāršās tautas radīto garavērtību pētīšanai un apšaubīja valdnieku no Dieva žēlastības tiesības valdīt. Modernajam tautu suverenitātes jēdzienam pamati bija likti.

Rousseau darbu turpināja tālāk viņa labākais skolnieks Johann Gottfried Herder (1744-1803). Ja franču filozofs tautas, sabiedrības un pavalstniecības jēdzienus mēģināja pakļaut prāta definīcijām un izskaidrojumiem, tad Herders pacēla *Gesellschaft un Staatsbürgerschaft* idejas pilnīgi misticisma un irracionālisma sfairā. Viņš iesāka lietot vārdus *„Volk"* un *„Volksgeist"*. Ja pirmo ir grūti definēt juridiski, tad otro ir tikpat kā neiespējami pārtulkot kādā citā valodā.

Saskaņā ar Herdera domām, tautības jēdziens nav ne politisks, ne arī bioloģisks, bet gan garīgs un morāls. Katru tautu ir svētījis pats Dievs, un Dievs var sevi parādīt un atklāt visā tā daudzveidībā tikai daudzo tautu brīvi radošā darbā. Tautas var pastāvēt un augt tikai tad, ja tām ir iespēja radīt garīgas vērtības un parādīt tanīs savas īpatnējās dvēseles. Tikai brīvi radot tautas var piepildīt Dieva uzliktās misijas zemes virsū. Katrai tautai zemes virsū ir pildāma svēta misija un svēts uzdevums, ko nevar un arī nedrīkst apturēt vai grozīt cilvēku vara. Sveštautu uzspiestais politiskais vai saimnieciskais jūgs var tikai apturēt nospiesto tautu garīgās dzīves augšanu, un, līdz ar to, arī grēkot pret Dieva plāniem zemes virsū. Herders noliedza universālismu tautu attiecībās un uzsvēra individuālo, kā

tas parādījās atsevišķo tautu radītajā folklorā. Herders vāca un tulkoja Ziemeļeiropas tautu folkloras materiālus un sajūsmināj̄ās par to īpatnējo vienkāršību, skaistumu un augsto ētisko vērtību. Uz šīm atziņām, latviešiem tuvais vācu filozofs, deva savu drāmatisko secinājumu: *tautu folkloras skaistums un augstā ētiskā kvalitāte rāda, ka kādreiz šīs tautas ir dzīvojušas laimīgu un pilnvērtīgu dzīvi dabas klēpī. Tikai svešu varu invāzija ir nospiedusi šīs tautas nedabīgā fiziskā un garīgā verdzībā, noziedzoties reizē pret Dieva gribu zemes virsū.*

Pēc Herdera nāves 1803. gadā notika radikāla pārorientēšanās tautu sadarbības meklējumos—filozofija sāka atkāpties un tās vietā nāca jauno tautsaimnieku idejas. Vācu muitas savienības—*Zollverein* idejas parādījās 19. g. s. sākumā un, ar šīm idejām pamatā, amerikānizētais vācu tautsaimnieks Friedrich List (1789-1846) attīstīja savas ekonomiskās teorijas un publicēja 1841. gadā grāmatu ar nosaukumu—*Das nazionale System der politischen Oekonomie.*

Saskaņā ar Lista domām, tautas vienība ir būtiski svarīga, lai nodrošinātu indivîda pārticību un saimniecisko neatkarību. Individam, savukārt, jāpakļauj savas personīgās intereses visas tautas interesēm. Tauta ir mūžīga un tai ir jābūt vienotai. Tautas dzīvotspēja parādās ne tikai tās pārticībā, bet arī vitālajos ražošanas procesos. Ražot spējas vitālitāte un daudzveidība, saskaņā ar Lista domām, ir daudz svarīgāka, nekā sakrāta manta tautas koferos. Lai tautas ražotspējas sekmīgi varētu attīstīt, dažām paaudzēm ir jāupurē savas personīgās ambicijas, karjēras un intereses, lai veicinātu tautā izglītību, apgaismību un nacionālo apziņu, kas ir vissvarīgākais priekšnoteikums ražotspējas attīstības procesos. Tad, kad tautu ražotspējas kapacitāte būs vienāda, arī brīva preču izmaiņa pāri politiskajām robežām notiks brīvi un katra tauta dabīgā veidā ieņems savu neatvietojamo vietu pasaules saimnieciskajā sistēmā. Tad arī individs varēs domāt par brīvu savas personības attīstību. Miers un harmonija valdīs pasaules tautu starpā.

Pie šo triju filozofu pamatdomām apstāsimies. Mums liekas, ka te ir pilnīgs ideoloģisks pamats un saturs latviešu tautas Nacionālajai atmodai. Tērbatas Universitāte pēc tās nodibināšanas, veidoja tiešu un dzīvu kontaktu starp rietumu un austrumu intelektuālajiem strāvojumiem. Tā bija vācu ziemeļu Heidelberga ar vācu mācī-

bu spēkiem un līdzekļiem, ar vācu studentu organizācijām un to darbības veidiem. Nebija ilgi jāgaida, lai Rousseau, Herdera un Lista idejas atrastu dzīvu atbalsi tur studējošās jaunatnes sirdīs. Jaunajam laikam pamati bija likti un skatuve sagatavota. Uz tās vajadzēja parādīties tikai galvenajiem aktieŗiem, lai laikmetīga spēle sāktos.

Tērbatas Universitātē jau gadu desmitus agrāk ir mācījušies latviešu izcelsmes studenti. Bet tie visi ir pakļāvušies vācu atziņai, ka izglītotais latvietis nevar būt latvietis (ein Unding), tas ir kaut kas nereāls un utopisks. Tāpēc tie visi pārvācoja savus uzvārdus un pārvācojās paši. Bet tad kaut kas pavisam neparasts notika: Tērbatā ieradās 28 gadus vecais Krišjānis Valdemārs un iesāka studēt ekonomiju. Saskaņā ar krievu žandarmērijas archīvu avotiem, šis jaunais cilvēks 1856. gadā iesāka organizēt ,,Latviešu Vakarus'' un uzlika uz savas istabiņas durvīm karti: *C. Waldemar, stud. cam. Latweetis.* Augstākās mācības citadelē vēl kaut kas tamlīdzīgs nebija redzēts. Viens students publiski atzina sevi par latvieti. Šo demonstratīvo aktu var pieņemt kā sākumu kustībai, ko mēs tagad saucam par *Tautas atmodu.* Rousseau, Herdera un Lista idejas spārnoja jauniešus cīņā par kaut ko pavisam jaunu. Apstākļus šai kustībai bija sagatavojuši svešu tautu filozofi un viņu radītās idejas.

Latviešu studenti Tērbatas Universitātē savienoja sevī ne tikai rietumu, bet arī austrumu iespaidus. 19. g. s. pirmā puse iezīmēja sevi ar radikālisma ideju dzimšanu starp krievu studentiem krievu universitātēs. Cara Nikolaja I valdīšanas pēdējos desmit gados dzima krievu inteliģences, galvenā kārtā, divi novirzieni—Slavofili un Rietumnieki. Tie bija kreivu romantiķi, Krievijas pagātnes pētnieki, kas ar neizglītotās zemnieku masas folkloru, morāli un ticību, gribēja gatavot labāku nākotni savai tautai. Lai gan viņu ceļi pie mērķa bija ļoti atšķirīgi, bet mērķis tiem bija viens: caur neizglītoto zemnieku tradicijām un dzīves veidu, atjaunot svēto Krieviju—*Svataja Russ.* Cars Nikolajs I nomira 1855. gadā, atbrīvojot troni savam dēlam Aleksandram II. Jaunā valdnieka liberālie uzskati modināja cerības brīvākai sabiedriskai dzīvei. Drudžainā steigā sāka dzimt un iznīkt visāda veida radikālas organizācijas un visāda veida radikālu ideju paudēji preses organi, it īpaši studējošās jaunatnes aprindās. Arī šis radikalisma uzplaukums nevarēja palikt

vienaldzīgs latviešu studentiem Tērbatas Universitātē un citur. Tie kārīgi uzsūca sevī iespaidus kā no rietumiem, tā arī no austrumiem un bija gatavi upurēt savas karjēras, lai Rouseau, Herdera un Lista ideju garā kalpotu savai tautai. Ja krievu intelektuāli centās atbildēt dažāda veida neatbildāmus mūžības jautājumus, piemēram—kas ir dzīve un kas ir nāve? Kāpēc cilvēkam ir jādzimst un jāmirst? un t. t., tad latviešu inteliģence stāvēja, tā sakot, ar abām kājām uz zemes, radīja saviem centieniem reālus mērķus un reālu darbības programmu.

1. Vairot individu materiālo bagātību, lai tauta kļūtu turīga.
2. Veicināt zemes īpašumu pāriešanu latviešu rokās.

Tā bija saimnieciskas dabas programma un tie bija saimnieciskas dabas mērķi, Frīdricha Lista ideju garā. Juris Alunāns pat pārtrauca studēt klasiskās valodas un pievērsās tautsaimniecībai. Tautsaimniecībā viņi saskatīja visas atslēgas tautas turības veicināšanai. Lieki teikt, ka šie centieni satrauca vācu muižniecību un birokratiju. Represijas bija neizbēgamas, un latvieši tās saņēma papilnam.

Latviešu tautas nacionālā atmoda nav šķirama no Nacionālā romantisma literātūrā. Romantisms literātūrā, kā garīgās dzīves strāvojums, dzima Vakareiropā, ar vienkāršās tautas un tās radīto vērtību glorificēšanu. Francijā, kā tipiskāko šī novirziena pārstāvi var minēt Francois Chateaubriand un Vācijā—Schilleru un Goethi. Tie bija romantiķi literātūrā, kas meklēja tēlus pagātnē, idealizēja vienkāršo tautu un tās radītās vērtības un, ar brīvās fantazijas lidojumiem, mēģināja iespaidot parādības tagadnē. Romantisms atrada auglīgu zemi Baltijā un uzziedēja grūti aprakstāmā spožumā. Latviešu literātūrā to mēs pazīstam ar nosaukumu—Nacionālais romantisms vai Tautiskais romantisms, kā kuŗam to patīk apzīmēt. Nacionālā romantisma rakstnieki un dzejnieki izmantoja folkloras sižetus, lai atklātu tautiskā mantojuma bagātību un oriģinālitāti. To izdoma sniedzās dziļi pagātnē, lai caur tautas garamantām rādītu pasaulei, ka feodālās sabiedrības zemākais slānis ir tauta, ar savu vēsturi, raksturu un personību. Tas viss sākās ar tautas garamantu krāšanu un ar pirmajiem mēģinājumiem apzināt tautas daiļrades milzu apmērus. Caur tautas garamantām, jauno rakstnieku audze atklāja, ka latviešiem ir sava valoda, kas ir tik pat skaista, kā visas citas valodas pasaulē, ka tiem ir sava zeme, kuŗas svētums

runā no katras tautas dziesmas, ka tiem ir sava mitoloģija, kas savā daudzveidībā var sacensties ar dieviem senās Grieķijas Olimpa kalnā. No tautas garamantām iznira svēti ģeografiski objekti, kā reāli, tā arī mitoloģiski. Kā piemēram, likteņu upe Daugava, raudošā klints—Staburags, Zilais kalns, zem kuŗa atdusas nacionālais varonis, gaismas kalns, svētās ozolu birzes, kuŗās ,,dievi un sentēvi gauda'', un t. t. Romantisms ideālizēja pagātni, caur to savu tautu un savas tautas nerakstīto vēsturi. Nacionālā romantisma rakstnieku darbos latvieši pirmo reizi rādījās kā tauta, kuŗai pieder tālās pagātnes svētuma apdvesta zeme un krāšņa valoda. Tauta, zeme un valoda, modernā nacionālisma pilāri, dzima Nacionālajā romantismā.

Latviešu tautas Nacionālā atmoda ir būtiski folkloristiska un sākums tai ir tīri akadēmiskas dabas. Tā radās Baltijas augstākajā zinību templī—Tērbatas Universitātē, kuŗas studējošā jaunatne to iznesa tautā. Tautas garīgā apziņa, kā redzams, jau bija nobriedusi tik tālu, ka mestā sēkla deva bagātīgus augļus.

Kā jau norādīts, Latgales ļaužu nacionālā atmoda sākās, apmēram, četrdesmit gadus vēlāk. Tanī laikā rietumu provincēs Nacionālais romantsms literātūrā, jau bija pārvērties reālismā, ar stipru sociālisma ideju piejaukumu. Latgales latvieši Nacionālo romantismu intensīvi nepārdzīvoja, kaut gan arī to atmoda sakņojās dziļi folklorā, ar akadēmiskas dabas sākumiem. To ierosināja neliels daudzums inteliģences pārstāvju, skatoties reālitātei acīs, iztirzājot reālas problēmas un saucot tautu uz darbu un izglītību.

Fridricha Lista mācības garā, arī latgaļu inteliģence bija gatava upurēt savas karjēras, lai vestu tautu uz gaišāku dzīvi nākotnē.

Pi dorba tod, brōli, vīns ūtru lai saucam,
Pi dorba—ar gaismu un prōtu!
Vīnuvīt drūši, ar paleigu kotram,
Kas pīkusis ceļmolā stōtu.

Te ir sākums pārliecībai, kas tik dziļi sakņojās Latgales zemnieka mentalitātē vēl brīvās Latvijas laikā, ka pārticība ir sasniedzama tikai virinājot skolu durvis.

Iesākot īsu pārskatu par Latgales ļaužu Nacionālo atmodu, varbūt vietā ir citēt Fr. Kempa dzejoli:

TĀVU ZEME

Tāvu zeme, vōrgu zeme,
Kō tu guli tymsumā.
Celīs! Tovas dryvas, pļovas
Sābri kōjom samyna.
Tāvu zeme, paplēt acis,
Verīs! — gaismas saule lāc;
Sābri pļaun jau zalta kvīšus,
Tovys teirums vēl nav sāts.
Tāvu zeme, vōrgu zeme,
Celīs, sovus dālus sauc!
Verīs, cik vēl dorba prīkšā
Un cik tōļ jau sveši ļauds!

Vēlākos gados Fr. Kemps par tautas atmodas sākumu Latgalē rakstīja: „Mēs iegājām tā kā mežā un iesākām saukt". Tas bija grūts un šķietami bezcerīgs darbs. Četrudesmit gadu ilgais drukas aizliegums bija iznīcinājis presi, izklīdinājis latgaļu inteliģenci pa visu Krieviju un sagrāvis tautas ilgas pēc izglītības. Latgaļu inteliģenci tanī laikā varēja sadalīt divās daļās: garīdzniecība jeb garīgā inteliģence un laicīgie jeb laicīgā inteliģence. Pirmo varēja raksturot kā samērā spēcīgu, labi organizētu, ar spēcīgu aizmuguri un dzīviem sakariem ar tautu. Otrā, turpretim, bija vāja, neorganizēta un bez atbalsta tautā. Tā kā tiem laicīgās inteliģences pārstāvjiem, kas atzina savu latvisko tautību un katoļu ticību, valdība liedza strādāt dzimtajos novados, tie klīda pa plašo Krieviju, bieži vien pazaudējot visus sakarus ar savu tautu. Garīgās inteliģences galvenais uzdevums bija strādāt baznīcas norādītos darbus, materiālā labuma veicināšanai neatlika daudz laika, pie tam, liela daļa no tiem bija sveštautieši. Laicīgās inteliģences domāšanas veidus, savukārt, stipri iespaidoja sociālisma idejas. Ateistiskajam sociālismam un reliģijai kopēju platformu bija grūti atrast, tāpēc katra veida saskare radīja konfliktus, kas bieži vien izjauca labi domātus pasākumus. Galvenais uzdevums bija savest šos divus inteliģences novirzienus kopā, saskaņot darbību un radīt to darbam kopēju mērķi. Pirmā izdevība darbības saskaņošanai radās 1902. gadā Pēterpilī.

Pēterpilī šinī laikā strādāja un dzīvoja, pavirši rēķinot, ap 10,000

Latgales latviešu. Prasība pēc biedrības izauga pati no sevis. Tāds cilvēku skaits biedrību varētu uzturēt viegli, ja no tā kaut vai viena trešā daļa iesaistītos organizācijas atbalstītāju darbā. Lai nerastos aizdomas par kaut kāda veida ,,polītikas dzīšanu'' jaunā organizācija saņēma nosaukumu: *Pīterburgas latvīšu muzykaliskō sabīdreiba*. Statūtu parakstīšana notika Fr. Trasuna dzīvoklī, kuŗā piedalījās kādi desmit garīgās un laicīgās inteliģences pārstāvji. Lai piešķirtu biedrībai mūzikālās darbības nokrāsu, sapulcē ieradās profesors Jāzeps Vītols un konservātorijas students Emīls Melngailis. Biedrība atklāja publikai savu darbu ar koŗa un koklētāju ansambļa priekšnesumiem 1903. gada 8. oktobrī. Pirmais lielākais koŗa koncerts notika 1903. gada novembrī un pirmā teātŗa izrāde 1904. gada 6. janvārī. Garīgā un laicīgā inteliģence sadevās rokās un sāka strādāt. Runājot ar Fr. Trasuna vārdiem:

Tas darba lauks, kuru Muzykalisko Bīdreiba bija sev izredzējuse, bija patiesi plots un līdz šim vēl nestrādāts. Vispirms Muzykalisko Bīdreiba bija nodomājusi aicināt Inflantiešus pie kopējā kultūras darba, viņus iepazīstināt ar sabiedrisko dzīvi, starp viņiem viecināt izglītību, piekopt muziku, viņus vienot ar citām tautas daļām—Kurzemniekiem un Vidzemniekiem, kuŗi, pateicoties viņiem piešķirtiem labākiem apstākļiem, bija aizsteigušies tālu priekšā saviem tautiešiem—Inflantiešiem un tos galīgi piemirsuši.

Biedrības darbs parādīja trūkumus, kuŗiem tikai sajūsmas pilnie darba darītāji varēja tikt pāri. Trūka lugu latgaļu dialektā, trūka dziesmu harmonizējumu korim, par visām lietām, trūka ortogrāfijas, pat vienkāršākā raksta uzrakstīšanai. Trūka arī trenētu skolotāju, kas kaut ko varētu mācīt.

Tāds bija Latgales ļaužu Nacionālās atmodas sākums, nelaimīgā kārtā, ārpus dzimtenes , svešā vidē un bez savas preses izdevumiem. Tautas atmodas kustību vajadzēja pārdēstīt Latgalē, pie tās tautas, kam tā bija domāta. Bet kā?

Šim uzdevumam apstākļi pašu mājās izrādījās neiedomājami grūti. Par šiem bēdīgajiem laikiem dokumentārisku liecību netrūkst. Šoreiz apmierināsimies ar rakstu, kas ir iespiests *Hamburgischer Correspondent* 1882. gada 25. novembŗa numurā, ar nosaukumu—*Russische Sprach und Schrift verbote* (Krievu valodas un rakstu aizliegumi). Autors šim rakstam nav reģistrēts, saprotamu

iemeslu dēļ, bet pēc satura un stila nav grūti pazīt baronu Gustavu Manteifeli. Raksts attiecas tikai uz pirmajiem 20 drukas aizlieguma gadiem. Apstākļi ar katru gadu pasliktinājās. Atļausim runāt pašam Manteifelim.

Muravieva neprātīgie rīkojumi, caur kuŗiem simtiem tūkstošu lielajam poļu iedzīvotāju daudzumam tika aizliegta viņu mātes valodas lietošana, praksē jau sen ir zaudējuši savu spēku. Bet vienai citai (tautas) daļai tanī pašā laikā izdotie valodas aizliegumi ir spēkā vēl šodien. Piemēram. Baltkrievijā ir aizliegta grāmatu drukāšana, kas ir sarkstītas baltkreivu valodā un tāds pat aizliegums līdz šai dienai pastāv arī attiecībā uz Lietuvas provincēm un latviešu apriņķiem Vitebskas guberņā, t. i. poļu Livonijā, kur ir atļauts drukāt tikai tās grāmatas, kas līdz šim lietoto latīņu burtu vietā ir sarakstītas ar krievu burtiem. Bet tā kā ne lietuvieši, ne latvieši Vitebskas guberņā nekādus citus burtus, ka tikai latīņu, nepazīst, tad minētajās zemēs, jau vairāk kā 20 gadus nekas netiek drukāts un divus gadu desmitus iedzīvotāju izglītība pastāv tikai no vecu kalendaru un lūgšanu grāmatu lasīšanas, kā arī vēl no tiem nedaudzajiem rakstiem, kas pēc agrākām tradicijām tiek drukāti Prūsijā un nelegāli ievesti.

Šāda neprātīgi radīta stāvokļa sekas ir tās, ka tautas, kas agrāk, neskatoties uz savu nabadzību, bija pietiekoši mācītas, tagad, kad saimnieciskā attīstība neapšaubāmi ir gājusi uz priekšu, paliek rupjākas un tumšākas, kādas tās nekad nav bijušas. Sevišķi to var sacīt par Vitebskas guberņas latviešiem, ka viņi attiecībā uz savu reliģisko izglītību ir palikuši iepakaļ par visu pusgadusimteni saviem protestantiskajiem tautas brāļiem Vidzemē un Kurzemē.

Bet krievu valdības aprindas vēl arvienu ir pietiekoši naivas, lai apgalvotu, ka ar 1863. gada likumiem Lietuvas provinču tautas ir tik labi apgādātas, tās tomēr neizrādot nekādu interesi par krievu kultūru un tās izglītību, tāpēc arī lietuviešu un baltkrievu zemēs valdot vispārējs nihilisms. Kā liekas, valdība nav spējīga saskatīt īsto lietu sakarību un atzīt to vienkāršo patiesību, ka aizliegums lietot gadusimtiem pierastās rakstu zīmes, nozīmē to pašu, kā barbarizēt savu dzimto zemi. Tālāk vēl, valdība nesaprot arī to, ka nemācītā, bet pie turības tikusi tauta rada visādas nemieru iespējas.

Varbūt, ka 20. g. s. lietuvieši un Vitebskas guberņas latvieši kād-

reiz sapratīs un spēs lasīt svētīgās Muravieva grāmatas ar krievu burtiem, bet līdz šim tāds gadījums nav bijis un tautas, kuŗām ir atņemts dabīgais izglītības līdzeklis, grimst dziļāk tumsībā.

Tāda garīgās dzīves situācija valdīja Latgalē 19. g. s. beigās un 20. g. s. sākumā, skatīta no oficiālā viedokļa. Tāda bija krievu kultūra un krievu dāvana latviešiem.

Grāmatu stāvokli Latgalē 19. g. s. beigās, varēja apzīmēt par ļoti bēdīgu. Junas grāmatas nāca pie tautas nelegāli. Tās bija, galvenā kārtā, lūgšanu grāmatas, sveštautu katoļu priesteŗu sarakstītas, sastādītas vai tulkotas. Iespiestas lielāko tiesu, Prūsijā, kļūdainā latviešu valodā, piesātinātas ar poļu un lietuviešu valodu vārdiem, idiomām un gramatiskām formām. Visas grāmatas nāca pie tautas ar ceļotāju ebrēju tirgotāju starpniecību un tika glabātas zemnieku mājās kā vislielākie dārgumi. Lūgšanu grāmatas kalpoja ne tikai lūgšanām, bet arī kā mācību grāmatas bērnu mācīšanai lasīt un, retāk, rakstīt. Šinī ziņā slavena ir palikusi, tā sauktā, ,,skola pie vērpjamā ratiņa''. Vienīgā skola, kur mātes, tantes vai krustmātes varēja atļauties saviem bērniem mācīt latviešu valodu, slēptu no varasvīru acīm. Valdības skolās bērniem jau ar pirmo dienu vajadzēja runāt krieviski, latviski runāt bija stingri noliegts. Var iedomāties, ka tādu grāmatu mūžs bija samērā īss. Bērns, burtodams tekstus, pie katra burta ar koka irbulīti, izdūra arī caurumu.

Tā kā grāmatas bija dārgas un grūti pieejamas, radās to pārrakstītāji. Atveidojot drukātos burtus, ar roku tika pārrakstītas ne tikai lūgšanu, bet arī citas praktiska satura grāmatas. Kā redzamākais grāmatu pārrakstītājs ir jāmin Andrivs Jurdžs. Arī tāda veida aktīvitātes vajadzēja slēpt, lai tās, kā pretvalstiskus pasākumus, neatklātu policija. Jurdžs, šim nolūkam savā mājā uz griestiem zem jumta, bija ierīkojis speciālu vietu, kur viņš nakts tumsā, pie skala uguns, veica savus pārrakstīšanas darbus. Sliktā gaisma un sīkais raksts sabojāja tā redzi tik tālu, ka savas dzīves norietu viņš pavadīja akls.

Blakus grāmatu pārrakstītājiem strādāja arī grāmatu labotāji un pārsējēji. Vecās grāmatas tie izjauca, rūpīgi salīmēja saplēstās lapas, pielīmēja noplēstos stūrus, pierakstīja trūkstošo tekstu un iesēja ādas vākos. Grāmata atkal atgriezās pie lasītāja.

Nacionālā romantisma dzejnieki un rakstnieki rietumu provincēs

izmantoja folkloras tematiku, lai tēlotu Latviju kā svētu, senatnes apdvestu zemi. Latgales latvietis, dzīvojot lielā tautu mistrojumā, par senajiem dieviem un varoņiem nevarēja sapņot, visa folklora atspoguļoja sādžu cilvēku kopas attiecības un apliecināja sevi praktiskā darbā. Še parādās Nacionālās atmodas sākuma būtiska atšķirība svešu varu šķirtās divu tautas daļu starpā, veidojot jaunus izjūtu kontaktus ar zemi, tautu un valodu. Latgalē nacionāla veida literārām tradicijām 19. g. s. beigu posmā nebija iespēju attīstīties, to liedza valsts vara. Tauta tomēr atrada iespēju, lai savu nacionālo dzīvi veidotu tā, kā to senatnes apdvestā, nerakstītā vēsture diktēja. Lai šo atšķirību saprastu, jāiesāk ar īsu sādžu saimniecības aprakstu.

Sādžas Latgalē pastāvēja arī pirms 1861. gada reformām, bet Cars Aleksandrs II, ar zemnieku brīvlaišanas likumiem, tās sankcionēja. Zeme kolektīvi piederēja sādžai, valdības iestādes pazina sādžas, ne individus. Sādža, kā vienība, savā iekšējā struktūrā, bija atbildīga pati par sevi un atbildīga uz āru. Vienas saimniecības zeme, iedalīta mazās šņorēs, varēja būt izkaisīta pa visu sādžas īpašumu. Šī veida saimniecība nepieļāva intensīvu zemes apstrādāšanas veidu. Laukos valdīja nabadzība. Kādam no ģimenes locekļiem vajadzēja braukt peļņā ārpus sava novada, lai apgādātu piederīgos mājās.

Sādžu saimniecības sistēma, lai cik tā varēja būt slikta, raugoties no materiālā viedokļa, labi noderēja tautisko paražu kopšanai, folkloras radīšanai un saglabāšanai. Vienas sādžas cilvēki dalījās priekos un bēdās un uzturēja aktīvu sociālu rosību. Paņemsim kaut vai vienu piemēru—vakarēšanu. Vakarēšanas bija darba sanāksmes, it īpaši garajos ziemas vakaros. Tās varēja uzskatīt arī par jaunu meiteņu pūra locīšanas vakariem. Strādājot kopā, runājot, sapņojot un dziedot, jaunākās pārņēma darba māku no vecākām. Vakarēšanās skanēja latviešu valoda un latviešu dziesmas.. Līdz ar tām dzima pasakas, teikas, ticējumi, parunas un mīklas. Pasaku stāstītāji, dziesmu teicēji un mīklu minētāji varēja atrast dzirdīgas ausis saviem spontānajiem priekšnesumiem. Tur varēja uzstāties lieli un mazi, garastāvoklis un situācija noteica priekšnesuma veidu. Katrs priekšnesums tika vērtēts, slavēts vai pelts spontāni, bez aizspriedumiem un naida. Jautrās vakarēšanas varēja uzskatīt par tautas radītām nodarbībām izglītības veicināšanai senču mantojuma garā, kur

skolotāji un skolnieki bieži mainījās lomām, ļaujot prātam meklēt atziņas reālās dzīves vērojumos. Cilvēks vērtēja pats sevi un mācījās vērtēt citus. Svešu kultūru iespaidi atkāpās, dominēja latviskais, pašu radītais un izauklētais. Pie kopējām nodarbībām vēl var pieskitīt dažāda veida talkas.

Tās visas bija slēgtu grupu nodarbības, lielāko tiesu vienas sādžas apjomā. Sādžas cilvēku ciešā turēšanās kopā, veidoja latvisku vidi, kuŗā individa rīcību un domāšanas veidus noteica tradicijas, kas pārdēstīja no paaudzes uz paaudzi tautas garamantas un, cauri gadusimteņiem, sargāja un glabāja latviešu valodu un tautību. Sādžas kopā grūti bija iespiesties svešniekiem. Katrs ienācējs, it īpaši iegātnis, tūdaļ saņēma palamu—*„Žeivats"*, aizgājējs peļņā palika par *„burlaku"*, un latvietis, kas noliedza savu tautību dabūja palamu—*sīpachs*. Aizdomas un aizspriedumi raksturoja attiecības pret katru, kas neiederējās samērā šauras sabiedrības struktūrā. Apprecēt svešticībnieku bija noziegums un sveštautieti negods.

Tradicijas vadīja cilvēku cauri visai tā dzīvei. Tradicijas nozīmēja likumu un tiesu, tās sodīja un žēloja, brīdināja un mācīja. Viss saslēdzās vienā lielā vienībā, kur radinieks bija atbildīgs par radinieku, kaimiņš par kaimiņu, un viens sādžas iedzīvotājs par otru. Sādža eksistēja ne tikai kā saimnieciska vienība, bet arī kā etniska un kultūrāla kopa, kas rūpējās par sevi un sargāja sevi.

Nav vairs tālu jādomā, lai atklātu, ka šāda veida sabiedrībā jaunām idejām iespiesties bija ļoti grūti. Katrs svešs iespaids tika saņemts ar aizdomām un noraidi. Tautas atmodai Pēterpilī daudz jēgas nevarēja būt, bez tiešas saskares ar tautu dzimtajos novados. Fr. Kempa teiciens: „Mēs iegājām tā kā mežā un iesākām saukt"— bija labi mērķēts. Daudzas sādžas Latgales atmodas laika darbinieku saucienus vēl ilgi nedzirdēja. Tanī laikā, apmēram, 90% latviešu dzīvoja uz laukiem. Bet šinī bezcerību situācijā radās brīnums.

1904. gada 24. aprīlī (vecais stils) Cars apstiprināja Iekšlietu ministra ierosināto un Ministru padomes pieņemto lēmumu, atceļot, tā saukto, *Kaufmaņa cirkulāru,* kas aizliedza lietuviešiem, poļiem un latviešiem drukāt grāmatas ar latīņu burtiem. Viļņas Vēstnesis to pasludināja 5. maijā, kopā ar treknā drukā iespiestu ievadrakstu. Ievadraksts bija bez paraksta, bet saskaņā ar Jāņa Sproģa domām, raksts piederēja lietuvietim Ed. Volteram, kas visu mūžu nebeidza

cīnīties pret drukas brīvības ierobežojumiem. Drukas aizlieguma atcelšana nenozīmēja labvēlību nevienai no minētajām tautībām, jo tas bija zaudējis savu jēgu. Uz poļu tautu tas vairs sen neatsaucās. Drukātā vāra kontrbanda, saskaņā ar lietuviešu avotiem, 19. g. s. pēdējos gados bija sasniegusi vienu miljonu rubļu lielu apgrozījumu. Kolosāla summa tam laikam. Krievu administrācija to vairs nevarēja kontrolēt. Bet spaidi pret latviešiem neatslāba līdz pēdējam brīdim.

Tautas garamantu vākšana un apzināšana latgaļu nacionālās atmodas veidošanās gaitā iezīmēja sekundāru lomu. Tāpat kā divās rietumu provincēs, arī Latgalē par tautas garamantām pirmie sāka interesēties sveštautieši. Pirmā vietā ir jāmin lielākais latviešu tautas draugs barons Gustavs Manteifels. Viņš iesāka vākt tautas dziesmas, tulkot, analizēt un rakstīt par tām vācu valodā. Pirmais viņa raksts parādījās 1869. gadā *„Magazin der lettische literarische Gesellschaft"* 14. sējumā. Manteifeļa pēdās sekoja grāfiene Celina Plātere, savācot 170 dziesmas. Tad nāca divi poļu tautības etnografi: Stefanija Uljanovska un Vladislavs Veryko. Uljanovska poļu akadēmijas uzdevumā savāca 329 tautas dziesmas un 75 pasakas, kas parādījās atklātībā 1892. gadā, ar nosaukumu *„Lotysze Inflant Polskich"*. Nākošā daudz nozīmīgākā vieta ir jāierāda Rīgā dzimušajam lietuvietim Eduardam Volteram. Kā jau universitātes mācību spēks, viņš vislabāk apzinājās tautas garamantu nozīmi, savāca ap 8000 tautas dziesmu Latgalē un nodeva tās Vissendorfam, kas, savukārt, visas pārsūtīja Baronam. Viņš sarakstīja arī tautas dziesmu apceri krievu valodā ar nosaukumu: *„Materiali dļa etnografii latyšskogo plemeni Vitebskoi guberni"*. Raksts publicēts 1890. gadā. Tad tautas garamantu vākšana pārgāja pašu latviešu rokās. 19. g. s. pēdējos gadu desmitos nāca latgaļu izcelsmes katoļu garīdznieki, kas nepārveidoja savus uzvārdus un necentās noliegt savu necilo „izcelsmi". Pirmais no tiem, kā liekas, bija A. Seipulnīks, bet par viņu tuvāk nekas nav zināms. Tad pie latgaļu garīgās dzīves apvārkšņiem parādījās milzis, iezīmējot veselu laikmetu, kā nacionālās domas attīstībā, tā arī politikā. Viņa vārds bija Francis Trasuns. Fr. Trasuns vāca tautas garamantas pats un skubināja citus. Viņa centieniem pievienojās priesteri—Pīters Smelters un Feliks Laizāns. Noslēdzot Latvju Daiņu pirmo sējumu 1898. gadā, Barona rokās jau atradās 7197 latgaļu tautas dziesmas. P. Smelters

1899. gadā no Rīgas censora Ariana Ruperta dabūja atļauju publicēt savu *„Tautas dzīsmu, pōsoku, meikļu un parunu vōceleiti"*. Šī bija pirmā grāmata dialektā, kas izdota Baltijā pēc 29 gadu pārtraukuma. Ar šiem gadiem literāro darbību iesāka vesela virkne latviešu katoļu garīdznieku.

Šinī vietā mēs nonākam pie jautājuma: kad īsti sākās latgaļu nacionālā rakstniecība? Pie tās mēs nevaram pieskaitīt katoļticīgo priesteŗu tīri reliģiska satura darbus, pie tās mēs nevaram pieskaitīt arī A. Jurdža un P. Miglinieka sacerējumus. Pirmais lietoja tautas dziesmu tematiku un metriku, bet otrais sauca cīņā pret sociālām un ekonomiskām netaisnībām. Meklējot nacionālos motīvus dzejā un prozā, mēs atkal nonākam pie pirmajiem tautas garamantu krājējiem un kārtotājiem—pie Fr. Trasuna, P. Smeltera un F. Laizāna. Zīmīgs ir baznīckunga P. Smeltera dzejolis „Calmōjūs", kas ievietots žurnāla „Austrums" 1896. gada 9. burtnīcā, sīkumu nodaļā, kā paraugs „Varakļānu izloksnes" savādībām. Cik zināms, P. Smelters žurnālam bija iesūtījis arī citus savus sacerējumus, bet tie nav ievietoti.

Calmōjūs.

Nūskumis lyukojūs
Myusejūs calmōjūs:
Kur nakur dyumi kyup,
Kur nakur sōrti stōv.
Kaids zyrgāns zōli plyukdams pūrkš,
Būmi slaistōs, cērtins byukš.
Gryuts ir dorbs,
Gars tur laiks,—
Bet cīteigs esi,
Calmulauz!
Svīdrim sveisti tagad gon,
Bet byus tok calmim gols,
Un tur, kur tagad leidums lyuzs,
Tī tev gorda maize byus.
Esi cīteigs, strōdoj spari,
Nabādoj! Uz pavasari
Tur tu sēsi lynu dryvu,
Jimsi naudu sovu pyuļu.

Cik vīn vari, strādoj spari,
Tovu dorbu atzeis bārni,
Izteiks tevi tovi sābri,
Cik vīn vari, pyulīs spari!
Lauz, ak lauz,
Calmulauz!

Šīs dzejas nozīme jāsaprot alegoriski, jo tanī laikā citādi izteikties nedrīkstēja. ,,Calmōjs'' ir latviešu tautas, it īpaši tās daļas, kas dzīvoja Latgalē, nekopta garīgā druva un celmu lauzējs ir pirmais kopējs. Šinī pašā laikā, kā liekas, aktīvākie latgalieši ir arī sākuši cilāt domu par kaut kāda veida periodiska izdevuma radīšanu. Kā paraugs ir bijis G. Manteifeļa 1871. gadā aizliegtais kalendārs. Šo nodomu realizēja Skaistkalnes katoļticīgais latvietis Jānis Šteinbergs. Viņš 1897. gadā Jelgavā izdeva ,,Katoļu māju kalendari'', drukātu latīņu burtiem vidusdialektā, lietojot Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas izstrādāto ortografiju. Šis izdevums bija domāts visiem katoļticīgajiem latviešiem Baltijas provincēs, slepenā ceļā izplatot arī Vitebskas guberņā. Viņa kalendāru jāuzskata kā pirmo mēģinājumu vienot gadusimteņiem šķirto latviešu tautu. 1898. gada kalendārī pirmo reizi parādījās Fr. Trasuna, P. Smeltera un M. Dukaļska sentimentāla satura nacionāli darbi. Kalendāru periods, tad arī jāpieņem, kā latgaļu nacionālās rakstniecības sākumi. Šteinberga kalendārā ievietotie M. Dukaļska darbi stipri atgādina J. Neikēna devumu.

Bet jau 1900. gadā notika lūzums. Stingrās gribas Fr. Trasuns nevarēja sadarboties ar tāda paša rakstura J. Šteinbergu un izdeva savu ,,Daugavas katoļu kalendaru'' 1900. gadam. Arī šis kalendārs bija drukāts ar latīņu burtiem, vidusdialektā, lietojot oficiāli pieņemto ortografiju. Trasuna kalendāra saturs bija labāk piemērots vitebskiešiem. Bet viņa mēģinājums trieciena tempā pieradināt vitebskiešus lasīt grāmatas un bagātīgo literātūru vidusdialektā, radīja pirmās nesaskaņas garīgās inteliģences dominētajā Mazykaliskajā biedrībā. Viena liela daļa, it īpaši sveštautiešu prieteŗi, saskatīja ,,briesmas'' čivļu runas viedā un atteicās kalendāru izplatīt sev padotajās draudzēs. Fr. Trasuna kalendārs bija spiests apstāties ar 1904. gadu. Ar to pašu gadu sāka iznākt Fr. Kempa rediģētais kalendārs ,,Daugava''. Šis izdevums jau bija pilnīgi latgaļu dialektā,

iezvanot latgaļu nacionālismu, kā atšķirīgu parādību saskarē ar tautas brāļiem rietumos.

Latgaļu nacionālās atmodas darbā pirms drukas aizlieguma atcelšanas, dominēja viena persona—Francis Trasuns.

Fr. Trasuns dzima 1864. gada 4. oktobrī (vecais stils) Rēzeknes apriņķa Sakstagolas pagasta Kolnasātu mājās, kā turīga zemnieka dēls. Viņa pirmie astoņi izglītības gadi pagāja Jelgavā, laikā kad nacionālā atmoda rietumu provincēs bija sasniegusi skaistāko attīstības posmu. Par latviešiem, kā par tautu, dedzīgi runāja A. Kronvalds, savus darbus publicēja J. Allunāns, Auseklis, A. Pumpurs, brāļi Kaudzītes un citi Nacionālā romantisma literātūras klasiķi. Otrie vispārējie dziesmu svētki notika 1880. gada 17. un 18. jūnijā, kuŗos piedalījās arī Trasuns. Dziedātāju koris, kas sastāvēja no 1624 personām, klausītāju masas un sajūsmas pilnais garīgais noskaņojums, atstāja dziļu iespaidu jaunekļa jūtīgajā dvēselē. Divās rietumu provincēs latvieši sāka apzināt savu etnografisko pūru, tā skaistumu, savu tautisko radīšanas spēju un lepnumā pacelt galvas svešu tautu priekšā. Latviešu tauta sāka veidot savu nacionālo apziņu un savu identitāti.

Pavisam kaut ko citu Francis redzēja savā dzimtajā novadā. Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajos apgabalos viņa tauta, zem krievu administrācijas spaidiem, dusēja dziļā garīgās dzīves miegā. Drukas aizlieguma bardzība sasniedza augstāko pakāpi tad, kad Vitebskas guberņu izņēma no Ziemeļrietumu territoriju pārvaldes un pakļāva tieši Iekšlietu ministrijai. Pārkrievošanas un konvertēršanas īstenošanā aktīvu dalību ņēma policija. Nabadzība, ko veicināja sādžu saimniecība, bija neaprakstāma.

Bruņots ar šiem kontrastiem, Fr. Trasuns izgāja dzīvē. No šī laika viņu spārnoja tikai viena doma: pacelt Latgales latvieti, iespējami visātrākā tempā līdz Vidzemes un Kurzemes tautiešu saimnieciskajam un kultūrālajam līmenim. Kā jau visi tautas atmodas Fridricha Lista ekonomisko ideju skolnieki, tā arī Fr. Trasuns bija gatavs upurēt sevi un savu karjēru, lai kalpotu daudz cietušajiem cilvēkiem. Viņš izšķīrās kļūt par priesteri un 1883. gada rudenī iestājās Pēterpils katoļu garīgajā seminārā. Gars un mācību sistēma, ko Fr. Trasuns tur atrada, nekalpoja latviešu tautas mērķiem. Seminārs atradās pilnīgi poļu garīdzniecības kontrolē, kur lietuvie-

šiem šis tas viņu valodā tika mācīts, bet latviešiem nekas. Fr. Trasuns kopā ar Jāni Višņevski panāca, ka dažas stundas nedēļā atļāva mācīt latviešu valodu, pašiem skolotājiem strādājot bez atlīdzības.

Fr. Trasuns nobeidza semināru 1887. gadā un Garīgo akadēmiju četrus gadus vēlāk. Viņa pirmā darba vieta bija Daugavpilī, kur jaunais censonis tūdaļ nonāca konfliktā ar krievu drošības iestādēm. Neskatoties uz izsūtījumiem un biežajām darba vietas maiņām, viņš turpināja strādāt un propagandēt vienotas latviešu tautas ideju. Viņš rakstīja Tēvijā, Baltijas Vēstnesī, Baltijas Zemkopī un dažāda veida periodiskos izdevumos, kas iznāca rietumu provincēs. 1902. gadā viņš pieņēma profesora vietu Pēterpils katoļu garīgajā seminārā un atsāka latviešu valodas mācīšanu, kas pa viņa prombūtnes laiku bija ērti likvidēta. Ar šo gadu saistās arī Muzykaliskās biedrības dzimšana un latgaļu atmoda. Viņš atrada laiku apmeklēt Rīgas latviešu biedrības Zinību komisijas sēdes, lai tur sniegtu informāciju par Latgales latviešu saimniecisko un garīgo stāvokli un lai piedalītos visiem latviešu novadiem kopējās ortografijas izstrādāšanā. Fr. Trasuns aicināja turīgos tautas brāļus atmest gotu burtus un pieņemt latīņu skriptu, lai rietumu bagātā literātūra būtu vieglāk pieejama lasītājiem Latgalē, bet atdūrās pret pilnīgu vienaldzību. Kā jau teicieris skanēja—*Lai vitebskieši palīdzot paši sev.* Viens no Fr. Trasuna Zinību komisijas sēdē nolasītajiem referātiem ir nodrukāts laikrakstā „Tēvija" 1901. gadā.

No Fr. Trasuna aktīvās sabiedriskās dzīves sākuma līdz drukas aizlieguma atcelšanai bija pagājuši desmit gadi. Laiks pietiekoši ilgs, lai viena dinamiska persona iezīmētu sevi sabiedriskās dzīves ritmā. Skatoties uz šo dekādi, caur gandrīz gadusimteņa laika prizmu, mums atkārtoti ir jāuzsver, ka pie intelektuālās dzīves apvārkšņiem stāvēja milzis. Neparasti apdāvināts, ar plašu pasaules uzskatu, dziļu interesi un izpratni sava laika sabiedrisko problēmu risinājumos, neizsmeļamu personīgu enerģiju un stipru gribu savus nodomus likt lietā. Visam pāri klājās dziļa savas tautas mīlestība, kas caur Dievu un baznīcu sniedzās līdz individiem vienotiem katoliskajā ticībā. Viņa talants, apbrīnojamā dažādībā, saredzēja problēmas skaidrāk un vispusīgāk, nekā to spēja daudzi viņa laika biedri, un griba strādāt savas tautas labā, lika tam uzņemties pienākumus presē, literātūrā, profesūrā, jaunatnes audzināšanā, sabiedris-

kā dzīvē un, beidzot, politikā. Darba daudzums, grūtības un vajāšanas viņu nebaidīja, viņš strādāja, lai paceltu Latgales latvieša saimniecisko un kultūrālo līmeni, un lai tas varētu ieņemt savu vietu visas latviešu tautas nākotnes veidošanā.

Blakus Fr. Trasunam strādāja arī citi ievērojami tautas atmodas darbinieki: Francis Kemps, brāļi Skrindas, Fr. Obšteins, Valerija Seile un, beidzot, Nikodems Rancāns.

Kā esam norādījuši, Cars Nikolajs II apstiprināja Ministru padomes lēmumu par Kaufmaņa cirkulāra atcelšanu 1904. gada 24. aprīlī. Šis cirkulārs bija spēkā gandrīz 40 gadu, aizliedzot poļiem, lietuviešiem un latviešiem drukāt grāmatas ar latīņu burtiem. Nu drukas aizliegums bija atcelts. Ko darīt tālāk? Pa drukas aizlieguma laiku valodas kopšanas druvā nekas nebija darīts. Nebija savas gramatikas un nebija ortografijas, sarunu valoda preses slejām nepiemērota, valoda nekopta, tauta modernās periodikas lasīšanai nepieradināta. Viss jāceļ no sākuma, jāmāca, jāaudzina, jāraksta un jāpublicē. Muzykaliskajā biedrībā apvienotai latgaļu inteliģencei nācās spert pirmos soļus nekoptajā druvā. Tas bija īsts ,,calmōjs'', kuŗa smagais darbs prasīja uzupurēšanos un vienprātību. Bet vienprātības nebija. Fr. Trasuns domāja, ka latgaļu rakstniecībai nav nākotnes, tāpēc tā nav turpināma. Viņš ieteica pāriet uz vidusdialektu. Kopējā valoda un literārtūra, pēc viņa domām, vienotu sašķelto tautu un paceltu latgaļus līdz rietumu kultūrālajam un saimnieciskajam līmenim.

Liela daļa katoļu garīdzniecības un arī daudzi laicīgās inteliģences pārstāvji, it īpaši Francis Kemps, prasīja savu valodu, savu presi un savu kultūru. Baznīckungi baidījās no luterānisma ietekmes, un laicīgie no ,,čivļu augstprātības''.

Pirmie iniciatīvu savās rokās ņēma latgaļu drukātā vārda aizstāvji: Fr. Kemps un Dr. Antons Skrinda. Abi entuziasti 1904. gada rudenī izdeva ,,Daugavas katōļu kalendari''. Šī kalendāra 4000 eksemplāri viegli aizgāja tautā. Ceļš, kā likās, avīzei bija sagatavots. Fr. Kemps, kā izdevējs un redaktors, laida klajā pirmo legālo latgaļu laikrakstu ,,Gaisma''. Laikraksta pirmais numurs iznāca 1905. gada 27. novembrī (vecais stils). Šinī laikā revolūcija Krievijā bija sasniegusi savu kulminācijas punktu. Cara pasludinātais 17. oktobŗa manifests solīja tautām ticības, preses, domu un sapulču brīvību.

GAISMA

PYRMA LATGALIŠU AWIZE

„Gaismai" iesakotēs maksuoj
par 1 gadu . . . . . 3 rub.
„ ½ „ . . . . . 1 „ 50 „
Wiņa Nr. . . . . 5 kap.

Redakcijas adrese: [illegible]

Redakcijas pīņņa kotra dīnā no 10, lydz 3 stundā pīņ pusd.

№ 1. Swatdin, 27. Nowembri. 1905.

„Gaismas" pyrmais numers,

kai zupiek ir nūmanets, uz zemem tejk syutits bez maksas dal paraugu, lai kuŗds pasazeryat ar jausu awizi. Usrūs paraugu numers tika nūdrukots mozokā skaitā un byus dabojams par naudu 15 kap. wina numerī. Usrū numeri warēs dabut tur pat, kur syutom ari pyrmuo: pi dzeļzkeļgim pogostu kasmorūs un pi gromotu pordeweejim.

Usrūs un ari trešais numers jau tiks syutits pa počtu tikai tim, kuŗi pasazīkstūs uz wysu gadu woj uz pus-gadu.

Kam 3 rubļi pasaūdēja par leiu naudu del awizes, tam wuz ītelēt nasaūkt dzwejus-trejus un winuvnt izrakstit awizi. Kā wairok byus skaitītoji, kā wairok awizes izrakstosya, tē loboka un leiēka warēs myusu awizi stangt. Kā wairok Redakcija warēs mokšot sowus leyzstrudnūkus pa wisu rokstim, tā leboki tā, rymoms, byus ti rokstu.

Redakcija ivadz wysus, kas mok spolwes turet, lai rokstu un syutu sowus rokstus „Gaismai".

Tagad, rikam ūkas, „Gaisma" iznōks wina reizi nedēlā. Mes dūmojam, ka myusu Latwijā patures tu pyrmu myusa wolōdā laik-rokstu un palejdzes „Gaismai" izīt dzw reizes un wairok reizes nedēlā.

„Gaisma", jauna latwyska awize (gazeta) sōkš iznōt decembra mēnesī 1905 g.

Ar pīsyutīšonu pa pastu mokšose:

par 1 godu . . . 3 rub.
„ ½ „ . . . . 1 „ 50 „
Wina numers . . 5 kap.

Tim, kuŗi gods-mokšu atsyutits agrok par jaunu 1906 godu, tys ar nowembra un decembra mēnešim, tima „Gaisma" tiks syutita par tim dzwejim mēnešim bez dūmokšas un gods laiks skaitīsīs nu 1 janwara 1906 g. līdz 1 janw. 1907 g.

Tadeļ Redakcija lyudz pasateigt ar naudas syutīšonu.

Redakcijas adrese:
С-Петербургъ. Малая Мастерская ул. № 9 кв. 13
Редакторъ газеты „Gaisma" Фрицъ Кемпинъ.

Syutut naudu, wajag skaidri parakstit sowu adresi, uz kuŗu awize byus sotīejama. Wajag apagsnet:

Pasta stacija, pogosts, ciems, wordu, pawords
Ilgera mokšets arpes, ave dzimtu.

Tadeļ, ka pi mums pasta-stacijas ir nadaudz un uz pogostu tkanšoni dažam ir dzīgon tōli, tad Redakcijas padums ar uz wina cylwaka wōrda izrakstit wairok rezu-eksplarus. Tys cylwāks war brokšot pee awizes un ustaisit ju tim, kuŗi pasaūkuwuši.

Redaktors-Izdewejs Fr. Kempe.

Gaisma austī

Brōli-Latwīši! Mums gaisma aust. Celsīs uz tymsības mugu, pagaišīs nesa un wordzēļ, kas nastejk. Wairī rodzoms, wairs kurkuļu jau gadas; wairī myusi, kuŗi myusu apgaudz, pat kreet un zaļā breywībā, kai wiļa saulīte, uzlec un spejd par myusu zemi, wajrumam un pīrwoom.

Wiņ nasaņem mes brejam tikai apsagti un wōrdzēļ nost nowāsi, bejam tikai darbu laudu, kuŗus apspeide un zam kuŗam myusa wysa, kam beja spāka. Bet tagad mes atam breyvi cylwāki. Wysuguļokam mandīsim uz mūsōtī izlidzēšonu myusu breywības. Tagad mums ir atlaista breyvi tiesbi, ka myusu wōrda, breyvei sapsiem un wainodzēs, breyvai cylwāka personai.

Tadeļ lai gribēšonu ne myusu tāvi, ni wiņ-tāvi mes wa nesajem. Myusu cēļs, myusu mūža Latwiešu tauta, nowarsit, ka wiņok, tymsu gmiņ atsaļkā beš lāgona un nabadzīgā, kaš to bušaj, beš u laužu nerāmdā. Sapsiem myusi gudri atpakaļ myusu Latwiešu tautā beja brawa, kaj wella pasaņ: brāļi rpazdōdza sowus tāgrumus, gmiņa lāgus, brāļi gōja medībā un zwejoja azarīs. Sepsni symti godu atpakaļ pi mums atgōja zwelšonās, atgōja bruņoti ar trūkšu un apkolti dzeļļa swōrkus, atgōja un paņēme un sacem. Kaš mes syutom godu wargšanas napagsnyņojam sowas dzywas wolōdas, napaļaļsnojam sowa Latwīša wōrda. — taš mes wainīgam. Ļaš dzywosim, un ar mums dzywos myusu Latwīšu tautas gudrā un slawē!

Gan jau swam cīņā ar wiņgrūdi, gan jau cytam kolpryņā. Laiks jau ari atnōk. Latwīšu tautu ir mūsa lielu dzēļļes, mantē cytu tautu rykšt un ar si nemu Latwīšu cytwa tautom lāgāg, sowa cylwāka, breywa un cytwāka leyļonā!

Ļaš padzwoņa, brāļi, wiņ mes wisa cīņā sowa Latwīša wōrda, wiņ mes wisa dzeļļa sowa darba, kuŗi izsaūkšu sowa wōrda atdzīwa un uzmetsim sowa mūža wōdzēļ!

Ak ir gan! Dzeļļa ir tautu karwiņa, kuŗi dzwa cytu tikuš bagātāki, dzīwuka gudrāki, zaļ pee un pramam breywa un nesaņem, tyrdzēs wardzēļa pawa cytus un dabūs, wajadzēs mums tikšu uz mūsa.

Wiņ mes tu darnāk ar tautom sabraukšim, cytam latwiešus? Wiņ lai apbrīnojam tōs jau un tautas skaitā! Nē, mes nadzīwosim tō dzīwi. Mes pasāgsim tim sowu nastrādātu rūku un sacīsim: Brāļi, nasaļaujaiet un grībēsim atpakaļ pi sowas tautas, kuŗu swaiņošī ir myusu nawadzēļē un gyva ceļa un pats par jumi nemsīņ. Atsaļaujaiet un gribēsim pi sowa dzywa gonkura atpakaļ!

Kaš mums nabeja wōrdzēļa breywības. Kaš myusu naskatīja par cylwākim, kaš latwīšu wordu apzeymoja tymsu un nabāgu cylwāku, taš myusu tautas gaišakā daļa, myusu intelīgenes, atsaūkšonējā sowu wōrdzēļa un beja no jo nasaūkdama. Kaš no kauna lyga woj slimības kuŗa pi jus beja mantōta.

Nampīnota kaunība! Woj taš latwīšu zēļa ir kauna tauta, woj taš latwīšu ir kāds kaunēšs, kuŗ beytāja dīnas gaismas. Woj taš tys ir kauns, ka mes zaum tymsā un nabāgā? Lelāks kauns taš ir tim, kas mums atjemse un tagad atņem myusu mantu un gaismu. Mes symtom godu uz sowom tēwu-pyrm rūkom, uz sowim swatrim zwem karīgim myusu kungus, Wocēšus un Poļnus, symtom godu zwem nesaņ sowus darba auglus uz kungu mantom un jaunu. Kad mes tagad zaum nabāgi un tymsu, taš tys tik caur tō, ka uz myusu kaunu glezjojas muižiņēs, uz myusu mantu auga wiņus bagātība.

Kauns lai byus tim, kuŗi myusus wōrdzēļus un gōds mosaj Latwīšu tautai, ka wordgalma nazuwēs myra, ka iscīte gryutāk laikus un nagradīs zaļa breywībā!

Wysaugstokais Manifests.

Ar Dīwa žēlastību Mes, Nikolajs Otrais,

Wyses Krīwgaļa Kaizers un Pasweldnīks, Poļjaņ cara Sumpes Lēb-kungstēs un t. t.

Stiprajam wysam mums nāzkajem pasa zināmam:

Ar dīwīgam sīrsnīgam pateikšu. Mums nesk naum, par gaņu uz daļu apmāka spāžam. Lai zemnīki dzīwa wairāk-wērtīgi pawadzīt egļotēšu mantōt. Nākotnē mums tikšu pasaūkti, kaš ar beļu rokstīšonu un pasteidzīnu no Mums izdotus un kurs nerūkus ir pawēlēts, wyssēlāk tyklīdz tim nagāsīsi un portrauksti nāk-rokstus, strupuļi ir nāzugas.

Zemnīku wajadzēšas ir tymsi. Mums tūrēs un nazuwē tāi pamāzēt beļu nerūkuš. Warēs derēt un nazgurt, ka wiņi ir zemnīku nawaļīgi bāleka un Dīwenēs wai atnesē staidz beļas un nelaimes.

Wiņgrūt reiz uz zemnīku labklājumu ir nāzu un bytumi reiz, ka Mes wysnē skaitsim par Mums wysdēlētu tyrgotnīku, pawaļstīsat zemnīku dagtuwē wisvēlāk.

Padzi laiku no Mums baga pa wisu tāwiņ ir skaidi Mums prāti zemnīki par tim tapdzēļušu, kuŗus wairāk tuwāk pi mums zemnīkus par tuwu.

Pēc wis kas uzsaūdzēsanās Mes nāspīrdzam:

1) Kaprīčiozus mūsōtu no beļaem muižnīku, wisāsu un sīrsnīgi zemnīkus pamīnēsat no pyrma sawarga 1906 gada uz wisu gadu un no pyrma janwara 1907 gada uz wisu pusgadu.

2) Par Zemnīku Zemas Wīsšas tiesas tapšu, nasaņemsim zemnīku wēļgē kaprīgu ir par gausu pasāļdzīnātonas ezer pasaūdzi, pasaūdzē ari tā Kaiser wēļstēs un ar gradēm wajadzēs tykšonas pi zemnīku wisšas tiesas. Par wisu beļu tapdzēļonu no Mums ar tekšu sawēdzēs pasteidz.

Nāz mums pēc wisa tā, kā ar kapgaus Mums un Krīwu-zemnīku labumu strādāsi wajag darītam, wajag kuŗ wisu beļu nāzuļu ezer wisvēļ pasāļdzīnātu rāpļi ar wisu zemnīku wisšās pamāzēt un pabyluot nazaņemsim zemnīku wajadzēsanās kuŗ wyssēlāk beļumēra gyvot ieskatuļi.

1906. gada 8. numurā ,,Gaisma'' deklarēja savu ceļa gājumu un mērķus:

1. Sargāt un aizstāvēt savu tautu, tās ticību un dzimto valodu.
2. Vest tautiešus pa miera ceļu pie lielākas skaidrības (t. i. izglītības) un turības.
3. Nabadzīgajiem zemniekiem meklēt zemīti un gaismu.
4. Dzīvot saticībā ar visiem kaimiņiem un svešām ciltīm.
5. Neaiztikt svešas mantas un nepadot arī nevienam sava labuma.
6. Būt vienmēr par zemnieku draugu un atbalstu.

Laikraksts ,,Gaisma'' pauda mērena sociālisma idejas, kas, kā ateisma auglis, nevarēja patikt garīgajai inteliģencei, kaut gan arī tā centās uzlabot zemnieku stāvokli. Bet baznīckungu izpratnē, to nedrīkstēja darīt bez Dieva svētības. Jau 1906. gada janvārī, Fr. Trasuna sasauktā garīdznieku sapulce pasludināja ,,Gaismu'' par kaitīgu avīzi un atteicās to atbalstīt. ,,Gaismai'' bija jānodziest, bet tās iespaids palika. Tautas izglītoto aprindu domāšana vairs negāja vecajās sliedēs, latgaļu intelektuālā un politiskā atmoda bija sākusies. Muzykaliskās biedrības aprindās izauklētās idejas sāka sasniegt tautu dzimtenē. Avīze beidza iznākt 1906. gada 15. jūnijā, sasniedzot 26. numuru. Tai blakus jau eksistēja Nikodema Rancāna vadītā ,,Sākla'', kas iznāca no 1906. gada 15. februāŗa līdz 1906. gada 28. aprīlim—10 numuri. ,,Sāklu'' nomainīja Fr. Trasuna rediģētā avīze ,,Auseklis'', kas iznāca no 1906. gada 17. marta līdz 1907. gada 7. martam—66 numuri. No 1907. gada līdz 1908. gadam vienu reizi mēnesī iznāca baznīckunga Kazimira Skrindas redakcijā žurnāls ,,Ticeiba un Dzeive''. Tad savas gaitas sāka lielākais un nozīmīgākais laikraksts ,,Dryva''. Pirmais numurs iznāca 1908. gada 15. maijā un turpināja iznākt līdz to likvidēja bolševiki 1918. gadā.

Latgales atmodas laikā, ar savu darbību spilgti izcēlās trīs personas: Francis Trasuns, Francis Kemps un Nikodems Rancāns. Par pirmo īsumā jau esam runājuši, bet par diviem pēdējiem M. Bukšs ir devis plašas monografijas, tā kā ziņu par tiem netrūkst. Salīdzinot šos trīs atmodas laika milžus, jāsaka, ka divi pirmie centās risināt intelektuālas dabas problēmas, kamēr trešais parādīja sevi praktiskā darbā.

Numēra maksaj 8 kap.

SAKLA

LATWIŠU-KATOLIU AWIZE.

№ 6. Sastdin, 25. Martā 1906.

Apsludynojums:

Pyupoliu swadine.

Wai perpeliesana, wai pertrwesana.

Avīze „Sākla"

Auseklis

№ 2. Pikdina, 14. Aprilī. 1906.

Atbilde „Saklai".

Kas ir lobok?

Irena.

Avīze „Auseklis"

Nikodems Rancāns Pēterpilī pavadīja ilgāku laiku: no 1898. gada 29. augusta līdz 1907. gadam, kad Katoļu baznīcas vadība iecēla viņu par dekānu Rēzeknē. Jau no paša sākuma Pēterpilī viņš bija saistīts ar paidagoģisko darbu. Kā jau skolu darbinieks, viņš labi saprata izglītības nozīmi, līdzekļu trūkumu un jaunatnes centienus pēc gara gaismas. Nabadzīgais Latgales zemnieks saviem bērniem izglītības gaitās varēja dot tikai minimālu atbalstu. Tāpēc N. Rancāns 1899. gadā radīja internātu, kas varēja uzņemt no 30 līdz 35 jauniešus. Maksa gan bija paredzēta 10 rubļi, bet ja kāds arī nevarēja samaksāt, iztrūkumu sedza vai nu pats Rancāns, vai arī savāktie ziedojumi. Tur bija vieta, kur no laukiem iebraukušajam jaunietim apmesties, saņemt padomu un ievirzīt savu dzīvi vajadzīgās sliedēs. Internātā apmetās, uz īsāku vai ilgāku laiku, ģimnazisti, studenti un skolotāju kursu kursanti. Internāts kalpoja arī kā neoficiāla mācības iestāde, kas, N. Rancāna vadībā, sagatavoja jauniešus ģimnazijas abitūrijas eksāmeniem. Ar šo N. Rancāna enerģija neapsīka, blakus savam maizes darbam, viņš ņēma aktīvu dalību Muzykaliskās biedrības organizēšanā un darbā.

Ieradies Rēzeknē 1907. gadā, N. Rancāns tūdaļ nodibināja ,,Katoļu labdarības biedrību", kam sekoja ,,Tirdzniecības izglītības biedrība". No biedrībām nāca līdzekļi nodibinātām skolām. N. Rancāna ierosmē radās arī Rēzeknes kooperācijas biedrība ,,Ekonomija" un ,,Latgales krājaizdevu sabiedrība". Kā pirmo viņš nodibināja Rēzeknes draudzes skolu jau 1907. gadā. Tā kā visās skolās mācību valoda bērnam jau ar pirmo dienu bija krievu un citās valodās runāt stingri noliegts, N. Rancāns panāca, ka dažas tautības drīkstēja mācīt savas valodas kā priekšmetus, protams, tā paša privilēģija piederēja arī latviešiem. Tas bija liels jauninājums Latgales skolu sistēmā, jo no ,,vērpjamā ratiņa skolas", latviešu valodas mācīšanu pārņēma speciāli sagatavoti skolotāji. Lai gan tādu skolotāju, kas varēja mācīt latviešu valodu, bija maz, tomēr interese un skolotāju kursi Pēterpilī darīja daudz, šī mērķa veicināšanai. Pirmajā gadā skolā reģistrējās 72 bērni, no tiem tikai puse latviešu. Skolas pašiniciātīvē radās dažāda veida kultūrāla darbība. Tanī pašā gadā tika sarīkota Ziemassvētku eglīte, ar bērnu lugas ,,Spūki" uzvedumu. Krievu inspektori šo skolu, kā kaitīgu krievu garam, gribēja slēgt, bet Rancāns, ar taktu un diplomātiju, sekmīgi uzturē-

ja skolu līdz 1919. gadam. Skolu likvidēja bolševiki. Galvenā skolas atbalstītāja bija ,,Katoļu labdarības biedrība''. Lai sagādātu līdzekļus, biedrība rīkoja koncertus un teātŗa izrādes. Runājot tikai par latviešiem, 1907. gada Ziemassvētkos Rēzeknē viesojās mākslinieki no Pēterpils un teātŗa trupa ar Blaumaņa lugu ,,Zagļi''. Kā kuriozitāti var pieminēt, ka pirmā latviešu teātŗa izrāde Rēzeknē, notika N. Rancāna dzīvoklī. Rēzeknes draudzes skola savu darbību atjaunoja brīvās Latvijas laikā, kā Rēzeknes I latviešu pamatskola.

Tanī pašā gadā, tas ir 1907. gadā, N. Rancāns nodibināja slaveno ,,Rēzeknes Tērdzeibas škulu''. Skola bija domāta kā otrās pakāpes izglītības iestāde, kuŗā varēja iestāties bērni ar pagasta skolas izglītību. Tur bija divas sagatavošanas un četras speciālas klases. ,,Tērdzeibas skola'' atradās Tirdzniecības un Rūpniecības ministrijas uzraudzībā, tāpēc pret to nevarēja vērsties parastie administrātīvie spidi. Caur šo skolu radās aktīvi sakari ar inteliģenci Pēterpilī. Jau 1907/08. mcību gadā skolas telpās viesojās Muzykaliskās biedrības teātŗa trupa, ar Blaumaņa lugu ,,Ļaunais gars''. Ar šīs skolas sarīkojumiem Latgalē ieradās vēl nedzirdēta dziesma: Dievs, svētī Latviju... Galvenā skolas atbalstītāja bija N. Rancāna nodibinātā ,,Tirdzniecības izglītības veicināšanas biedrība''. Skolnieku skaits skolā pastāvīgi auga, un 1918. gadā to jau bija 400. Skolu likvidēja bolševiki. Brīvās Latvijas laikā tās darbība atjaunojās kā Rēzeknes valsts vidusskola. Pie N. Rancāna pūlēm un idejām vēl jāpieskaita 1910. gadā nodibinātā ,,Greiškānu zemkopības skola''. Šīs skolas lielākā labvēle poliete Vanda Vodinska dāvāja skolai Taudeānu muižas 25 ha zemes, mūŗa krogus māju un meža materiālus 10,750 zelta rubļu vērtībā. Bet cītīgākā skolas atbalstītāja izrādījās N. Rancāna nodibinātā ,,Zemkopības biedrība''. ,,Zemkopības biedrības'' protektorātā notika pirmā lauksaimniecības izstāde Rēzeknē 1910. gadā.

N. Rancāna vārds nav šķirams no latgaļu drukātā vārda. Viņa literārais devums ir ļoti daudzpusīgs un plašs. Smagā slodze, it īpaši pirms pirmā pasaules kaŗa, neļāva tam publicēt lielāku apmēru grāmatas. Viņa darbi ir izdoti vai nu brošūrās, vai iespiesti periodikā un veltīti kādam praktiskam tematam, ar pamācošu saturu. Kā jau praktiski ievirzīts cilvēks, viņš gribēja sniegt tautai praktiskas pamācības lauksaimniecībā, tirdzniecībā un sabiedriskās attiecībās.

Augliu dòrzs.

Ar 43 bildem.

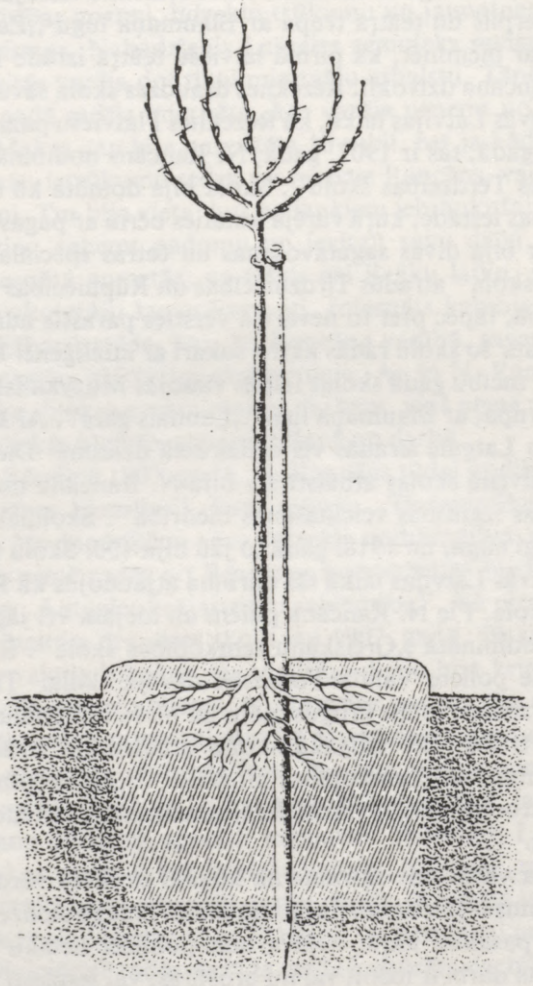

Izdewe **W. J. Bers,**
C. W. Šocha augliu dòrza ìpašniks, Reigâ.
Reigâ, 1910.

Kā pirmā jāmin brošūra ,,Augļu dārzs'', tad sekoja 120 lapaspušu biezā grāmatiņa ,,Sakņu dārzs'', abas izdotas Rīgā 1910. gadā. 1911. gadā Rēzeknē iznāca brošūra ,,Bišu kūpšona'', ,,Pļovas un tūs kūpšona'', ,,Teirumu apstrādāšona'', ,,Lūpu kūpšona'' un ,,Kooperācija'', kas iznāca 1914. gadā Rēzeknē.

No reliģiska satura grāmatām ir jāmin sekojošas: ,,Kas nūtika Ļurdā (1906)'', ,,Genoveva (1907)'', ,,Svātais Rūžu Krūnis (1915)'' un ,,Sv. Skapuleri (Škapļeri) un tūs atlaidas''.

No laicīgā satura grāmatām jāmin, galvenā kārtā, trīs: ,,Dzeršana, Latviešu nelaime (1910)'', ,,Ceļojums pa Latgolu'' un leģenda par ,,Kungu Tvardovski''.

N. Rancāna galvenie darbi palika manuskriptos un aizgāja bojā. Kur viņš nespēja sasniegt tautu ar nopietnu valodu, tur viņam palīdzēja atjautīgais humors. Piemēram: rakstu sērija par dzērāju Miķeli un viņa izdarībām, par komūnistu Miķeli, Miķels Ols-Buca, Rogonu bōba, Madaļa īt pi veira un t. t.

Tos rakstus, kas publicēti periodikā, nebūs iespējams uzskaitīt, to ir pārāk daudz.

N. Rancāna darbība latgaļu sabiedrībā iezīmēja veselu laikmetu..

Esam nobeiguši īsumā apskatīt latgaļu atmodas intelektuālo fāzi, varbūt, tagad ir labi mest skatu atpakaļ, lai mēģinātu izlobīt nacionālā sentimenta attīstības galvenos vilcienus. Te vēl ir jāpiezīmē, ka latgaļu nacionālā atmoda sākās četrdesmit, vai pat piecdesmit gadus vēlāk, nekā divās rietumu provincēs. Kurzemē un Vidzemē Nacionālais romantisms savu laiku jau bija pārdzīvojis un tā vietā literātūrā dominēja reālisms, ar stipru sociālisma ideju piejaukumu. Reālisma idejas sasniedza arī Latgales garīgās dzīves celmlaužus un lika tiem pievērst visu uzmanību vienkāršā zemnieka ikdienas dzīves vajadzībām.

,,Pirmie gaiļi'' tautiskās atmodas kustībā Latgalē bija latviešu izcelsmes katoļu garīdznieki. Kā jau labi organizēti un disciplīnēti, tie runāja vienu valodu un sludināja tās pašas idejas. Viņi strādāja caur stingri organizētās Katoļu baznīcas zemākajiem slāņiem, vienojot katolicisma idejas ar praktiskās dzīves vajadzībām. To pirmais uzdevums bija pacelt tautas materiālo labklājību, lai uz tās pamatiem būvētu gaišāku garīgās dzīves ēku. Kā jau organizētas vienības locekļi, tie varēja parādīt stingrāku pretestību krievu administrācijas spaidiem un

ar lielāku apņēmību tuvoties nospraustajiem mērķiem. Laicīgā inteliģence, turpretim, būdama neorganizēta, ātri ieslīdēja mērena sociālisma ideju noskaņā, pievēršot sev pastiprinātu Cara policijas uzmanību un arī pastiprinātu vajāšanu. Tāpēc latgaļu atmodas pirmajā stadijā laicīgajai inteliģencei varēja pierakstīt tikai sekundāru lomu. Sociālisma idejas bija arī tās, kas izraisīja asas nesaskaņas starp laicīgo un garīgo inteliģenci. Katoļu garīdzniecība pilnīgi noraidīja bezdievīgo sociālismu, kaut arī tā vismērenākā veidā, līdz ar to atstumjot no kopējā darba daudzus laicīgās inteliģences pārstāvjus.

Latgaļu atmoda, tāpat kā Nacionālā atmoda rietumu provincēs, sākās ar tautas garamantu apzināšanu un krāšanu, kaut gan atmodas vēlākajā gaitā to loma smazinājās. Kustības pašā sākumā parādījās viena persona, kā darba sācēja, rosinātāja, cīnītāja un vērtētāja. Šī persona bija baznīckungs Francis Trasuns, latgaļu garīgās dzīves milzis, kuŗa personībai un darbam nevarēja paiet garām nevienā sociālās dzīves nozarē. Drīz vien tam pievienojās arī gados jaunāki priesteŗi: Pēteris Smelters, Feliks Laizāns, Miķelis Duhalskis, Kazimirs Skrinda, Nikodems Rancāns un daudzi citi.

Mēs jau norādījām, ka latgaļu atmoda sākās ar Muzykaliskās biedrības nodibināšanu Pēterpilī 1902. gadā. Tā tad, ārpus latviešu tautas apdzīvotajiem novadiem. Jautājums palika, kā jaunās idejas pārdēstīt tautā? Viena iespēja bija ar preses izdevumu palīdzību. Bet līdz 1904. gada 24. aprīlim nedrīkstēja neko ne drukāt, ne izplatīt katoļticīgajā Latgalē, drukātu latīņu burtiem. Tikai pēc 1904. gada drīkstēja parādīties kalendāri, reliģiska satura grāmatas un, beidzot, arī laikraksti. Drukas aizliegums bija atcelts, bet tauta jaunām pārvērtībām pilnīgi nesagatavota. Katoļu garīdzniecība arī šinīs grūtībās atrada izeju: draudžu baznīcām vajadzēja kalpot kā drukātā vārda izplatītajām un veicinātājām. Nelaimīgā kārtā, latviešu izcelsmes katoļu draudžu prāvesti bija mazākumā. Draudžu lielāko vairumu apkalpoja poļu un lietuviešu garīdznieki, kuŗu latviešu valodas zināšanas varēja būt arī primitīvas. Tomēr garīgā ganāmpulka prasības un krievu administrācijas spaidi lika arī viņiem mācīties latviešu valodu un skaidrot reliģiskās patiesības latviski. Vietējās katoļu baznīcas sāka parādīties kā galvenās Latgales ļaužu Nacionālās atmodas veicinātājas. Laicīgā inteliģence bija atstāta ārpus arī šī iespaidu loka.

Latgaļu sociālā un ekonomiskā vide, kuŗā jaunām idejām vaja-

dzēja iesakņoties, bija gaužam konservātīva, izsakoties pavisam liberāli. Tauta gulēja dziļā garīgās dzīves miegā. Nāk prātā Fr. Kempa slavenais teiciens: ,,Mēs iegājām tā kā mežā un iesākām saukt''. Latgalē tanī laikā dominēja sādžu saimniecība. Nabadzību būtu grūti aprakstīt. Kādam no ģimenes locekļiem vajadzēja braukt peļņā, lai uzturētu piederīgos mājās. Sādžas veidoja stiprus garīgās dzīves kodolus, kur pagāniskās tradicijas, vienotas ar samērā vāju katolicisma izpratni, dominēja cilvēku uzskatus un rīcību. Svešu varu drastiskie spaidi, ko nepārtraukti pielietoja krievu administrācija, radīja cilvēku apziņā neuzticību kā pret krievu skolām, tā arī pret visu citu, kas nesaskanēja ar pašu veidoto tautiski tradicionālo gaisotni. Katra veida jauninājumi, ja tie nedeva acīm redzamas materiālas vērtības, tika bez kompromisiem noraidīti. Tāda veida garīgās dzīves atmosfairā jaunām idejām bija grūti iespiesties. Tikai grēka un elles biedi spieda ļaudis klausīties un arī paklausīt garīgās dzīves tēviem. Te atkal katoļu garīdznieku rokās atradās vajadzīgie trumpi. Kā liekas, šī veida situāciju labi izprata arī spējīgākie latviešu izcelsmes baznīckungi. Viņi nenāca pie tautas ar kaut kāda veida filozofiskām gudrībām, bet gan ar aicinājumu uz mazām praktiska satura pārmaiņām, kas skāra tieši ikdienā iestigušos cilvēku prātus. Viņi dibināja skolas, kooperātīvus, biedrības un rīkoja dažāda veida kursus, lai paceltu zemnieku labklājību un, caur nedaudzajiem baznīcas svētītajiem periodiskajiem izdevumiem, vienkāršā veidā mēģināja izskaidrot visu jauninājumu nozīmi. Tā kā periodikai savu svētību deva baznīca, zemnieki bija spiesti klausīties un, bieži vien, arī paklausīt. Tāda veida pārvērtības nāca lēni, bet tās tomēr nāca, bailēs no grēka, baznīcas un Dieva. Laikraksts ,,Dryva'', ar saviem pielikumiem, kuplā skaitā apciemoja zemnieku mājas desmit gadus, jo to atbalstīja baznīca, līdz bolševiki to likvidēja 1918. gadā un pašu izdevēju Kazimiru Skrindu notiesāja uz nāvi. Bet garīgie tēvi asi vērsās pret katru izdevumu, kam nebija dāvāta viņu svētība. Kā ,,bezdievju gazetas'' nomira Fr. Kempa izdotā ,,Gaisma'' un Vl. Rubuļa rediģētās ,,Jaunās Zinias''.

Zemnieku izcelsmes inteliģence tomēr prasīja pēc kaut kā garīga. Šo robu centās aizpildīt Pēterpilī nodibinātās biedrības, vispirms Muzykaliskā biedrība un pēc tam biedrība ,,Gaisma''. Pie biedrībām pastāvēja teātŗa trupas, koŗi un orķestri. It īpaši liela nozīme

bija teātrim. Visi aktieŗi gan bija amatieŗi, bet arī tie dabūja likt lietā savas spējas un dalīties ar plašākām ļaužu grupām. Teātŗu trupas un dziedātāju kopas no Pēterpils brauca uz Latgales pilsētām, it īpaši uz Rēzekni. Rēzekne sāka veidoties par Latgales kultūras centru. Laimīgā kārtā pie sabiedriskās dzīves debesīm parādījās vēl viens milzis—Nikodems Rancāns. Ar lielajiem sakariem krievu administrācijā un diplomātisko taktu, viņš pārvarēja vietējo činovnieku šovinistisko pretestību un pulcināja latviešus dažāda veida sabiedriskās aktīvitātēs. Ar N. Rancāna pārcelšanos darbā uz Rēzekni, tautas atmodas idejas sāka iekaŗot draudzes, pagastus un sādžas.

Šo latgaļu atmodas posmu iesākām ar Fr. Kempa dzejoli—Tāvu zeme... Kā liekas, ir izdevīgi arī nobeigt ar tām pašām vārsmām, atgādinot lasītājam grūtības, ar kādām cīnījās latgaļu Nacionālās atmodas „pirmie gaiļi".

Tāvu zeme.

Tāvu zeme, vōrgu zeme,
Kō tu guli tymsumā.
Celīs! Tovas dryvas, pļovas
Sābri kōjom samyna.
Tāvu zeme, paplēt acis,
Verīs! — gaismas saule lāc;
Sābri pļaun jau zalta kvīšus,
Tovys teirums vēl nav sāts.
Tāvu zeme, vōrgu zeme,
Celīs , sovus dālus sauc!
Verīs, cik vēl dorba prīkšā
Un cik tōļ jau sveši ļauds!

Skolas Dorzs

Losoma gromota tautas skolom un satom

(Chrestomatija)

Sastodija

Draugs un bz. F. Trasuns,

Izdevia bz. F. Trasuns.

Moksoj 1 rbl. 75 kp.

Skolas Dorzs.

Losoma gromota tautas skolom un satom

(CHRESTOMATIJA).

Sastodija DRAUGS.

HELSINGIN
YLIOPISTON
KIRJASTO

Izdevia bz. F. TRASUNS.

LATGAĻU POLĪTISKĀ ATMODA

Tauta, kā liekas, savu nacionālo identitāti pilnā mērā apzināties nevar, iekams tā nav modusies politiski. Politikai definīcijas nav, bet kā galvenos motīvus tā ietveŗ sevī zemi un iedzīvotājus, apvienotus administrātīvā sistēmā. Ar vārdu sakot, politika ir ierocis tautas rokās, sava saimnieciskā un kultūrālā stāvokļa labošanai. Lai šo ieroci sekmīgi lietotu, cilvēku kopai jāapzinās sevi kā tautu, kuŗai pienākās vieta citu pasaules tautu forumā un kas var runāt kā tiesību subjekts visas sabiedriskās kopas vārdā.

Lai meklētu tāda veida asnus Latgales cilvēka apziņā, mums atkal ir jāiesāk ar Franci Trasunu. Fr. Trasuna politiskās darbības mērķi ir bijuši, galvenā kārtā, divi:

1. Apvienot sašķelto tautu vienā vienībā un
2. Pacelt Latgales latvieti līdz tam pašam saimniecības un kultūras līmenim, kādu baudīja divu rietumu provinču tautieši.

Šim mērķim viņš bija gatavs upurēt daudz, ieskaitot atšķirības valodā un tradicijās, atskaitot, protams, katolisko ticību. Fr. Trasuns parādījās kā lielākais latviešu tautas vienotājs, visas Latvijas mērogā.

Nav jāaizmirst, ka Latgale bija nošķirta no pārējās Latvijas, sākot ar 1629. gadu, nošķirta ar naidīgām politiskām un vēlāk ar stingri definētām administrātīvām robežām. Latgales latvieša garīgās dzīves struktūra veidojās, caur Katoļu baznīcu, latīņu civilizācijas ietekmē un ir atšķirīga no Ziemeļeiropas protestantisma iespaidā veidotiem kultūras strāvojumiem Vidzemē un Kurzemē. Reliģisko kaŗu laikos cirstās brūces un veidotie aizspriedumi vēl bija stipri jūtami brīvās Latvijas laikā. Politiskie strāvojumi, kas tik stipri iespaidoja latviešus divās rietumu provincēs, Latgali sasniedza maz. Vitebskas guberņas latviešu revolūcionārā darbība 1905. gadā izpaudās, galvenā kārtā, būvmateriālu ciršanā valdības vai muižnieku mežos, lai celtu sev labākas mājas. Arī reakcija bija samērā vāja. Kā liekas, Latgalē tika nošauts tikai viens cilvēks un 243 citi sodīti administrātīvā kārtā ar trīs mēnešiem cietumā. Vidzemes un

Kurzemes tautiešu noskaņojumu pret Latgali 1905. gada revolūcijas priekšvakarā ļoti labi raksturoja Dr. Miķelis Valters.

Jaunstrāvnieku domāšana bija nemiera pilna, trauksmaina, dzīva, sociālā un pa daļai jau nacionālā jautājumā politiskā nozīmē, kamēr vecstrāvniekos dzīvoja jeb veģetēja pilnīgi mierināta, klusināta, apvaldīta eksistences doma, apmierinātība un pielaikošanās politiskam stāvoklim.

Kā būtu varējusi šinī apkārtnē uzplaukt kāda doma par Latgali? Latgale, šķiet, bija tālu un — Latgale — tā bija katoliska zeme. Luterānisms bija ieguvis Latvijā ne tikai reliģisku stāvokli, vēl vairāk, politisku domāšanas virzienu, tradiciju noteiktību, bet līdz ar to arī dzīvās domas pagrimšanu. Bez kaut kādas pretestības jūtas pret kādu citu reliģisku izpratni, lai sakām, ka luterānisms, it īpaši vecbaltiskajā noskaņā, bija pārvērties par politisku konservativismu un turklāt vēl par domāšanas pagurumu.

Vācu kontrolētās Luterticīgās baznīcas domāšanas veidos Latgale stāvēja tālu.

Pirmā politiskā doma, kas iekļāva sevī arī Inflantiju jeb Latgali, parādījās 1905. gada revolūcijas laikā, Valtera, Rolava un Skubiķa nodibinātās „Latviešu sociāldemokratu apvienības" deklarācijā, kas prasīja Latvijai autonomiju, kuŗā būtu apvienoti visi latviešu apdzīvotie apgabali.

Visi zemes novadi, ko apdzīvo latvieši—Kurzeme, Vidzeme un Latgale (Inflantija), jāapvieno vienā pašpārvaldes vienībā, ar nosaukumu Latvija, kam pieder pašnoteikšanās tiesības. Pašnoteikšanās tiesības Latvijā pieder visiem pilsoņiem, bez dzimuma, rases un reliģijas izšķirībām. Pašnoteikšanās Latvijā nozīmē savu neatkarīgu parlamentu ar pilnām likumdošanas tiesībām, tā pat neatkarīgu izpildvaru, neatkarīgu juridisku sistēmu, kā arī pilsētu un lauku pašvaldības. Neatkarīgi no Krievijas satversmes sapulces, ir sasaucama Latvijas satversmes sapulce, kas pārņem visu administrātīvo varu Latvijā, izstrādā pašpārvaldes sistēmu un nodod to tautas nobalsošanai.

Te jau ir izvirzīta prasība, kas ir tikai viena soļa tālumā no pilnīgas neatkarības. Šī veida politiskā doma iespaidoja vitebskiešus ļoti maz. Garīgā inteliģence ar revolūcionārām idejām nenodarbojās, bet laicīgajai inteliģencei, ja tie paturēja savu ticību un tautību,

nebija atļauts strādāt savos dzimtajos novados. Līdz ar to, Latgalei savas inteliģences nebija, kas varētu izskaidrot jauno politiku vienkāršajam zemniekam pieņemamā veidā. Pārnovadu aģitātori, kas ieradās nedaudzajās tautas sapulcēs, ļaudis sasniegt nevarēja, to sludinātās idejas zemnieki vienkārši nesaprata. Revolūcionārās pagastu komitejas īslaicīgi parādījās tikai Balvos, Varakļānos, Līvānos un Jēkabpilī, kamēr Kurzemē darbojās 190 un Vidzemē 156 revolūcionārās pagastu komitejas. Tauta Latgalē palika mierīga, jo vardarbībām pretojās katoļu garīdzniecība. Tik pat stipri katoļu garīdzniecība pretojās arī ateistiskām sociālisma idejām, kas nāca no protestantiskās tautas daļas. Svešu aģitātoru iespaidā nodega Ruskuļovas kungu māja un divi šķūņi: Atašienē un Runtortā. 1905. gada revolūcija Latgali nesaviļņoja.

Cars Nikolajs II pasludināja savu manifestu 1905. gada 17. oktobrī, pēc vecā stila. Manifests apsolīja tautai:

1. Fundamentālās cilvēku tiesības—personas, domu, sapulču un organizēšanās brīvības.
2. Demokratiskas vēlēšanas.
3. Likumdošanas tiesības Dumai.

Lai nodrošinātu mantīgo šķiru pārsvaru, vēlēšanas notika vairākās pakāpēs. No Baltijas tika ievēlēti seši deputāti, starp tiem arī Rēzeknes dekāns Francis Trasuns, reprezentējot Vitebskas guberņu. Dumas sesijas pirmajās dienās Fr. Trasuns iesniedza projektu, par Latgales apvienošanu ar pārējo Baltiju. Pret šo projektu nostājās poļu un baltkrievu delegāti un arī daļa no katoļu garīdzniecības. Ar pirmās Dumas darbību parādījās liels jauninājums Latvijas vēsturē: latviešu domnieki, ieskaitot arī Fr. Trasunu, uzstājās vienoti visas impērijas forumā un pasludināja savu gribu vienoti dzīvot un strādāt vienotas tautas labā. Tas jau bija liels mēģinājums lietot politiku, kā ieroci, savas tautas materiālā un kultūrālā stāvokļa labošanai. No šī ceļa Fr. Trasuns nenovirzījās līdz sava mūža pēdējam brīdim. Ar savu enerģisko darbību nacionālajā virzienā, jaunais priesteris vērsa uz sevi Cara policijas uzmanību. Sākās vajāšanas, ko esam pieminējuši jau agrāk.

Laiks starp 1905. gada revolūciju un pirmā pasaules kaŗa sākumu pagāja drudžainā latviešu tautas nacionālā stāvokļa noskaidrošanā. Revolūcija prasīja smagus upuŗus. Neskatoties uz to, masu

kustība iezīmēja lielu soli uz priekšu nacionālo jūtu veidošanās procesos. Latvieši pirmo reizi savā vēsturē redzēja tautas uzstāšanās spēku, pirmo reizi baudīja, lai gan uz īsu brīdi, pašvaldības patīkamo svētību, pirmo reizi redzēja, ka varenā muižniecība var tikt sakauta un pazemota, tautai uzstājoties vienprātīgi, un visā pilnībā parādījās atziņa, ka lai cīnītos pret vācu baroniem, pirmā kārtā jāsakauj krievu administrācija. Galvenais ierocis šinī cīņā varēja būt tikai politika.

Nacionālā sentimenta veidošanās rietumu provincēs, atbalsojās arī Vitebskas guberņas latviešu apdzīvotajos apgabalos. Strauji pieauga skolu skaits, strauji vairojās arī garīgā un laicīgā inteliģence. Regulāri sāka iznākt laikraksts ,,Dryva'' un Vl. Rubuļa vadītās ,,Jaunas Zinias''. Starp šiem diviem laikrakstiem bieži risinājās asa domu izmaiņa.

Otra lielākā saskare latgaļu pārstāvjiem ar lielo politiku visas imperijas mērogā, notika bēgļu palīdzības biedrībās. Latgales bēgļu palīdzības biedrība nodibinājās 1915. gada 28. augustā, ar sēdekli Pēterpilī. Pirmā biedru sapulce sanāca augšminētajā datumā, piedaloties 111 biedriem. Par biedrības dibinātājiem oficiāli parakstījās Kazimirs Skrinda, kā ,,Dryva'' redaktors un Fr. Kemps—biedrības ,,Gaisma'' priekšsēdētājs. Te jāpiezīmē, ka Muzykaliskā biedrība jau bija likvidēta. Bēgļu palīdzības biedrības oficiālais nosaukums, kā jau tiešs tulkojums no krievu valodas, skanēja neveikli—*Latgalīšu bīdreiba paleiga kara uperem*—bet tautā iegāja ar nosaukumu—*Latgaļu paleidzeibas bīdreiba karā cītušīm*. Mēs to sauksim par Latgaļu palīdzības biedrību. Biedrības statūtus, kā liekas, izstrādāja Fr. Kemps un arī visus iesniegumus Pēterpils pilsētas vadībai izdarīja Kemps.

Pirmajā biedru sapulcē ievēlēto valdi veidoja K. Skrinda, Fr. Kemps, J. Kindzuļs, Vl. Rubuļs, V. Krops, Fr. Logins, G. Mukts-Kveders, A. Bžezinska, P. Laizāns, J. Pabērzs, P. Lazdāns, D. Grišāns, J. Volonts un K. Michailovs. Pirmā priekšsēža pienākumus uzņēmās Georgs Mukts-Kveders. Bet tā kā viņa veselība bija vāja, viņš no pienākumiem drīz atlūdzās un, sākot ar 14. septembri, vadību uzņēmās Vl. Rubuļs, paliekot priekšgalā līdz biedrības likvidēšanai 1919. gadā. Latgaļu palīdzības biedrība sadarbojās ar Baltijas bēgļu centrālkomiteju, kuŗas rindās veidojās slavenākie

valstsvīri: Zālītis, Goldmanis, Čakste, Olavs, Bergs un citi. Latgaļu bēgļu palīdzības biedrība saņēma galveno atbalstu no Cara Nikolaja II meitas Tatijanas komitejas. Pirmais pabalsts 25,000 rubļu apmērā tika piešķirts 1915. gada 14. oktobrī. Vēlāk Tatijanas komiteja izmaksāja 15,000 rubļu mēnesī. Biedrība tūdaļ ierīkoja ēdināšanas punktu, kur bēgļi katru dienu saņēma bezmaksas pusdienas. Tad sekoja patversmes bērniem—3 meitenēm un 3 zēniem. Ar biedrības līdzekļiem tika atvērtas dažāda veida darbnīcas—drēbju, galdnieku un apavu, lai dotu darbu un peļņu bezdarbā nonākušajiem bēgļiem, kā arī vairākus ārstniecības punktus. Darbs izvērtās plašs, bet līdzekļu nepietika, tāpēc vajadzēja vākt ziedojumus visās Mogiļevas archidiacēzes draudzēs. Īpaši liels līdzekļu trūkums parādījās tad, kad Latgaļu palīdzības biedrību pakļāva Vitebskas guberņas pārvaldei. Biedrība rūpējās arī par skolu un kursu atvēršanu. Pirmā patversmes skola atvēra durvis 1915. gada 15. novembrī Pēterpilī. To iesvētīja bīskaps Cepļaks. Par skolas pārzini kļuva ģimnazijas absolvente Rīgā—Zvīdriņa. Vissvarīgākā izglītības iestāde izrādījās paidagoģiskie kursi, kas sāka darbu 1915. gada oktobrī. Kursu vadību uzņēmās Fr. Kemps, bet par kuratoru kļuva K. Skrinda. Kursos piedalījās 107 kursanti. Programmā bija viss vajadzīgais, lai sagatavotu kvalificētus skolotājus pamatskolām. Vitebskas guberņas pārvalde atteicās kursus atbalstīt, tie savu darbu izbeidza 1916. gada beigās. Ar Latgaļu bēgļu palīdzības biedrību, uz valsts politiskās skatuves uzkāpa slavens valstsvīrs—Vladislavs Rubuļs.

Vl. Rubuļs dzima 1887. gada 24. decembrī Rēzeknē, kā Ontona un Marijas, dzimušas Kurtenes, vecākais dēls. Savas pirmās izglītības gaitas Vladislavs iesāka krievu draudzes skolā. Šīs skolas trīsgadīgo kursu centīgais jauneklis beidza divos gados—1899. gadā. Pēc tam viņš mācījās Rēzeknes pilsētas skolā, kuŗu beidza 1903. gadā. Izturējis abiturijas pārbaudījumus Sv. Katres proģimnazijā Pēterpilī, viņš iestājās Pēterpils garīgajā seminārā. Bet nejuzdams garīgo aicinājumu uz priesterību, viņš no semināra aizgāja un uzsāka farmacijas studijas, vispirms Maskavas un vēlāk Krakovas Universitātē. 1915. gadā viņš ieguva provizora grādu. Dzīvodams Pēterpilī, viņš aktīvi darbojās Muzykaliskajā biedrībā, vēlāk biedrībā „Gaisma". Nodibinoties Latgales bēgļu palīdzības biedrībai, viņš kļuva par tās vadītāju un par Baltijas bēgļu centrālkomitejas

Vladislavs Rubuļs

locekli. Kā klusu un centīgu darba darītāju, organizācijas labprāt viņu ņēma savā vidū un uzticēja tam dažāda veida atbildīgus pienākumus. 1911. gadā Vl. Rubuļa dzīvi piemeklēja traģisks notikums —nomira viņa tēvs un, divus gadus vēlāk, no šīs dzīves šķīrās arī viņa māte. Vladislavs palika par galveno ģimenes apgādnieku. Strādādams par aptiekara palīgu, viņš rūpējās ne tikai pats par savu izglītību, bet arī sūtīja skolā savus jaunākos brāļus un māsas. Lielā darba slodze sabojāja viņa veselību un kādu laiku, veseļošanās nolūkos, viņam nācās pavadīt Krievijas dienvidos. No 1912. līdz 1914. gadam Vladislavs ir viens no laikraksta ,,Jaunas Zinias'' izdevējiem un redaktoriem.

Latgaļu bēgļu palīdzības biedrības aprindās dzima slavenā 1917. gada Rēzeknes kongresa ideja un tika veikti arī pirmie sagatavošanās darbi. Šī kongresa noorganizēšanā Vl. Rubuļam piederēja izcili nopelni. Par šo kongresu runāsim atsevišķi.

Ieradies Latvijā 1920. gadā, viņš tūdaļ lika savus spēkus jaunās valsts celtniecības darbā. Viņš bija pirmais darba inspektors Latgalē. No 1920. līdz 1921. gadam Vl. Rubuļs vadīja zemnieku laikrakstu ,,Latgalīts'', bet ar 1921. gada 19. jūniju viņš uzņēmās Iekšlietu viceministra pienākumus un atbildību par kārtību un drošību jaunajā valstī. 1923. gada 23. decembrī Vl. Rubuļs pārņēma Tautas labklājības resora vadību Ulmaņa kabinetā un, ar nelieliem pārtraukumiem, palika tā priekšgalā līdz sava mūža pēdējam brīdim 1937. gadā.

Viņš nodibināja savu Latgales demokratisko zemnieku partiju, kas 1930. gadā apvienojās ar Latgales progresīvo zemnieku partiju, kuŗas vadībā Vladislavs palika līdz 1934. gada 15. maijam. Par nopelniem darbā viņš ir apbalvots ar Triju Zvaigžņu Ordeņa III un II šķiru, Somijas Baltās Rozes lielkrustu, Polijas—Polonia Restituta I šķiru, Beļģijas Darba Olimpisko Kroni, Aizsargu Nopelnu Krustu, Sarkanā Krusta un Tuberkulozes apkarošanas biedrības ordeņiem. Vladislavam piederēja lieli nopelni Latvijas sociālās un darba aizsardzības likumu izveidošanā.

Latvijas Universitātē studēja vairāki simti studentu no Latgales. Daudzi no tiem bija ļoti trūcīgi. Pie Vl. Rubuļa visi atrada atsaucību, palīdzību darba sagādē un atbalstu naudā. Daudzi Latgales zemnieku dēli un meitas ieguva augstāko izglītību, pateicoties tikai

viņam. Kā darba darītājs Vladislavs izcēlās ar lietišķību, taisnīgumu, pacietību un dziļu pienākuma apziņu. Vl. Rubuļs mira 1937. gada 26. jūnijā Rīgā. Nelaikis ir guldīts vecajā Rēzeknes katoļu kapsētā.

Jaunas Zinias

Daži vārdi jāsaka par nedēļas laikrakstu ,,Jaunas Zinias'', kuŗa darbā Vl. Rubuļs ieguldīja daudz pūļu un daudz jaunības entuziasma. Garīgā inteliģence šinī laikā norobežojās no visa, kas neatradās tās tiešā kontrolē. It īpaši tā norobežojās no idejām, kas kaut kādā veidā atgādināja sociālismu. Katrs, kas nepiekrita Cara patvaldībai, apzīmēja sevi par sociālistu. Sociālisms bija tā laika modes kliedziens. Garīgo inteliģenci vienoja laikraksts ,,Dryva'', laicīgajai bija vajadzīgs savs periodisks izdevums, kas atspoguļotu tā laika kultūrālo un saimniecisko politiku no laicīgā viedokļa, bez klerikalisma piejaukumiem. Tā radās nedēļas laikraksts ,,Jaunas Zinias'', kas sāka savas gaitas 1912. gada 3. septembrī. Kopsummā iznāca 81 nummurs. Laikraksts izbeidza savas gaitas 1914. g. 22. augustā, pēc pirmā pasaules kaŗa sākuma, kad aktīvākajiem darbiniekiem vajadzēja stāties armijas rindās. Laikrakstu izdeva speciāli radītā akciju sabiedrība. Par tā pirmo redaktoru nāca Vaclavs Krops, pēc viņa Vl. Rubuļs un beidzot Pōvuls Laizāns. Laikraksts iznāca no 600 līdz 700 eksemplaros un ideju pasaulē bieži cīnījās ar ,,Dryvu''. Tāpēc baznīckungi to apkaŗoja kā ,,neticīgo Gazetu''. Avīzei bija šādi nodalījumi: Viss kas notiek Krievijā; Kas darās visā pasaulē; Pīterburgas kronika; Strādnieku dzīve; Zemkopība; Zinību arods; Tirgus ziņas; Stāsti un Dainas. Tā tad vispusīgs un bagāts laikraksts. Pirmajā numurā ,,Jaunas Zinias'' nāca ar šādu deklarāciju:

Jaunas Zinias klajā laižot, mēs sākam jaunu darbu tamā pat vecajā tēvu zemē, mūsu latviešu tautas druvā. Mūsu dzimtene simtiem gadu gulēja miegā, kā bagāts auglīgs tīrums, kuŗam nebija saimnieka. Daudz spēku sakrājās mūsu zemē pa tiem ilgiem gadiem. Bet zeme palika cieta, apauga ar biezu velēnu. Grūti pastumt arklu. Grūti laist pirmo vagu... Dievs svētī jauno darbu sākot... Jaunas Zinias būs tas laikraksts, kurš pūlēsies apvienot mūsu tautas spēkus... Jaunas Zinias mēs gribam padarīt par tautas balsi, par mūsu

Utrejs goda-gòjums.

JAUNAS ZINIAS

NEDELIAS LAIKROKSTS

№ 25. 1913. 29 majâ.

Naudu un wèstules jòsyuta uz «J. Ziniom» pa šaidai adresei:
С.-Петербургъ, 7 рота № 18. кв. 24
Редакціи Латышской газеты „ЯУНАСЪ ЗИНЯСЪ“.

Par „JAUNU ZINIU“ izrakstišonu ir šaida moksa:
Uz 1 gods. . . 2 rb. - k. | Uz 3 mènešim . . 75 kap.
Uz ½ gods. . . 1 „ 25 „ | Uz 1 mènesi . . . 40 „
Wins numers 5 kap. — Adresi pormainit moksoj 15 kap., kuras war syutit ari poctas markês.

Redakcijâ pijem: dorbadinôs nu 6 leidz 7 st. wokorâ, swàdinês nu 12 leidz 3 st. dinâ.

Rùkroksti, syutiti Redakcijai bez wèrda parakstišonas un bez adreses, nateik pijemti drukâ.

REIGAS RYUPNIKU SOWSTARPIGA KREDIT-BIDRIBA.
Reigâ, Lelajâ Grèciniku ilâ № 15, telefons: waldei 79-35, binrojam 353.
Garantetajs drùšibas kapitals 458,700 rb.
Kredit-bidriba moksoj:
Par nùguldijumim uz nùteiktu laiku 6%.
Uz takušu rèkinu leidz 5%, naatskaitùt krùnia nùdùklius.
Par aizdawumim aprèkinoj 7 — 9%.
Wysi piprasijumi, kas isnàgti pyrms 12 stundem, tymâ pat dinâ teik izspristi.
Dorba laiks nu 10 leidz 3 stundem dinâ. WALDE.

Zemniks un tìsa.

Myusu zemnikam-latwišam daudzi dait pacist zaudejumu staigojut pa tisom. Wina lita ir tej, ka latwìts biži win naprùt pa kriwyski, woi ari prùt dyžan moz. Jis namòk adwokatam izstòstit sowas darišonas. Daudzi apstòkli adwokatam palik teiri nazynomi, jo adwokats tai pat naprut pa latwyski un namòk nu sowa klijenta (darišonas deweja) izwaicot wysu, kai tej lita stòw.

Nu ùtras puses otkon paši adwokati pi mums ir tikai pa wòrdam adwokati, kuri paši nikò nazyna un cylwàkam jèdziga padùma napasoka. Es narunoju te par eistim zwàrinotim adwokatim, kuri ir beiguši uniwersitetus un kuri wysu labi prùt. Es runoju te par tim koktu «adukatim», wysaidim Plinerim, Tagerim un cytim Abrahama dàlim. Taidi koktu «adukati» ir eistyni liaužu izsyuceji. Ji pistòsta cylwàkam wysaidu nasaprùtamu wòrdu, pasarakniuj pa bizom gròmotom, piwad wysaidus paragrafus, punktus un «states», un zemniks jau patyc, jau gotows atdùt taidam «adukatam» wysu, lai tikai darišona byutu izwasta laimigi. Koktu adwokati winumàr skubynoj zemnikus uz tisu, sùlej darišonu izspèlet. Bet patisibâ tej darišona ir bez ceribas, jòs izspèlet nawar. Un «adukatam» kaida bàda, ka zemniks naizspèles. «Adukatam» pašam wajag izspèlet nu zemnika, tys ir wajag nùplest sowu rubli. Un ti koktu «adukati» plèš nažèligi. Par winu padùma dùšonu ji meklej 3 rb., par lyuguma pirakstišonu 10 rb., par stòwešonu tisas priskâ kaidu 10 minutu laikâ taids kokta adwokats prosa 10—15 rubliu. Jis nimoz nasùlej darišonu izspèlet, jis tik sùlej «pastòwet» un par taidu pastòwešonu meklej, kai sacits, 10—15 rb. Te ir nažèliga liaužu izsyukšona, blèdiga tymsu zemniku monišona.

Kai zemnikam glòbtis nu tim «adukatim»? Muns padums taids: lobok pawysam najemt tùs koktu adwokatus, lobok pajnest wysu darišonu pašas tisas spridumam. Kad jau darišona swòriga, tad bez gudroka cylwàka paleidzibas gryuti apsait, tad lobok meklet eistynu zwàrinotu adwokatu (prisiažnù powerennù). Eistyni adwokati ir beiguši augstòs školas un zyna lykumus. Ji pi tò klòt ir wel pizwàru dawuši darit taisnigi, tòdel i saucas par zwàrinotim adwokatim.

Laiceigō vērzīna avīze pyrms I pas. kara.

dzimtenes aizstāvētāju un ceļa rādītāju... nesīsim gaismu un zināšanas tur, kur cilvēki vārgst aiz neziņas un tumsas. Tad mēs aizstāvēsim un gaismosim mūsu zemniekus, arājus, kuri ir mūsu tautas spēks un fundaments.

Laikraksts veltīja daudz uzmanības strādniekiem fabrikās, inteliģencei dažādās mācību iestādēs un darbā. Bet jau 41. numurā, tas ir 1913. gada 19. septembrī, laikraksts ir spiests paziņot lasītājiem, ka

Daži baznīckungi līdz šai dienai boikotē mūsu Jaunas Zinias. Viņi sludina no kanceles, pie grēku sūdzes un visur kur satiekas ar ļaudīm, ka J. Zinias ir bezdievīga gazeta, kuŗas nav brīv lasīt. Viņi laiž pa ļaudīm draudus un bailes, ka Jaunu Ziniu lasītāji tiks atšķirti no baznīcas, nedabūs ne kristīgas apkalpošanas, ne apbēdīšanas.

Tie ir bijuši asi un netaisnīgi uzbrukumi. Laikraksta mūžs bija samērā īss, bet tā iespaids politiskās domas veidošanā nekad nebeidzās. Tas bija laicīgās inteliģences laikraksts, kas pieļaujami radikālā veidā gaismoja dažāda veida saimnieciskās un kultūrālās problēmas. Par valodas tiesībām skolās un par skolotāju tiesībām strādāt pie savas tautas, daudz rakstīja Fr. Kemps. Kā apriņķa inženieris Rēzeknē, viņš prasīja Zemstvēm(?) izšķirt skolu jautājumu par labu latviskajai izglītībai. Tas bija Fr. Kemps, kas, rakstīdams par katoļu draudžu lietām, atklāti kritizēja tos baznīckungus, kas trūcīgi prata latviešu valodu. Tāpēc arī baznīckungi apkaroja laikrakstu un it īpaši Fr. Kempu. Strīdus negāja par ticības lietām, bet gan par garīdznieku prestīžu, neskatoties uz to, kāds tas atsevišķos gadījumos varēja būt.

Šī laikraksta iespaids sniedzās pāri guberņu robežām.

Dryva

Ja jau esam runājuši par avīzi ,,Jaunas Zinias'', mūsu pienākums ir pievērst lasītāju uzmanību plašākajam laikrakstam ,,Dryva''. ,,Dryva'' nav šķirama no baznīckunga Kazimira Skrindas personas un darba. Viņš bija šī laikraksta izdevējs un redaktors, daudzi labākie raksti ,,Dryvā'' piederēja paša saimnieka rokām. Avīzes pirmais numurs iznāca 1908. gada 15. maijā un pēdējais 1918. gada novembrī. Tā tad laikraksts apciemoja lasītājus desmit

„Drywa“ izit kotru nedel

Gods-moksa 2 rb. 50 k., pusgods 1 rbl. 40 kap.

Numera moksoj 5 kap.

DRYWA

Septitaja goda gojums.

Sludynojumu moksa:

Par winas petita ripes (eilinias) witu: pyrmâ lopas pusê — 20 k. padejâ — 10 kap.

Adresu permainiŝona moksoj 20 k.

Redakcijas un Ekspedicijas adrese: С.-Петербургъ, Невскій просп. д. № 40, кв. 41

№ 15 (201). Trešdin, 16 aprilî 1914 g. № 15 (201).

Wysus rukrokstus, zinias, naudu, sludynojumus etc. redakcija laipni lyudz syutit pa adresei:

С-ПЕТЕРБУРГЪ,
Невскій пр. № 40, кв. 41.
Редакція латышской газеты „ДРЫВА“ (Drywa).

Rukrokstus un zinias redakcija atsakal' izsyuta tik uz iprikšeja lyuguma. Bez paroksta un adreses roksti nateik pijemti.

„Drywas“ redakcijâ war nuperkt wysaidas latwyskas gromotas, „Drywas“ atsewiškus numerus un pasarakstit uz „Drywu“.

Pijemšonas stundes: dorbadinom reitâ nu 9 st. leidz 1 st. pec pusd. un wokorâ nu 6 st. leidz 8 st., swatdinom nu 4 st. leidz 6 st. pec pusd.

Dzeršonas apkarošona.

Šimôs dinôs „Drywas“ redakcijâ beja isaroduši nu Wilianu pogosta diwi zemniki: Ontons Šperga un Jon's Čulkows. Ši centigi cylwaki atbrauce uz Piterburgu kai pylnwarniki nu pogosta ar sastodita pogostâ spriduma kopiju par slegšonu Wilianûs monopoles un traktera uz wysim laikim un ar lyugumu finansu ministram par tu pašu byušonu.

Wilianiši redz un labi zyna, ka Waraklionišu pylnwarnikim, zemnikim Augustam Počam un Augustam Swylanam (Leitanam) laimigi weices Piterburgâ wysu izdarit, lai izdabot slegšonas lelu dzeršonas perekliu. Tu zynodami ji it pa waraklionišu padim, un war ceret, ka ju pyules napaliks bez sekmem.

Wyspori pa wysu Kriwiju it lela kustiba par dzartuwiu iznycynošonu. Spridumus taisa pogosti, bidribas, pilsatas, pulcini, lai tikai dreižok iznycynot tus „wiltibas pereklius“. Orenburgas gubernê taidu spridumu, kai jau rakstejom, ir jau 380, Ufas gubernê zemniki paši sewi aplyka ar suda naudu par sotibas (apsaturešonas nu dzerinim) naiwarošonu. Un tai toliok un t. t. Wysur monoma ryugšona, kustiba, lai izsprukt waliâ dzeršonas bezdibenia.

Napelneta smodešona.

Ir paruna, ka nawa to liaunuma, nu kura naiznoktu lobums: kai ari nawa to loba, kura nawaratu porgrizt par slyktu. Gluži taipat ir ar uzskotu, ar kaidu daži skotos uz myusu kredit-bidribom.

Lobums, kaids iznok nu kredit bidribom wai bankom, gondrelž wysim ir zynoms. Koleidz pi mums nabeja šitu bidribu, daudzi kurs nu latwišim beja ticis žeidu rukôs. Nasen wel beja ti laiki, kad žeidi par aizdutim 20—30 rubiim porodâ, krowe uz zemnika kokla napanasamu nostu. Daži nasakauneja jemt par procentim utru naudu. Dažam nu zemnikim noce seneji klaušu laiki:

Lels latwysks wokors Rezeknê

26 Aprilî sastdin.

Byus teatris: „PI ADWOKATA“

UN

„Sastdinas wokors“.

Kors dzidos latwyskos dzismes.

Biletes nu 2 rbl. leidz 30 kap. dabojamas Rezeknê pi doktora O. Skrindas un pi k-ga Fr. Obšteina Terdzibas školâ.

Sokums 8 stundês wokorâ.

DRYWA beja nūzeimeigōkō goreigō vērzīna avīze prīkšlatvijas laikā.

gadus, izbeidzot savas gaitas komūnistu varai veļoties pāri zemes robežām. Sākumā ,,Dryva'' iznāca vienu reizi mēnesī, tad divas reizes un, sākot ar 1911. gadu, tā pārvērtās par nedēļas avīzi. Lasītāju skaits jau bija tik tālu pieaudzis, ka avīze varēja iztikt ar saviem līdzekļiem un izdot pielikumus dažādiem specifiskiem mērķiem. Laikraksts atradās Katoļu baznīcas protektorātā un kontrolē. Tā izplatīšanu tautā veicināja draudžu baznīcas un, vajadzības gadījumā atbalstīja ar līdzekļiem. Bet tas nenozīmēja, ka avīze sniedza tikai reliģiska satura rakstus. ,,Dryvas'' mērķis bija veicināt ticību un izskaidrot tās patiesības, stiprināt tautisko apziņu, tikumību, godīgumu un čaklumu, bet tik pat dedzīgi apkaļot dzeršanu, slinkumu un tikumisku pagrimšanu. Rakstītāji laikrakstā nebaidījās ar grēka piedraudējumu vērsties pret savas tēvu valodas aizmiršanu, bērnu nemācīšanu latviski lasīt un rakstīt, sava tautiskā mantojuma necienīšanu un savas dzimtās sētas atstāšanu novārtā. Nacionālās atmodas sēkla, kas bija radusies Muzykaliskās biedrības aprindās, meklēja auglīgu zemi savu cilvēku dvēselēs. Tā kā ,,Dryva'' apciemoja, galvenā kārtā, zemnieku sētas, arī tās saturs, pa lielākai daļai, bija piemērots zemniekiem. Tur netrūka rakstu par modernās saimniekošanas metodēm, par intensīvu zemes apstrādāšanu, par labākām sēklu šķirnēm un to piemērotību vietējiem apstākļiem. Tā pat netrūka rakstu par lopu sugām un to kopšanu. Ar vārdu sakot, laikraksts centās ne tikai nest garagaismu zemnieku sētās, bet arī pacelt to materiālo labklājību. Politisko problēmu risinājumos, avīze pieturējās pie mērenā virziena. Baznīcas autoritāte un mērenais virziens politikā, sargāja avīzi un tās līdzstrādniekus sadursmē ar cenzoru un policiju. ,,Dryvā'' varēja lasīt rakstus par latviešu tautas vienotību, neskatoties uz ticību un kultūru atšķirībām. ,,Dryva'' visvairāk popularizēja Rēzeknes kongresu, tā mērķus un sasniegumus. Tā kā katoļu priesteŗi uzturēja dzīvus sakarus ar Romu, ziņu par notikumiem ārzemēs bija daudz. Avīzes stabīlais materiālais stāvoklis atļāva izdot arī pielikumus. Tāds bija Dr. O. Skrindas sarakstītais—*Zemnīka ceļš uz montu;* A. Laurinovičas—*Odums un Īva,* komedija skatuvei; *Goreigais pīlykums; Zemkūpeibas pīlykumi* un *Tautas biblioteka.* Šeit uzskaitītie pielikumi nav visi. Vairāki no tiem bija veltīti daiļliterātūrai, dodot iespēju jauniem dzejniekiem un prozistiem parādīties tautas priekšā ar savu darbu

„Drywas" bezmoksas pilykums.

HELSINGIN YLIOPISTON KIRJASTO

„Drywas" ziniskajs pilykums

№ 5. 10 aprilî 1913 g. № 5.

Jons Gutenbergs un jo izgudrojums.

Saraksteja S. Zimels.

Seneju laiku roksts un gromotas.

1492 godâ Spanijas slowonajs jyuru celiotojs Kristofs Kolumbs pyrmajs atroda Ameriku. Tamâ laikâ Amerikâ dzeiwoja lela, stypra mežoniga tauta — indiši. Na par ilgu Jaunajâ Pasaulê (tai tulaik sauce Ameriku) piplyuda milzigs daudzums wysaidu swešiniku, laimes maklatoju. Indiši sasajauce ar swešinikim (iceliotojim) un gandreiž wysi izkusa swešiniku jyurâ — tikai toliokajûs, tymsokajûs Amerikas apgabaliûs wel war atrast šos, naz'kod le'os tautas atlikas. Tagadeji indiši liuti atgodynoj sowus senejus tautišus,—ji styngri pisatur pi sowu wacwacu tawu ticibas, irodumim un t. t. Tai, pimaram, myusu laiku indiši wel tic, ka ikkotra ju cilts (ikkotrs indits) pait nu kaut kaida zwara wai putna. Ji domoj, ka wina ju cilts pait nu wylka, utra — nu lapsas, treša—nu erglia, caturta — nu čyuškas un t. t. Atkarigi nu šito winas cilts indiši sauc sewi par wylkim, utras—par lopsom, trešas — par erglim, caturtas — par čyuškom un t. t.

Reiz naz'cik indišu atgoja uz Zimeliu Ameri-

klāstiem. Kā jau Katoļu baznīcas laikraksts, ,,Dryva'' apzināti centās izvairīties no politiski kontroversāliem strāvojumiem, aicinot tautu uz materiālo labklājību, veidojot nacionālo pašapziņu, tautiskā mantojuma glabāšanu un tēvu valodas cienīšanu. ,,Dryva'' bija pilna ar sludinājumiem par sarīkojumiem Pēterpilī un Latgales pilsētās, par nodibinātām skolām, kursiem, uzjēmumiem, koncertiem, teātŗa izrādēm un t. t. Tas bija īsts tautas laikraksts, domāts zemniekiem, strādniekiem, muižniekiem un inteliģencei. ,,Dryva'' izauklēja domu par tautas vienības kongresu Rēzeknē un pasludināja to ļaudīm. Savas dzīves desmit gadu laikā, laikraksts izveidoja stipru pamatu nacionālajai identitātei Latgalē.

Pēc frontē gūto ievainojumu izārstēšanas, 1915. gada otrajā pusē, Pēterpilī atgriezās Fr. Kemps. Tā kā Muzykaliskā biedrība jau bija likvidēta, prominenti izcēlās biedrība ,,Gaisma''. Ja pirmo kontrolēja garīgā inteliģence, tad otrās vadībā atradās laicīgie. Darbības veidi nemainījās, mainījās tikai izkārtne. Tanī laikā Pēterpilī dzīvoja ap 10,000 Vitebskas latviešu, kas darbu bija atraduši dažāda veida fabrikās. It īpaši lielā Putilova fabrika izrādījās kā galvenā latviešu nodarbinātāja. Ar šīs fabrikas latviešu izcelsmes strādniekiem, kā liekas, saistījās Fr. Kempa slepenais politiskais darbs. Vienojoties ar biedrību ,,Gaisma'' un ar Putilova fabrikas strādniekiem, Fr. Kemps 1916. gadā nodibināja pirmo latgaļu politisko partiju un nosauca to par—*Latgalīšu demokratiskūs dorba ļaužu partiju.* Lai varētu piedalīties Krievijas sociālistisko partiju blokā, Kempa partija mainīja programmu, it īpaši agrārajā jautājumā un arī piemēroja nosaukumu atbilstošu vajdzībai—*Latgalīšu socialistiskūs dorba ļaužu partija,* bet saīsinājumā saucās—*Dorba ļaužu partija.* Partija no sākuma darbojās nelegāli, tā varēja legalizēties tikai pēc 1917. gada februāŗa revolūcijas. Tās biedri izveda aktīvu politisku darbu, organizējot nodaļas pagastos.

Kā redzams, partijas programma neapmierināja visus tautiešus, kas grupējās ap biedrību ,,Gaisma''. Drīz vien, it kā dabīgā ceļā, izveidojās *Latgaļu tautas komiteja.* Šai komitejai savas politiskās programmas nebija, vai labāk sakot, tā netika atklāti izziņota. Partijas un komitejas galvenais birojs atradās Pēterpilī, ar savu sapulču zāli un nelielu spiestuvi. Partija izdeva savu laikrakstu—,,Ļaužu Bolss''. 1918. gadā vadība pārcēlās uz Rēzekni, kur partiju un arī

spiestuvi likvidēja bolševiki. Pirmais ,,Ļaužu Bolss'' numurs iznāca 1917. gada 15. aprīlī, bet tikai 6. maija numurā ir iespiesta partijas programma, kas sastāvēja no 15 paragrāfiem. Pirmie divi paragrāfi pateica politiskās darbības mērķus:

1. Latgaliešu tautas, kuŗas dzīvo Latgales zemēs (Ludzas, Rēzeknes, Daugavpils un Ilūkstes apgabalos Vitebskas un Kurzemes guberņās, kā arī piegulošās malās, kaimiņu guberņās) kuŗai ir sava latgaliešu valoda, sava literātūra, savi tautas ieradumi un pasākumi pastāvīgas kultūras patur visas tiesības uz pilnu tautisku pašapziņu un vietēju pašvoldu (autonomiju) līdz ar citām nācijām, kuŗas sastāv Krievijas Republikā.

2. Visas citas Latgales nācijas (tautas), kuŗas dzīvo starp latgaliešiem mazumā, bet kuŗas pajemtas kopā sastāda lielu procentu no visas malas iedzīvotājiem, tas ir: Krievi, Poli, Žīdi, Bolt-Krīvi un citi, līdz ar vecu veciem dzīvotājiem Latgaliešiem aptur pilnu brīvību valodas, ticības, tautiskās dzīves un visas Vaļsčonu tiesības (pravas). Sadarmē ar savu skaitu ik viena Latgales nācija (tauta) dabūn savus aizstāvjus (reprezentantus) visās vietējās pašvolda iestatījumos līdz ar citām tautībām.

Interesants ir 11. paragrāfs. Partijas programma prasa:

11. Saīsināšana darba laika un robežu nolikšana peļņas minimumam (mazākajam mēram) kā del fabriku, tā del zemdarības strādniekiem uz tiem pamatiem, kādi būs izstrādāti no sabiedrības starp Latgales pašvolda iestatījumiem un profesijas (amata) strādnieku sadraudzībām.

Tādi ir pirmās Latgales politiskās partijas programmas daži paragrāfi. Latgale palika šķirta no Kurzemes un Vidzemes guberņām, bet iegāja kā autonoma vienība Krievijas federatīvajā sastāvā. Interesanti, ka arī Kemps neminēja Drisas un Sebežas apriņķus. Vienpadsmitais paragrāfs iezvana radikālu socialistisku programmu, pieminot ,,strādnieku sadraudzības'', respektīvi arodbiedrības. Programma noliedza spekulāciju ar zemi, noliedza visāda veida kolonizāciju un garantēja atgriezt zemi tā īpašumā, kas to bija pazaudējis caur spekulāciju. Partija meklēja atbalstu pirmā kārtā pie zemniekiem un strādniekiem un pie inteliģences bez tautību un ticību izšķirības.

1917. gada notikumi ienesa arī Vitebskas guberņas latviešu ap-

rindās, kas toreiz dzīvoja Pēterpilī, drudžainas politiskas aktīvitātes. Visa lielā vitebskiešu saime bija palikusi bez iespaidīgiem vadītājiem. Dr. Ontons Skrinda atradās frontē, baznīckungs Kazimirs Skrinda strādāja Gatščinā un Nikodems Rancāns pildīja dekāna pienākumus Rēzeknē. Tikai inženieris Fr. Kemps, atspirdzis no ievainojuma, varēja pa laikam uzturēties Pēterpilī. Tikai viņš varēja vienot ap sevi zināmu skaitu strādnieku, kas sava darba dēļ bija atbrīvoti no dienesta armijā. Viņa iespaidā radās *Latgales tautas komiteja,* cilvēku grupa bez organizācijas un programmas. Kā liekas, tikai tāda komiteja kaut cik varēja vienot revolūcijas mutulī ierautos tautiešus. Revolūcijas drudzis bija sagrābis visus. Ar tautiskām idejām pie strādniekiem vairs tik viegli nevarēja tikt. Liela cilvēku daļa bija pārliecināta, ka brīvajā, demokratiskajā Krievijā būs visas vajadzīgās brīvības, visas vajadzīgās tiesības un taisnības. Daudzi pretojās savu laikrakstu izdošanai un biedrību uzturēšanai. Krievijas pagaidu valdība par visu varu centās saglabāt lielo impēriju nesadalītu kaut kāda veida autonomiju apvienībā. Baltijas guberņas, kur jau no seniem laikiem pastāvēja savi likumi un pārvalde, viss tika atstāts spēkā, tikai guberņu pārvaldes priekšgalā parādījās latvieši. Bet Latgale atradās Vitebskas guberņas sastāvā, par kaut kāda veida pārmaiņām oficiālās valdības iestādes nerunāja. Fr. Kemps savā grāmatā—„Latgales likteņi", kas publicēta 1938. gadā, par šo laiku deva šādu liecību:

Marta mēneša beigās, tas ir 1917. gadā, Pēterpilī pēc vienas no daudzajām apspriedēm, tika sarīkota delegācija pie toreizējā ministru prezidenta kņaza Lvova. Šis augstais kungs, pirmais revolucionārās Krievijas premjers, bija plaši pazīstams kā ļoti liberāls cilvēks. Daudzas Krievijas tautības jau bija gājušas pie viņa un izteikušas savas prasības. Arī latgaļu sabiedriskie darbinieki, paskubināti no saviem tautiešiem, devās pie ministru prezidenta... Delegācijā ietilpa viens flotes ekipāžas matrozis, viens kājnieku pulka kareivis, viens strādnieks no Metaliskās fabrikas, viens zemnieks, kura lomu izpildīja kāds turīgs Latgales būvuzņēmējs un beidzot, šo rindiņu autors virsnieka uniformā, ar kaujas ordeņiem pie mundiera...

Peticijas rakstā valdība tika lūgta trīs latviskos apriņķus (Daugavpils, Rēzeknes, Ludzas un daļu no Drisas apriņķa) atdalīt no Vitebskas guberņas un izveidot atsevišķu guberņu. Lūgums bija mo-

tivēts ar nacionālās un ekonomiskās dabas argumentiem.

Kņazs Lvovs, izlasījis iesniegto rakstu un noklausījies delegācijas paskaidrojumus atbildēja, apmēram šādi.

Atvainojiet, kungi, Krievijā ir vairāk kā 100 dažādu tautību. Tās visas grūti pieminēt. Līdz šam man nekas nebija zināms, ka ārpus Baltijas apgabala atrodas vēl vairāk kā trīs latviešu apriņķi. Vitebskas guberņu bija parasts skaitīt par baltkrievu guberņu. Vai tur latviešiem patiesi tik slikti klājās? Latviešiem vispāri Baltijas provincēs nekādi šķēršļi netiek likti viņu kultūrālajā dzīvē. Pielaidīsim, ka jūsu prasības patiesi ir dibinātas un ka jums pienākās plašāka pašvaldība vai pat autonomija, atdalot jūsu apriņķus no Vitebskas guberņas. Bet šodien nav tas laiks, lai runātu par guberņu dalīšanu. Mēs taču turpinām karu ar stipru ienaidnieku. Palīdziet vispirms laimīgi beigt karu, tad sāksim pārveidot mūsu valsti autonomiju un pašvaldību apgabalos. Personīgi es atzīstu, ka jūsu lūgums ir diskutējams, bet ar šo jautājumu es pat neiedrošinos traucēt ministru kabinetu un pagaidām nekā konkrēta es nevaru apsolīt.

Pagaidu valdības deklarācijās Vitebskas guberņas latviešu apriņķi netika pieminēti. Latgalei bija lemts palikt pie Krievijas un latviešiem, pārkrievošanas ceļā, lēni nozust. Te nevarēja būt runa par kaut kādu Fr. Kempa separatismu, bet gan par tālredzīgu mēģinājumu glābt latviešus no pazušanas Vitebskas guberņā.

Pastāvēja arī cits, daudz populārāks, no Kempa partijas centieniem atšķirīgs politisks novirziens, kuŗa priekšgalā atradās labi organizētā garīgā inteliģence. Šo novirzienu atbalstīja arī lielākais vairums laicīgās inteliģences. Šī novirziena piekritēji prasīja atdalīt katoļticīgo latviešu apdzīvotos Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķus no Vitebskas guberņas un pievienot tos Vidzemes guberņai, ar autonomijas tiesībām visai Latvijai—Brīvā Latvija, Brīvā Krievijā. Te parādījās pirmā lielā kļūda, ko radīja pārliecīgi lielais katoļu garīdzniecības iespaids. Turpmākajos apsvērumos nefigurēja Drisas un Sebežas apriņķi, kuŗos katoļticīgo latviešu bija samērā maz, bet pareizticīgo latviešu un uniātu varēja būt krietns skaits, kas 1897. gadā tautas skaitīšanas datos bija ierindoti krievu tautības rubrikā. Atcerēsimies, ka tautību šinī skaitīšanā noteica mājās runātā valoda. Tā kā skaitīšana notika visintensīvākajā pārkrievošanas periodā, uzdošanās par katoļticīgo vai luterticīgo latvieti,

varēja tikt tulkota arī kā pretestība Caram un viņa ticībai.

Apvienošanās idejai, pirms bolševiku apvērsuma, zemākajos tautas slāņos, tomēr bija samērā liela pretestība. Reliģiskie kaŗi, kas tika izkaŗoti, galvenā kārtā uz latviešu zemes, bija cirtuši dziļas brūces tautas mentalitātē, kas vēl nebija sadzijušas brīvās Latvijas laikā. Neviena cīņa vēl nav izcīnīta bez naida. Naids dzemdēja neuzticību un aizspriedumus. Šo neuzticību pret, tā saucamiem ,,čivļu ķeceŗiem'' izmantoja sveštautu garīdzniecība, kas tanī laikā apkalpoja daļu no katoļticīgajām draudzēm, lai runātu par briesmām, kas varētu draudēt no ,,luteru'' varasvīriem.

Revolūcija, lai cik atsvaidzinoša tā bija tautas garīgajā dzīvē, nevarēja vienā rāvienā izraut tautu no gadusimteņu iepotētās rezignācijas un pakļaušanās varas polītikai. Rezēknes kongresu gatavoja latgaļu inteliģence, arī polītiskās idejas, kas dominēja kongresā, bija radījusi inteliģence, un inteliģence bija tā, kas skatoties pāri visiem aizspriedumiem, lika šīs idejas praksē. Rēzeknes kongresā, tāpat kā Muzykaliskajā biedrībā, garīgā un laicīgā inteliģence sadevās rokās, lai vienotu gadusimteņiem svešu varu sašķelto tautu.

Pirms mēs apskatām Rēzeknes 1917. gada kongresa darbu, īsumā ir jāiepazīstas ar tā priekšvēsturi. Ideja par Latgales nākotnes veidošanu nav šķirama no idejām par visas Latvijas nākotnes veidošanu, pirmā pasaules kaŗa beigu posmā. Latvijas lielākie valstsvīri, tāpat kā domas par latviešiem labvēlīgākiem polītiskiem apstākļiem veidojās bēgļu apgādāšanas komitejās, kuŗu darbs, nepieciešamības spiests, bija izvērties visas impērijas mērogā. Sadarbība starp latgaļiem un pārējo novadu tautiešiem bēgļu aprūpes darbā bija teicama. Saskaņā ar datiem, kādi ir mūsu rīcībā, pirmā latgaļu bēgļu aprūpes biedrības pilna biedru sapulce, kuŗā diskusiju centrālā tēma aprobežojās tikai par Latgales nākotnes jautājumiem, notika 1917. gada 12. martā. Visi klātesošie piekrita, ka ir pienācis laiks Latgales latviešus vienot ar kopēju pašvaldību un ar vienu kopēju baznīcu. Bet uzskati dalījās, kā to visu panākt. Fr. Kempa partijas polītika aizstāvēja uzskatu par pašvaldību, saņemtu no Pagaidu valdības, neatkarīgi no Baltijas provincēm dotām pašvaldību tiesībām. Garīgās inteliģences pārstāvji, ar Fr. Trasunu priekšgalā, aizstāvēja uzskatu par vienotu latviešu tautu, ar zināmu pašvaldību tiesībām Latgalei, Latvijas autonomijā. Nonākot pie bal-

sošanas, Fr. Kempa virziens saņēma 23 balsis, bet Fr. Trasuna viedoklis 43. Šinī pašā dienā pilnsapulce ievēlēja arī *Latgaļu organizācijas komiteju*, kas izstrādātu vadlīnijas nākošajai Latgales pašvaldībai. Šinī organizācijas komitejā netika ievēlēts neviens no Fr. Kempa uzskatu piekritējiem. Organizācijas komitejā iegāja Fr. Trasuns, K. Skrinda, J. Rancāns, P. Apšinīks, Vl. Rubuļs, J. Pabērzs, J. Grišāns, J. Rampāns, V. Seile un A. Laurinoviča. No karavīriem tika pieaicināts Stanislavs Veituls, bet no strādniekiem Jōņs Džereņš. Tā kā šai komitejai nebija mandāts, lai lemtu par visu Latgali, vajadzēja sasaukt kongresu uz plašākas bāzes. Tā dzima ideja par Rēzeknes kongresu. Fr. Kempa cilvēki kongresa organizēšanā nepiedalījās.

Lai ievadītu tiešus organizēšanas darbus, vispirms vajadzēja pārcelt komitejas sēdekli no Pēterpils pie tautas Latgalē. Te ļoti labi noderēja izveicīgais Nikodems Rancāns, kas tanī laikā strādāja kā dekāns Rēzeknē. Uz viņa pleciem tad arī gulās Rēzeknes kongresa techniskais izkārtojums.

1917. gada 6. un 7. aprīlī, pēc vecā stila, Rēzeknē sanāca mazs priekškongress Nikodema Rancāna vadībā, kuŗā piedalījās kādi 30 priesteŗi, pārstāvji no bēgļu aprūpes komitejām un arī laji no draudzēm un pagastiem. Kongresa datumu noteica 26. un 27. aprīlī. Priekškongresa dalībnieki esot sūtījuši telegramu valsts domniekam Goldmanim, ar ierosinājumu apvienot Kurzemes, Vidzemes un Latgales latviešus vienā autonomā Latvijas valstī. Tas bija pirmais sauciens pēc visu novadu vienotas Latvijas valsts, ja atskaita 1905. gada revolūcijas laikā radīto Sociāldemokratu apvienības rezolūciju, ko jau esam pieminējuši agrāk. Tā kā šīs svarīgās telegramas teksts nav pieejams, jādomā, ka priekš kongresa dalībnieki izteica vēlēšanos redzēt pie sevis pārstāvjus no pārējiem Latvijas novadiem, kā liecību draudzīgai sadarbībai starp latviešiem. Šo jāuzskata par plaša vēriena polītisku soli, kas varēja dzimt tikai Fr. Trasuna galvā.

Tā kā pie Rēzeknes kongresa noorganizēšanas dominēja katoļu garīdzniecība, tai varēja būt labi sakari ar draudzēm, bet vāji ar pagastu valdēm, jo tur vēl rīkojās pareizticīgie krievu ierēdņi, līdz ar to, arī pārstāvji vairākumā nāca no draudzēm, izmeklēti, nevis ievēlēti. Te parādījās Rēzeknes kongresa otrais lielais trūkums: tas

reprezentēja tikai latviešus. Sveštautieši kongresā nepiedalījās. Rēzeknes kongress izveidojās par latviešu iekšējo lietu. Krievi, poļi un žīdi par tādu to arī uzskatīja.

Izmantotā literātūra

Bērziņš, I. ,,Mēģinājums ievest krievu burtus leišu un latviešu rakstos". **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1930. gada Nr. 5/6 Maijs un Jūnijs.

Briška, B. **Latgola.** Muna tāvu zeme. P/S Latgaļu izdevnīceiba. 1957. godā.

Bukšs, M. **Francis Kemps.** Latgaļu pētnīceibas institūts. 1976. godā. P/S Latgaļu izdevnīceiba.

Bukšs, M. **Latgaļu Atmūda.** Latgaļu pētnīceibas institūts. 1976. godā. P/S Latgaļu izdevnīceiba.

Bukšs, M. **Latgaļu literātūras vēsture.** P/S Latgaļu izdevnīceiba. 1957. godā.

Bukšs, M. **Drukas aizlīgums latgalim.** 1865 - 1904. VI. Loča izdevnīceiba 1949. godā.

Bukšs, M. **Die Russifizierung in den Baltischen Ländern.** Das Latgalische Forschungsinstitut. Latgalischer Verlag. 1964.

Bukšs, M. **Nikodems Rancāns.** P/S Latgaļu izdevnīceiba. 1971. godā.

Bukšs, M. **Skices un dokumenti.** Vl Loča izdevnīceiba. Minchenē, 1954. godā.

Bukšs, M. **Pīzeimes par senejū latgaļu resp. latvīšu volūdu.** Vl. Loča izdevnīceiba. Traunstein. 1948. godā.

Bukšs, M. **Latgaļu volūdas un tautas izplateibas problēmas.** Latgaļu izdevnīceiba 1961. godā.

Goba, A. ,,Latgales atmodas sākums''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1931. gada Nr. 12. Decembris.

Goba, A. ,,Latgaļu tautas atmodas īpatnības''. **Burtnieks.** 1932. gada Nr. 3 un 4.

Goba, A. ,,Latgales atmodas priekšvakarā''. **Burtnieks.** 1934. gada Nr. 1; 2 un 3.

Freivalds, O. **Latviešu politiskās partijas 60 gados.** Imanta. 1961.

Ķaune, N. ,,Garīgās dzīves veidošanās Latgalē''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1934. gada Nr. 1 un 2. Janvāris un Februāris.

Kleintjens, J. ,,Jazuiti Latvijā''. **Sējējs.** Nr. 1.; 4 un 5. 1938. gadā.

Škutāns, St. **Misionāru darbeiba Latgolā.** Vl. Loča izdevnīceiba. Minchenē. 1953. godā.

Škutāns, St. **Dīva Mōtes kults un Mōras Zeme.** Vl. Loča izdevnīceiba. Minchenē. 1954. godā.

Ķaune, N. ,,Krāslavas garīgais seminārs''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1934. gada Nr. 5/6. Maijs/Jūnijs.

Kučinskis, St. S. J. ,,Latviešu katoļu mācību, lūgšanu un dziesmu grāmatas Cēsu bīskapijā.'' **Dzimtenes kalendārs 1986. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Cēsu bīskapijas jeb Katoļticības atdzimšanas Latvijā 400 gada dienā''.
Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Nikolajs Popļavskis (1636 - 1711)'' **Dzimtenes kalendārs 1975. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Izdevējs: Latviešu katoļu draudze Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Viļņas Karaliskās Akadēminas profesors''. Brīvo mākslu, filozofijas un teoloģijas doktors. Juris Špungianskis. Latviešu Jezuits. 1692. - 1733. **Dzimtenes kalendārs 1985. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Latviešu zemju Katoļu draudžu attīstība un kultūra pēc Reformācijas''.
Dzimtenes kalendārs 1982. gadam. Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Vai, kad un kā svinēt Cēsu bīskapijas 400 un Ikšķiles bīskapijas 800 gadus?'' **Dzimtenes kalendārs 1981. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Ilūkstes draudzes zemnieka dēls''. Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Līvbērzes prāvests Andrejs Kleins (1700 - 1759)''. Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Dagdas kungs un latviešu draugs Kazimirs Buinickis''. **Dzimtenes kalendārs 1980. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Bīskaps Juris Nikolajs Hilzens.'' Bargu kungu taisnīgs tiesātājs Dagdā. Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Preiļu Jezuitu Misionāra un Valodnieka Jāņa Karigera 250. nāves gadā''. **Dzimtenes kalendārs. 1979. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Lēņu muiža kā Livonija-Piltenes bīskapijas īpašums''. **Dzimtenes kalendārs 1977. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,Daugavpils 700 gadi''. Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Latvju katoļu bīskapiju likteņi''. Ibid.

Kučinskis, St. S. J. ,,Dagdas latvieši pirms 170 gadiem''. **Dzimtenes kalendārs 1976. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Kučinskis, St. S. J. ,,J. Elgera mūža gājums''. **Dzimtenes Balss.** Nr. 11; 12 un 1. 1953. gada novembris un decembris un 1954. gada janvāris.

Kučinskis, St. S. J. ,,Par latgaliešu dialekta rakstu valodas sākumu''. **Dzimtenes Balss.** Nr. 9; 10; 11; un 12 1954. gada septembris, oktobris, novembris, decembris.

Kučinskis, St. S. J. ,,Jānis Lukaševics S. J. '' 1699 - 1779. **Dzimtenes Balss.** Nr. 12 un Nr. 1 1954. gada decembris un 1955. gada janvāris.

Kučinskis, St. S. J. ,,Mikelis Rots, S. J. '' (1721. g. 1. okt. - 1785. g. 3. dec.) **Dzimtenes Balss.** Nr. 3 un 4 1956. gada marts un aprīlis.

Pleišs, A. **Kultūrvēsturiski materiāli.** Baltic Studies. 1955. gadā. Andryva Jurdža fonda izdavums.

Rancāns, J. ,,Latgales 1917. gada kongress''. **Archivs.** Astotais sējums. 1968. gadā.

Skuja, V. ,,Latgales skolotāju Centrālās biedrības 20 gadi''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1937. gada Nr. 4 Aprīlis.

Skuja, V. ,,Pirmie latgaliešu laikraksti un viņu nozīme''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1930. gada. Nr. 12 Decembris.

Svenne, O. ,,Pārkrievošanas laikmets Latgales skolu dzīvē''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1930. gadā. Nr. 7/8 Jūlijs/Augusts.

Svenne, O. ,,Skola un Zemniecība''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1930. gadā. Nr. 11. Novembris.

Švābe, L. ,,Marijas Magdalēnas klosteris Rīgā un tā biblioteka''. **Dzimtenes kalendārs 1977. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zvierijā.

Trejs, A. (Treu) ,,Katoļu laiki Vidzemē''. **Izglītības Ministrijas Mēnešraksts.** 1932. gadā. Nr. 2; 3; 4 un 5/6. Februāris, marts, aprīlis, maijs/jūnijs.

Teodors. ,,Simts gadu latveešu avīžniecībā''. **Ilustrēts Žurnals.** 1922. gadā. Nr. 2. Februāris. Izdevējs: LETA.

Zeps, V. J. ,,Reformācija Latgalē, kā pieturas punkts dažādām Latgales baznīcas vēstures problēmām līdz 1700. gadam.'' **Dzimtenes kalendārs 1982. gadam.** Sastādījis Kazimirs Vilnis. Apgāds: Trīs rozes. Zviedrijā.

Zeps, V. ,,Par Latgales dziesmām Barona Dainās''. **Archivs.** Astotais sējums. 1968. gadā.

Valters, M. **Latvijas demokratija un kai tū veidōt.** Vl. Loča izdevnīceiba. 1952. godā.

Vecā latgaļu runas veida paraugs:

Dāds un bōba.

Autors nezināms

Dzeivō dāds ar sovu bōbu,
Obi sērmi, vaci;
Jys ar leiku beja kōju,
Jei ar vīnu aci.
Vaca veču ustobeņa
Gōzēs jau uz sōna,
Bet del pōra veceleišu
Vītas beja gona.
Veceļs dajyuka pi bōbas,
Pi veceļa sīva;
Dzeivō jī bez bādas,
Kai pi poša Dīva.
Bet te bāda atsaroda,
Nōve gōja klōtu,
Kura vīnam, aba ūtram
Dreiži prīkšā stōtu.
Dūmoj veceļs, dūmoj bōba,
Dūmoj naktim dīnom;
Vai jūs nōve panems reizē,
Aba nems pa vīnam.
Reizi sīva soka dādam:
„Tu pēc manis mērsi."
„Klusi, bōba," atryuc veceļs,
„Tu man dūbi bērsi."
„Klausīs lobōk; Tai jau nabyus",
Klīdze veirs uz sīvu.
„Tu vēl dzeivoj, bet es vacōks—
Man jau laiks uz Dīvu".
Koleidz vacī obi borās,
Kuram mērt pa prīkšu.
Te aiz durvim naskas dauzās,
Lauzdamīs uz īkšu.

,,Kas tur dauzās pusnakts stundī,
Kam nakts mīru jaucat?''
,,Asmu nōve, laidit īkšā,
Kuru jyus sen saucat!''
,,Celīs, bōba, atver durvis,
Man tei klybō kōja''.
,,Nā, muns veceit, tu laid nōvi,
Es pavysam vōja.''
,,Laidit īkšā'', klīdze nōve,
,,Man nav daudzi laika''.
,,Dīveņ, žēleigs! Ļaudis, glōbit!''
Veči bailēs sauce.
,,Glōbīs, bōba, glōb man arī,
Nōve slīkšni meida''.
Jys aiz cepļa, jei zam sūla,
Obi tyuleit leida.
Tai lai stōvātu bez gola
Nōve duru prīkšā,
Tod pa škūrstynu, pa cepli
Kōpe pati īkšā.

RĒZEKNES KONGRESS 1917. gadā

Tā saucās pirmā lielākā Latgales latviešu nacionālās dzīves manifestācija, pēc daudziem nebrīvības gadiem. Kongress sanāca Rēzeknē, 1917. gada 26. un 27. aprīlī (vecais stils)[1] un pasludināja Latgales latviešu gribu apvienoties ar tautas brāļiem Vidzemē un Kurzemē vienā valstī. Bet nožēlojamā kārtā, tā ,,lēmumi'', lai gan būtiski pozitīvi nacionālās dzīves izpausmēs, ir likuši pamatus strīdiem, kas ir vijušies cauri gadu desmitiem un dzīvo vēl šodien. Visu nesaskaņu iemesli, kā liekas, ir semantiskas dabas. Latvijas vēsturē terminoloģiskas precizitātes nav pat mūsu trimdas laika publicētajos izdevumos, nemaz jau nerunājot par tiem laikiem, kad sanāca Rēzeknes kongress. Kongresa dalībnieki sava darba rezultātus ir nosaukuši par *lēmumiem*. Vārds—lēmumi ietver sevī juridisku sankciju, kas prasa pēc izpildvaras, lai lēmumus iedzīvinātu praksē. Rēzeknes kongresam tādas izpildvaras nebija un tā ,,pilnvarnieki'' arī nebija tautas vēlēti. Tie reprezentēja tikai latviešus, izslēdzot visas citas minoritātes, kas dzīvoja Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos. Šī semantiskā neskaidrība ir devusi iemeslus daudziem strīdiem, kas nav beigušies pat šodien. Ja vārdu ,,lēmumi'' atvietotu ar vārdu ,,deklarācijas'', domu izmaiņai būtu likts pavisam cits virziens. Pie tā mēs vēl pieskarsimies vēlāk.

Lai runātu par šī kongresa sekmēm vai neveiksmēm, iesāksim ar tā ,,lēmumiem''. Kongresa norisē, saskaņā ar bīskapa J. Rancāna atmiņām, dominēja, galvenā kārtā, divi darba kārtības punkti.

1. Atdalīšanās no Vitebskas guberņas un pievienošanās Vidzemes un Kurzemes latviešiem.
2. Latgales Pagaidu zemes padomes ievēlēšana, kas tālāk veidotu Latgales autonomo dzīvi.[2]

Saskaņā ar šiem darba kārtības punktiem, kongresa vairākums nolēma sekojošo:

LATGOLAS KONGRESA LĀMUMI

1. Mes, Latgolas, latwiši pylnwarniki, sasapulcejuši 26. - 27. aprilī Rèzeknē sasauktā kongresā, atzeidami latwišus, kuri dzeiwoj Witebskas gubernē, tai arī kurzemnikus un widzemnikus par winu latwišu tautu, nuspridem apsawinot ar Kurzemes un Wydzemes latwišim winā politiskā autonomā Kriwijas Walstī.

2. Mes, Latgolas latwiši, apsawinodami ar Kurzemes un Wydzemes latwišim, paturesim sowu pašwoldibu, pylnu tisibu pašnuteikšonas woludas, ticeibas, baznicas, škołu un saimestibas, kai ari zemes jautojumā, baznicas dorišonos piwinojut pi Latgolas arī Kurzemes un Wydzemes katolius.

3. Mes, Latgolas latwiši, wyskorstoki welejamis paturet wysloboku sadarbibu ar cittautišim: kriwim, polim, žeidim un cytim, Latgolas rubežūs; paši makladami breiwibu sowai tautai, mes atzeistam, atstojam un pabalstisim cyttautišu breiwibas wysos ju tautyskos darišonos: ticibas, woludas, škołu izstožu un cytos tautyskos litos.

4. Welešonas wysos pašwaldibas istodēs nuteik uz wisporiga, winleidziga, taisna, aizklota un proporcionala pamata.

5. Mes, Latgolas latwiši, izweledami sowu Pagaidu Zemes Padumi, uztycam Padumei stotis sakarā ar cyttautišu izwalatom Padumem un izstrodot kupigus sadzeiwes pamatus.

6. Latgolas Pagaidu Zemes Padumei wajaga it sakarā ar Wydzemes un Kurzemes Zemes Padumem del Latwijas autonomijas aizstowešonas un izwešonas dzeiwē; ryupetis par Latgolas atškeršonu nu Witebskas gubernes.

7. Sapulce atzeist par napicišamu zemniku sawinibas nudybynošonu Latgalē un izteic welešonus, lai Pagaidu Zemes Padume nu sowas puses weicynotu taidu nudybynošonu.

8. Sapulce nuspride izwelet Latgolas Pagaidu Zemes Padumi, Padumes luceklių skaitu nuteic—60, nu tim latwišu—36, kriwu—12, žeidu—8, poli—3, cytu tautu—1 (proporcionoli idzeiwotoju skaitam Latgolā).[3]

Tāds bija šī kongresa divu dienu debašu rezultāts. Viss izskatās kā vienkāršs un dabīgs process demokratiski domājošā modernā cilvēka izpratnē. Bet tanī laikā Latgales ļaužu dzīvē tas bija drama-

tisks notikums. Pēc despotiskās krievu administrācijas sabrukuma, tauta varēja lemt pati par sevi,varēja strādāt, tā sakot, savā labā, varēja veidot pati savu nākotni. Par realitāti bija kļuvis mistiskais vārds—brīvība. Bet kas ir brīvība? It sevišķi politiskā brīvība, ar ko tik pēkšņi tika konfrontēta visa tauta un katrs individs? Vai tā ir brīvība, ja katrs varēja darīt kā gribēja, runāt, rakstīt, rīkoties un strādāt kā gribēja? Sekmīgs demokratiskais process prasīja speciāli audzinātu sabiedrību, ar zināmu izglītības līmeni, cieņu pret otra cilvēka uzskatiem un cieņu pret kompromisiem. Bez kompromisiem demokratija nav iedomājama.

Latgalē 1917. gada sākumā tāda situācija neeksistēja. Laicīgā inteliģence bija samērā vāja, dominēja garīgā inteliģence, liela tautas daļa neprata ne lasīt, ne rakstīt. Visiem sabiedrības slāņiem trūka pieredzes politiski domāt un rīkoties saskaņā ar vairākuma pieņemtām normām. Demokratiskā revolūcija Krievijā vienā rāvienā nevarēja izravēt no cilvēku dvēselēm garajā despotisma laikā iepotēto pasivitātes, padošanās un rezignācijas mentalitāti. Liela neizglītotās tautas daļa par kongresu nekā nezināja un arī neinteresējās.

Atgriežoties atkal pie astoņiem ,,lēmumiem'', pirmais, kas saista uzmanību ir, tā sauktā, juridiskā formulējuma trūkums. Izteiksmes veids ir tverts parastā ikdienas valodā, viegli lasāms un viegli saprotams. Juridiskā terminoloģija neeksistēja, jo vispāri tādas tanī laikā latviešu valodā nebija. Visi likumi bija rakstīti krievu valodā, un arī tiesu valoda bija tā pati krievu valoda.

Lai analizētu tuvāk astoņus ,,lēmumus'', tie, ērtības pēc, jāsadala divās daļās: no pirmā līdz ceturtam un no piektā līdz astotam.

Pirmie četri paragrafi it kā izteica tautas suverēno gribu, definēt pašai sevi un savas tiesības, atzīt sevi par daļu no latviešu tautas un veidot savu nākotni pēc patikas demokratiskā garā. Otrais paragrafs parāda amatierisku valsts tiesību izpratni primitivā stādijā. Te nav vainojamas kongresa dalībnieku zināšanas vai to trūkums, bet gan latviešu tautas nacionālās domas attīstības pakāpe attiecīgā laikā un vidē. Ja šo paragrafu mēs pieņemam kā lēmumu un tulkojam to burtiski, parādās kategoriska prasība pēc divu pakāpju suverēniem valsts pārvaldes organiem, līdzīgiem konfederācijas sistēmā, kas eksistē Kanadā, it sevišķi franciskajā Kvebekas provincē, un Šveicē. Izteicienu ,,paturēsim sowu pašwaldibu, pylnu tisibu

pašnuteikšonas'', lēmumu ietvaros, nevar pat raksturot kā prasību, jēdziens ir pateikts kā kategorija, kā esamības pamatforma reālās politiskās dzīves struktūrā. Latgalei pieder par sevi saprotamas pašvaldības tiesības valodas, saimniecības, skolu un baznīcas jautājumos, pievienojot pie sevis arī tos ticības brāļus, kas dzīvo Vidzemē un Kurzemē, neprasot demokratiskā ceļā pat to piekrišanu. Lēmums nenorāda, kādā veidā Kurzemes un Vidzemes katoļi būtu pievienojami. Jāpieņem, ka runa gāja tikai par katoļiem vienotas Katoļu baznīcas pārvaldē, kas šķirta no valsts, kaut gan vēlākie notikumi varēja radīt pavisam citus tulkojumus. Vai tik lielas lemšanas tiesības varēja būt neievēlētajam un nepilnīgajam Rēzeknes kongresam? Tas ir tiesiskas dabas jautājums, kuŗu nevar atbildēt ne vēsturnieks, ne politiķis.

Kongresa dalībnieki prasīja Latgalei pašnoteikšanās tiesības valsts dzīves svarīgākajās nozarēs, atskaitot valsts aizsardzību un ārpolitiku. Bet neteica, kā šīs pašnoteikšanās tiesības būtu izvedamas dzīvē, ar līgumiem vai likumiem, konfederācija vai federācija. Kas šos likumus izdotu vai līgumus slēgtu un kas tos īstenotu praksē? Kā vienā tā otrā gadījumā bija vajadzīgi vismaz divi politiskās varas centri, kas brīvprātīgi sadodas rokās, lai kopēji dalītu politiskās varas funkcijas saimnieciskās un sociālās varas sistēmās. Pagaidu zemes padomes par tādiem varas centriem nevarēja uzskatīt, jo divas no tām nebija tautas vēlētas. Pagaidu zemju padomju darbības laiks visos latviešu apdzīvotos apgabalos bija tikai pārejas laiks, sagatavošanās laiks tautas suverēnās gribas izpausmei brīvās vēlēšanās un to radītājās institūcijās.

Tālāk vēl, vienota Latvija prasīja sev autonomijas tiesības Krievijas valstī, Latgale prasīja sev pašnoteikšanos Latvijas autonomijā. Kādas Latgales attiecības varēja būt ar Krievijas valdību? Te jau sanāk tik liels juceklis, ka prāts atsakās tam spiesties cauri. Ja jau tas tā, tad Fr. Kempam bija daudz loģiskāka politiskā domāšana un daudz loģiskākas idejas.

Pavisam citādā gaismā parādās Rēzeknes kongresa ,,lēmumi'', ja mēs pirmos četrus paragrafus analizējam tikai kā deklarācijas, nododot atklātībai Latgales latviešu nodomus un vēlmes par savienības veidošanu ar pārējo novadu tautiešiem. Pēc trīssimti gadu ilgās nošķirtības pastāvēja dziļi sociāli un reliģiski aizspriedumi, bailes un neziņa par tuvu sadarbību ar pārējo novadu tautiešiem,

līdz ar to deklarācijas bija vajadzīgas un Latvijas vēsturē tām ir sava vieta. Nevietā ir pārmest vēlākiem brīvās Latvijas politiskās dzīves vadītājiem, ka tie Rēzeknes kongresa ,,lēmumus'' ir ignorējuši.

Nevietā ir arī kritizēt šo lēmumu formulētājus. Tie bija sava laika un jaunu politisku notikumu ideālisma iedvesmoti. Absolūto valdnieku troņi Eiropā šķobījās kaŗa laika ugunīs. Rietumu demokratijas rādīja savu spēku despotisku valdnieku priekšā. ASV prezidents Woodrow Wilson savā vēstījumā 1917. gada 22. janvārī runāja par mieru bez territoriāliem ieguvumiem, par tautu brīvībām un par tautu pašnoteikšanās principiem. Pirmajam pasaules kaŗam, tā sakot, vajadzēja izbeigt visus kaŗus, dodot tautām brīvības izlemt pašām savus likteņus. Kaŗā visvairāk cieta vienkāršais cilvēks. Ieliekot šī cilvēka rokās suverēno varu, kaŗi it kā varētu noiet no vēstures skatuves. Vox populi, vox Dei.

Tā varēja domāt un tā varēja ticēt. Rēzeknes kongresa darba rezultātu nepilnības un neskaidrie formulējumi varēja tikt tulkoti kā labas gribas, godīgas domāšanas, paļāvības un ticības apliecinājums draudzīgai sadarbībai ar citu novadu latviešiem. Bet nelaimīgā kārtā, 300 gadu ilgā nošķirtība bija atsvešinājusi divas tautas daļas tik tālu, ka tās tikko pazina viena otru. Skarbā reālitāte apliecināja sevi tad, kad pret Latgali, tautas vienības vārdā, tika vērsti politiski un kultūrāli spaidi.

Daudz reālāki ir četri beidzamie paragrafi, kas radīja Latgales Pagaidu zemes padomi un īsumā noteica tās uzdevumus. Kongress uzdeva padomei panākt Latgales atdalīšanu no Vitebskas guberņas. Bet cik tālu Latgale sniedzās Vitebskas guberņā? Kas runāja Sebežas un Drisas apriņķu latviešu vārdā? Vai tos ir kāds pārstāvējis kongresā? Šie jautājumi paliek neatbildēti. Līdz ar to Latgales apgabala jēdziens saistās tikai ar Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķiem. Vai amatieriskie Rēzeknes kongresa ,,lēmumi'' netiešā kārtā nepalīdzēja veidot aplamo ,,etnografiskās robežas'' jēdzienu, ko tik prominenti izcēla visi lielie latviešu vēsturnieki un kas atstāja tūkstošiem latgaļu komūnistu varā? Arī šim jautājumam jāpaliek bez atbildes. Ģeografiskā ziņā nenoskaidrotajam Latgales apgabalam vajadzēja apvienoties ar Kurzemi un Vidzemi un izveidot politisku Latvijas autonomiju Krievijas valstī. Doma laba, tikai neizdomāta līdz galam.

Dodot uzdevumus jaunievēlētajai Latgales pagaidu zemes padomei, kongresa delagāti pieņēma, kā liekas, Valsts domnieka J. Zālīša un Vidzemes Pagaidu zemes padomes pārstāvja Z. Meierovica padomus. Šie divi ciemiņi bija labāk ievingrinājušies politikā, tāpēc to padoms bija konstruktīvs un pilnīgā saskaņā ar Pagaidu zemes padomju funkcijām rietumu provincēs. Ar četriem beidzamajiem lēmumiem, Latgales latvieši saskaņoja savu darbu ar Pagaidu politiskām varām, kas reprezentēja Kurzemi un Vidzemi, autonomijas radīšanai latviešiem, to apdzīvotos apgabalos.

Divas reizes Rēzeknes kongresa lēmumos ir pieminēta, tā sauktā, Latvijas autonomija Krievijas valstī. Neaizmirsīsim, ka tad gāja runa tikai par ,,brīvu Latviju, brīvā Krievijā''. Šī ideja bija pārņemta no Austro-Ungārijas sociālistiem, it sevišķi, no Otto Bauera[4], kas prasīja pašnoteikšanos visām tautām viņu lielajā valstī un pārdēstīta latviešu zemē 1905. gada revolūcijas laikā. Neliela latviešu studentu grupa Šveicē, E. Rolava, M. Valtera un E. Skubiķa[5] ierosmē, nodibināja Latviešu Sociāldemokratu Savienību, kas 1905. gadā nāca ar tālejošām politiskām prasībām, ieskaitot arī Satversmes sapulci, kas lemtu par latviešu apdzīvotās territorijas, ieskaitot Inflantijas (Latgales), politisko pārvaldi Krievijas valstī[6]. Ideja par ,,Brīvu Latviju, brīvā Krievijā'' dominēja latviešu politiķu vairākuma prātus pat vēl 1917. gada beigās. Latviešu Pagaidu nacionālā padome, kas sanāca Valkā 1917. gadā no 29. novembŗa līdz 2. decembrim un kuŗas prezidijā darbojās tādi vīri kā Ādolfs Klīve, Zigfrīds Meierovics, Jānis Rubuļs un J. Plancmanis, neatkarīgu Latviju vēl neprasīja. Tās rezolūcija skanēja šādi:

Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli attiecībā uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas Satversmes sapulce un tautas plebiscits.[7]

Tālāk vēl, Latviešu zemnieku savienība, partija, kas tik prominentu lomu spēlēja brīvās Latvijas politikā, šinī laikā neatkarīgu Latviju arī neprasīja. Tās rezolūcija skanēja šādi:

Latviešu Zemnieku Savienības mazais kongress... atzīdams principā Latvijas valsts ideju un deklarācijas nepieciešamību, neatrod par iespēju deklarēt Latvijas valsti tik ilgi, kamēr Krievija pastāv kā lielvalsts un kamēr Latvijas likteņa izšķiršana atrodas tiešā atkarībā no Krievijas sabiedrotiem.[8]

Tā tad, Rēzeknes kongresa dalībnieki lēma par pievienošanos autonomai Latvijai Krievijas robežās. Latgales pārstāvji un caur tiem arī visa tauta runātu līdzi pašu vēlētā Satversmes sapulcē un izteiktu savu gribu plebiscitā. Latgales pārstāvji runātu un lemtu valsts iestādēs. Šis izskaidro Rēzeknes kongresa norādījumus Latgales Pagaidu zemes padomei veikt priekšdarbus tautas suverēnās varas apliecināšanai, jo Satversmes sapulce un tautas plebiscits lemtu par pastāvīgo politisko iekārtu visai Latvijai. Tā tad, 1905. gada revolūcijas ugunīs dzimusi ideja par tautas plebiscitu un pašiem savu Satversmes sapulci, dzīvoja cauri visiem reakcijas gadiem un kaŗa laika nekārtībām, lai par jaunu uzliesmotu 1917. gada dramatiskajos politiskos notikumos. Tikai paturot šo ideju prātā, var izskaidrot Pagaidu zemes padomēm dotās instrukcijas. Interesanti arī piezīmēt, ka kongresa vairākums, dodams norādījumus Latgales Pagaidu zemes padomei, it kā aizmirst savas pirmās četras deklarācijas, neminot neko par to īstenošanu praksē. Arī šis fakts liecināja, ka pirmie četri paragrafi bija jāuzskata tikai kā deklarācijas. Lai deklarācijas īstenotu praksē valsts dzīves jautājumos, tām bija jāpārvēršās par suverēnās varas lēmumiem. Rēzeknes kongresam tādas varas nebija. Latgales Pagaidu zemes padome, tā pat kā padomes Kurzemei un Vidzemei izbeigtu savu darbu līdz ar Satversmes sapulces sanākšanu.

Bet tas nenozīmēja, ka latgaļu pārstāvji nemēģināja radīt konfederācijas tipa divu pakāpju administrāciju Latvijas autonomijā. Tāds priekšlikums, kā liekas, ir bijis izstrādāts iesniegšanai visu apgabalu zemes padomju kongresā, kas notika Rīgā 1917. gada 30. jūlijā (vecais stils). Latgales pārstāvji tur tomēr nepaspēja ierasties. Kongress apstiprināja sekojošu rezolūciju:

Latgalei, kā Latvijas īpatnējai sastāvdaļai, piešķirama patstāvība vietējās pašvaldības, pārvaldes, valodas, skolu un baznīcas lietās.[9]

Bet tā kā Kurzemes Pagaidu zemes padomes pārstāvji šinī kongresā nepiedalījās, rezolūcijai trūka visu zemes padomju vienbalsīga atbalsta.

Pagaidu zemes padomes bija tikai pagaidu iestādījumi, tikai ceļa sagatavotājas visas tautas vēlētai Satversmes sapulcei, kas vienīgā varētu likt tiesiskus pamatus jaunajai autonomai Latvijai. Tas bija loģisks un praktisks process paredzamo notikumu attīstības gaitā,

tālākām prasībām, kā likās, nebija jēgas. Bet demokratiskā procesā nepiedzīvojušie Rēzeknes kongresa dalībnieki nesaprata un nevarēja iedomāties, ka vairākums, kuŗa vārdā tiek pasludināti likumi, arī varbūt despotisks polarizēto interešu apjomos.

Septītais lēmums ir interesants tai ziņā, ka tas ieteica Pagaidu zemes padomei atbalstīt Zemnieku savienības dibināšanu Latgalē. Šis bija jau reāls solis, lai iesaistītu Latgales lauksaimniekus un to interešu aizstāvjus politiskā partijā, kas aptvērtu visu Latviju. Līdz ar to turīgākie Latgales zemnieki varētu plānot un runāt līdzi lauksaimniecības politikā visas valsts mērogā. Te parādījās J. Zālīša un Z. Meierovica tālredzīgais mēģinājums radīt valsts saimniecības pamatu, kuŗu veidotu visu novadu zemes arāji, kā drošāko ķīlu neatkarīgai ekonomiskai un politiskai eksistencei.

Vēl ir jāpiezīmē, ka Latviešu Pagaidu nacionālā padome izšķīrās par brīvu Latviju ar 23 balsīm pret 1 tikai 1918. gada 31. janvāŗa sēdē, kad bolševiku vara jau bija valdījusi Krievijā gandrīz trīs mēnešus.[10] Ņemot vērā šo samērā vēlo izšķiršanos par brīvo un neatkarīgo Latviju, paceļas jautājums, kas būtu noticis, ja bolševiki nebūtu sagrābuši varu Krievijā? Vai tāda neatkarīgā Latvija būtu parādījusies uz Eiropas kartēm? Šeit ir izvilkums no Dr. M. Valtera atmiņu stāstiem:

Šodien var teikt, nesāpinot nevienu, ka Latvijas atpalikušās vai sociāli konservātīvās aprindas—toreizējās Rīgas latviešu b-bas aprindas—bija pret neatkarīgu valsti. Viņu motivācija ir bijusi tā, ka Latvijai labākas materiālās izredzes esot Krievijas tirgū, ja tā Krievijā ieietu kā guberņa vai kāda administrātīva, autonoma daļa lielajā slāvu un mongoļu zemē ar tās bezgalīgajām robežām un vēl neizmantotajām bagātībām. Ar šo uzskatu ir nācies cīnīties pat vēl 1918. gada 18. novembŗa priekšvakarā. Tautā ir valdījis apolitisma kults, izvairīšanās no noteiktas idejas par valsts dzīvi, par demokratijas nepieciešamību. Šī lielā politiskā negatavība ir bijusi ne tikai plašās tautas aprindās, bet arī pašās virsotnēs. Ne vēsture, ne prese, ne skolas nebija gādājušas par mūsu pilsonības politisko mācīšanu, un tā viņa iegāja valsts dibināšanas aktā kā stumta, kā bīdīta masa.[11]

Tā rakstīja lielais bezkompromisu cīnītājs par brīvo un demokratisko Latviju.

Ja mēs salīdzinām Rēzeknes kongresa lēmumu pirmo un otro

daļu, parādījās it kā pretruna. Pirmie četri lēmumi mēģināja attālināt Latgali no citiem Latvijas novadiem ar zināma veida pašnoteikšanās prasībām, bet pēdējie četri centās saistīt to ar visas tautas notikumiem demokratiskās valsts pārvaldes attīstības procesos. Šo pretrunu ir apzinājušies arī kongresa dalībnieki, definējot savu darbu ar saukli: *Sevim un kūpā.* Bet ja mēs pieņemam, ka pirmie četri paragrafi ir bijuši tikai deklarācijas, pretruna pazūd.

Rēzeknes kongresa laikā nāca atklātībā viena parādība, kas pārprasta un dažreiz tendenciozi tulkota, dzīvoja līdz pat mūsu dienām. Tas bija, tā sauktais *Kempa separatisms.* Lai šo politisko parādību saprastu, jāspeŗ solis atpakaļ laika secībā un jāsāk ar 1916. gadu, kad inženieŗa Franča Kempa vadībā Pēterburgā nodibinājās pirmā Latgaļu politiskā partija ar nosaukumu *Latgalīšu demokratiskūs dorba ļaužu partija.* Tā kā partija izstrādāja sev sociālsitiska satura programmu, tā drīz savu nosaukumu mainīja, kļūstot par *Latgalīšu socialistiskūs dorba ļaužu partiju,* bet pirmās Saeimas laikā tā saucās—*Latgolas ļaužu parteja.*[12] Lai nu kā, gods tai bija jādod, kā vecākajai politiskai partijai Latgalē un kā tāda tā organizētā veidā piedalījās Rēzeknes kongresā.

Rēzeknes kongresa sagatavošanā, Kempa partijas pārstāvji, kā liekas, nav piedalījušies, jo šinī darbā noteicēja palika katoļu garīdzniecība, ar izteiktu mērķi, apvienoties Latvijas autonomijā, paturot sev ierobežotas pašvaldības tiesības. Rēzeknes kongresā Kempa partija piedalījās organizēti un atkārtoja prasību pēc Latgales autonomijas, kas saņemta no Krievijas pagaidu valdības un kas sadarbotos ar pārējiem Latvijas novadiem ,,draudzīgi un brālīgi''.[14] Tikai pāris mēnešus vēlāk, kā to liecina A. Bojārs, Kemps savu nostāju esot mainījis, piekrītot vienotas Latvijas autonomijas idejai, ar garantijām, ka latgaļu brīvības netiks aizkārtas. Nožēlojamā kārtā viņa garantiju prasības nekur nav dokumentētas, līdz ar to par tām sīkāk nav iespējams runāt.

Kad Kempa priekšlikumus kongresa vairākums noraidīja, viņš ar saviem piekritējiem, kopā 39 personām, telpas atstāja. Kongresā piedalījās 232 delegāti un 118 viesi (saskaņā ar M. Bukša datiem 283 delegāti un daudz viesu.[15] Pēteris Lazdāns savās atmiņās pastāsta, ka starp Kempa piekritējiem esot bijis daudz Putilova fabrikas strādnieku, kas nevarēja uzrādīt mandātus, jo tādu tiem ne-

esot bijis.[16] Kā no minētiem skaitļiem redzams, delgātu skaits Kempa grupā ir bijis mazs un viņu trūkums tālāko kongresa darba gaitu netraucēja. Bet sajūsmas pilnais gājiens no Rēzeknes katoļu baznīcas uz Dianas kino telpām, kur notika kongresa pirmās dienas sēde, pārvērtās rūgtā uzskatu cīņā. Kongress savu turpmāko darbu varēja veikt tikai latgaļu strēlnieku aizsardzībā. Tāda bija tā laika politika, kompromisus reti kāds meklēja un pazina.

Kongresa darba norises dokumentācija nav pilnīga. Stenogramas netika ņemtas. Līdz ar to, atsevišķu cilvēku runas, iebildumi un paskaidrojumi nekur nav reģistrēti. Bet visā visumā, galvenos vilcienos, kongresa gaita ir samērā labi atreferēta. Neatkarīgās Latvijas laikā bija pieejams kongresa protokols, Latgales Pagaidu zemes padomes ziņojumi Valerijas Seiles un Vladislava Rubuļa redakcijā un daudzu dalībnieku atmiņas.

Pēc šī īsā pārskata, par Kempa politiskām idejām Rēzeknes kongresa laikā, paceļas jautājums, kas būtu noticis, ja Kempa politiskās idejas kongresa vairākums būtu pieņēmis? Vai Latgales attiecības ar pārējo Latviju būtu veidojušās savādāk? Šī raksta autors tā nedomā. Latgali no komūnistu jūga atbrīvoja militāra vara, kuŗā aktīvu dalību ņēma paši latgalieši. Lai atceramies Latgales partizānu pulku. Lielākais pulks Latvijas armijā, četri bataljoni, vāji apmācīts, apbruņots un apgādāts, tas iztīrīja komūnistu spēkus sektorā no Balviem līdz Kārsavai. Komūnistu valdīšanas briesmu darbi bija tā sarūgtinājuši tautas vairākumu, ka tā negribēja neko dzirdēt par kaut kāda veida sadarbību ar Krieviju. Kempa autonomijas idejai varēja būt zināma jēga tikai līdz bolševiku apvērsumam. Bet Krievijas pagaidu valdība tik stipri stāvēja par nedalāmo impēriju, ka jāšaubās, vai Vidzemes un Kurzemes guberņas būtu dabūjušas kaut ko vairāk par „Zemstvo" tipa pārvaldi, nemaz nerunājot par trim Latgales apriņķiem.[17] Krievijas pagaidu valdības pagaidu dekrēts, publicēts 1917. gada 22. jūnijā, tādu Latvijas autonomiju nemaz nepiemin, bet runā tikai par Vidzemes guberņas pašpārvaldes tiesībām, kas būtu pakļauta Pagaidu valdības ministrijām Pēterpilī. Tā ir tā pati vēsturiskā Baltijas guberņu pārvalde, tikai ar to starpību, ka muižniecības un krievu ierēdniecības kontrolētās administrācijas vietā stātos tautas vairākuma vēlētās pārstāvniecības. Latgale šeit ne ar vienu vārdu nav minēta. Līdz ar to, secinājums var

būt tikai viens, ka Latgale ,,Brīvā Krievijā'' būtu aplikusi pie Vitebskas guberņas un nozudusi latviešu tautai. Kempa aktīvitātei varēja būt pamatots un tālredzīgs mērķis: glābt latvietību Latgalē. Tautas brāļu apātija un aizspriedumi pret ,,vitebskiešiem'' neliek domāt, ka tie būtu darījuši daudz, lai glābtu tos no pārkrievošanas un pārpoļošanas. Bet pēc bolševiku apvērsuma, politisko kārtību varēja grozīt tikai militāra varą.

Runājot par ,,garantijām'', Rēzeknes kongress varēja jau tās prasīt, bet kas tās tanī laikā varēja dot? Trim Latgales apriņķiem bija paredzēts pievienoties Vidzemes guberņai, līdz visas autonomās Latvijas Satversmes sapulces sanākšanai. Vai Vidzemes Pagaidu zemes padome tādas garantijas bija tiesīga dot? Liekas gan, ka nē. Viss būtu ticis atlikts Satversmes sapulces izšķiršanai. Pielietojot analoģiju, kāda notika dažus gadus vēlāk, varēja droši apgalvot, ka Satversmes sapulce rutīnas veidā ar balsu vairākumu tādas garantijas būtu noraidījusi, tā pat kā Latvijas republikas Satversmes sapulce noraidīja Latgales deputātu prasības pēc ierobežotām pašvaldības tiesībām tieši saskaņā ar Rēzeknes kongresa lēmumiem.[18] Rēzeknes kongresa garantiju prasības būtu palikušas kā sīkāk aprakstīts dokuments ar akadēmisku vērtību, atspoguļojot tā laika cilvēku rūpes, domāšanas veidus un centienus.

Kempa personīgā popularitāte ātri krita. Viņš pārstāvēja Latgales latviešus tikai Satversmes sapulcē un pirmajā Saeimā. Citās Saeimās Fr. Kemps vairs netika ievēlēts. Skolas un modernais nacionālisms pagrieza Latgales latvieša garīgo seju pilnīgi rietumu virzienā. Tāds tas, savā lielākajā vairākumā, ir palicis arī šodien.

Rēzeknes kongresa lēmumiem, lai kādi tie ir, pašreizējās nacionālo jūtu attīstības stadijā, ir tikai vēsturiska dokumenta vērtība, bet citādi tas ir ar kongresu pašu, notikumu, kā tādu.

Rēzeknes kongress Latgales latvieša dzīvē bija liels un drāmatisks notikums. Tā bija pirmā reize pēc daudziem gadu simteņiem, kad tauta varēja izteikt savu gribu, kad tā varēja apliecināt sevi kā etnisku kopu, atšķirīgu no citām minoritātēm un pirmo reizi lietot politiku, kā ieroci, ekonomiskā un sociālā stāvokļa labošanai. Mēs zinām, ka Rēzeknes kongresā notika asas, kā saskanīgas, tā arī nesaskanīgas debates, gan telpās, gan uz ielas. Arī šis fakts bija liels jaunums tautai. Tauta spēra pirmos soļus demokratiskā pārvaldes

procesa veidošanā. Cik šie soļi bija nedroši un juceklīgi, par to liecina Latgales strēlnieku apsardzības nepieciešamība, lai kongress varētu strādāt. Tauta iesāka politiski domāt un tās pārstāvji demokratiski lemt. Šis bija liels un drāmatisks notikums Latgales latviešu nacionālo jūtu attīstības gaitā.

Lai tautas dvēselē rastos nacionālā kopības apziņa, individiem ir jāpārdzīvo spēcīgi morālās dzīves sastricinājumi, viena alga, skumīgi vai priecīgi, bet spēcīgi ar vienu noteiktu mērķi kopējos centienos. Mēs zinām, ka 1905. gada revolūcija iezīmējās Latgalē samērā vāji, arī reakcija tur apliecināja sevi samērā vāji. Nākošais lielākais latviešu tautas emocionālais pārdzīvojums saistās ar latviešu strēlnieku cīņām Rīgas pievārtē. Saskaņā ar virsnieka J. Rubuļa ziņojumu Rēzeknes kongresā un saskaņā ar Latgales Pagaidu zemes padomes ziņojumu Nr. 1, strēlnieku pulkos, izkaisīti pa dažādām vienībām, ir dienējuši no desmit līdz divdesmit tūkstošu Latgales latviešu. (No citiem avotiem: 10 - 12 tūkstošu).[19] Arī latgaļu mātes un tēvi priecājās par savu dēlu varonību un skuma par izlietām asinīm. Bet to dēli, ienaidnieka priekšā, placu pie pleca ar pārējo novadu tautiešiem, caur sviedriem un asinīm, veidoja paļāvības, uzticības un draudzības saites, kā pamatus vienotai tautai. Aiza sašķeltās tautas vidū kļuva mazāka. Strēlnieku upuru ēnā nāca Rēzeknes kongress. Tikai pateicoties Latgales strēlniekiem, Rēzeknes kongresa darbs varēja netraucēti risināties līdz galam.

Rēzeknes kongresa iespaidā dzima arī kāda nacionāli politiska kustība, kuŗas priekšgalā nostājās Latgales strēlnieki. Kāda grupa no tiem brauca no pagasta uz pagastu, rīkoja tautas sapulces un aicināja apvienoties ar pārējo novadu latviešiem vienā autonomā valstī. Pilnīgi sadarbojoties ar Latgales Pagaidu zemes padomi, nacionāli noskaņotie Latgales strēlnieki savās runās uzsvēra nepieciešamību radīt neatkarīgu vēlēšanu iecirkni, lai dabūtu savus pārstāvjus Krievijas Satversmes sapulcē. Strēlnieku darbības rezultātā, Rēzeknes apriņķa zemstēs iegāja gandrīz tikai latvieši. Šie panākumi spārnoja citos apriņķos dzīvojošos tautiešus. Tiesu iestādēs un skolu pārvaldēs atbildīgos amatos sāka parādīties latvieši. Parādība, par ko nevarēja sapņot Cara administrācijas laikā. Sevišķi lielu aktīvitāti skolu dibināšanā izrādīja divi latviešu izcelsmes virsnieki: Aloizs Bojārs un vēlāk Jezups Soikāns.

Pirmā Rēzeknes kongresa iespaidā norisinājās arī otrais Rēzeknes kongress, kas sanāca 3. un 4 decembrī (vecais stils). Par to plašāk runāsim nākošajā nodaļā. Lai gan šis kongress norisinājās zem bolševiku spaidiem, arī šeit dominēja latviešu izcelsmes strēlnieku virsnieki: A. Bojārs un F. Greivuls. Šis kongress panāca galīgu Latgales atdalīšanos no Vitebskas guberņas.[20]

Šīs īsumā bija Rēzeknes kongresa praktiskās sekas. Latviešiem radās iespēja valdīt pašiem par sevi, pašiem savās mājās. Vietējā inteliģence, kam savas tautas labā līdz šim nebija ļauts strādāt, pierādīja sevi cienīgu veikt pašvaldību un vēlāk arī valsts uzdevumus. Tas bija liels solis ceļā uz vienotu, neatkarīgu Latviju.

Savelkot visu kopā, var droši apgalvot, ka Rēzeknes kongresa lēmumi par apvienošanos ar Vidzemes un Kurzemes latviešiem vienā kopējā valstī ir bijuši pareizi. To ir apliecinājis laiks un tautas nacionālo izjūtu attīstības gaita.

PREIĻI

AVOTI

Rēzeknes Kongress. 1917.

1. Bukšs, M. **Skices un Dokumenti**
(Vl. Loča izdevnīceiba. 1954. Minchenē) 22. lpp.

2. Bukšs, M. Ibid. 24. lpp.

3. Bukšs, M. Ibid. 31. lpp.

4. Wittram, R. **Baltische Geschichte**
(Verlag R. Oldenburg. München. 1954) 223. lpp.

5. Švābe, A. **Latvijas Vēsture.** 1800 - 1914
(Daugava. 1958) 608. lpp.

6. Pārdrukāts avīzē ,,Laukstrādnieks'' 1906. gadā. 27. lpp.

7. Blanks, E. **Latvju Tautas Ceļš uz Neatkarīgu Valsti.**
(Ziemeļblāzma. 1970) 183. lpp.

8. Blanks, E. Ibid.

9. Šilde, A. **Latvijas Vēsture.** 1914 - 1940
(Daugava. 1976) 127. lpp.

10. Andersons, E. **Latvijas Vēsture.** 1914 - 1920
(Daugava. 1967) 314. lpp.

11. Bukšs, M. **Skices un Dokumenti.** 43. lpp.

12. Freivalds, Osvalds. **Latviešu Politiskās Partijas 60 gados**
(Imanta. 1961) 75. lpp.

14. Bukšs, M. **Latgaļu Atmūda.**
(P/S Latgaļu izdevnīceiba. 1976) 360. lpp.

15. Bukšs, M. **Skices un Dokumenti.** 31. lpp.

16. Bukšs, M. Ibid. 27. lpp.

17. Bīlmanis, A. **Latvian-Russian Relations.** Dokuments
(Latvian Legation. 1944) 39.-41. lpp.

18. Bukšs, M. **Skices un Dokumenti.** 39. lpp.

19. Bukšs, M. **Latgaļu Atmūda.** 347. lpp.

20. Šilde, A. **Latvijas Vēsture.** 1914 - 1940 169. lpp.

OTRAIS RĒZEKNES KONGRESS

Septiņus mēnešus vēlāk, t. i. 1917. gada 3. un 4. decembrī (vecais stils), bolševiku varas sākumā, Rēzeknē sanāca otrais tautas vienbas kongress. Padomju vēsturnieki to sauc par otro Latgales strādnieku, zaldātu un zemnieku sapulci, kuŗā, kā liekas, ir piedalījušies 290 dažādu tautību delegāti. Par šo kongresu mēs zinām samērā maz. Arī Padomju Latvijas vēsturnieki kongresam veltīja tikai īsu paragrafu Latvijas PSR vēstures III daļā, nepasakot pat, kas tā bija par ,,bolševistiksu rezolūciju'', ko delegāti, pēc jūsmīgās Vīksniņa runas, esot pieņēmuši. Visa darba norise ir sekojusi pirmā kongresa paraugam, jo to vadīja nacionāli noskaņoti latgaļu izcelsmes strēlnieku virsnieki: A. Bojārs un F. Greivuļs. Darba kārtībā ir dominējis paragrafs par Latgales apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas. Šis lēmums tad arī ir pieņemts ar 202 balsīm, krievu un ebrēju delegātiem balsojot pretim.

Par šo kongresu savas atmiņas mums pastāsta tikai viens cilvēks —Aloizs Bojārs, kas tanī laikā bija arī pirmā Rēzeknes kongresa padomes loceklis. Turpmāk mēs pieturēsimies pie A. Bojāra aprakstītās kongresa norises, kas ir publicēta laikrakstā ,,Latgola'' 1954. gada 16. oktobŗa numurā.

Pēc bolševiku apvērsuma Pēterpilī bija pagājis tikai viens mēnesis. Viņu propaganda un politika vēstīja demokratiju un laimīgu dzīvi lielajām darba ļaužu masām visas pasaules mērogā. Dekrēts par mieru, ko jaunā bolševiku vara publicēja 1917. gada 26. oktobrī (vecais stils), aicināja ļaudis organizēt vietējās padomes un pārņemt varu, iedzīvinot saukli — *vara uz vietām* (vlastj na mestach). Arī otrajam Rēzeknes kongresam piekrita tā pati politiskā nozīme. Par kongresa vadītāju, ar lielu balsu vairākumu, ievēlēja strēlnieku virsnieku F. Greivuli, kas tanī laikā vadīja arī ,,Iskolata'' latgaļu sekciju. Pēc īsas uzrunas F. Greivuls paziņoja kongresa darba kārtību, kas bija izstrādāta saziņā ar A. Bojāru un citiem latgaļu sekcijas strēlniekiem.

1. Likums par varu uz vietām atļauj lemt par triju Latgales apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas.

2. Latviešu strēlnieku pulku latgaliešu sekcija šo jautājumu jau ir izlēmusi.

3. Bads tuvojas un pārtikas krīze ir neizbēgama. Līdz ar to draud slimības, kuŗas medikamentu trūkuma dēļ, grūti apkaŗojamas, bet visā Krievijā uzliesmojošo nemieru dēļ, medikamentus nevar dabūt.

4. Steidzīgi jāizveido attiecīgas organizācijas pārtikas krīzes novēršanai, savlaicīgi piegādājot pārtiku no Vidzemes un Kurzemes, pilsētu un miestu iedzīvotāju vajadzībām.

5. Aprādīto iemeslu dēļ, šai sapulcei jānolemj atdalīt Rēzeknes, Daugavpils un Ludzas apriņķus no Vitebskas guberņas uz visiem laikiem un pievienot Vidzemes guberņai.

Pateicoties F. Greivuļa stingrajai vadībai un latviešu strēlnieku klātienei, visus jautājumus delegāti izlēma diezgan labā saskaņā. Pēc pirmā Rēzeknes kongresa parauga, tika ievēlēta arī Latgales pagaidu zemes padome 36 cilvēku sastāvā, no kuŗiem 9 veidoja Pagaidu izpildu komiteju. Lai nezaudētu laiku, Izpildu komitejas uzdevumā, strēlnieku virsnieks Lōčkōjis, kopā ar A. Bojāru, izstrādāja peticiju valdībai Pēterpilī, par triju apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas. Šo peticiju aizveda uz galvas pilsētu flotes seržants Znūteņš, kā karavīru delegācijas vadītājs. Pēterpilī Rēzeknes delegācijai pievienojās četri citi latgaļu izcelsmes matroži, kas toreiz bija stacionēti Kronštatē. Visa delegācija aizgāja uz Iekšlietu tautas komisāriātu un iesniedza peticiju kādam ierēdnim, kas tūdaļ nozuda aiz smagajām durvīm. Pēc ilgākas gaidīšanas, ierēdnis atgriezās un paziņoja, ka prasība ir atzīta par pamatotu, un valdība to tūdaļ arī izpildījusi. Znūteņa rokās nonāca šāds dokuments:

Tautas komisāru padome
Pagaidu valdība
Iekšlietu komisāriāta
Vietējās pārvaldes daļa
Darbvedības nodaļa
1917. gada 14. decembrī
Nr. 92

Latgales
Zemnieku, strādnieku,
batraku (bezzemnieku) un
karavīru deputātu
Izpildkomitejai

Iekšlietu komisāriāta Vietējās pārvaldes daļa, iepazinusies ar Vispārējā Latgales sabraukuma-sanāksmes Rēzeknē š. g. 3. decembŗa sēdes protokolu, paziņo, ka Daļai nav nekādu iebildumu pret

Rēzeknes, Ludzas un Daugavpils apriņķu atdalīšanu no Vitebskas guberņas un to pievienošanu Vidzemes guberņai (Latvijai), un līdz ar to Daļa par šo paziņo Vitebskas strādnieku, karavīru un zemnieku deputātu Padomei un Vidzemes guberņas pagaidu zemes Padomei.

Daļas komisārs: Lācis (paraksts)
Darbvedības vadītājs: I. Lazarovs (paraksts)

Dokumentu no krievu valodas tulkojis A. Bojārs. Vēlāk šim dokumentam bija liela nozīme pie miera līguma izstrādāšanas un parakstīšanas. Tas bija nacionāli noskaņoto Latgales strēlnieku virsnieku liels pakalpojums latviešu tautai. Dokumenta oriģinālu saņēma glabāšanā Aloizs Bojārs, kas vēlāk to nodeva Latvijas pagaidu valdībai. Dokumenta oriģināls tagad glabājas Romā.

Uz maz pētīto Latgali pretendentu nekad nav trūcis. Sniedzam izvilkumu no ārlietu ministra Z. Meierovica runas Tautas Padomē 1919. gada 15. augustā.

... Es gribu aizrādīt uz vienu apstākli, tas ir—ka no Latvijas sastāvdaļām Latgale ir viena no tām līgavām, pēc kuŗas cenšas, es negribu teikt daudz mīļas, bet tomēr daudzas rokas. Atminēsim īsumā šos meklētājus pēc Latgales.

1917. gadā mēs kopā ar latgaliešiem spērām soļus, lai panāktu Latgales pievienošanu pie Latvijas, vismaz pie Vidzemes. Mēs zinām tos panākumus un zinām ļoti labi, ka mūsu soļi palika neievēroti no krievu demokratiskās pagaidu valdības zem kņaza Ļvova un Kerenska, kuri vairākkārt sacīja, ka Latgale nav Latvijas sastāvdaļa, ka tā ir daļa, kuŗa pieder pie Vitebskas guberņas, vai, labākā gadījumā, neko neteica. Pēc tam, kad arī beidzamā laikā par Latviju vairākkārt ir bijušas sarunas—tie ļaudis, kuŗi iedomāja sevi tagad stāvam krievu sabiedriskās domas priekšgalā, neuzskata Latgali par Latvijas sastāvdaļu. Tā ir palikusi viņu domāšanas spējās par Krievijas guberņu. (Klīve no vietas: ,,Polockas Republika''). Bet Krievija nav vienīgā, kuŗa vēlējās uzskatīt Latgali par savu sastāvdaļu. Šī gada sākumā un agrāk vēl vienā konferencē oficiāliem Polijas republikas priekšstāvjiem arī tika kartes zīmētas un memorandi iesniegti, kuŗi pierādīja, ka Latgale ir poļu zeme, ka tā pieder

Polijai, ka Latgale atrodas zem Polijas garīgā un kultūrālā iespaida...

Es ņemšu vēl vienu pretendentu, tā ir mūsu brāļu tauta—Lietuva. Bija laiks, kad tā uzskatīja, ka Latgale, ja tā nav patstāvīga republika, tad, katrā ziņā, tā ir zeme, pie kuŗas likteņiem Lietuvai ir jārunā līdzi.

Pēc garām sarunām panāca to, ka suverenitāte par Latgali pieder Latvijai. Es visu to saku tāpēc, ka uz Latgali ir ļoti daudz pretendentu un jautājums par to, pie kā Latgale pieder, tika vienīgi izšķirts pozitīvi ar ļeņina dekrētu no 14. decembŗa 1918. gadā. Pēc šī dekrēta Latgale piedalāma Latvijas Padomju republikai. Citas autoritātes, šinī ziņā, nav vēl savu vārdu teikušas...''[1]

Pie šī garā citāta ir jāpiezīmē, ka Z. Meierovics ir pārteicies attiecībā uz gada skaitli. Jāpieņem, ka runa iet par komisāra Lāča 1917. gada 14. decembrī parakstīto memorandu, sakarā ar otrā Rēzeknes kongresa lēmumiem.

Mūsu pirmā ārlietu ministra uzskaitītā pretendentu rinda uz Latgali nav pilnīga. Pie tiem vēl ir jāpieskaita Baltkrievija. Baltkrievijas Padomju Sociālistiskās Republikas Zinātņu Akadēmija 1963. gadā izdeva, apmēram, 300 etnografisko karšu kopojumu ar nosaukumu: *Baltkrievu valodas dialektālais atlants*. Atlants ir liela apmēra, greznā iesējumā, uz laba papīra un krāsu iespiedumā. Divas no šīm kartēm, kas sastādītas par 1904. un 1914. gadu progresīvi ieslēdz baltkrievu runātās valodas sfairā lielus latviešu apdzīvotus apgabalus Latgalē: Daugavpils pilsētu un apriņķi, Rēzeknes apriņķi līdz Daugavpils-Rēzeknes dzelzceļa līnijai, Krāslavas pilsētu un daļu no Ludzas un Ilūkstes apriņķiem. Ja vēl pieskaitām klāt 1944. gadā noņemtos sešus pagastus, tad ar drošu pārliecību var teikt, ka pretendentu uz Latgali netrūkst arī tagad. Latvijas Universitāte, brīvās Latvijas laikā, ignorējot Latgales vēstures pētniecību, nav varējusi radīt citu pārliecību. Šī atlanta viens eksemplārs atrodas Toronto Universitātes bibliotēkā.

AVOTI;

1. Briška, Bonifacijs. ,,Kaimiņu pretenzijas uz Latgolu.'' **Latgola, Muna Tāvzeme.** (P/s Latgaļu izdevnīceiba. 1984) 266. lpp.

Aloizs Bojārs

Aloizs Bojārs

Bojāru vārds ir ar vecu vēsturisku nozīmi, kas varēja apzīmēt zināmu dižciltīgo šķiru, pie baltu, vai slāvu ciltīm. Kā vecākais no Bojāru dzimtas piederīgiem, par kuŗu ir atmiņu ziņas, saucās Odums (Ādams) Bojārs, kam piederēja muiža un neliela pils pie Osvejas ezera. Kā polītiska relikvija Odumam Bojāram piederēja Polijas ķēniņa Stanislava II Poniatovska (1764-1795) zobens, kas liecināja par viņa simpatijām poļu tautas centieniem atbrīvoties no krievu un prūšu virskundzības. Odums Bojārs piedalījās vairākās poļu sacelšanās mēģinājumos T. Kosciuško vadībā, kas beidzās ar pilnīgu poļu sakāvi un viņu valsts trešo sadalīšanu 1795. gadā. Pēc neveiksmīgām kaujām, Odums Bojārs atgriezās savos lauku īpašumos pie Osvejas ezera. Bet arī nodevēji nesnauda. Drīz vien krievu varas iestādēm ienāca ziņas par Oduma simpatijām un sadarbību ar poļiem nemieru laikā. Piedzīvojušam karavīram vajadzēja bēgt, ņemot līdzi tikai to, ko viņš un viņa kalpi varēja panest. Bēglis atrada patvērumu pārpoļotā Varaklānu muižnieka grāfa Borcha lielajos zemes īpašumos. Tā Bojāri sāka savu dzīvi latviešu zemē, kļūdami paši par dedzīgiem latviešiem.

Aloizs Bojārs dzima 1887. gada 4. aprīlī (vecais stils) Rudzātu pagasta Vidu sādžā. Pēc Stirnienes pagasta skolas beigšanas 1903. gadā, zēns mācījās Rēzeknes pilsētas skolā, kuŗu nobeidza 1908. gadā. Pēc pagastskolas beigšanas, viņš strādāja kādu laiku par sekretāra palīgu Stirnienes pagasta valdē un, pēc pilsētas skolas beigšanas, pieņēma darbu tiesu resorā Ludzā, kā civilnodaļas vadītājs. 1914. gada 1. augustā izcēlās pirmais pasaules kaŗš. Arī Bojāram vajadzēja stāties tēvijas sargu rindās. Priekšniecība viņu komandēja uz 2. Odesas kaŗaskolu, ko jaunais censonis ar labām sekmēm beidza 1915. gada aprīlī. Pēc kaŗaskolas beigšanas, viņš iestājās virsnieku akadēmiskos kursos, kuŗus absolvēja tā paša gada

vēlā rudenī. Kā jauns virsnieks A. Bojārs tika iedalīts 3. jātnieku divizijā, kuŗas sastāvā viņš piedalījās kaujās Rumānijas frontē. Šeit viņu smagi ievainoja. Par varonību kaujās apbalvots ar Juŗa krustu. Kā jātnieku pulka virsnieks, viņš sadraudzējās ar kazākiem. Šī draudzība viņam labi noderēja vēlāk, kārtojot valsts neatkarības lietas ar ukraiņu un Donas kazāku nacionālistiem.

Savus frontē gūtos ievainojumus A. Bojārs ārstēja Maskavas virsnieku slimnīcās un, cik veselība atļāva, klausījās lekcijas Maskavas Universitātes tieslietu fakultātē. Kādu laiku viņš apmeklēja lekcijas arī Maskavas archeoloģiskā institūtā, nodibinot mūža draudzību ar prof. Dr. Boleslavu Brežgo. Brežgo ierosmē, A. Bojārs sāka interesēties par Latgales latviešu bagāto etnografisko pūru un tās mazpētīto pagātni. Latgales ļaudis kļuva par jaunā censoņa pirmo mīlestību, kam viņš palika uzticīgs visu mūžu.

1917. gadā A. Bojārs izveidoja Maskavā otro Latviešu katoļu bēgļu komiteju un pie tās atvēra pamatskolu 170 bērniem. Par šīs bēgļu komitejas vadītāju un skolas kurātoru nominēli viņš palika līdz tās likvidēšanai, pēc bolševiku apvērsuma. A. Bojārs aktīvi piedalījās abos Rēzeknes kongresos un abos tika ievēlēts Pagaidu zemes padomēs. Pirmais kongress varēja sekmīgi darboties, pateicoties latgaļu strēlnieku apsardzībai A. Bojāra vadībā.

Aloizs Bojārs 1917. gada 6. jūlijā salaulājās ar skolotāju Elvīru Buchholcu. Pirmais bērns, meitene, mira komūnistu vajāšanas laikā 1919. gadā. Ģimenē izauga divi dēli: Leonards un Nikodēms. Aloiza darbību otrajā Rēzeknes kongresā jau esam īsumā aprakstījuši, tāpēc pie tās šeit nekavēsimies.

Aloizs Bojārs kopā ar Stanislavu Kambalu pavadīja Z. Meierovicu Krievijas mazākuma tautību kongresā Kijēvā 1917. gada novembrī. Šis kongress ir svarīgs tai ziņā, ka šeit pirmo reizi vēsturē parādījās Krievijas mazākuma tautu mēģinājums sadarboties, lai kopēji apliecinātu nacionālās eksistences gribu, attiecībā pret pagaidu valdību Pēterpilī. Šo kongresu rīkoja ukraiņu tautas nacionālā padome, kopā ar Donas kazaku vadību, lai kopīgi izstrādātu memorandu Krievijas valsts Domei, prasot visām mazākuma tautām pašvaldības tiesības un kultūrālo autonomiju. Aloiza Bojāra draudzība ar kazāku virsniekiem atviegloja Z. Meierovica pūles pacelt latviešu tautas nacionālo lietu visas impērijas mērogā. Kopējās dek-

larācijas beigu daļā īpaši tika uzsvērta latviešu tautas prasība pēc autonomās eksistences.

Kā pirmo gadījumu Latgales vēsturē jāmin Aloiza Bojāra iecelšanu par miertiesnesi Viļānos 1917. gada vasarā. Ar šo laiku sākās viņa plašais un enerģiskais darbs savas tautas labā. Nekavējot daudz laika, viņš panāca pilsētas skolu atvēršanu Viļānos un Varakļānos. Ar Kernska valdības Izglītības ministrijas 1917. gada 11. septembŗa Nr. 5305 rīkojumu, par šo skolu kurātoru palika pats Bojārs. Viņš aktīvi piedalījās Latgales pagaidu zemes padomes sēdēs un veica priekšdarbus skolu tīkla veidošanai Latgalē. Bet drīz vien pāri Latgalei savus tīklus izplēta komūnistu vara. Sākās bēguļošana un slēpšanās. Tikai tad, kad Latgali atbrīvoja nacionālais kaŗaspēks, A. Bojārs atkal varēja atgriezties aktīvā sabiedriskā darbā.

1920. gadā Aloizi Bojāru ievēlēja Rēzeknes apriņķa padomē. Izglītības ministrijas cenza komisija viņam piešķīra pamatskolas skolotāja tiesības, nozīmējot to par Varakļānu pilsētas skolas pārzini. Izmantojot savu pazīšanos ar Z. Meierovicu, viņš panāca latviešu bērnu patversmes pārvietošanu uz Latviju. Visi bērni, skaitā 172, un personāls ar pārzini P. Pabērzi priekšgalā, tika pārsūtīti no Tambovas uz Rēzekni un novietoti Vipingas muižā.

Jau 1921. gadā Aloizs ir netikai Rēzeknes apriņķa valdes loceklis, bet arī apriņķa skolu valdes priekšsēdis. Te sākās viņa darbs skolu tīkla izveidošanā Rēzeknes un Daugavpils apriņķos, kam, ar maziem pārtraukumiem, viņš palika uzticīgs visu mūžu. Tā pat kā 1917. gadā, A. Bojārs atstāja Rēzekni un ieradās Varakļānos, kā ģimnazijas organizācijas komisijas priekšsēdis. Varakļānu ģimnazija atvēra durvis 1921. gada septembrī. Nākamajā gadā viņš noorganizēja Rudzātu 6-kl. pamatskolu sava tēva Jāņa Bojāra mājās Vidu ciemā. Tā kā pastāvēja liels kvalificētu skolotāju trūkums, A. Bojārs atstāja visus amatus Rēzeknē un uzņēmās Rudzātu pamatskolas pārziņa pienākumus.

Tomēr plašāka vēriena darbs A. Bojāram napalika vienaldzīgs. Jau 1923. gada vasarā viņš uzņēmās Daugavpils apriņķa skolu valdes priekšsēža pienākumus. Sākās lielo muižas māju un centru pārveidošana par skolām, sākās jaunu skolas namu būve. Galvenais uzdevums bija likvidēt Cara laika skolu tīklu un pārskolot personā-

lu, lai tautai naidīgā, pārkrievošanas gara vietā, stātos latviešu skolas, ar mācībām latviešu valodā. Daugavpilī dzīvoja daudz cittautiešu, arī tiem latviešu valdība neliedza izglītību mātes valodās. Krievi, poļi, baltkrievi un ebrēji saņēma vai nu savas skolas, vai arī mācību stundas to attiecīgajās valodās.

Ceļot jaunus skolas namus, Latvijas valdība varēja palīdzēt samērā maz, līdzekļu vākšana bija jāizdara caur pašvaldību iestādēm. Kā Daugavpils apriņķa budžeta komisijas loceklis, A. Bojārs pielika savu roku pie racionāla veida finanču politikas izveidošanas, nodokļu iekasēšanas un stingras revizijas pagastu valdēs. Tas radīja vienveidīgu grāmatvedību apriņķī un viegli pārskatāmas ienākumu un izdevumu bilances. Pie jaunu skolu būvēm, lielā mērā tika izmantotas arī zemnieku šķūtis.

Sākot ar 1924./25. mācību gadu A. Bojāram izdevās reālizēt pienācīgu atalgojumu ticības mācību skolotājiem, saskaņā ar tām pašām kvalificētu mācības spēku likmēm, kādas bija pardzētas citu priekšmetu pasniedzējiem. Katoļu baznīcas vadība šo plānu akceptēja, piemērojot to arī citās mācību iestādēs.

Aloizs Bojārs noorganizēja un vairākus gadus vadīja Latgales zemnieku krājaizdevu sabiedrību, palīdzot zemes kopējiem iegūt jaunus īpašumus, paplašināt zemes platības, uzcelt jaunas ēkas un remontēt vecās. Krājaizdevu sabiedrība attīstīja savu darbu tik sekmīgi, ka tautā dabūja ,,Bojāra bankas'' nosaukumu. Ar viņa gādību Daugavpils skolotāju institūts saņēma telpas lietošanā uz nenoteiktu laiku.

Blakus regulāro skolu dibināšanai, A. Bojārs rūpējās arī par speciālu mācības iestāžu radīšanu, kādām speciālām vajadzībām. Viņš pielika savu roku pie Glužņevas kurlmēmo skolas, Latgales tautas augstskolas, konservatorijas un biedrības ,,Saule'' sieviešu arodskolas radīšanas Daugavpilī. A. Bojāra pūlēm var pieskaitīt arī Preiļu lauksaimniecības skolas izveidošanu, ar lauksaimniecības un lopkopības speciālnozarēm, koku audzētavu un labības šķirotavu.

Sākot ar 1927. gada vasaru, viņš uzņēmās Daugavpils apriņķa medicīniskās nodaļas vadību. Kopā ar ārstiem un technisko personālu sākās medicīnisko punktu tīkla veidošana. Drīz vien katrā pagastā pacēlās vismaz viena jauna ēka, kuŗā dzīvoja un strādāja ārsts un vecmāte. Tiem blakus sāka veidoties arī veterinārārstu vai

feldšeru punkti, paplašinājās slimnīcu telpas un parādījās jauns inventārs.

1932. gada vasarā A. Bojārs noorganizēja un vadīja Latviešu katoļu ugunsapdrošināšanas biedrību.

Lielā darba slodze nekavēja viņu arī rakstīt tā laika periodiskos izdevumos. Viņa rakstus par dažāda veida sabiedriskiem un finanču̧āliem tematiem varēja lasīt ,,Dryvā'', ,,Zemnīka Bolsā'' un ,,Latgolas Vōrdā''.

Līdz ar dzimtenes okupāciju 1940. gada vasarā, drūma nakts nolaidās arī pār A. Bojāru un viņa ģimeni. Sarkanā vara, kas to vajāja 1919. gadā, latviešu patriotu nebija aizmirsusi. Tā nacionalizēja A. Bojāra māju Daugavpilī un atņēma lopus labi iekārtotajai lauksaimniecībai. Apcietināja un ievietoja Rīgas Centrālcietumā viņa vecāko dēlu Leonardu, kas tanī laikā studēja tieslietas Latvijas Universitātē. Vācu spēkiem tuvojoties, Centrālcietuma iemītniekus it kā evakuēja uz Krieviju. Leonards Bojārs pazuda bez vēsts. Ziņas par viņu nav saņemtas līdz šai dienai.

Vācu okupācijas laikā A. Bojārs palika mājās, lai koptu zemi un veiktu lauku darbus. Tikai lielais skolotāju trūkums spieda to uzņemties Ančkinu pamatskolas vadību un palikt darbā līdz pēdējai dienai. A. Bojārs ar ģimeni izbrauca uz Vāciju 1944. gada oktobrī.

Lai jaunā latviešu paaudze pārvietoto personu nometnēs nepaliktu bez izglītības, A, Bojārs ar pilnu krūti atkal metās darbā. Viņš strādāja līdzi Eringenfeldas tautskolas izveidošanā un pieņēma skolotāja darbu Eringenfeldas un vēlāk, Soestas un Grēvenes pamatskolās. Trimdas latviešu polītiskā rosība viņam arī negāja garām. Viņš piedalījās pie dažādu iesniegumu izstrādāšanas sabiedroto militārām iestādēm, informējot tās par stāvokli dzimtenē un par bēgļu dzīvi pārvietoto personu nometnēs. Pārceļoties uz Augustdorfu, A. Bojārs pieņēma grāmatveža darbu I. R. O. dienestā, kur nostrādādja līdz izceļošanai uz ASV 1950. gada 12. septembrī. Viņa jaunākais dēls Nikodēms iesāka studēt ķīmiju Goetingenas Universitātē, bet 1949. gadā pārcēlās uz ASV, kur Illinois pavalsts universitātē ieguva doktora grādu.

Jaunajā kontinentā A. Bojārs no sākuma strādāja kā dārznieks, vēlāk pieņēma darbu slimnīcā un, beidzot, kādas konfekšu fabrikas Čikagā, mašīnu nodaļā, izpelnot nelielu pensiju.

Arī pēc aiziešanas pensijā, čaklais tautas darbinieks nestāvēja dīkā. Viņa uzmanība pievērsās presei. Viņš rakstīja daudz par sabiedriskiem un politiskiem jautājumiem, par darbiem dzimtenē un trimdā. It īpaši mīļa viņam bija ideja par Baltijas valstu federāciju un par atsevišķo valstu tiesībām tajā. Raugoties ar optimistisku skatu nākotnē, A. Bojārs klusībā izstrādāja pat Baltijas valstu federācijas satversmi, kas gan palika viņa papīros, bet kas tomēr liecināja par ticību Latvijas un latviešu tautas brīvībai.

A. Bojārs mira 1958. gada 18. augustā un ir apbedīts Sv. Trīsvienības katoļu kapsētā, Niagara Falls, Ņujorkas pavalstī.

Nobeidzot šo pārskatu, jāska daži vārdi par Aloizi Bojāru kā personu. Viņš bija tipisks latgalietis, ar izteiktu katolicismā ieaugušu mentalitāti. Viņam bija mīļa Latgale un tās vienkāršie cilvēki. Tiem viņš upurēja savas dzīves labākos gadus, un pie tiem viņš palika, līdz naidīgi spēki to izdzina trimdā. Bet A. Bojāru nekādā gadījumā nevarēja pieskaitīt pie iedomātiem separātisma novirzieniem, jo nekā svētāka viņa nacionālajā apziņā nebija par brīvu Latviju un latviešiem. Bet daudz savādāk, kā liekas, uz viņu skatījās tie, kas Latgales ļaužu valodā un sociālās attiecībās saskatīja slāviskas savādības un kuŗām, pārspīlēti vienpusīgā nacionālisma ietekmē, esot bijis jāizzūd. Aloizs Bojārs, turpretim, savādībās redzēja senču mantojuma izpausmi, kas kā svēts dārgums, caur tautas garamantām, nāca pie modernā cilvēka. A. Bojārs centās šīs latviskās savādības saglabāt, lai tās neietu zudumā arī tām paaudzēm, kas nāktu pēc viņa. Sava latgaliskuma dēļ, viņam bija jāaiziet pensijā 1937. gada jūlijā, piecdesmit gadu vecumā, tā sakot, štatu samazināšanas dēļ. Ja jau tik piedzīvojušu darbinieku, mūža ražīgākajā posmā, jālaiž pensijā, tad vainas uzvelšana štatiem nepārliecina. Iemesli jāmeklē kaut kur citur. Aloizs Bojārs nepiederēja pie tiem, kas varēja klanīties, lai reprezentētu vadoņa politisko konjunktūru. Viņam bija jāiet.

Spriežot pēc A. Bojāra rakstiem, no latgaliskām savādībām nekas viņam nebija mīļāks, par tautas runas veidu, respektīvi, par latgaļu dialektu, ko viņš konsekventi sauca par valodu. Šī veida pārliecībā nevarēja saskatīt, kaut vai vismazākā mērā, latviešu tautas sentimentam naidīgu tendenci. Neviena valoda nav bez izloksnēm vai dialektiem. Dažādas izrunu īpatnības, saimniecisku, soci-

ālu un reliģisku apstākļu dēļ, kļūst par izloksnēm, par dialektiem un tālāk veidojās par valodām. Līdz ar to, izloksnes un dialekti nav nekas nedabisks, ja mēs ņemam vērā īpaši Latgales 300 gadu ilgo nošķirtību un daudz savādākus ekonomiskos, sociālos un reliģiskos apstākļus. Latgaļu dialektam, viņa pārliecībā, piederēja Dieva dotās, neatņemamas eksistences tiesības. Protams, latviešiem bija vajadzīga kopēja, izkopta valoda, kas stāvētu pāri visām izloksnēm un dialektiem, kā tautas vienotājs faktors. Ne dialekti, ne valodas tautas nav šķēluši, tautas ir šķēluši aizspriedumi, neiecietība, zināšanu un izpratnes trūkums. Šīs īpašības pilnā mērā demonstrēja uz Latgali atsūtītie pārnovadu ierēdņi un prasīja tūlītēju pielāgošanos importētajiem standartiem. Kopējo valodu ļoti labi prata un lietoja arī A. Bojārs. Viņš labi apzinājās, ka dialektu īpatnībām, kopējās valodas struktūrā, bieži vien jāpazūd, bet lai tautas nacionālā, senatnes apdvestā dvēsele dzīvotu, tai jāsmeļas spēks tautas izjūtās izauklētajā sentimentā, kas plūst no zināma apvidus izlokšņu vai dialektu īpatnībām. Iznīcināt izloksnes vai dialektus nozīmēja iznīcināt saknes, kas vienoja cilvēku ar zemi, no kuŗas tas bija nācis. Visām izloksnēm un dialektiem,tāpēc, ir vieta tautas dzīvās vēstures veidošanā un tās spēka saglabāšanā. Par nožēlošanu jāsaka, ka šo sakņu iznīcināšanu, autoritārā režīma laikā un pārprastās tautas vienības vārdā, vadīja viskompetentākie filologi, bruņoti ar Latvijas Universitātes autoritāti.

Savas nelokamās pārliecības dēļ, no darba tautas druvā bija jāaiziet arī A. Bojāram. Viņš nebija skaļo frāžu cilvēks.

Šo rindiņu rakstītājam bija izdevība pavadīt vienu vakaru kopā ar Aloizi Bojāru, kad tas 1956. gada vasarā viesojās Toronto. Tieši par valodas jautājumiem viņš runāja. Viņa runai skanēja cauri rūgtums. Šis vakars ir palicis neizdzēšamā atmiņā.

KRĀSLAVA

DAŽAS ZIŅAS PAR KATOĻU BAZNĪCAS STĀVOKLI LATGALĒ XIX GADU SIMTENĪ

Katoļu baznīcas stāvoklis Latgalē XIX g. simtenī stipri līdzīgs tam stāvoklim, kāds šai banīcai bija Baltkrievijā, kuŗas robežās toreiz ietilpa Latgale. To noteica Krievijas valdības vispārējie rīkojumi, un dažas īpatnības baznīcas dzīvē ienesa tikai šā apgabala iedzīvotāju atšķirība.

Galīgi Romas katoļu baznīcas stāvoklis Krievijā izveidojās tikai pēc tam, kad 1801. g. 13. novembrī ķeizars Aleksandrs I apstiprināja senāta ziņojumu par šās baznīcas pārvaldes atjaunošanu imperijā un līdz ar to apstiprināja noteikumus par tās pārvaldi.[1] Šie noteikumi pārvaldes priekšgalā paredzēja Romas katoļu kollēģiju. Tai pašā laikā ūniāti lūdza, lai kollēģijā ļautu piedalīties arī viņu pārstāvim. Uz šo lūgumu ķeizars atbildēja ar rezolūciju, ka ūniātiem jāpieder vai nu pareizticīgiem, vai pie katoļiem, bet viņiem nevar būt patstāvīgas baznīcas. Rezolūcijā izteiktais valdnieka viedoklis noteica valdības turpmāko izturēšanos pret ūniātiem. Tai pašā laikā valdība baidījās, ka ūniāti varētu pāriet katoļticībā, ar kuŗu viņiem bija daudz kopēja, kāpēc arī pieprasīja, lai katoļu garīdzniecība viņus attiecīgi neietekmētu. Katoļu garīdznieki valdības rīkojumiem tomēr sevišķu vērību nepiegrieza un turpināja jau agrāk uzsākto misionāru darbību. Piemēram, 1802. g. aprīlī Baltkrievijas ūniātu virsbīskaps Anastasijs Bratanovskis sūdzējās katoļu mētropolītam Stanislavam Sestžencevičam, ka dekāns Ludvigs Mirskis, vēlākais Inflantu kollēģijas kanoniķis, pierunājot ūniātus pāriet katoļticībā. No mētropolīta tā paša gada 26. aprīļa vēstules baznīckungam—audītoram Šantiram redzams, ka pēdējais rakstījis baznīckungam Mirskim, apsolot viņam savu palīdzību. Tai pašā laikā Baltkrievijas kaŗa gubernātoram Rimskim-Korsakovam tika ziņots, ka arī citi katoļu baznīckungi pierunājot un pārliecinot ūniātus pieņemt katoļu ticību. No policijas ziņojumiem un citiem rakstiem gubernātoram redzams, ka neatkarīgi no baznīckungu darbības arī daži katoļu muižnieki piespiež savus ūniātu ticības zemnie-

kus pāriet katoļu ticībā. Ievērojot šos apstākļus, Vitebskas guberņas valde 1802. g. 28. maijā izdeva policijas rīkojumu cieši sekot katoļu garīdzniekiem un muižniekiem, lai viņi uz priekšu vairs nevarētu atkārtot šādus ūniātu pavešanas gadījumus, pretējā gadījumā piedraudot ar bargu atbildību pēc likuma.[2]

Vitebskas guberņas valde 1809. g. rakstīja Mogiļevas Romas katoļu konsistorijai, ka katoļu garīdznieki joprojām jaucoties ūniātu garīgā dzīvē. Pamatojoties uz šo rakstu, konsistorija 1809. g. 23. oktobrī izsūtīja pavēli,[3] lai katoļu garīdzniecība neaizturētu katoļticībā tos ūniātus, kas tanī pārgājuši pēc 1798. g. un netraucētu tiem atgriešanos ūnijā, piedraudot pretējā gadījumā ar nodošanu tiesai. Līdz ar to aizliedza pieņemt katoļu ticībā ūniātus, kas paši vēlējās mainīt ticību, kā arī noturēt ūniātiem kaut kādus dievkalpojumus. 1827. g. 17. janvārī tā pati konsistorija izsūtīja pavēli,[4] nosakot visai laju un mūku kārtas garīdzniecībai, kā arī tām personām, kas gatavojas garīdznieku amatam, lai tās nekādā ziņā neuzdrošinātos pierunāt un pievērst katoļu ticībai ne tikai pareizticīgos, bet arī citu kristīgo ticību locekļus. Pretēji visiem šiem rīkojumiem, katoļu garīdzniecība nepārtrauca savu darbu. Iestādēm joprojām pienāca ziņas, ka katoļu ticībā pāriet ne tikai ūniāti, bet arī pareizticīgie. Lai to novērstu, senāts 1830. g. 10. septembrī[5] aizliedza katoļu garīdzniecībai pārņemt pareizticīgos katoļu ticībā.

1839. g. ūniātus pievienoja pareizticībai. Katoļu garīdzniecības ietekme uz bijušiem ūniātiem Latgalē arī pēc tam, kā redzams, nekļuva vājāka. Baltkrievijas kaŗa ģenerālgubernātors Djakovs 1840. g. 11. februārī rakstīja Mogiļevas katoļu virsbīskapam, ka Ludzas apriņķī Bezļeses un Sļadziovas baznīckungi, noturēdami šeit dievkalpojumus, traucējot pareizticībā atgrieztiem ūniātiem pildīt savus reliģiskos pienākumus. Pēdējie dzīvojot šo kapliču tuvumā, apmeklējot dievkalpojumus un pieņemot katoļu ticību. Tālāk ģenerālgubernātors raksta, ka pareizticībai piegrieztie ūniāti apmeklējot dievkalpojumus arī Landskoronas, Pasienes, Bukmuižas, Raipoles un Briģu baznīcā un baznīckungs Skakovskis un Počobuts bez jebkādām bailēm pieņemot katoļticībā nesen pareizticībā atgrieztos ūniātus, Slabadas un Lauderu draudzes iemītniekus. Ievērojot augšminētos apstākļus, ģenerālgubernātors pavēlēja aizzīmogot Bezļeses un Sļadziovas kapličas. Šīs kapličas kaut gan aizzīmogoja,

tomēr pilnīgi nelikvidēja, un 1842. g. tās vēl bija katoļu rokās.[6] 1851. g. katoļu garīdzniecība lūdza valdību atļaut pārvest uz Sļadziovas filiālbaznīcu svētās Justīnes relikvijas.[7]

Pamatojoties uz ģenerālgubernātora augšminēto 1840. g. rakstu, virsbīskaps tā paša gada 4. martā[8] aizliedza Landskoronas baznīcas prāvestam Skokovskim, Pasienas baznīcas prāvestam Počobutam un citu minēto baznīcu prāvestiem pieņemt katoļticībā pareizticīgos, bijušos ūniātus. Par tiem, kas katoļticībai jau bija piegriezti, pieņēma lēmumu, ar kuŗu katoļu garīdzniekiem ne tikai aizliedza noturēt viņiem dievkalpojumus, bet pat pavēlēja izsvītrot viņus no draudzes sarakstiem, ja viņi tur jau būtu ierakstīti.

Bijušo ūniātu pāriešana katoļticībā notika arī citās Latgales draudzēs, pie tam diezgan plašos apmēros, sevišķi, piem., Rēzeknē un Brodaižas draudzē.[9] Pa daļai šī pāriešana notika tāpēc, ka dažas pareizticīgo baznīcas ceremonijas, piem., kristības, laulības un apbedīšana, atšķīrās no ūniātu baznīcas ceremonijām. No ūnijas pārnākušie pareizticīgie šīs ceremonijas uzskatīja par jaunievedumu. Katoļu baznīcas ceremonijas viņiem bija daudz tuvākas.[10] Ludzas apriņķī, bez Brodaižas, katoļu garīdzniecība savu darbību attīstīja arī Rundānos. 1840. g. Ludzas apriņķa priekšnieka palīgs (stanovoi pristav) Lopatins ziņoja Vitebskas gubernātoram, ka katoļu garīdznieki noturot Rundānu kapličā kaut ko līdzīgu jubilejas dievkalpojumiem un tādā kārtā pievelkot savai ticībai pareizticīgos.[11] Rundānu baznīckungu darbība šai virzienā, kā redzams, turpinājās līdz 1851. gadam. Šai gadā Polockas un Vitebskas pareizticīgo virsbīskaps Vasilijs Lužinskis sūdzējās ģenerālgubernātoram par viņu darbību.[12]

Redzot, ka vispārējas dabas rīkojumi nevar izbeigt pāriešanu katoļticībā, valdība nolēma katrā draudzē konstatēt, pie kādas konfesijas pieder katrs iedzīvotājs. Tādēļ 1842. g. 17. aprīlī izdeva rīkojumu par to, kā nokārtojamas to bijušo ūniātu lietas, kas agrākos laikos pārgājuši katoļticībā.[13] Šis rīkojums uzlika katoļu garīdzniekiem pienākumu kopā ar pareizticīgo garīdzniekiem izšķirot draudzes locekļus. Vienas un otras ticības locekļiem vajadzēja sastādīt sarakstus. Pēc šo sarakstu apstiprināšanas vairs nebija atļauts, bez sevišķas priekšniecības atļaujas, ierakstīt kādu no jauna vai izrakstīt. Tādā kārtā bijušiem ūniātiem bija atņemta iespēja

pāriet katoļticībā. Lai viņiem nepieļautu arī slepeni piekopt katoļu baznīcas ceremonijas, 1851. g. izdeva rīkojumu, ka garīdzniekiem katoļu draudzēs jāieved grāmatas, kuŗās jāieraksta grēku sūdzētāji un dievgaldnieki.[14] Tomēr vēl 1853. g. Moģiļevas katoļu virsbīskaps mētropolīts Iganatijs Golovinskis konstatēja, ka draudzes baznīckungi, pretēji sastādītiem sarakstiem, patvaļīgi izšķir jautājumu par dažādu personu ticību, kādēļ izceļas nekārtības, un tiek iesniegtas daudzas sūdzības. Sakarā ar sacīto, tā paša gada 17. augustā[15] Mogiļevas katoļu konsistorija uzdeva visām draudžu baznīcām, kur draudzes locekļu šķirošana jau bija pabeigta un katoļu saraksti apstiprināti, katrā ziņā izpildīt visas garīgās ceremonijas tiem draudzes locekļiem, kas bija ievesti šais sarakstos. Bet tais draudzēs, kur šķirošana vēl nebija nobeigta, tiem draudzes locekļiem, kas bija katoļi un pirms 1853. g. gāja pie bikts katoļu baznīcā, tāpat visas garīgās ceremonijas noturēt, kamēr saņems virsbīskapa rīkojumu par viņu izslēgšanu no sarakstiem.

1830. g. beigās Varšavā uzliesmoja poļu sacelšanās, kas atrada atbalsi Lietuvā un Baltkrievijā, pie kam šis vilnis skāra arī Latgali. Lietuvas un Baltkrievijas kaimiņu apgabalos sacelšanās gaitā svarīga loma piekrita katoļu garīdzniecībai, kas nostājās nemiernieku pusē. Ievērojot to, krievu valdība pret šiem garīdzniekiem lietoja represijas, kas atsaucās arī uz katoļu baznīcu Latgalē. Šādos apstākļos notika to valdības rīkojumu reālizēšana, kuŗus nupat pieminējām.

Kad sacelšanās Lietuvā un Baltkrievijā bija sasniegusi savus plašākos apmērus, Romas katoļu kollēģija 1831. g. 10. aprīlī izdeva rīkojumu, ar kuŗu aizliedza mūku kārtas garīdzniekiem izbraukt no vienas guberņas uz otru bez konsistorijas priekšniecības atļaujas, un uz šīs atļaujas pamata no vietējām guberņas pārvaldes iestādēm izsniegt pases. 1832. g. 13. janvārī, jau pēc sacelšanās likvidēšanas, svešu ticību garīgo lietu galvenais pārvaldnieks Dmitrijs Bludovs atrada par nepieciešamu šo noteikumu attiecināt arī uz laju garīdzniecību Lietuvā, Baltkrievijā un Latgalē. Ar jaunu rīkojumu tika apgrūtināta izbraukšana ne tikai uz citu guberņu, bet pat uz citu apriņķi, kad arī bija vajadzīga konsistorijas priekšniecības atļauja un laicīgo iestāžu apliecība. Tikai garīgas personas, kuŗas uz konsistorijas rīkojuma pamata sūtīja izdarīt izmeklēšanu, apskatīt baz-

nīcas un t. t., varēja braukt uz citu apriņķi savā diecēzē uz šā sarīkojuma pamata vien. Garīdznieki savu darba vietu varēja atstāt un turpat savā apriņķī izbraukt tikai ar sava dekāna rakstisku atļauju. Mūki, kuŗus sūtīja dāvanu vākšanai, varēja izbraukt tikai, uzrādot konsistorijas apliecinājumu un saņemot atļauju brīvai braukāšanai no vietējās laicīgās varas organiem. Šādi ierobežojot kustības brīvību, valdība cerēja aizkavēt katoļu garīdzniecības propagandu, kas nesaskanēja ar valsts un pareizticības interesēm.

Tai pašā 1832. g. valdība ķērās pie katoļu klosteŗu likvidēšanas Baltkrievijā un Latgalē. Pēc jezuītu Izvaltas klosteŗa likvidēšanas 1820. g. Latgalē palika 6 klosteŗi: dominikāņu klosteŗi Aglonā, Rušānos un Pasienē, bernhardīņu klosteris Viļānos, lazaristu klosteris un žēlsirdīgo māsu klosteris Krāslavā. Uz stātssekretāra Bludova rīkojuma pamata 1832. g. no tiem slēdza klosteŗus Rušānos, Pasienē un Viļānos.[16] Krāslavas lazaristu klosteris pastāvēja vēl līdz 1842. g., kad Krāslavas garīgo semināru, ko uzturēja šā ordeņa mūki, pārcēla uz Mogiļevu. Līdz ar semināru aizbrauca arī lazaristi. Tika likvidēts arī viņu klosteris Krāslavā.[17] Latgalē palika tikai 2 klosteŗi: vīriešu klosteris Aglonā un sieviešu klosteris Krāslavā. Bez tiem 1842. g. Latgalē pastāvēja 59 draudžu baznīcas un 68 filiālās baznīcas un kapličas.[18] Jāatzīmē, ka līdz tam laikam jezuītiem bija baznīca Daugavpilī. 1810. g., cietokšņu būves uzsākšanas dēļ, klosteri pārvietoja uz Krāslavu un pēc tam uz Izvaltu, bet baznīcu 1828. g. pārvērta par pareizticīgo katedrāli.

1840. g. Vitebskas civīlgubernātors izdeva pret katoļu baznīcu dažus jaunus rīkojumus. Saskaņā ar tiem vietējām iestādēm vajadzēja uzmanīt, lai bez attiecīgas atļaujas neceltu katoļu baznīcas un kapličas un lai patvaļīgi uzceltos dievnamos nenoturētu dievkalpojumus. Līdz ar to katoļu garīdzniekiem aizliedza turēt pareizticīgus kalpotājus. Tāpat no jauna tika apstiprināti rīkojumi par garīdznieku kustības brīvības ierobežošanu un aizliegums citu kristīgo konfesiju locekļus pārvest katoļticībā.[19] Lai varētu nodrošināt garīdzniecības izsekošanu svinīgu dievkalpojumu laikā, kad sabrauc daudz tautas un baznīckungu, gubernātors divi gadi vēlāk pavēlēja savākt ziņas, kur un kad notiek svinīgie dievkalpojumi un atlaidas.[20] Ka šie rīkojumi nepalika tikai uz papīra, liecina jau tas vien, ka 1851. g. Ludzas, Pušmucovas un Pasienes baznīcas remontu dēļ

izcēlās plaša sarakstīšanās starp Mogiļevas katoļu garīgo konsistoriju un Baltkrievijas ģenerālgubernātoru.[21]

Jau 1832. g. iekšlietu ministrs grāfs Bludovs ierosināja Romas katoļu garīgā konsistorijā priekšlikumu, lai katoļu baznīckungu sprediķi būtu pakļauti iepriekšējai dekānu cenzūrai. Vēlāk viņš šo savu priekšlikumu papildināja ar to, lai tiesības sprediķot piešķirtu nevis katram garīdzniekam, bet gan tikai tiem, kas izceļas ar Svēto rakstu pazīšanu un likumu izpildīšanu. Ministru kabinets atzina par derīgu, lai katoļu baznīcās, pēc pareizticīgo baznīcas piemēra, nolasītu tikai tos sprediķus, kas publicēti ar garīgās priekšniecības piekrišanu. Gadījumā, ja kāds baznīckungs gribētu uzstāties ar pašsacerētu sprediķi, tad to drīkstētu tikai tad darīt, ja šo sprediķi iepriekš pārbaudījusi augstākā garīgā priekšniecība. Sakarā ar minēto, iekšlietu ministrs izdeva rīkojumu savākt publicēšanai kopējus visām katoļu baznīcām sprediķus visām svētku un svinamām dienām. Sprediķu vākšana sākās 1838. g. un ieilga līdz 1852. gadam. Latgalē Līksnas baznīckungs Toms Kosovskis 1850. g. sastādīja Latgales latviešiem divus sējumus ar šādiem sprediķiem, kuŗus publicēja 1852. g.[22] Tā paša gada 10 jūnijā mētropolīts Golovinskis iesniedza priekšlikumu, lai neviens neteiktu sprediķi bez iepriekšējās cenzūras, kamēr nebūs publicēts sprediķu krājums. 1853. g. ministru kabinets uzdeva konsistorijas priekšniecībai izraudzīt cenzorus baznīckungu uzrakstīto sprediķu pārbaudīšanai. Izraugot šādus cenzorus Latgalē, konsistorijai iepriekš vajadzēja savākt ziņas par viņu uzticamību, sazinoties šai jautājumā ar Baltkrievijas ģenerālgubernātoru. 1854. g. par sprediķu cenzoriem šeit izraudzīja dekānus: Jalovecki, Kosovski, Lucimu, Širšuļeviču, Šimkoviču un Ļaudanski. Viņiem vajadzēja iesniegt konsistorijai pa eksemplāram no katra viņu atzītā sprediķa.[23] Tādā kārtā tika ierobežota Latgalē individuālās sprediķošanas brīvība. Radās nepieciešamība pēc sprediķu krājuma, ko būtu atzinusi priekšniecība. Šādu otru sprediķu krājumu Latgales latviešiem sastādīja baznīckungs Jānis Kurmins un to publicēja 1859. gadā.[24]

Pēc ģenerālgubernātora 1854. gadā savāktām ziņām Latgalē tai laikā bija 2 klosteŗi, 60 draudzes baznīcas, 19 filiālās baznīcas un 59 kapličas. Dati, kuŗus konsistorija tai pašā gadā iesniedza ģenerālgubernātoram par filiālām baznīcām un kapličām, ir citādāki:

pēc tiem iznāk, ka Latgalē bijušas tikai 14 filiālās baznīcas un 56 kapličas. Starpība izskaidrojama ar to, ka konsistorija iesniedza ziņas tikai par tiem dievnamiem, kuŗos noturēja dievkalpojumus, turpretim ģenerālgubernātora sarakstos bija ievietoti arī tie, kuŗos dievkalpojumi nenotika. Šais sarakstos par dažām filiālām baznīcām atzīmēts, ka tais dievkalpojumus nenotur, jo nav saņemta attiecīga atļauja.[25]

1863. g. sākumā uzliesmoja jauna poļu sacelšanās, kas aptvēra Lietuvu, Baltkrieviju un atspoguļojās arī Latgalē. Ņemot vērā Vitebskas guberņā notikušos nemierus, bīskaps Staņevskis iekšlietu ministra ierosinājumā 1863. g. 11. jūnijā izsūtīja rīkojumu visiem Mogiļevas archidiecēzes dekāniem slepeni un stingri uzraudzīt, lai baznīckungi, kuŗu baznīcās notur 40 stundu dievkalpojumus, neaicinātu mācītājus no citām, sevišķi attālākām draudzēm, bet gan šos dievkalpojumus noturētu paši ar saviem vikāriem. Līdz ar to ieteica ievērot sevišķu uzmanību spredikošanā kā šais, tā arī citos gadījumos. Spredikos nekādā gadījumā nedrīkstēja būt politisku spriedelējumu par aktuāliem notikumiem. Kur pie šādi noteiktas kārtības nebija iespējams noturēt 40 stundu dievkalpojumus, tur tos aizliedza pavisam. Gadījumā, ja kāds no garīdzniecības šo noteikumu neievērotu, tad bez mazākās vilcināšanās un slēpšanas par to vajadzēja ziņot bīskapam. Mēnesi vēlāk, 12. jūlijā, ministrs atkal rakstīja bīskapam, ka pēc viņa informācijas Pēterburgā bieži vien iebraucot katoļu mācītāji no rietumu guberņām un daži no viņiem ļoti bieži atstājot viņiem uzticētās draudzes dažādu iemeslu dēļ. Atzīstot, ka mācītāja prombūtnei var būt ļoti nevēlamas sekas viņa draudzē, jo ar to tai tiek atņemta garīga uzraudzība, ministrs domā, ka tāpēc mācītājs tikai ārkārtējas nepieciešamības gadījumā drīkst atstāt savu draudzi, un līdz ar to lūdz bīskapu dot rīkojumu, lai viņam padotie mācītāji atstātu savu draudzi tikai tiešos nepieciešamības gadījumos un arī ne citādi, kā katru reizi izprasot bīskapa atļauju.[26]

1864. g. 14. un 29. jūnijā Ziemeļrietumu apgabala galvenais priekšnieks M. Muravievs izdeva rīkojumu, ar kuŗu aizliedza celt jaunas un atjaunot vecas baznīcas, kapličas, altāŗus. To celšanai un remontiem vajadzēja ģenerālgubernātora atļaujas. Tāpat aizliedza ierīkot uz laukiem, ceļiem un vispār ārpus baznīcām krustus un

citus attēlus bez laicīgās priekšniecības iepriekšējās atļaujas, pie kam nedrīkstēja arī izlabot vecos un to vietā ielikt jaunus.[27] Tai pašā gadā Muravievs izdeva rīkojumu, lai mācītāju iecelšanai draudzēs un augstākos amatos, kā arī par ticības mācītājiem skolās katru reizi izprasītu gubernātora piekrišanu. Tam sekoja aizliegums ārštāta mācītājiem patvaļīgi, bez atļaujas noturēt dievkalpojumus un piekopt citas kristīgās ceremonijas.

Kā jau agrāk atzīmēts, rīkojumu par baznīcu un kapliču celšanu un labošanu izdeva 1840. gadā. M. Muravievs šo rīkojumu 1864. g. tikai apstiprināja. Jau sākot ar 1840. g., Latgalē jaunu katoļu baznīcu celšana bija stipri apgrūtināta. Tā kā tādas pašas grūtības bija arī veco baznīcu izlabošanas ziņā, tad daudzas no tām ar laiku pilnīgi sagruva. Vitebskas guberņas statistiskās komitejas 1865. gadā savāktās ziņas rāda, ka tai laikā Latgalē bija 59 draudzes baznīcas, 18 filiālās baznīcas, 51 kapliča, 1 orātorija un Aglonas baznīckungu dominikāņu klosteris.[28] Salīdzinot šos datus ar 1854. g. datiem, redzam, ka katoļu dievnamu skaits Latgalē samazinājies. Sarakstā trūkstošo Krāslavas žēlsirdīgo māsu klosteri 1863. g. slēdza ar Muravieva rīkojumu, bet pie klosteŗa pastāvošo kapliču pārtaisīja par paraizticīgo baznīcu.[29] No statistiskās komitejas atzīmēm katoļu dievnamu sarakstā redzams, ka Briģu draudzes baznīca kā nevajadzīga slēgta. Tāpat likvidētas kapličas Feimaņos, Maltā, Liepnā un Kūdupē, pie kam pēdējās divas nodotas pareizticīgo iestādēm. Tiklab Ludzas, kā Prezmas kapličas bija aizzīmogotas. Radopoles filiālā baznīcā dievkalpojumus nenoturēja kopš 1863. g. Atļaujas nesaņemšanas dēļ dievkalpojumi nenotika Borovkas filiālā baznīcā un Piedrujas, Bukmuižas un Železnikū kapličā. Kapličas Eversmuižā, Mužānos, Saksmalē un Zosolos bija tik vecas, ka tur vairs dievkalpojumus nenoturēja. Dievkalpojumi nenotika arī Kurjanovas un Nevlānu filiālā baznīcā. Vitebskas guberņas valdes lietās paskaidroti tie iemesli, kuŗu dēļ daži šie dievnami slēgti. Par kapliču Liepnā un kapliču Kūdupē teikts, ka tur 1863. g. atrasti nemiernieku ieroču krājumi.[30] Briģu baznīcu galīgi slēdza 1866. g. 31. oktobrī sakarā ar dekāna Dovnara lietu. Ludzas apriņķa kaŗa priekšnieks atzina, ka dekāns nelabvēlīgi ietekmējot zemniekus. Baznīckunga darbību atzina par kaitīgu. Vitebskas gubernātors Verevkins pavēlēja viņu apcietināt un aizsūtīt uz Daugavpils cietoksni. Tai pašā

laikā apriņķa kaŗa priekšnieks iesniedza ziņojumu, ka Briģu baznīcas rajonā zemnieku vairums esot pareizticīgie, tādēļ pēc viņa domām katoļu baznīca še esot pilnīgi lieka; draudzes locekļu skaits esot mazs, un viņus varot sadalīt starp kaimiņu draudzēm. Apgabala galvenais priekšnieks K. von Kaufman piekrita šiem apsvērumiem, baznīcu slēdza un nodeva pareizticīgās garīdzniecības pārziņā.[31]

Izslēdzot no kopējā dievnamu skaita Latgalē ar Muravieva un von Kaufmaņa rīkojumiem slēgtās baznīcas un kapličas, kā arī tos dievnamus, kur vairs nenoturēja dievkalpojumus, redzam, ka 1866. g. Latgalē bija 58 draudzes baznīcas, 14 filiālās baznīcas, 38 kapličas un 1 orātorija, kuŗās noturēja dievkalpojumus, un 1 klosteris.

Ziemeļrietumu apgabala galvenais priekšnieks von Kaufmans, kas šo posteni ieņēma pēc Muravieva, kā arī grāfs E. Baranovs, kas nāca von Kaufmana vietā, apgabala pārvaldē sekoja Muravieva sistēmai. Viņi noteica jaunus ierobežojumus katoļu baznīcai Latgalē. Piemēram von Kaufmans ar 1866. g. 24. janvāŗa un 14. februāŗa rīkojumu aizliedza Romas katoļu garīdzniecībai sarīkot pilsētu, ciemu un sādžu ielās svinīgus gājienus ar Vissvētāko Sakramentu. 1867. g. sākumā Viļņā nodibinātā revizijas komisija Romas katoļu garīdzniecības lietās nolēma aizliegt ērģelniekiem pirms Ziemassvētkiem izvadāt oblātas, atļaujot draudzes locekļiem pašiem parūpēties par oblātu saņemšanu baznīcā. Tai pašā gadā apgabala galvenais priekšnieks pievērsa savu uzmanību tam, ka katoļu garīdzniecība atklāti nes slimniekiem Svēto Sakramentu, pie kam gājiena priekšgalā nes aizdedzinātu lukturi un skandina zvanus. Atrodot, ka šādā kārtā imperijā nerīkojas nevienas kristīgās konfesijas garīdznieki un ka, pamatojoties uz pāvesta Pija VI 1787. g. 23. marta bullas, Svētais Sakraments slimniekiem jānes slepeni, bez svecēm, Romas katoļu garīgā kollēģija pieprasīja, lai garīdzniecība ievērotu šo pāvesta bullu. 1867. g. 5. oktobrī Vitebskas gubernātors ziņoja apgabala galvenam priekšniekam, ka guberņā daudz vietās esot paradums izlikt pie mājām melnu vai baznīcas karogu, lai paziņotu, ka mājā atrodas mironis, un ka tai pašā laikā tādas pašas zīmes izliek arī pie katoļu baznīcu durvīm, kur paredzēts novietot mironi; šīs sēru zīmes baznīcā paliek līdz pat apbedīšanai. Atrodot, ka šā-

du zīmju izlikšana pie mājām un baznīcām atstāj vispār nepatīkamu iespaidu uz iedzīvotājiem un iedveš viņiem bailes un skumjas, apgabala galvenais priekšnieks aizliedza šādos gadījumos izkārt karogus.

1867. g. parādījās pirmais rīkojums, kas mīkstināja kādu no agrākiem rīkojumiem. Ziemeļrietumu apgabala galvenais priekšnieks grāfs Baranovs atzina par iespējamu atļaut katoļu garīdzniekiem no vienas kaimiņu draudzes aizbraukt uz otru un noturēt 40 stundu dievkalpojumu dievnama svētku gadījumos.[32] Arī pati Latgales garīdzniecība 1867. g. rūpējās par dažu rīkojumu mīkstināšanu, piem., Lauderu un Viļakas baznīcas prāvesti lūdza atļaut sarīkot krusta gājienu ap baznīcu. Iekšlietu ministrs par šiem lūgumiem pieprasīja apgabala galvenā priekšnieka atzinumu. Pēdējais paziņoja, ka pēc gubernātora konstatējuma abas minētās baznīcas neesot tik mazas, lai krusta gājienus nebūtu iespējams sarīkot baznīcas iekšienē. Garīdznieku mēģinājums neizdevās: viņu lūgumu noraidīja.[33]

Grāfs Baranovs uzskatīja, ka katoļu garīdzniecības pamācības draudzes locekļiem ir viens no baznīckungu ieročiem, ar kuŗu palīdzību viņi, pat visciešākai iestāžu uzraudzībai pastāvot, spēj iepotēt pretvalstisku virzienu tautā, kā to pierādījuši pagājušie notikumi. Viņš uzskatīja, ka administrātīvā kārtībā vainīgiem baznīckungiem uzliktie sodi nesasniedz savu mērķi. Tāpēc, lai novērstu ļaunprātības no katoļu garīdzniecības puses, viņš uzskatīja par nepieciešamu izsludināt zināmus noteikumus par spredi̇ķu un pamācību teikšanu, norādot tieši, kādiem garīdzniekiem ir tiesības runāt, un nosakot bargus sodus par šo noteikumu pārkāpšanu. A. Potapovs, kuŗu pēc grāfa Baranova iecēla par apgabala galveno priekšnieku, kaut gan bija radikāls Muravieva sistēmas pretinieks, tomēr ķērās pie sava priekšgājēja augšminēto uzskatu reālizēšanas dzīvē. 1868. g. viņš izdeva katoļu garīdzniecībai noteikumus par spredi̇ķu teikšanu. Pēc šiem noteikumiem garīdzniecība savos spredi̇ķos ne tieši, ne netieši nedrīkstēja pieskarties polītikai, tāpat nedrīkstēja iztirzāt pareizticību un citas konfesijas. Draudzes baznīcās pamācīt ļaudis ar spredi̇ķiem un citām pamācībām bija tiesība tikai savu baznīcu priekšniekiem, bet klosteŗu baznīcās—klosteŗu priekšniekiem; guberņās un apriņķa pilsētās arī vicepriekšniekiem. Vikāriem, klēri-

ķiem un svešām personām bija aizliegts teikt sprediķus vai pamācības tautai. Ja pie filiālās baznīcas pastāvēja draudze, tad šīs filiāles mācītājam bija tiesības teikt sprediķi uz vispārējiem noteikumiem. Sprediķus atļāva teikt tikai svētdienās, gada un baznīcas svētkos, kādus svin katoļu baznīca, un ne vairāk kā vienu reizi dienā. Svētdienās sprediķu vietā garīdzniecība var izskaidrot katechismu un evaņģelijju, vadoties šādā gadījumā no Bjalobžeska grāmatas, ko valdība bija atzinusi par derīgu. Svinīgās un svētku dienās bija atļauts nolasīt Fiļipecka sprediķus, kuŗus valdība arī bija atzinusi par derīgiem. Tiesības teikt pašsacerētus sprediķus bija tikai tiem mācītājiem, kuŗiem bija zinātnisks grads, bet arī tad katru šādu sprediķi vajadzēja iepriekš izlasīt un parakstīt cenzoriem, kas bija izraudzīti pašsacerēto sprediķu pārbaudīšanai. Šo noteikumu burtiskās ievērošanas sekas drīz vien sāka izpausties Latgalē. Daugavpils apriņķa 1. iecirkņa priekšnieka palīgs, pamatojoties uz turienes žandarmu ziņojuma, ka Asūnes katoļu baznīcā svētdienās un svētku dienās sakot sprediķi latviešu valodā, personīgi ieteica baznīcas priekšniekam nolasīt sprediķi tikai poļu valodā pēc abām grāmatām —Bjalobžeska un Fiļipecka. Šā iemesla dēļ bīskaps Jāzeps Staņevskis iesniedza lūgumu iekšlietu ministrijai, lai Asūnes un citu Latgales apriņķu latviešu iedzīvotājiem, kuŗiem poļu valoda sveša, atļautu sprediķot latviešu valodā. Šim nolūkam bīskaps lūdza atļaut pārtulkot latviski Bjalobžeska un Fiļipecka sprediķus, vai arī atļaut vadīties no Kosovska un Kurmina sprediķiem, kas bija publicēti ar garīgās un laicīgās cenzūras atļauju. Šo lietu nodeva apgabala galvenam priekšniekam, kas 1868. g. 6. decembrī uzdeva Vitebskas gubernātoram nekavējoties atcelt līdzīgus rīkojumus, kādus bija izdevis Daugavpils apriņķa priekšnieka palīgs. Līdz ar to aizrādīja, lai uz priekšu attiecībā uz sprediķošanu baznīcā policija tikai sekotu, vai tiek ievēroti noteikumi, negriežoties tieši ar saviem aizrādījumiem un prasībām pie katoļu garīdzniecības, bet par katru konstatētu noteikumu neievērošanu vai pārkāpšanu ziņotu gubernātoram. Tāpat apgabala galvenais priekšnieks paskaidroja, ka noteikumi sprediķot pēc Bjalobžeska vai Fiļipecka grāmatas nemaz neuzliek pienākumu teikt sprediķi tikai poļu valodā, un tāpēc nedrīkst kavēt sprediķus no minētām grāmatām tulkot latviešu valodā un šos tulkotos sprediķus nolasīt Latgales apriņķos un vispār draudzēs, kur

dzīvo latvieši. Par spredikošanu pēc Kosovska vai Kurmina grāmatas viņš apsolījās izdot speciālu rīkojumu.

Tā paša 1868. g. 20. aprīlī apgabala galvenais priekšnieks Potapovs izdeva rīkojumu likvidēt pie katoļu baznīcām pastāvošās brālības. Uzglabājušās ziņas, ka uz šā rīkojuma pamata 1869. g. 1. martā slēdza Škapleru Dievmātes brālību pie Līksnas baznīcas. Kā redzams no slēgšanas akta, brālība slēgta uz visiem laikiem un ne dekānam, ne baznīcas priekšniekam nebija tiesības to atjaunot vai nodibināt no jauna. Šī brālība, kā teikts minētā aktā, pastāvējusi tikai vārda pēc; slēgšanas laikā tai nebijis pat savu biedru saraksta, un nebijis arī redzams, ka tāds vispār vests.[34]

1869. g. 2. novembrī Vitebskas guberņu līdz ar Latgali izdalīja no Ziemeļrietumu galvenās pārvaldes un nodeva tiešā iekšlietu ministra pārziņā. Pie tam ņēma vērā, lai arī uz priekšu Vitebskas guberņas pārvalde pilnīgi saskanētu ar tiem likumiem un rīkojumiem, kādus noteica princips, kuŗa mērķis bija nostiprināt krievu tautību rietumu apgabalā, ierobežot poļu nacionālo pārsvaru un izbeigt poļu propagandu ar reliģijas palīdzību. Ievērojot šo principu, Vitebskas gubernātors P. Rostovcevs 1869. g. 19. decembrī izsūtīja visiem apriņķa priekšniekiem (ispravņik) apkārtrakstu par to, kādi galvenie likumi un rīkojumi, kas izdoti kopš 1863. g., paliek spēkā arī uz priekšu. No to saraksta redzams, ka nav atcelts neviens no tiem rīkojumiem, kas rakstā jau pieminēti. Tādā kārtā Vitebskas guberņas izdalīšana no Ziemeļrietumu apgabala pārvaldes neradīja nekādas radikālas pārmaiņas katoļu baznīcas stāvoklī Latgalē.

Tā paša 1869. g. 25. decembrī ķeizars Aleksandrs II atļāva lietot krievu valodu dievkalpojumos un vispār visu citu svešu konfesiju reliģiskās lietās. Par liturģisko valodu katoļu baznīcā tomēr palika latīņu valoda. Augšminētā atļauja attiecās tikai uz papildu dievkalpojumu vai arī uz dievkalpojumu daļu, kur latīņu valodas vietā mēdza lietot citu valodu, piem., vācu, franču, poļu, latviešu u. t. t. Iekšlietu ministrs savā 1870. g. 31. janvāŗa Romas katoļu garīgai kollēģijai adresētā vēstulē uzlika garīgai priekšniecībai par pienākumu veicināt ķeizara atļaujas reālizēšanu tur, kur tas atbilstu draudzes locekļu vajadzībām un vēlēšanām. Saskaņā ar šo rakstu, garīgai priekšniecībai, atzīstot šīs atļaujas lietderību zināmā apgabalā vai

arī saņemot attiecīgu lūgumu, jāiesniedz savi apsvērumi un slēdzieni par visiem šādiem lūgumiem iekšlietu ministrijai, kas tos galīgi izlemj. 1871. g. 24. februārī bīskaps Staņevskis izsūtīja attiecīgu rīkojumu katoļu dekāniem. Uzglabājušies daži Latgales baznīcu priekšnieku ziņojumi sakarā ar šo rīkojumu, kas rāda vietējās garīdzniecības un iedzīvotāju izturēšanos pret krievu valodas ievešanu katoļu dievkalpojumos. Rušānu baznīcas priekšnieks, baznīckungs Georgs Šackis, 1871. g. 8. aprīlī raksta, ka, pasludinot bīskapa rīkojumu baznīcā pirmās divas reizes, atskanējušas balsis, ka nevēloties („niechcemy—nagribim") krievu valodas ievešanu. Nolasot rīkojumu trešo reizi, visā baznīcā atskanējušas balsis „nevajaga" („nietrzeba—nevajag"), un dievlūdzēji sākuši atstāt telpas. Ceturtā svētdienā, tikko mācītājs iesācis lasīt rīkojumu, draudzes locekļi atstājuši baznīcu saukdami: „zināt, dzirdēt negribam!" (znać słyszeć niechcemy—zynōt' nagribim"). Tā paša gada 10. aprīlī Vārkavas baznīckungs Lavrentijs Girdvoiņs paziņoja, ka visi viņa draudzes locekļi ir latvieši un neviens no viņiem nav atsaucies pēc bīskapa rīkojuma paziņošanas. 16. aprīlī Kalupes baznīcas priekšnieks baznīckungs Silvestrs Beinarovičs rakstīja, ka viņa draudzes locekļi nekādā gadījumā nepiekritīšot krievu valodas ievešanai dievkalpojumā. Baznīckungs Jāzeps Jarockis 27. aprīlī ziņoja, ka viņa Preiļu baznīcas draudzes locekļi esot latvieši. Kad sarunā ar tiem viņš stāstījis par atļauju dievkalpojuma laikā lietot krievu valodu, tad viņi par to pateikušies valdniekam (Paldis patejcam myusu Kiejzeram par wysom Jō ļāskom") un paskaidrojuši, ka viņiem kā latviešiem papildus dievkalpojums un garīgās pamācības vislabāk saprotamas latviešu un nevis kādā citā valodā, tāpēc viņi tikai arī latviešu valodā gribot skaitīt savas lūgšanas un klausīties pamācības. Līvānu baznīcas priekšnieks baznīckungs Jāzeps Godļevskis tā paša gada 5. maijā rakstīja, ka viņa draudzes locekļi nemaz gandrīz nesaprotot krievu valodu un reliģijas lietās viņi gribot paturēt kopš laika gala lietoto latviešu valodu.[35] Tādā kārtā mēģinājums ievest Latgalē katoļu dievkalpojumos krievu valodu palika bez panākumiem, jo iedzīvotāji bija uzticīgi savai mātes valodai.

XIX g. s. 70-o gadu sākumā redzam, ka Latgales katoļu garīdzniecība pati uz vietas cenšas vājināt pastāvošo noteikumu un likumu prasības. Kā viena šāda parādība pieminama tā, ka Latgales

dekāni sāka griezties pie apriņķa priekšniekiem, lūdzot viņus atļaut lielākos svētkos sarīkot krusta gājienus ap baznīcu. 1872. g. šie lūgumi jau ir parasta parādība. Apriņķa priekšnieki ar atsevišķiem izņēmumiem šādas atļaujas deva, bet ar noteikumu, ka gājienam jānotiek baznīcas žoga iekšpusē. Lūgumus noraidīja tikai tādos gadījumos, kad pēc policijas domām baznīca bija pietiekoši liela, lai krusta gājienu sarīkotu telpās.[36] Beidzot, 1873. gadā katoļu mētropolīts iesniedza lūgumu Vitebskas gubernātoram Rostovcevam, lai viņš mīkstinātu pastāvošos noteikumus par krusta gājienu sarīkošanu, svinīgiem dievkalpojumiem un garīdznieku tiesībām atstāt savu pastāvīgo dzīves vietu. Sakarā ar šo lūgumu, 1873. g. 16. augustā ar vicegubernātora Ščulepnikova parakstu policijai izsūtīja apkārtrakstu, ar kuŗu baznīcas priekšniekiem sādžās atļāva sarīkot žoga iekšpusē krusta gājienu ap baznīcu bez augstākās civīlās priekšniecības atļaujas. Par katra krusta gājiena sarīkošanu tomēr vajadzēja ziņot policijai. Krusta gājieni pilsētās un miestos tāpat kā agrāk bija pilnīgi noliegti.

Ar to pašu 1873. g. 16. augusta apkārtrakstu baznīcas svētkos atļāva sabraukt mācītājiem, bet tikai no tuvākām draudzēm un tādā skaitā, kādu noteiks dekāni. Atbraukušie baznīckungi varēja palikt tik ilgi, kamēr turpinājās svinīgais dievkalpojums. Kas zīmējās uz baznīckungu tiesībām vispār izbraukt uz tuvākām draudzēm, tad tiesības piešķirt šādu atļauju bija uzticētas vietējiem dekāniem, bet katru reizi viņiem par to vajadzēja ziņot vietas policijai. Tiesības atļaut izbraukt ārpus apriņķa robežām palika pa vecam policijai. Vēl 1875. g., kā redzam, nebija skaidrības par 1873. g. 16. augusta cirkulārā noteiktiem atvieglinājumiem katoļu garīdzniecībai. Kad 1875. g. 24. maijā Lejas-Daugavpils dekāns Oļeskis informēja apriņķu priekšnieku par Aglonā sarīkojamiem baznīcas svētkiem, kuŗā ieradīsies arī baznīckungi no citām draudzēm, apriņķa priekšnieks paziņoja dekānam, ka, ievērojot baznīckungu skaitu klosterī, pēc viņa domām, klosteris sarīkojuma dievkalpojumā pilnīgi varot iztikt bez citu draudžu baznīckungiem. Dekāns Oļeskis par to paziņoja Mogiļevas garīgai konsistorijai, un mētropolīts A. Fialkovskis savukārt Vitebskas gubernātotram. Gubernātors Rostovcevs atbildēja mētropolītam, ka 1873. gadā izdotie noteikumi par katoļu garīdznieku tiesībām atstāt savu pastāvīgo dzīves vietu paliek spē-

kā, bet Daugavpils apriņķa priekšnieka rīkojums izskaidrojams ar pārpratumu. Līdz ar to Rostovcevs vērsa mētropolīta uzmanību uz to, ka garīdznieki vairākkārt pārkāpuši augšminētos noteikumus. Nepieminot to personu vārdus, kas šos noteikumus pārkāpušas, viņš lūdza uz priekšu pārkāpumu novēršanai stingri atgādināt katoļu garīdzniecībai ievērot 1873. gada noteikumus.[37]

Latgales katoļu garīdzniecība pagājušā gadu simteņa 70-os gados rūpējās arī par to, lai draudzes mācītāji prastu latviešu valodu. To redzam no Līksnas prāvesta baznīckunga Kopeca 1875. g. 23. jūnija raksta dekānam Oļeskim. Baznīckungs Kopecs raksta, ka viņam uzticētā draudze ir viena no vislielākām: draudzes locekļu skaits pārsniedzot 7000 un visi gandrīz esot latvieši. Viņš atrod par nepieciešamu, kā šādā draudzē būtu vismaz 2 vikārmācītāji, kas prot latviešu valodu.[38]

80-o gadu beigās un 90-o gadu sākumā izpaužas arī katoļu garīdzniecības darbība Latgalē, organizējot katoļticīgos iedzīvotājus brālībās. Ir zināms, ka 1891. g. šeit pastāvēja vesela rinda rožu kroņa (rožancu) brālību: Krāslavā, Asūnē, Kalupē, Aglonā, Preiļos un Nīdermuižā. Krāslavā brālību organizēja baznīckungs Belikovičs, Asūnē—baznīckungs Andžejevskis. Brālību vadītāji bija turienes baznīckungi. Savā darbībā brālības pieturējās pie speciāliem statūtiem par rožu kroņa brālībām, kas Latgales latviešiem bija publicētas viņu izloksnē, 1891. g. policija konstatēja brālību darbību un pret vainīgiem baznīckungiem ierosināja lietu. Tomēr iekšlietu ministrs Durnovo, kā redzams, nevēlējās, lai par šo lietu uzzinātu plašākas aprindas, un uz viņa rīkojuma to izbeidza; tomēr baznīckungu Belikoviču, kuŗam šai lietā piekrita galvenā loma, ieslodzīja Aglonas dominikāņu klosterī.[39]

Rožu brālības lieta laika ziņā sakrīt ar jauno noteikumu izdošanu par Mogiļevas un Vitebskas guberņas katoļu garīdznieku tiesībām atstāt savu pastāvīgo dzīves vietu. Šie noteikumi, kuŗus 1892. g. 30. septembrī apstiprināja iekšlietu ministrijas pārvaldnieks Pleve, no jauna ierobežoja katoļu garīdzniecību. Svinīgos dievkalpojumos uz priekšu bija atļauts atbraukt tikai diviem, lielākais trim svešiem baznīckungiem. Lai baznīckungs varētu apmeklēt kaimiņu draudzes, vajadzēja ne tikai attiecīgā dekāna atļauju, bet arī biļeti no guberņas civīliestādēm. Draudzes mācītāji, neizprasot atļauju, varēja

ierasties kaimiņu draudzēs, kaut arī tās atrastos citā apriņķī, tikai uz bērēm, lai piedotu grēkus uz nāvi slimam, kristītu slimu bērnu un vispār izpildītu garīgās ceremonijas tais gadījumos, ja kaimiņu draudzē tās nevarēja nokārtot turienes mācītājs vai nu izbraukšanas, slimības, dzīves vietas attāluma u. c. dēļ, bet vajadzība nebija atliekama. Visas personas, kas piederēja pie garīdznieku kārtas, neatkarīgi no tā, vai viņas dzīvoja klosterī, vai bija mūki, atskaitot tikai tos, kas izpildīja savu pienākumu draudzēs, varēja saņemt atļauju atstāt savus klosteŗus tikai uz klosteŗa priekšnieka lūgumu, kuŗu viņš ar garīgās konsistorijas starpniecību iesniedza attiecīgai guberņas iestādei, sīki norādot nepieciešamās prombūtnes iemeslus un laiku.[40]

Līdz XIX g. s. beigām krievu valdība neatviegloja arī jautājumu par katoļu baznīcu celšanu un remontēšanu Vitebskas guberņā un Latgalē. 1896. gadā, sakarā ar valdības izdarīto būvniecības noteikumu grozīšanu, Mogiļevas katoļu garīgā konsistorijā pacēlās jautājums, pie kuŗa jaunizdotā likuma jāturas konsistorijai, ceļot un remontējot dievnamus. Uz šādu pieprasījumu iekšlietu ministrs Goremikins 1897. g. 1. janvārī paziņoja konsistorijai, ka Vitebskas guberņā paliek spēkā 1869. g. 10. jūlija noteikumi, saskaņā ar kuŗiem jautājumi par katoļu draudžu baznīcu labošanu un atjaunošanu piekrīt katoļu konsistorijas priekšniecības izšķiršanai, ievērojot noteikumus par svešām ticībām un būvniecību. Līdz ar to minsitrs paziņoja, ka Rietumu komitejas 1864. g. 22. maija noteikumi par katoļu filiālo baznīcu, kapliču un altāŗu atjaunošanu un labošanu paliek spēkā. [41] Šie noteikumi, kas bija spēkā no 60-iem gadiem līdz XIX g. s. beigām, nedeva iespēju pēc katoļu garīdzniecības ieskata brīvi celt un labot dievnamus. Tāpēc daudzus vecus dievnamus vairs nevarēja atjaunot, un tie sabruka. 1899. g. dati rāda, ka šai gadā Latgalē bija 58 draudzes baznīcas, 14 filiālās baznīcas, 43 kapličas, 1 orātorija un Aglonas baznīckungu dominikāņu klosteris.[42] Salīdzinot šos datus ar dievnamu skaitu, kāds Latgalē bija 1865. g., redzam, ka tas gadu simteņa beigās samazinājies par 12, un proti: par 1 draudzes baznīcu, 4 filiālām baznīcām un 7 kapličām, no kuŗām viena bija pārvērsta orātorijā. Draudžu un filiālo baznīcu skaits, kuŗās 1866. g. noturēja dievkalpojumus, pilnīgi atbilst šo dievnamu skaitam Latgalē 1899. g.

Pārējie krievu valdības noteiktie ierobežojumi katoļu baznīcai Vitebskas guberņā un Latgalē pastāvēja līdz 1904. g. 26. decembrim, kad dažus no tiem pavisam atcēla, bet citus ievērojami mīkstināja katoļu banīcai par labu.

No visa šeit apskatītā materiāla jāsecina, ka Latgales katoļu garīdzniecība XIX g. s. pirmajā trešdaļā joprojām papildināja savu ganāmā pulka skaitu galvenā kārtā no ūniātiem. Pēc 1830. g. šī katoļu garīdzniecības darbība, sakarā ar krievu valdības spertiem soļiem, sāk apsīkt un gadu simteņa vidū pavisam izbeidzās. Krievu valdības represijas 60-os un vēlākos gados piespieda katoļu garīdzniecību uzsākt cīņu par to, lai nodrošinātu saviem draudzes locekļiem viņu tēvu tēvu ticību.

Avoti.

[1]) Положеніе для Духовнаго и Церковнаго Правительствъ Римско-Католическаго закона. (Полное Собраніе Законовъ Россійской имперіи, Pēterpilī, 1830. XXVI, Nr. 20053).

[2]) „Вѣстникъ Западной Россіи". Viļņā 1870. Sējums IV, grāmata X. lpp. 108.—110.

[3]) Viļēnu bernhardīņu klosteŗa un Rēzeknes-Lubānas dekānāta 1803. —1824. g.: „Liber Cursoriarum Decanatium".

[4]) Krāslavas lazaristu klosteŗa: „Księga Ukazow Konsystorskich od roku 1821. do roku 1828".

[5]) Ibid.

[6]) J. Plāter: Rzut oka na Inflanty. („Rubon". Viļņā 1842. lpp. 60—61).

[7]) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora kancelejas 1831. g. akts Nr. 53: „Касательно перенесенія мощей, приписываемыхъ Св. Іустинѣ, въ филіальный костелъ въ имѣніи Сладзева помѣщика Гребницкаго, въ Люцинскій уѣздъ".

[8]) Lejas-Daugavpils dekāna 1840. g. akts: „Разнымъ бумагамъ по разнымъ дѣламъ деканата".

[9]) Vitebskas guberņas valdes 1840. g. akts Nr. 154/317: „По отношенію Полоцкой Духовной Консисторіи, съ препровожденіемъ списка совратившихся прихожанъ Бродижской и Рѣжицкой церквей".

[10]) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora kancelejas 1841. g. akts: „Объ объясненіи обстоятельствъ въ затрудненіи со стороны возсоединеннаго духовенства изъ бывшей уніи въ православіе при бракосочетаніи, крещеніи, похоронахъ лицъ Римско-католическаго исповѣданія."

[11]) Vitebskas guberņas valdes 1840. g. akts Nr. 124/287: „О противозаконномъ совершеніи римскими ксендзами вродѣ юбилія въ каплицѣ Рондановъ помѣщика Шахны и чрезъ то внушающихъ совращеніе изъ православія въ латинство."

12) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora kancelejas 1851. g. akts Nr. 54: „О противозаконныхъ поступкахъ Рондонскихъ ксендзовъ."

13) Tā pati kancelejas 1842. g. akts Nr. 19: „Съ изображеніемъ Высочайшаго повелѣнія о порядкѣ разбора дѣлъ бывшихъ уніатовъ, уклонившихся въ прежнее время въ латинство."

14) Tā pati kancelejas 1851. g. akts Nr. 9: „О заведеніи по Высочайшему повелѣнію въ латинскихъ приходахъ книгъ для записыванія исповѣдающихся и причащающихся."

15) Lejas-Daugavpils dekānāta akts: „Нарядъ бумагамъ за 1853 годъ."

16) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora 1832. g. akts Nr. 124: „О собраніи свѣдѣній о Римско-католическихъ монастыряхъ и объ упраздненіи оныхъ."

17) G. Manteuffel: Inflanty Polskie. Poznaņā 1879. Lpp. 117.

18) J. Plater: Rzut oka na Inflanty („Rubon". Lpp. 51—62). — Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora kancelejas 1854. g. akts Nr. 25: „О доставленіи свѣдѣній о Римско-католическихъ монастыряхъ, костелахъ и каплицахъ."

19) Vitebskas guberņas valdes 1840 g. Nr. 18/186: „О наблюденіи за строеніемъ Римско-католическихъ церквей и каплицъ и богослуженій въ тѣхъ, кои построены самовольно, о воспрещеніи латинскому духовенству имѣть въ услуженіи людей православныхъ, и объ отлучкѣ духовныхъ изъ своихъ мѣстъ и о пресѣченіи совращать въ латинство."

20) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora 1842. g. akts Nr. 6/8: „О доставленіи свѣдѣній о фестахъ, прощахъ, празднуемыхъ при Римско-католическихъ монастыряхъ и церквахъ."

21) Tā pati kancelejas 1851. g. akts Nr. 50/21: „О починкѣ Римско-католическихъ перквей Люцинской, Пошмуціовской и Посинской."

22) T. Kossowski: Mocibas uz źadnas Nedelas wissa Goda... I un II. Rīgā 1852.

23) Lejas-Daugavpils dekānāta 1854. g. akts: „Нарядъ бумагамъ."

24) Vitebskas, Mogiļevas un Smoļenskas ģenerālgubernātora jau minētā 1854. g. akts Nr. 25.

25) J. Kurmins: Jaunas Mocibas uz abskaydzynoszonas ļaužu sprostu ab ticeybu Swatu un izodumim... Viļņā 1859.

26) Lejas-Daugavpils Dekānāta 1863. g. akts: „Нарядъ бумагамъ Деканата."

27) Tāda pati 1864. g. akts.

28) Памятная книжка Витебской губерніи за 1866 г. Pēterpilī, 1866.

29) Vitebskas guberņas zemnieku lietu valdes 1864. g. akts Nr. 78: „О перестройкѣ монастырскихъ зданій, находящихся въ м. Креславкѣ, подъ помѣщеніе штаба Владимирскаго полка и передѣлкѣ католической часовни въ православную церковь."

30) Vitebskas guberņas valdes 1906. g. akts Nr. 15: „Объ упраздненныхъ Римско-католическихъ церквахъ и часовняхъ."

31) Viļņas ģenerālgubernātora sevišķas kancelejas 1866. g. akts: „О закрытіи Бриговскаго костела и высылкѣ изъ Витебской губерніи декана Довнара, а также объ обращеніи зданія онаго въ православную церковь."

32) Lejas-Daugavpils dekāna 1867. g. akts: „Нарядъ указамъ, предписаніямъ, отношеніямъ и разнымъ другимъ бумагамъ."

[33]) Tāda pati 1868. g. akts.
[34]) Tāda pati 1871. g. akts.
[35]) Tāda pati 1871. g. akts.
[36]) Rēzeknes-Lubānas dekāna 1872. g. akts: „О разрѣшеніи крестнаго хода вокругъ костеловъ."
[37]) Lejas-Daugavpils dekānāta 1873. g. akts: „Нарядъ бумагамъ."
[38]) Arī.
[39]) Vitebskas guberņas priekšnieka kancelejas 1891. g. akts Nr. 570. — B. Brežgo: Goreigōs brōlestes Latgolā XIX g. s. beigos („Latgolas škola". Rēzeknē 1930. Nr. 10, lpp. 208.—210.).
[40]) Lejas-Daugavpils dekānāta 1892. g. akts.
[41]) Tā pati dekānāta 1897. g. akts: „Нарядъ бумагамъ исполненнымъ."
[42]) Offertorium divini officii et missarum pro Archidioecesi Mogilovensi in a. D. 1899. Pēterpilī.

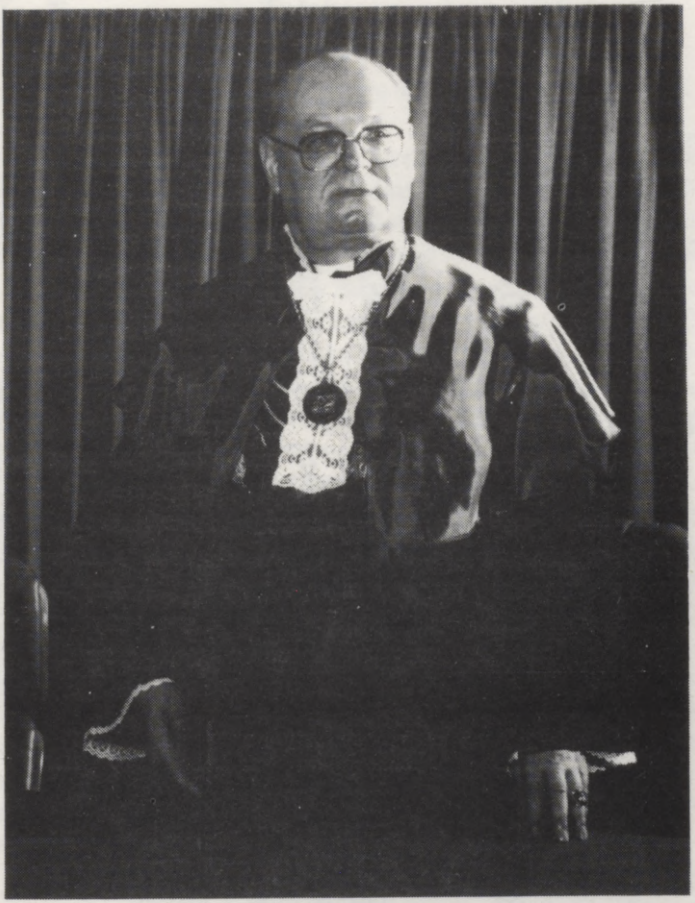

Prof. Dr. Stanislavs Ladusāns S. J.
saņemot goda doktora grādu Monterrery Universitātē
Mexico
1986. gada 24. oktobrī.

Universidad Regiomontana

En reconocimiento a la relevante aportación efectuada en el campo de la Investigación Filosófica por el

PROF. DR. PE. STANISLAVS LADUSÃNS S. I.

le otorga el grado de

DOCTOR HONORIS CAUSA

Dado en la ciudad de Monterrey, Estado de Nuevo León, República Mexicana, a los veintidos días del mes de octubre de mil novecientos ochenta y seis.

"Scientia Et Cultura Pro Homine"

UNIVERSIDAD REGIOMONTANA · SCIENTIA ET CULTURA · PRO HOMINE

RECTOR

C.P. FRANCISCO ABEL TREVIÑO CISNEROS

PRESIDENTE DEL CONSEJO

ING. MARIO GARZA GONZALEZ

SECRETARIO DEL CONSEJO

LIC. EDUARDO MACIAS SANTOS

LATVIJAS OZOLS DIENVIDAMERIKĀ

Prof. Dr. Stanislava Ladusāna S. J. darbs un sasniegumi.

Latviešiem nav daudz cilvēku, kas autoritātīvi starptautiskā forumā varētu pacelt balsi par nodarītām netaisnībām apspiestām tautām un ar dziļi pamatotu pārliecību varētu saukt pēc brīvības visiem, kas smok totalitāro režīmu jūgā. Viens no šiem cilvēkiem ir prof. Dr. Stanislavs Ladusāns SJ, kas ar savu nenogurstošo darbu ir daudzinājis Latvijas vārdu presē, Dienvidamerikas filozofu konferencēs, starptautiska rakstura simpozijās, personīgā sarakstē ar pasaules valstsvīriem un redzamākiem domātājiem. S. Ladusāns ir Rio de Janeiro katoļu universitātes mācībuspēks, Dienvidamerikas filizofu apvienības dibinātājs un vadītājs un Filozofijas pētniecības institūta direktors Brazilijā. Viņš ir noorganizējis 13 starptautiska mēroga filozofu konferences un seminārus, kur savas atziņas ir snieguši redzamākie pasaules domātāji. Visur, uzstādamies kā latvietis, viņš ir daudzinājis Latvijas vārdu un apelējis pie cilvēku prāta un sirdsapziņas par viņa tautai nodarītām netaisnībām. S. Ladusāns ir sarakstījis, sakārtojis un publicējis 14 grāmatas un devis 68 filozofiska satura rakstus pasaules slavenākajiem periodiskiem izdevumiem portugaļu, spāņu, itāļu, latīņu, vācu un latviešu valodās. Viņš ir nemitīgi norādījis, ka latviešu tautas nebrīvības problēma nav izolēta parādība, bet gan starptautiska problēma, tāpēc arī cīņa pret apspiedējiem ir jāizved starptautiskā forumā. Runājot ar paša profesora vārdiem:

Šo laiku problēmu pamatos atrodas jautājums par ateisma pārvarēšanu un par cilvēka tuvināšanu Dievam. Bezdievība šodien ir dziļi sāpīga un traģiska parādība. Ne tikai mēs, latvieši, ciešam ilgi un daudz 20. gadusimta materiālistiem laupot dārgākās cilvēku vērtības. Sekularizācijas un dažādu bezdievības veidu procesiem pieņemoties, mūsu dienu cilvēks lepns, egoistisks un paviršs, pazaudē arvienu vairāk savas dzīves un laimes sakni—Dievu, eksistences un

nāves nozīmi, izjūt drāmatiski iekšējo gara tukšumu un krīt nejēdzībās, kā personīgi, tā arī sociālās attiecībās.

Tā tad cīņa pret starptautisko ateismu ir jāizved starptautiski, jo to nav iespējams lokalizēt ne ģeografiski, ne politiski un arī ne intelektuāli. Kā visiespaidīgākais ierocis šinī cīņā var būt tikai dziļi kristīga filozofija, attīstīta ar neatlaidīgu un enerģisku sparu. Šinī cīņā mūsu tautieša enerģija nav apsīkusi jau vairāk kā trīsdesmit gadus.

Cīņa pret ateismu, kā liekas, ir likusi S. Ladusānam pievērsties Sv. Akvīnas Toma izvirzītajiem gnozeoloģiskiem elementiem un attīstīt tos par pilnvērtīgu filozofijas novirzienu. Vārds—gnozeoloģija nāk no grieķu valodas vārda—*gnosis,* kas nozīmē garīgo atziņu kopojumu, mistisko atziņu veidu, kam saknes cilvēka dvēseles dziļumos, izejot no konkrētās dzīves vērojumiem un pieredzes. Tāpēc gnozeoloģiskas refleksijas ir tiešs pretstats vienpusīgajam ateismam, kas atzīst tikai jutekļu tverto pasauli, bet noliedz cilvēka atziņas garīgumu un tās spēju neatkarīgi no matērijas veidot reālo, lai harmonizētu ar abstrakto. Labs piemērs ir matēmatiskas aksiomas un postulāti, kuŗos vienojās abstraktais un konkrētais dažādu problēmu risinājumos. Šinī sakarībā nevar paiet garām zinātniskās metodes radītāja Franča Beikena (Bacon) devumam. Gnozeoloģija apvieno sevī kā Sv. Akvīnas Toma kristīgo spirituālismu, tā arī Fr. Beikena reālismu, dodot iespēju attīstīt daudzdimensiālā reālisma mācību jeb mācību par vispusīgām un visaptverošām prāta refleksijām. Kamēr ateisms ir šaurs un vienpusīgs pasaules uzskats, tikmēr gnozeoloģija ietver sevī visu—reālo un abstrakto un parāda cilvēku kā harmonisku būtni kā pasaulīgās, tā arī Dieva atklāsmes patiesību gaismā. Ņemot vērā cilvēka izcilus stāvokli materiālajā pasaulē un viņa teocentrisko garīgo sūtību, prof. S. Ladusāna filozofisko īstenības skatījumu—daudzdimensiālo reālismu—varētu nosaukt arī par pluridimensiālo humānismu, kas ietver sevī kā kristīgo Dieva atklāsmi, tā arī laicīgās cilvēku intereses. Arī šinī virzienā parādās dziļa saskaņa starp cilvēcīgā prāta domu risinājumiem un atklāsmes patiesībām, vienojot kopā šķietami nesavienojamas disciplīnas: filozofiju un teoloģiju. Tāpēc ģnozeoloģiskais filozofijas veids cenšas atvērt cilvēka prātam visas durvis: uz reālo pasauli un arī uz to pasauli, ko prāts nevar sasniegt, kas ir tik pat

reāla, ja cilvēks savā domu gaitā ieslēdz sevi, kā vienreizēju, svētu parādību daudzo pasaulīgo parādību kopumā.

Tāds būtu īsumā gnozeoloģijas atziņu kodols, ja vispār kādu filozofijas virzienu ir iespējams ietvert kodolā. Šis izskaidrojums ir nepilnīgs, tomēr bija jāparāda S. Ladusāna darba mērķis: ateisma sagrāve, lai atbrīvotu cilvēku no šauriem domāšanas veidiem un, lai atbrīvotu tautas no despotisma žņaugiem.

Stanislavs Ladusāns piedzima 1912. gada 22. augustā Ludzas apriņķa Zvirgzdenes pagasta Rudzeišu sādžā, kā lauksaimnieka dēls. Būdams ļoti centīgs un apdāvināts, viņš piecu gadu laikā beidza Zvirgzdenes sešklasīgo pamatskolu un iestājās Ludzas valsts ģimnazijā, ko absolvēja 1931. gada pavasarī. Tā paša gada rudenī viņš iestājās Rīgas katoļu garīgajā seminārā, lai sagatavotos priesterībai. Pēc divu gadu studijām, Latvijas Katoļu baznīcas garīgā vadība ievēroja jaunekļa lielās garaspējas un centību un komandēja to uz ārzemēm, lai Jezuitu ordeņa sastāvā sagatavotos mācībuspēka darbam nākotnes latviešu skolās. Pēc iestāju pārbaudījumu iziturēšanas S. Ladusāns tika uzņemts Staravieš Jezuitu noviciatā Polijā 1933. gada 13. septembrī. Pēc diviem gadiem viņš jau bija Krakovas Universitātes filozofijas fakultātes students. Pēc viena gada studijām, t. i. 1936. gadā latviešu jauneklis ieradās pasaules mūžīgajā pilsētā Romā, lai turpinātu filozofijas studijas Gregora Universitātē. Šo universitāti viņš beidza 1938. gadā ar licenciāta grādu filozofijā. Tur pat viņš uzsāka teoloģijas studijas, kas turpinājās četrus gadus un ieguva teoloģijas licenciāta grādu 1942. gadā. Par priesteri iesvētīts 1941. gada 26. jūlijā Sv. Ignata baznīcā. Pēc viena gada garīgās dzīves vingrinājumiem Florencē, Stanislavs atgriezās Gregora Universitātē, lai sagatavotos augstākajam akadēmiskam grādam. Pēc divu gadu studijām, t. i. no 1944. līdz 1946. gadam, S. Ladusāns studijas beidza, sekmīgi aizstāvot doktora disertāciju latīņu valodā. Svinīgā ceremonijā 1946. gada 25. novembrī viņš saņēma filozofijas doktora grādu ar uzslavu—Magna cum laude.

Latvijas Katoļu baznīcas vadība bija gatavojusi Stanislavu mācībuspēka amatam Latvijas Universitātes Katoļu teoloģijas fakultātei, bet karš un bolševiku okupācija liedza tam ceļu atpakaļ uz dzimteni. Darbs bija jāmeklē citur.

Jezuitu ordeņa ģenerālis Jansens, saziņā ar Gregora Universitā-

tes vadību, komandēja jauno doktoru uz tikko nodibināto Jaunfriburgas „Pro Deo" Universitāti Brazilijā, par filozofijas profesoru. S. Ladusāns ieradās Rio de Janeiro 1947. gada 17. februārī, ceļā uz Sao Paulo. Te jāpiezīmē, ka S. Ladusāns varēja palikt arī par mācībuspēku pie Gregora Universitātes Romā, bet viņš izvēlējās Braziliju, jo pēc viņa domām Dienvidamerika vēl līdz šim ir viskristīgākais kontinents pasaulē, ar lielām patiesi kristīgo cilvēku rezervēm. Šai universitātē S. Ladusāns nostrādāja 19 gadus. Kā šīs universitātes profesors viņš nodeva pēdējos profesa solījumus 1951. gada 2. februārī un tika uzņemts Jezuitu ordeņa augstākajā pakāpē.

Jezuitu biedrībā (Societas Jezu) pastāv trīs pakāpes: profesi, garīgie palīgi (coadiutores spirituales) un laicīgie palīgi (coadiutores temporales). Profesa pakāpe prasa lielu gatavību filozofijas vai zinātņu nozarēs. Savus beidzamos profesa solījumus jezuits nodod pēc 17 dzīves, darba un studiju gadiem ordenī. Garīgie palīgi savus beidzamos solījumus nodod parasti pēc desmit gadiem. Kā pirmajiem, tā arī otrajiem pirms beidzamajiem solījumiem jābūt iesvētītiem par priesteriem. Trešā kārta Jezuitu biedrībā ir laicīgie palīgi (brāļi), kas nav priesteri.

Jaunfriburgas Universitāte 1966. g. pārcēlās uz Sao Paulo. Līdz ar to uz Sao Paulo lielpilsētu pārcēlās arī universitātes juridisko lietu kārtotājs S. Ladusāns.

Prof. S. Ladusāna darbus presē šinī īsajā apcerē nebūs iespējams uzskaitīt. To, kā jau minēts, ir daudz. Dažādu viņa grāmatu biezumi aptver no 294 līdz 1066 lapaspusēm. Tās visas latviešu lasītājiem gan nav pieejamas, jo rakstītas, pa lielākai daļai, portugaļu valodā.

S. Ladusāna aktīvitāte visvairāk ir attīstījusies starptautiskā mēroga filozofu kongresos, jau sākot ar 1953. gadu, sākumā gan kā lektors un debatētājs, bet vēlāk kā ierosinātājs, organizētājs un vadītājs. Šie kongresi ir notikuši gandrīz visās Dienvidamerikas valstīs un Eiropā: Austrijā, Šveicē un Itālijā. Filozofu kongresos un semināros savas lekcijas ir lasījuši labākie universitāšu mācībuspēki no visas pasaules. Vīnes kongresā 1968. gadā, satikās kristīgie filozofi no rietumiem ar ateisma pārstāvjiem no austrumiem.

Lai katoļu domātāju darbu pakļautu zināmai organizācijai, S. Ladusāns nodibināja Brazilijas filozofu biedrību 1970. gadā un to

vadīja četrus gadus. Pēc tam viņa darba lauks paplašinājās, izveidojot visas Dienvidamerikas katoļu filozofu apvienību, kuŗas prezidents viņš ir palicis līdz šai dienai.

Pie S. Ladusāna nopelniem vēl ir jāpieskaita Jaunfriburgas Universitātes bibliotēkas izveidošana, kuŗā ir vieta arī latviešu grāmatām, un Sv. Dorotejas Universitātes nodibināšana.

Savas plašās darbības apjomos prof. S. Ladusāns vienmēr ir centies ieslēgt arī latviešus. Viņš noorganizēja latviešu piedalīšanos starptautiskajā Eukaristiskā kongresā Rio de Janeiro 1955. gadā 24. jūlijā. Sarkan-balt-sarkans karogs plīvoja gājiena priekšgalā. Savos plašajos ceļojumos pa Eiropu un Ameriku viņš vienmēr ir atcerējies latviešus, nolasot referātus un piedaloties pārrunās.

Sākot ar 1988. gadu prof. Dr. Stanislavs Ladusāns ir uzņemts par locekli Vatikana Teoloģiskajā Akadēmijā, kuŗas locekļu skaits nepārsniedz 40. Tas ir liels gods ne tikai profesoram personīgi, bet arī visai latviešu tautai.

JĀNIS NIEDRA

1908 — 1969

Īsas biografiskas ziņas

Jānis Niedra piedzima 1908. gada 21. decembrī Abrenes apriņķa Balvu pagasta Čāgu sādžā. Pēc Balvu sešklasīgās pamatskolas beigšanas, viņš iestājās Aglonas ģimnazijā, kuŗu nobeidza 1927. gada pavasarī. Pēc ģimanzijas beigšanas, ārkārtīgi apdāvinātais jauneklis devās uz Austrijas galvas pilsētu Vīni, lai studētu filozofiju kādā Jezuitu kolledžā. Pēc viena gada studijām, viņš atgriezās dzimtenē

un iestājās Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes vēstures nodaļā. Ar 1928. gada rudeni sākās J. Niedras garais aktīvās sabiedriskās dzīves posms. Viņš saistījās ar studentu korporāciju Lacuania un, mazliet vēlāk, pieņēma darbu Zemkopības ministrijā, pēc tam Dzelzceļu virsvaldē un, beidzot, Valsts kontrolē.

Latvijas brīvvalsts laikā rakstījis presē par politiskiem jautājumiem un ilgu laiku bijis laikraksta *Latgolas Vōrds* Saeimas korespondents. Sastāvējis Latgales kristīgo zemnieku partijā un 1931. gada Saeimas vēlēšanās kandidējis šīs partijas sarakstā Latgales apgabalā. Ilgāku laiku darbojies Latvijas katoļu jaunatnes biedrībā un ieņēmis dažādus amatus tās valdē. Studiju laikā strādājis Latvijas Universitātes studentu padomē un bijis latviešu studentu organizāciju apvienības seniors. Pēc bolševiku ienākšanas, ar Valsts kontroles tautas komisāra 1940. gada 29. novembŗa pavēli No. 373, atlaists no dienesta.

Vācu okupācijai sākoties, J. Niedra 1941. gada 21. jūlijā atgriezies savā vecajā darbā un ticis nozīmēts par revidenta vietas izpildītāju rūpniecības nozarē. Šinī amatā nelaiķis palika līdz 1942. gada 22. oktobrim. Pamatojoties uz Iekšlietu ģenerāldirektora pavēli No. 11-10, kas datēta 20. oktobrī, J. Niedra pārņēma Daugavpils pilsētas vecākā pienākumus un palika šinī darbā līdz 1944. gada jūlijam. Viņa vadībā notika II Latgales novada Dziesmu Svētki Daugavpilī 1943. gada 3. un 4. jūlijā. Blakus saviem tiešajiem pienākumiem, viņš izdeva nacionālo dienas laikrakstu *Daugavas Vēstnesis*. Šķiroties no Daugavpils, J. Niedra nolika Tautas palīdzības vadītāja amatu Daugavpils apriņķī.

Jau sākot ar 1944. gada 9. augustu, Iekšlietu ģenerāldirekcija ar savu rīkojumu No. PD-102 iecēla viņu par Latvijas pašvaldības pilnvarnieku pie Zemgales komisāra, ar tiesībām dot rīkojumus pašvaldībām, policijai un privātiedzīvotājiem visos uz iedzīvotāju evakuāciju attiecošos jautājumos, it sevišķi bēgļu kustības vadīšanā, ēdināšanas punktu noorganizēšanā, medicīniskās palīdzības kārtošanā, šķūšu un klaušu sniegšanā un sanitāro apstākļu uzraudzībā.

Kādu nedēļu vēlāk J. Niedra jau bija Pašvaldību departamenta direktors, bēgļu evakuācijas štāba priekšnieks un, 1945. gada sākumā, Tautas Palīdzības priekšnieka vietnieks ar sēdekli Kurzemē.

Kurzemes cietoksnim nostabilizējoties, J. Niedra kļuva arī par Pirmā un Iekšlietu ģenerāldirektora pilnvaroto brīvās Latvijas nelielajā zemes stūrītī Baltijas jūras krastā.

Pēc Potsdamas sanāksmes, Latvijas pašpārvaldes pilnvarām izbeidzoties, nelaikis ar ģimeni 1945. gada 11. aprīlī atstāja Kurzemi un ieradās Flensburgā Vācijā. Arī šinī svešās zemes stūrī mēs redzam viņu aktīvu Tautas Palīdzības darbā, organizējot bēgļu novietojumus un aprūpi.

Pēc Vācijas kapitulācijas 1945. gada 8. maijā, sadarbībā ar prāvestu prof. K. Kundziņu, J. Niedra aktīvi piedalījās Latvijas Sarkanā Krusta Flensburgas komitejas noorganizēšanā, kas iesāka lielo bēgļu aprūpes darbu angļu okupācijas zonā.

Kaŗa vētrai attālinoties, viņš ņēma dalību Latviešu Centrālās Komitejas organizēšanā 1945 gada septembrī un pildīja tās kanclejas priekšnieka un vēlāk Finanču nozares vadītāja pienākumus. Latviešu Nacionālajai Padomei nodibinoties, J. Niedra darbojās kā tās pilnsapulču sekretārs. Blakus šiem pienākumiem, nelaikis strādāja Latvijas Pašvaldību Fonda valdē, bija latviešu katoļu palīdzības *Caritas* vadītājs Ziemeļreinā/Vestfālē un katoļu britu zonas dekāna sekretārs. Nobeidzot šo garo amatu uzskaiti, vēl jāpieliek klāt pēdējais vecajā kontinentā: sākot ar 1950. gadu J. Niedra kļuva par laikraksta *Latvija* atbildīgo izdevēju līdz savai izceļošanai uz Kanadu.

J. Niedra ar savu ģimeni ieradās Kanadā 1951. gada 30. maijā un apmetās uz dzīvi Toronto. Viņa kabatā atradās latviešu trimdas augstākās sabiedriskās dzīves vadības pilnvaras jaunas nacionālas rosības sākšanai Ziemeļamerikas kontinentā. Pilnvaras, kuŗu rotāja Latviešu Centrālās Komitejas zīmogs un pieci paraksti, uzdeva nelaikim noorganizēt apgādu un izdot laikrakstu *Latvija,* kas būtu laikraksta *Latvija* Vācijā redakcionēla un saimniecības sastāvdaļa. Ieradies Toronto, mūsu paziņa ķērās pie darba ar visu viņam piemītošo enerģiju. Lasot jaunā Latvijas apgāda tā laika protokolus, korespondenci, plānus un budžetus, atklājas J. Niedras tālredzība, lielās organizātora spējas un disciplīnēta mērķtiecība. Pasākums cieta neveiksmi savas kolektīvās vadības dēļ, kuŗā sākās intrigas, ķildas, naids un savstarpēja apkaŗošanās. Par visām lietām, augstākā kolektīvā vadība, kam piederēja noteicošais vārds lietu kārtošanā,

atradās Vācijā, bez zināšanām par Kanadas saimnieciskiem apstākļiem, bez pieredzes un bez kapitāla.

Nodevis laikrakstu Daugavas Vanagu organizācijai, J. Niedra aizgāja savā tiešajā maizes darbā, ar klusu nodomu saraut visas saites ar latviešu organizācijām. Tomēr Latviešu Katoļu Kultūras Centra darbība nevarēja palikt vienaldzīga mūsu paziņam. Latviešu Katoļu Kultūras Centrs Kanadā savā gadskārtējā kongresā 1951. gada 7. jūlijā ievēlēja viņu valdē un uzdeva tam pildīt kasieŗa pienākumus. Pēc diviem gadiem J. Niedra pārņēma LKKCK vadību un pildīja savus pienākumus līdz 1956. gada rudenim. Šī paša gada rudenī latviešu katoļu sabiedrība Toronto sūtīja viņu kā savu pārstāvi Latviešu Nacionālās Apvienības Kanadā padomē. Tālākais ceļš iezīmējās kā dabīga plūsma uz Kanadas latviešu sabiedrības augstāko vadību. J. Niedra pārņēma LNAK valdes priekšsēža pienākumus 1962. gada 23. februārī un pildīja tos līdz savas dzīves pēdējam mirklim.

JĀŅA NIEDRAS DARBS VĀCIJĀ

Liktenīgā 1945. gada sākumā, Latvijas Pašpārvaldes Iekšlietu Ģenerāldirekcijas Pašpārvaldes Departamenta direktora, Latvijas Pašpārvaldes pirmā ģenerāldirektora pilnvarotā Zemgalē un Bēgļu Evakuācijas Štāba priekšnieka Jāņa Niedras darbs un pilnvaras tuvojās beigu cēlienam. Latviešu pārstāvju sanāksme Potsdamas pilī 20. februārī, bija nodibinājusi Latvijas Nacionālo Padomi un Nacionālo Komiteju, kas uzņēmās legalizēt sevi tautas un pasaules priekšā, kā likumīgā Latvijas pagaidu valdība. Jāšaubās, vai brutālie vācu nacionālsociālisma varas vīri ticēja tam, ko viņi latviešiem deva. Viņu impērija atradās sabrukuma stadijā. Katrs nieciņš, kas mistiskā kārtā, varēja solīt brīnumu viņu varas paildzināšanai un, varbūt arī, saglabāšanai, nozīmēja cerību, izmisuma pilnās cīņas pēdējā stadijā.

SS Reichsfīrera H. Himlera pārstāvis Dr. Bērends savā runā Potsdamas sanāksmē paziņoja, ka Kurzemes civīlā pārvalde tiek nodota Nacionālās Komitejas rokās. Ģenerāls O. Dankers, runājot zemes pašpārvaldes vārdā, apliecināja:

„Mirklī, kad Nacionālās Komitejas prezidents būs šeit sanākušā padomē izraudzīts—Zemes pašpārvalde uzskatīs sevi par galīgi atbrīvotu no tiesībām pārstāvēt Latvijas tautas intereses."[1]

Nacionālā Padome Potsdamas pilī izraudzīja Nacionālo Komiteju un tās prezidentu. Latviešu Zemes pārvalde nolika savas pilnvaras. J. Niedra bija viens no šīs pašpārvaldes locekļiem, līdz ar to arī viņa darbs juridiski beidza eksistēt.

Tālākās deklarācijas rāda, ka Nacionālā Komiteja enerģiski stājās pie darba. Ģenerālis R. Bangerskis, kā Nacionālās Komitejas prezidents, ieradās Liepājā 1945. gada 11. martā, ģenerālsekretāru pavadībā. Cik lielas varas funkcijas pierakstīja sev Latvijas Nacionālā Komiteja, par to liecina ģen. R. Bangerska runa svinīgā sanāksmē Liepājas operas namā 1945. gada 19. martā.

„Latvijas Nacionālā Padome vienprātīgi atzina, ka tas pārvaldes veids, kādā 1940. gadā tika pārtraukta mūsu valsts dzīve, ir vispiemērotākais arī pašreizējiem apstākļiem un izraudzīja mani par Latvijas Nacionālās Komitejas (Pagaidu Valdības) prezidentu, ar īdzīgām tiesībām un pienākumiem, kas piekrita Valsts un Ministru prezidentam to likumu garā, kādi bija spēkā 1940. gada 17. jūnijā."[2]

Viens no svarīgākiem posteņiem Latviešu civīlā pārvaldē Kurzemē, piederēja pulkv.-leitn. Kociņam, kā Iekšlietu ģenerālsekretāram. Viņa kompetencē ietilpa visi pāšpārvaldes resori, ieskaitot arī kārtības un drošības policijas spēkus. Drudžainu apspriežu rezultātā, kas norisinājās Liepājā no 11. līdz 19. martam R. Bangerska vadībā, bija skaidrs, ka J. Niedram nav paredzēta vieta jaunajā Latvijas pārvaldes sastāvā. Pilnvarām izbeidzoties, izbeidzās arī viņa pienākumi. Kārtojot bēgļu evakuācijas štāba lietas, J. Niedra uzturējās Liepājā līdz 1945. gada 11. aprīlim. Padomju armijas dzelzs loks apkārt Kurzemes cietoksnim bija noslēdzies un tās galvenie spēki tuvojās Berlīnei. Latviešu tauta savā izmisuma pilnajā cīņā, vērsa skatus uz rietumiem, cerībā saņemt kaut kāda veida palīdzību savas dzimtenes atgūšanai. Likās, ka nekas vairs nebija tik svarīgs, kā sakaru uzņemšana ar angļiem, lai paturētu Kurzemi un, lai radītu pamatus suverēnās valsts atgūšanai, Latvijas brīvvalsts robežās. Tālāk vēl, pie saviem daudzajiem pienākumiem Kurzemē, J. Niedra bija uzņēmies arī atbildīgu posteni „Tautas Palīdzībā". A. Šilde, ar 1945. gada 30. janvārī datētu vēstuli, iecēla viņu par „Tautas Palīdzības" priekšnieka II vietnieku. Jāpiezīmē, ka J. Niedra „Tautas Palīdzības" sastāvā darbojās jau no Daugavpils laikiem, paliekot ciešā kontaktā ar „Tautas Palīdzības" augstāko vadītāju arī kā evakuācijas štāba priekšnieks. „Tautas Palīdzības" štābs jau bija pārcēlies uz Vāciju. Tā pat Libekā savu apmešanās vietu bija atradis „Latviešu Karavīru Palīdzības" priekšnieks ar savu kanceleju. Vācijā darbojās steigā nodibinātā „Latviešu Pārvalde" (Lettische Leitstelle) Dr. Thelen'a vadībā, ar tiešu padotību Austrumu apgabalu ministrijai. Un pār visām lietām, ārpus Latvijas robežām klīda, apmēram, divi simti tūkstošu bēgļu, kas bija atstājuši savu dzimto zemi, bēgot no otrreizējās Padomju okupācijas.

Jānim Niedram izbraukšanas atļauja pienāca 1945. gada 7. aprīlī,

ar uzdevumu stāties sakaros ar latviešu bēgļu aprūpes organizācijām Ziemeļvācijā. Dažas dienas vēlāk, 1945. gada 11. aprīļa naktī, J. Niedra ar ģimeni Liepājas ostā uzkāpa uz kuģa, lai teiktu ardievas dzimtenes krastiem. Dabā valdīja pilnīgs miers, pie skaidrajām debesīm spīguļoja zvaigznes, solot gaišu un saulainu nākošo dienu. Jūras virsma atgādināja spoguli. Kuģa asais ķīlis iesāka šķelt gludo ūdens virsmu, atstājot aiz sevis ostu un sagrauto Liepāju. Jānis Niedra aizsargu virsnieka uniformā, stāvēja uz kuģa klaja un vēroja mazo, plakano zemes strēmelīti, kas strauji attālinājās nakts tumsas aizsegā. Tanī pašā laikā krievu lidmašīnas bombardēja Kuldīgu. Liesmu sarkanā atblāzma pret tumšajām debesīm nesa pēdējo sveicienu ceļiniekam, viņa nezināmā nākotnē. Tumšajai naktij klājoties pāri ūdeņiem un laukiem, dzimtene palika liesmās. Ko J. Niedra tanī laikā pārdzīvoja, palika nezināms. Viņa iespaidi un atmiņas aizgāja ar viņu priekšlaicīgi kapā. Ļoti iespējams, ka tieši tanī brīdī dzima velākais cīnītājs, kas spītējot ienaidnieku dusmām un draugu vienaldzībai, iznesa uz saviem pleciem ilgu cīņu par savas tautas brīvību svešā vidē un neparastos apstākļos.

No dzimtenes J. Niedra paņēma līdzi aizsargu virsnieka uniformu, kas viņam bija mugurā, krucifiksu un nelielu ceļa somu, kuŗu pildīja, lielāko tiesu, fotografijas un citas atmiņu veltes no labajiem laikiem Latvijas brīvības gados. Kuģis peldēja pretim garajiem trimdas gadiem svešu tautu pajumtē. Līdz ar Jāni, dzimteni atstāja daudz ievainoto latviešu karavīru, saujiņa bēgļu un arī prāvs skaits nacionālsociālistu partijas funkcionāru, kuŗu lietderība okupētajā Latvijā bija izbeigusies. Arī tie ceļoja pretim nezināmajam savā dzimtenē, kas jau stāvēja bezcerīga bezdibens malā.

Pēc skaistas nakts, ausa tik pat skaista diena. Saulīte parādījās pie debesīm, izlejot savus rīta starus pāri gludajai ūdens virsmai. Debesu pamales rotāja reti balti mākonīši, solot labu laiku turpmākam ceļojumam. Bet netālu glūnēja arī ienaidnieks. Viņa roka sniedzās tālu Baltijas jūŗā, meklējot upuŗus savai iznīcināšanas kārei. Sākās krievu lidmašīnu uzbrukumi. Par laimi neviena no nomestām bumbām un torpēdām nesasniedza mērķi. Kuģis tuvojās Vācijas krastiem. Arī šeit kaŗa bardzību baudīja cilvēki un zvēri. Meklenburgas piekraste dega uzlidojumu rezultātā. Beidzot kuģis piestāja Ruegenas salā. J. Niedra ar ģimeni pievienojās bēgļu masām Vācijā.

Vācijā atbraucējus sveica ziedošais pavasars. Visi augļu un krāšņuma koki tērpās ziedu rotā. Tikai bumbu izrautās bedres un nodegušās mājas, liecināja par bargo īstenību, kara apstākļos. Cilvēki gāja savās darba gaitās nelaimju un rūpju mākti, veltot vienaldzīgus skatus tiem, kam jaunākais jau bija aiz muguras. No Ruegenas salas bēgļu vilciens devās uz Libeku, un, no Libekas, J. Niedra ar ģimeni pārcēlās it kā uz paliekošu vietu Flensburgā. Šeit Niedru ģimene sagaidīja kara beigas un, tikai pēc kara izbeigšanās, ģimenes galvam, laimīgā kārtā, izdevās apmainīt Latvijas aizsargu virsnieka uniformu pret uzvalku. ,,Ungāru ģenerālis'', vietējo iedzīvotāju izpratnē, beidza eksistēt. Tā vietā stājās bēglis Jānis Niedra, meklējot darbu un sakarus ar tautiešiem tuvā un tālā apkārtnē.

Jāņa enerģijas pilnā personība nevarēja samierināties ar bezdarbu, vadot dienas skaistajā Vācijas kalnu pilsētiņā, netālu no Dānijas robežas. Viņš meklēja sakarus ar likteņa biedriem, lai grūtajās dienās liktu pamatus kaut kāda veida pašpalīdzības organizāciju tīklam. Vienīgā palīdzība varēja būt pašpalīdzība un, lai to īstenotu, nācās lietot vienotu spēku organizētā darbā. Ja drūmajai situācijai piemērotu organizāciju nebija, tad tās vajadzēja radīt, atbilstošas bēgļu interesēm, ja iespējams, ar sakariem starptautiskā forumā.

Sekojot A. Šildes ierosinājumam 1945. gada 28. marta privātā vēstulē ģen. R. Bangerskim, Latvijas Nacionālā Komiteja atjaunoja Latvijas Sarkanā Krusta darbību, ko 1941. gada rudenī bija apturējusi vācu okupācijas vara. Nodibinoties ,,Tautas Palīdzībai'', Latvijas Sarkano Krustu inkorporēja šīs organizācijas veselības iestāžu direkcija.[3] Lēmums par Latvijas Sarkanā Krusta darbības atjaunošanu parādījās Latvijas Nacionālās Komitejas informācijas biļetenā 1945. gada 1. maijā. Latvijas bēgļu pārstāvjiem, kas negribēja saistīties ar vācu radītām vai atbalstītām organizācijām, radās pamats zem kājām, jaunas darbības uzsākšanai. Flensburgā dzīves vietu bija atradusi prāva ievērojamu bēgļu grupa ar prof. K. Kundziņu priekšgalā. Šeit tad arī nodibinājās Latvijas Sarkanā Krusta Flensburgas Komiteja ar K. Kundziņu kā priekšnieku un mag. iur. L. Korpu kā sekretāri. J. Niedra stājās šīs komitejas rīcībā 1945. gada 21. maijā, bruņots ar vieglo automašīnu, ko tas bija izkaulējis no vācu iestādēm 5. maijā, ,,Tautas Palīdzības'' lietu kārtošanai.

Personas apliecība, kas datēta 1945. gada 22. maijā, uzdeva J. Niedru kā Latvijas Sarkanā Krusta Flensburgas Komitejas Vicepriekšsēdi.

Latvijas Sarkanā Krusta ietvaros, sākās J. Niedras aktīvais darbs latviešu bēgļu labā, vispirms Šlezvigas-Holšteinas rajonā un, beidzot, visā britu okupācijas zonā. Pastāvīgā saskarē ar tautiešiem vairākās pārvietoto personu nometnēs un tik pat biežā saskarē ar vācu un okupācijas iestādēm, pārliecināja J. Niedru, kā to var redzēt no viņa plašās sarakstes, ka pastāvošās bēgļu pārstāvniecības, ko reprezentēja Potsdamā nodibinātā Latvijas Nacionālā Komiteja, kā arī, zināmā mērā, ,,Tautas Palīdzība'', neatbilda bēgļu interesēm ikdienas dzīvē. Sabiedroto okupācijas iestādes izrādīja atklātu nelabvēlību katra veida bēgļu politiskai aktīvitātei, kas meta ēnu uz viņu attiecībām ar Padomju Savienību. Medus mēnesis sabiedroto starpā vēl nebija beidzies. Latvijas Nacionālā Komiteja un arī Padome cīnījās par Latvijas neatkarības atjaunošanu. Bolševiku propaganda šo apstākli izmantoja, lai celtu iebildumus sabiedroto štābos, apzīmējot Nacionālās Komitejas un Padomes locekļus par Hitlera ielikteņiem, kaŗa noziedzniekiem, fašistiem un t. t., kuŗu galvenais mērķis atjaunot fašistisko Ulmaņa diktatūru Latvijā. ,,Tautas Palīdzību'', savukārt, varēja raksturot par nacistu radītās organizācijas atliekām, kuŗu ir atbalstījuši un atbalsta tie paši kaŗa ,,noziedznieki'', kas sevi apvienojuši Latvijas Nacionālā Komitejā. Runājot šo organizāciju vārdā sabiedroto militārās iestādēs nācās skaidroties un debatēt par jautājumiem, kuŗus svešzemju karavīri maz saprata un par kuŗiem tie interesējās vēl mazāk. Bet bēgļu ikdiena prasīja steidzīgu problēmu atrisinājumu, kas skāra katru latvieti daudzajās Vācijas pārvietoto personu nometnēs. Kā galvenos punktus varētu minēt:

1. leģionāru jautājuma atrisinājumu
2. ģimenes locekļu apvienošanu
3. ziemas nometņu izbūvi
4. skolu atjaunošanu
5. darba sagādi
6. nespējnieku aprūpi
7. kaŗa invalidu aprūpi
8. kartotekas izveidošanu.

Šai listei vēl varētu pievienot daudzus citus praktiskas dabas jautājumus, ar kuŗiem latviešu bēgļi, pārvietoto personu nometnēs, sastapās katru dienu. Dzīves apstākļi sagrautajās Vācijas pilsētās nebija spoži. Piemērotu telpu jautājums pārpildītajā Rietumvācijā, rēgojās kā viskritiskākā problēma ikdienas dzīvē. Šīs problēmas atrisinājumu prasīja kā bēgļi, tā arī nometņu vadības. Dažas nometnes atrada sev vietu drupu kaudzē, prasot pēc materiāliem telpu pārbūvei, lai dzīves apstākļus padarītu ciešamus. Tuvojās arī 1945. gada ziema, nesolot cerēto atgriešanos iesildītajās dzimtenes mājās. Sāpīgs izrādījās arī bāreņu, invalidu, nespējnieku un slimo aprūpes jautājums. Sabiedrības pienākums bija gādāt par izglītību bērniem skolas gados. Skolotāju bēgļu vidū netrūka. No nometņu vadības prasīja piemērotas telpas skolu vajadzībām, mācību līdzekļus un nelielu atalgojumu skolotājiem. Par visām lietām, kaŗa gūstekņu nometnēs smaka, apmēram, desmit tūkstošu latviešu leģionāru, pēc kuŗu izdošanas neatlaidīgi taujāja krievi. Latviešu sabiedrisko personu, kas baudīja samērā lielu kustības brīvību, morāls pienākums bija gādāt, lai jaunekļi un vīri, kuŗus kaŗš piemeklēja vissmagāk, izkļūtu brīvībā no dzelondrāšu iežogotām nometnēm un apvienotos ar piederīgiem bēgļu pulcēšanās vietās. Bet daudziem piederīgo nemaz nebija, jautājums pacēlās, ko darīt ar tiem?

Šīs visas jāuzskata par nopietnām problēmām, kuŗu izkārtojumam daudz laika nebija. Reālā ikdiena prasīja atrisinājumus un visu acis raudzījās uz bijušajiem valstsvīriem, sabiedriskiem un baznīcu vadītājiem, kas brīvās Latvijas laikā baudīja sabiedrības cieņu un uzticību. Šis nebija vienas personas darbs. Nenokārtoto problēmu plašums, prasīja vienveidību un mērķtiecīgu rīcību. Darbu varēja veikt tikai nepolītiska organizācija, kam saskarē ar okupācijas iestāžu pārstāvjiem, nebūtu jāskaidro sarežģītā Austrumeiropas politiskā situācija un jādebatē par mūžīgās taisnības jēdzieniem lielvalstu savstarpējās attiecībās.

Pirmā sanāksme, kas atklāti vērsās pret Potsdamā nodibinātās Latvijas Nacionālās Komitejas kompetencēm, notika 1945. gada 24. maijā Libekā, prof. Dr. Fr. Gulbja vadībā. Sanāksmē piedalījās Flensburgas, Šlezvig-Holšteinas un Libekas sabiedriskie darbinieki. Sanāksmes locekļi atklāti kritizēja Nacionālās Komitejas bezdarbību praktisko problēmu kārtošanā, kompetenci, autoritāti, konser-

vātīvismu un tās sakarus ar Hitlera Vāciju. Debatēs izraisījās doma par jaunas organizācijas nepieciešamību, kas kārtotu praktiskas dabas jautājumus, neielaižoties politisko dogmu iztirzājumos. Nekādi praktiski priekšlikumi tomēr nenāca un ģen. R. Bangerskim, ar atklātu vēstuli prof. Gulbim, izdevās šo domu pagaidām apklusināt.

Situācija krasi mainījās, kad angļu militārās iestādes 1945. gada 2. jūlijā, pulkst. 16.00 apcietināja ģen. R. Bangerski un ievietoja Goslaras cietumā. Latviešu bēgļu politiskā galva nogāja no skatuves, paralizējot arī Latvijas Nacionālās Komitejas darbu. Nu vairs citas izejas nebija, kā tikai radīt jaunu organizāciju, praktisku jautājumu kārtošanai. Rīkoties vajadzēja ātri. Kā liekas, prof. Fr. Gulbja iniciātīvē, notika jauna latviešu sabiedrisko darbinieku apspriede Libekā, 1945. gada 14. jūlijā. Apspriedes dalībnieki lūdza prof. Gulbi un Dr. A. Valdmani sastādīt latviešu bēgļu centrālu orgānu, kas pārstāvētu latviešus sabiedroto augstākās militārās un citās iestādēs. Sākuma plānu un Latviešu Centrālās Padomes un Komitejas sastāvu proponēja Dr. A. Valdmanis, savā vēstulē prof. Dr. K. Kundziņam Flensburgā, 1945. gada augusta pirmajās dienās. Pēc A. Valdmaņa domām, neviena agrāko laiku politiskā persona nespēj apvienot ap sevi visus latviešus. Viņš ieteica politiskiem darbiniekiem, pagaidām, noiet no skatuves un dot rīcības brīvību izciliem sabiedriski-kultūrālā darba darītājiem, kuŗiem ar pagātnes politiku nav bijis nekāda sakara. A. Valdmanis proponēja šādu Latviešu Centrālās Komitejas sastāvu:

Priekšnieks — prof. Dr. K. Kundziņš
Izglītības nodaļa — prof. Dr. Fr. Gulbis
Juridiskā nodaļa — prof. Dr. A. Švābe
Saimnieciskā nodaļa — Zvēr. Adv. Vol. Alksnis un viņa palīgs ar balss tiesībām komitejā — J. Bogens.
Revizija — Valsts Kontroles darbinieks: O. Grosbergs.

Valdmaņa plāns paredzēja arī pārmaiņas un papildinājumus Komitejas sastāvā, ja praktiska nepieciešamība to prasītu.

Lai Latviešu Centrālai Komitejai būtu plašs atbalsts bēgļu masās, radāma bija arī Latviešu Centrālā Padome, kuŗā būtu pieaicināti visi bijušie Saeimas un valdības locekļi, sabiedriskie darbinieki un nometņu vadītāji. Par pirmās Latviešu Centrālās Padomes vadī-

tāju A. Valdmanis ierosināja aicināt archibīskapu Dr. T. Grīnbergu. Kā Latviešu Centrālās Komitejas, tā arī Padomes sākuma sastāvam bija tikai pagaidu raksturs, līdz bēgļi paši izvēlēs savus pārstāvjus vēlēšanu noteikumu ietvaros. Komitejas un Padomes darba vieta būtu novietojama Detmoldā. Latviešu Centrālās Komitejas darbs uzsākams nekavējoši, bet ne vēlāk par 1945. gada 1. septembri. Latviešu Centrālās Padomes sastāvā starp proponētajiem 43 locekļiem, parādījās arī Dr. H. Tichovska, J. Niedras un dekāna J. Velkmes vārdi.

Dr. A. Valdmaņa pūļu rezultātā, uz pirmo sēdi sanāca Latviešu Centrālā Komiteja—prof. Dr. K. Kundziņa vadībā 1945. gada 6. septembrī un svinīgi deklarēja, ka tā ir bezpartejiska un apolītiska organizācija, kas rūpēsies par emigrācijā esošiem latviešiem angļu, amerikāņu un franču okupācijas joslās. LCK sevišķi rūpēsies par latviešu karavīru likteņa atvieglošanu, par ģimeņu locekļu apzināšanu un apvienošanu, par bēgļu skolām, kultūrālo aprūpi, sociālu palīdzību un darba iespēju sagādi. Tā tad, A. Valdmaņa izstrādātais plāns īstenojās ar niecīgiem grozījumiem. J. Niedra stājās LCK kancelejas priekšnieka darbā. Tā nokārtojās latviešu bēgļu pārstāvniecība visas Rietumvācijas apjomā. Latviešu bēgļu aprūpes organizāciju noteikumus izstrādāja prof. A. Švābe un tos apstiprināja pirmajā Latviešu Centrālās Padomes sēdē 1945. gada 20. novembrī.

Lai veiktu savus tiešos pienākumus LCK, J. Niedra ar ģimeni pārcēlās no Flensburgas uz dzīvi Hidesenā (Hiddesen), apmēram, četrus kilometrus no Detmoldas. Neliela latviešu bēgļu grupa, atrada apmešanās vietu kādā vācu dzelzceļnieku atpūtas namā, ar lielu dārzu un samērā ērtām telpām. Šeit J. Niedra pavadīja sava mūža vienu no visražīgākiem posmiem. Kā LCK kancelejas priekšnieks, viņš vadīja un pārzināja visu administrātīvo darbu. Vadīja saraksti ne tikai ar latviešu nometņu vadībām, bet arī ar militārām un vācu iestādēm visā Rietumvācijas territorijā. Tā kā viņa rīcībā atradās vieglā automašīna, J. Niedra apceļoja visas bēgļu nometnes, uzņemot sakarus, vācot datus un iepazīstoties ar nometņu saimniecisko dzīvi, piedaloties nometņu komiteju sēdēs un kārtojot vietējās attiecības ar vācu un militārām iestādēm. Informācijas daudzums, ko J. Niedra nodeva LCK rīcībā, bija liels, atvieglojot sarežģīto darbu, latviešu bēgļu labā. J. Niedras privātā korespondence šinī laikā sa-

sniedza pavisam prāvus apmērus. J. Niedram rakstīja ne tikai nometņu vadītāji, bet arī privātas personas, prasot padomus, informāciju, palīdzību un, protams, arī neliedzot idejas un kritiku.

Latviešu leģionāriem LCK kancelejas adrese, Hermann Strasse 3, Detmoldā bija labi pazīstama. Gūstekņu izpildītajās anketās, nezinādami savu piederīgo dzīves vietas, karavīri uzdeva LCK adresi, cerēdami uz drošu atbalstu izvietošanas laikā. Detmoldā sāka veidoties arī centrālās kartotekas un statistikas birojs prof. E. Dunsdorfa vadībā.[4]

Spraigā darbā aizritēja 1946. gada pavasaris un vasara. Pienāca rudens un līdz ar to arī jaunas bēdas. Detmoldas nometni sāka likvidēt un tur dzīvojošos latviešus pārcelt uz Augustdorfu. No angļu militārām iestādēm pienāca pavēle arī Hidesenas latviešiem atstāt telpas un pārcelties uz jau minēto nometni. Telpu jautājuma izkārtojumi virzījās uz slikto pusi, LCK darbinieki griezās pie angļu iestādēm ar lūgumu, atstāt Hidesenas vācu dzelzceļnieku atpūtas namā novietotos latviešus līdz pavasarim. Angļu militārās iestādes arī piekrita, tikai ar noteikumu, ka visām vīriešu kārtas personām jāpiedalās mežu darbos Privitsheide apkārtnē. J. Niedras dzīvē iesākās grūts posms. Dienas aizgāja mežā cērtot un zāģējot kokus un garie vakari tika pavadīti kārtojot LCK biroja lietas. Dokumenti rāda, ka J. Niedra veica divkāršo darbu no 1946. gada novembŗa līdz 1947. gada aprīlim. Nepietiekošais uzturs uzlika savas prasības viņa fiziskai un garīgai enerģijai, tomēr J. Niedra nepagura. LCK darbs ritēja parastā gaitā, gatavojoties otrām LCK vēlēšanām un līdz ar to arī jauniem pienākumiem LCK sastāvā. No meža darbiem netika atbrīvots neviens, ieskaitot arī 79 gadus veco senatoru Jāni Kalaci līdz viņa slimībai un nāvei 1947. gada 8. februārī.

Otrās LCP vēlēšanas notika 1947. gada sākumā, aptverot visu Rietumvācijas territoriju un Dāniju. LCP ievēlēja trīsdesmit piecus locekļus, paredzot brīvas vietas Zviedrijas un Austrijas latviešu pārstāvjiem. J. Niedra kandidēja otrā vēlēšanu apgabalā, kuŗa sēdeklis atradās Detmoldā, un saņēma savu tautiešu uzticības mandātu. LCP sestā sesija jaunā sastāvā sanāca uz pirmo sēdi no 13. līdz 17. februārim Kaselē. No trīsdesmit pieciem balsstiesīgiem locekļiem ieradās trīsdesmit, ieskaitot Dānijas un Austrijas latviešu pārstāvjus. Starp klātesošiem bija arī J. Niedra. Kā viens no svarī-

gākiem šīs sesijas lēmumiem jāuzskata LCK sēdekļa pārcelšana uz amerikāņu zonu, izveidojot britu zonā delegāciju vice-priekšsēža J. Celma vadībā. LCK sastāvā angļu joslas Finanču nodaļas vadību uzticēja J. Niedram.

Sociālā palīdzība, skolas, slimnīcas, bāreņu nami un kaŗa invalidu apgāde prasīja līdzekļus. LCK budžets, par laiku no 1947. gada 1. februāŗa līdz 30. aprīlim, tika apstiprināts RM 193,000.00 apmērā. Galvenie ienākumi bija paredzēti no pašpalīdzības nodevām un algu nodokļa. Visi latviešu saimnieciskie uzņēmui Vācijā: kooperātīvi, ražošanas pasākumi, grāmatu apgādi, laikrakstu izdevniecības un veikali tika aplikti ar 1% apgrozījuma nodevu. Jāpiezīmē, ka personas un uzjēmumi maksāja nodevas latviešu pārstāvniecībām labprātīgi. LCK rīcībā nebija administrātīvas varas, kas varētu iekasēt naudu piespiedu kārtā. LCK un tās vadītāji varēja tikai apelēt pie tautiešu apziņas, ziedot līdzekļus kopēju mērķu sekmēšanai. J. Niedras rokās nonāca nometņu iedzīvotāju saraksti, ar nodevu kārtotāju un arī ar nekārtotāju vārdiem. Šķirstot apdzeltējušās lapas un pārskatot ar roku izdarītos ierakstus, acu priekšā nostājas apzinīgie un neapzinīgie. Abas kategorijas pilnas ar vienkāršu un slavenu cilvēku vārdiem. Nereti parādījās arī latviešu uzņēmumi, kuŗu vadītāji liedzās uzdot apgrozītās summas lielumu un no tā aprēķināt vienu procentu latviešu centrālo organizāciju vajadzībām. Vēlākos gados tika ievesta arī, tā sauktā, latviešu trimdas kopības nodeva, kur dalībnieka karte noderēja arī kā personas apliecība. Ielīmēto marku daudzums un summa rādīja kartes īpašnieka skopumu, vai devīgumu lietu kārtošanas gaitā.

J. Niedra turpināja vadīt LCK finanču un pēc tam saimniecisko nodaļu līdz savai izceļošanai uz Kanādu.

Pēc Detmoldas nometnes likvidēšanas, Hidesenes latvieši pārcēlās uz Augustdorfas nometnes poļu barakām 1947. gada 22. martā. Uz Augustdorfu pārcēlās arī monsinjors J. Velkme, kas ar pāvesta delegāta prof. P. Laurinoviča rīkojumu bija iecelts par britu zonas latviešu katoļu baznīcas dekānu. Augustdorfā 1948. gada 1. aprīlī nodega baraka, kuŗā apmetās J. Niedra ar savu ģimeni. Nelielā mantība, kas bija sakrājusies pāris gados, aizgāja bojā. Kā liecība par šo nelaimi ir uzglabājusies kāda apliecība angļu valodā, apzīmēta ar štampiem un parakstiem:

„To whom it may concern." Apliecības pilns teksts angļu valodā skan šādi:

„This is to certify that Mr. Janis Niedra and his family —4 persons—, residing at Augustdorf DP Camp, have lost all their household goods and kitchen needs in the fire at Augustdorf on 1st of April 1948."

Pēc ugunsgrēka J. Niedra pārcēlās uz dzīvi tās pašas nometnes „kungu barakā", kur jau bija apmetušies V. Janums, J. Celms un J. Velkme. „Kungu barakā" J. Niedra nodzīvoja vairāk kā četrus gadus, līdz savai izceļošanai uz Kanādu 1951. gada maijā. Šeit LCK aktīvitāte sasniedza savu kulminācijas posmu un arī, tautiešiem izceļojot uz svešām zemēm, sāka pamazām sašaurināties, likvidējoties vienai pārvietoto personu nometnei pēc otras. Pēdējās LCP pilnvaras izbeidzās 1950. gada 31. decembrī. Jau labi pirms leģislatūras beigām, sakarā ar emigrāciju, LCP locekļu skaits samazinājās zem kvoruma, tāpēc arī padomi 1950. gada otrā pusē sasaukt vairs neizdevās.

Izceļotāju straumēm plūstot uz svešām zemēm, kā likās, samazinājās visu latviešu organizāciju nozīme Vācijā. Visās imigrācijas valstīs, gandrīz bez izņēmuma, radās jauno ieceļotāju veidotas organizācijas, kas solījās sargāt latvietību, aizstāvēt savas tiesības, palīdzēt sev un reizē arī, lojalitātes robežās jaunajai dzimtenei, cīnīties par brīvu un neatkarīgu Latviju. LCP un LCK savu laiku bija pārdzīvojušas un savus uzdevumus veikušas. Tās varēja runāt tikai Vācijā paliekošo vārdā. Pasaulē izkliedētos latviešus šīs organizācijas vairs nespēja vienot un par tiem gādāt.

Latviešus jāatzīst par meistariem organizāciju dibināšanā. Vācijas pārvietoto personu nometnēs nodibināto organizāciju skaitu varēja uzskatīt par nepārredzamu. Daudzo organizāciju paralelisms, šķelšanās, savstarpēja apkarošanās, spēku un līdzekļu izšķiešana nereti radīja nevis garīgu rosmi, bet gan apmulsumu un sašutumu trimdas kopības nodokļu maksātājos. To uztvēra trimdas prese, bet visvairāk to uztvēra trimdinieki paši.

Trimdas sabiedrības ļaunos simptomus, beidzot pamanīja arī tie, kam tos sen bija jāredz. Kā likās, bija vajadzīga jauna organizācija, kas izbeigtu veco organizāciju šķelšanos, paralelismu, nesaskaņas un izbeigtu uzticības krīzi, kas sakņojās dziļi nometņu iemītnieku

mentalitātē. Agrā rītā 1948. gada aprīlī trīsdesmit LCP locekļi, kas bija sapulcējušies Vircburgas DP nometnes drupās, pieņēma Latviešu Nacionālās Padomes statūtus. Atkal bija nodibināta viena organizācija, lai apvienotu daudzas. Pēc šiem statūtiem, Latviešu Nacionālo Padomi veidotu 55 locekļi, no kuŗiem 12 dotu Latvijas Centrālā Padome (parlamentārieši), 12 locekļi nāktu no Latviešu Centrālās Padomes, 12 mandātus saņemtu karavīru organizācijas un pārējo 19 locekļu sastāvu veidotu četras lielākās reliģiskās konfesijas un vairākas mazākas organizācijas. Vienprātīgi pieņemtā deklarātīvā tēze nosaka, ka jaunā organizācija ir vienīgā augstākā latviešu iestāde trimdā, kas izlemj visus jautājumus patstāvīgi savu statūtu kārtībā, ar nolūku izcīnīt Latvijas brīvību, saglabāt tautu un saskaņot daudzo organizāciju darbu visā pasaulē. Padomē ar saviem delegātiem varēja piedalīties latviešu organizācijas, kas atzina 1922. gada Latvijas satversmi, valsts orgānus, kuŗu eksistenci garantēja satversme un organizācijas, kas atzina ārkārtējās pilnvaras Latvijas diplomātiskiem pārstāvjiem.[5]

LNP radīšanu apsveica latviešu prese trimdā, organizāciju pārstāvji aizjūŗas zemēs un liela nacionāli noskaņotās tautas daļa. J. Niedra kļuva par šīs organizācijas padomes locekli, reprezentējot LCP un arī par prezidija sekretāru, uzņemoties visu praktisko darbu sesiju noorganizēšanā.

„Caritas Catolica" dienestā.

Kā jau minējām, līdz ar monsinjora J. Velkmes iecelšanu par britu zonas latviešu katoļu baznīcas dekānu, Hidesenē un vēlāk Augustdorfā, veidojās arī katoļu baznīcas administrātīvais centrs angļu zonas apmērā. J. Niedra un J. Velkme pazina viens otru Latvijas brīvības gados, cieši sadarbojās Daugavpilī, vācu okupācijas laikā, un Kurzemes cietoksnī, atkal vienoja savus spēkus trimdas gaitas staigājot. „Roka roku mazgā", saka veca latviešu paruna. J. Velkmem, runājot katoļu baznīcas vārdā, bija viegli pieietamas visas angļu militārās iestādes. Savu garīgo uzdevumu veikšanai un ticīgo apmeklējumiem daudzās pārvietoto personu nometnēs, dekāns dabūja atļauju un benzīnu vieglās mašīnas lietošanai. J. Niedra, savukārt, lika lietā savu braukšanas prasmi, kalpojot ne tikai katoļu, bet arī LCK vajadzībām. Pateicoties dekāna J. Velkmes gādībai,

J. Niedra, kā LCK kancelejas vadītājs, varēja apmeklēt visas latviešu nometnes Vācijā, lai uzņemtu sakarus, ievāktu informāciju un veiktu organizācijas darbus latviešu centrālās pārstāvniecības labā. Britu joslas dekanātam izveidojoties, pieauga arī administratīvais darbs. J. Niedra kļuva par dekanāta sekretāru. Tā kā katoļu cilvēki atradās visās pārvietoto personu nometnēs, J. Niedras rīcībā saplūda sīki dati par ģimenēm, nespējniekiem, bērniem, invalidiem, gan patversmēs, gan slimnīcās. Protams, ar dekāna J. Velkmes starpniecību, veidojās arī labas attiecības ar latviešu katoļu baznīcas augstāko vadību trimdā. Katoļu baznīcas ietvaros radās arī pirmā saskare starptautiskā mērogā ar katoļu palīdzības organizācijām. Šinī sakarībā varēja pieminēt divas, ar kuŗām latviešu katoļiem ir iznākusi visciešākā sadarbība ,,Pax Romana'' — starptautiskā katoļu studentu un akadēmiķu apvienība un ,,Caritas Catholica'' — palīdzības sniedzēja trūkumcietējiem visās zemēs.

,,Caritas Catholica'' nodaļas, vai afiliētas labdarības organizācijas atradās visās katoļu vairākuma zemēs Eiropā un arī Amerikas Savienotās Valstīs. No Eiropas zemēm visatsaucīgākās izrādījās Beļģijas un Spānijas vienības. Lai sadarbībai ar šīm organizācijām piešķirtu oficiālu formu, pie latviešu katoļu baznīcas trimdā tika radīta ,,Caritas Catholica'' pārstāvniecība, kuŗas vadību uzņēmās prāvests K. Ručs, bet visa sarakste attiecībā uz britu zonu, gāja cauri dekanāta kancelejai. No Amerikas katoļu organizācijām visatsaucīgākā izrādījās National Catholic Welfare Conference (NCWC) ar kuŗas palīdzību daudzi latviešu katoļi saņēma atļauju iecelošanai Savienotās Valstīs.

,,Caritas Catholica'' vadībai Beļģijā, jāpateicās par atpūtas iespējām latviešu bērniem 1948. un 1949. gadā. Viesojoties Briselē 1947. gada vasarā, latviešu nacionālais pārstāvis pie Svētā Krēsla prof. P. Laurinovičs panāca vienošanos ar beļģu ,,Caritas Catholica'' vadību, par latviešu bērnu, vecumā no sešiem līdz divpadsmit gadiem, sūtīšanu uz Beļģiju sešu mēnešu atpūtā. Izvedot bērnu reģistrāciju amerikāņu un britu zonās, pieteicās pāri par simts bērnu, bet izbraukšanas formalitāšu kārtošanai ieilgstot, daudzi kandidāti atkrita. Tomēr, 1948. gada 28. novembrī no amarikāņu zonas uz Beļģiju izbrauca 25 latviešu bērni, kuŗus novietoja Namuras apgabalā, turīgās beļģu ģimenēs. Dažus mēnešus vēlāk, 1949. gada

19. janvārī, uz Beļģiju izbrauca 27 bērnu grupa, kuŗu vidū bija tikai 8 katoļi. Tūdaļ sākās nākošā akcija britu zonā 106 bērnu grupas braucienam uz Beļģiju. Visus ar šo akciju saistītos ceļa un ēdināšanas izdevumus Vācijā sedza LCP Latviešu Pašpalīdzības Fonds. Izbraukšanas dokumentu sagādi un pašu izbraukšanu vadīja LCK Saimniecības nodaļas vadītājs J. Niedra.

J. Niedra, izmantojot savas enerģijas pārpalikumu, noorganizēja divus garākus ceļojumus ārpus Vācijas robežām. Pirmais brauciens bija uz Angliju 1949. gada vasarā un otrs uz Itāliju vienu gadu vēlāk.

Ar latviešu bērnu novietošanu Beļģijā, radās arī likumīgs iemesls to dzīves apstākļu pārbaudei no latviešu iestāžu puses. Tā kā J. Niedra savā rīcībā paturēja britu zonas katoļu dekanāta automašīnu un mantoja arī labas attiecības ar katoļu baznīcas vadību, izvēle izrādījās pavisam laba. LCK Saimniecības nodaļas vadītājs, ar LCK priekšnieka piekrišanu, savas kundzes pavadīts devās ceļā. Beļģu iestāžu laipnību un pretim nākšanu, J. Niedra nekad nebeidza slavēt. Viņš esot varējis braukt kur tik vien gribējis, lai apciemotu bērnus, kas bija novietoti gan privātās ģimenēs, gan klosteŗu skolās. Salīdzinot ar Vācijas apstākļiem, bērnu dzīves veids izrādījās bagātīgs, bezbēdīgs un laimīgs. Visi viņi esot bijuši radoši nodarbināti, apmeklējot skolas, mācoties franču valodu, apbrīnojot vēsturiskas vietas audžu vecāku pavadībā un rakstot vēstules saviem piederīgiem bēgļu nometnēs. Apgāde un apiešanās esot bijusi tāda pat, kā beļģu bērniem, viena alga vai novietojums esot bijis ģimenēs, vai kādā labdarības iestādē.

Paklausot sūtņa K. Zariņa ielūgumam, no Beļģijas ceļš veda uz Angliju. Savu viesošanās laiku britu zemē, J. Niedra izmantoja, lai apspriestos ar sūtni K. Zariņu, satiktos ar latviešu organizāciju pārstāvjiem un pārbaudītu ieceļotāju darba un dzīves apstākļus lielajā salu valstī.

Pārbraucis no Anglijas, J. Niedra sāka domāt par tālāku ceļojumu uz saulaino Itāliju. Ar katoļu iestāžu atbalstu un, apmēram, divi simti dolāriem kabatā, kundzes pavadīts, LCK Saimniecības nodaļas vadītājs atkal devās ceļā. Pa ceļam viņš apmeklēja Šveicē un Austrijā dzīvojošos tautiešus, izmainot informāciju un kārtojot organizāciju dabas jautājumus. Uzturoties Romā, J. Niedra, ar latviešu pārstāvja pie Sv. Krēsla monsinjora J. Čamaņa palīdzību,

iekļuva daudzās iestādēs, lai ar katoļu baznīcas starpniecību, kārtotu palīdzības darbu neizvietojamiem latviešu bēgļiem. Kopā ar J. Čamani 1950. gada 5. jūlijā, J. Niedra ieradās audiencē pie Pāvesta Pius XII. Trīs dienas vēlāk, 8. jūlijā, LCK pārstāvis saņēma ielūgumu ierasties Vatikāna valsts sekretariātā, kur viņš par bēgļu likteni sniedza ziņojumu Sv. Tēva referentam archibīskapam G. Misuraka un monsinjoram L. Podži.

Saskaņā ar J. Čamaņa informāciju, Itālijā tanī laikā dzīvoja, apmēram, 80 latviešu bēgļi, kuŗu lielāko daļu sastādīja latviešu studenti—„Pax Romana" stipendiati. Monsinjors J. Čamans esot arī paskaidrojis, ka Itālijā internēto karavīru neesot un, ka lielākā tautiešu daļa gatavojoties izceļot uz aizjūŗas zemēm.

Viens no lielākiem latviešu panākumiem Vatikānā, bija kārtējo radio raidījumu izkārtojums latviešu valodā uz dzimteni divas reizes nedēļā. Raidījumu sagatavošanā piedalījās prāvesti P. Bečs, E. Juškevics un tēvs St. Kučinskis. J. Niedra nav palaidis garām izdevību apmeklēt bijušo sūtni Romā prof. Dr. A. Spekki, lai pārrunātu aktuālos notikumus pasaules politikā. Atpakaļceļā uz Vāciju, J. Niedra apciemoja latviešu pārstāvi pie IRO A. Skrēberu galvenajā mītnē Ženēvā. Karavīru izceļošanas jautājums vēl arvienu rēgojās kā nopietnākā problēma bēgļu ikdienas dzīvē, tāpēc informācijas izmaiņa lietu kārtošanā, varēja nākt par svētību kā vieniem tā otriem.

J. Niedras darbs LCK saimniecības un finanču daļas vadītāja postenī neaprobežojās ar tiešiem pienākumie vien. Viņa pārziņā atradās ne tikai nodokļu iekasēšana un LCK izdevumu segšana, bet arī saimnieciski uzjēmumi. Šinī sakarībā jāpiemin apgāds „Latvija".

Apgāds „Latvija" radās Latviešu Preses Darbinieku Sadarbības Kopas iniciatīvē, kad seši latviešu sabiedrībai labi pazīstami žurnālisti sāka izdot laikrakstu „Latvija" 1946. gada 3. decembrī. Apgāda novietojums atradās Gincburgā, Bavārijā. Laikraksts sāka iznākt divas reizes nedēļā, galvenā redaktoŗa K. Rabāca vadībā. K. Rabācim aizceļojot, viņa vietā stājās A. Liepa un kā pēdējais no atbildīgiem redaktoriem jāmin M. Čulītis. Abonentu skaitam pieaugot, avīze sāka apciemot tautiešus trīs reizes nedēļā, ar speciālu pielikumu nedēļas beigu numurā. Prāvā laikraksta tirāža pamu-

dināja mazo iniciātoru grupu nodibināt arī apgādu grāmatu izdošanai. Apgāda darbu, periodā no 1946. līdz 1949. gadam, jāuzskata par ļoti sekmīgu. Bet lielajā izceļotāju straumē, apgāds zaudēja vienu atbildīgu darbinieku pēc otra, pastāvīgi samazinoties arī abonentu skaitam. Šinī laikā Rietumvācijā turpināja iznākt arī laikraksts ,,Latviešu Ziņas'' Eslingenā, kas atradās līdzīgas situācijas priekšā. Kvalificētiem laikrakstu darbiniekiem un arī lasītājiem aizceļojot, divu latviešu avīžu Rietumvācijā izrādījās par daudz. Lai nepaliktu bez preses sakariem ar izkliedēto latviešu tautu, LCK ņēma iniciātīvu un nopirka abus apgādus. Divi apgādi—,,Latvija un ,,Latviešu Ziņas'' tika apvienoti vienā, ar V. Lambergu kā pirmo apgāda licensiātu. Jaunā apgāda nosaukums palika ,,Latvija'', ar darba biroju Eslingenā. Laikraksts ,,Latvija'' kļuva par LCK oficiozu, sākot ar 1949. gada 1. jūniju un turpināja iznākt divas reizes nedēļā. Kā viens no trim pirkšanas līguma parakstītājiem bija LCK Saimniecības nozares vadītājs J. Niedra. LCK apgāda ,,Latvija'' statutu 3. paragrāfs noteica, ka

,,Apgāds darbojas idejiski un saimnieciski pilnīgi patstāvīgi pēc darbības plānam atbilstoša budžeta, ko pieņem un apstiprina LCK.''

Statutu 4. paragrafs tālāk paskaidroja, ka

,,Apgāda līdzekļi, par cik tas nav paredzēts budžetā, nav izlietojami LCK vajadzībām un otrādi. LCK neatbild par apgāda saistībām pret trešām personām.''

Kaut gan apgāda atbildīgo vadītāju iecēla LCK, apgāds jau no paša sākuma parādījās kā neatkarīga saimnieciska vienība, atbildīga par savu darbu LCK tikai budžeta robežās. Tās bija plašas pilnvaras apgāda vadībai, liecinot par LCK tālredzību un pareizu saimniecisko lietu izpratni. Laikraksta redakcija un spiestuve iesaistīja darbā 23 personas, ar kārtēju mēneša algu no DM 500.00 līdz DM 100.00, kopsummā DM 5,560.00 mēnesī. Apgāds, savukārt, nodarbināja 16 strādniekus, ar kārtēju mēneša algu no DM 375.00 līdz DM 130.00, kopā DM 3,110.00 mēnesī. Pie šī darbinieku skaita vēl jāpieliek apgāda birojs, ar 12 ierēdņiem. Mēneša alga no DM 500.00 līdz DM 135.00, kopā DM 2780.00 mēnesī. No 1. jūnija līdz 30. septembrim apgāds saimnieko labi:

Ieņēmumi — DM 163,053.31
Izdevumi, ieskaitot sākuma izmaksas — DM 145,092.18
Atlikums — DM 17,961.13

Tālākā darba gaitā sākās pagurums. Abonentu skaitam strauji samazinoties un izceļotāju skaitam pieaugot, samazinājās arī apgāda ienākumi, kamēr izdevumu summām bija vērojama tendence pieaugt. Nelīdzēja arī laikraksta abonementa naudas paaugstinājums par DM 0.50 mēnesī. Tautieši, apmetušies svešos kontinentos, dibināja savus laikrakstus un taupīja naudu. Palicēji Vācijā un to lielās organizācijas nespēja dot pamācības un informāciju, pēc kā ilgojās ieceļotāji jaunajā zemē. Masveidīgie sakari ar Vāciju, sāka samazināties, vai arī pārtrūkt.

Pirmie slimības simptomi apgāda saimnieciskā dzīvē sāka parādīties ar nokavētiem maksājumiem A/C Welchert Lage spiestuvei. J. Niedras 1950. gada 7. marta neoficiālā vēstule LCK priekšsēdim H. Klarkam, jau bija pirmais trauksmes signāls. Lai būtu atļauts citēt no šīs vēstules tikai vienu teikumu:

„Še klāt nosūtu vairākus norakstus, no kuŗiem daži ir diezgan nepatīkamā lietā, proti—domstarpības ar apgādu „Latvija". Kā no šīs sarakstes varēsi secināt, ar „Latviju" iet uz leju, kaut arī apgāda kungi to slēpj, sāk ņtklāties, ka „Latvija" tuvojas materiālai katastrofai."

Tālāk vēl J. Niedra norādīja, ka ir sākusies naudas līdzekļu izlietošana uz priekšu.

Apgāda vājās saimniekošanas metodes apstiprina arī P. Greizis savā vēstulē J. Niedram, kas datēta 1950. gada 21. aprīlī, pēc apciemojuma Eslingenā. Pēc garāka pārskata, P. Greizis deva padomu nekavējoties izdarīt apgāda reviziju. Spiestuves parādu lieta nonāca advokāta rīcībā 1950. gada 6. jūnijā. LCK apgāda saimnieciskais vadītājs A. Āboliņš, ar savu 1950. gada 4. augusta vēstuli, ziņoja V. Lambergam, par kaut kādu naudas izņemšanu no kases DM 688.92 apmērā un par nepieciešamību „piedzīt parādu spaidu kārtā".

Kā redzams, LCK globālā mērogā kontrolētais ziņu dienests gāja pretim savai sairšanai. V. Lambergam aizceļojot, par laikraksta licensiatu kļuva J. Niedra un par avīzes atbildīgo redaktoru—M. Čulītis. Realitāte prasīja „Latvijas" ziņu dienesta radikālu pāror-

ganizēšanu, piemērojot to jauniem apstākļiem un tautiešu dzīves veidam dažādos kontinentos.

LCK apgāda ,,Latvija'' saimniecības vadītāja A. Āboliņa ierosinājumā, sākās sarunas ar Kanadā iznākošā latviešu laikraksta ,,Brīvā Balss'' vadību, par divu apgādu—Latvju Apgāds Kanadā un Latvija—apvienošanu, ar darba biroju Toronto. Avīze ,,Latvija'' turpinātu iznākt Vācijā un jaunais laikraksts, ar nosaukumu—,,Latvijas Brīvā Balss'' sāktu savas gaitas Kanadā. LCK apņēmās sūtīt uz Kanadu kādu pilnvaroto personu, ar tiesībām lemt apgāda ,,Latvija'' vārdā. Divu laikrakstu starpā notiktu pilnīga informācijas izmaiņa, ieskaitot arī iespēju matricu pārsūtīšanai pa gaisa pastu, ja tāda operācija izrādītos praktiska. Sarunu vedēji no vienas puses bija A. Āboliņš un J. Niedra un no otras, ,,Brīvās Balss'' atbildīgā redaktore B. Senkeviča un saimniecības vadītājs V. Bekers.

Tādi būtu īsumā, divu apgādu apvienošanas pagaidu noteikumi. LCK šos noteikumus akceptēja un izraudzīja J. Niedru, kā savu pilnvaroto jaunā apgāda sastāvā.[6] J. Niedra sāka veikt priekšdarbus ieceļošanai Kanadā. Uz Amerikas Savienotām Valstīm aizceļoja A. Āboliņš. J. Niedras dzīvē sākās cits darba posms.

LCK pieņemtie lēmumi, divu apgādu apvienošanā, jānovērtē kā labs praktisks solis grūtajā situācijā. Vācijas latviešu vienībai saplokot, tai vairs nebija pa spēkam uzturēt tīri latviskus pasākumus, kā arī pārstāvēt visā pasaulē izklīdušos tautiešus. Katras zemes un katra kontinenta latvieši gribēja paši kārtot savas lietas, sevi pārstāvēt un redzēt arī laikrakstus, kas aizstāvētu un atspoguļotu viņu intereses. Vācijā radītās organizācijas, ieskaitot LNP, lai gan ar globālu raksturu, kļuva par Vācijā dzīvojošo latviešu pārstāvēm. Latvijas un latviešu nacionālo jautājumu kārtošanu pārņēma jaunradītās organizācijas savos kontinentos un zemēs. Sākās cits laikmets latviešu emigrantu dzīvē.

Avoti.

1. ,,Tēvija'' 1945. g. 3. martā. Piektā gada gājums. Nr. 54
2. ,,Tēvija'' 1945. g. 20. martā. Piektā gada gājums. Nr. 68
3. R. Bangerskis. **Mana Mūža Atmiņas.** IV Imanta. Kopenhagen. 1960. lpp. 102
4. ,,Mītnes Viesis'' 1945. g. 15. septembrī. Vestfales Halles latviešu nometne.
5. ,,Latvija'' 1948. gada 13. aprīlī Nr. 28 (133).
6. LCK Protokols Nr. 110 paragrāfs 26. 1951. gada 18. martā.

JĀNIS NIEDRA KANADĀ.

Jānis Niedra ar ģimeni atstāja Libekas-Blankensee transitnometni 1951. gada 17. maijā un ieradās Toronto tā paša mēneša 30. dienā. Ontario provinces galvas pilsētā un tās apkārtnē dzīves vietu jau bija atraduši, apmēram, seši tūkstoši latviešu. Skaitlis izrādīja nenoliedzamu tendenci augt, jo uz Toronto, kā patstāvīgu apmetnes vietu, cerēja daudzi raktuvēs, mežos, lauksaimniecībā un uz dzelzceļa nodarbinātie tautieši, kuŗu īslaicīgie līgumi vēl neļāva darba vietu mainīt. Toronto saplūda arī prāvs skaits jaunatnes, kas savas izglītības gaitas bija sākuši aizjūŗas zemēs, cerot uz studenta statusu un diplomiem vietējā augstākā mācības iestādē. Svešā vidē un apstākļos nonākušie tautieši meklēja viens otru un vienojās kopējā darbā, kopējā labuma sekmēšanai. Tika dibinātas biedrības un rīkoti saviesīgi vakari. Radās draudzes, savi dievkalpojumi, referāti un, beidzot, latviešu skolas. Katrs tautietis ieslēdza sevi kaut kādā sabiedriskā darbā, meklējot latvisko izklaidēšanos, kā pretstatu ikdienas rūpēm svešas tautas pajumtē. Toronto latviešu saime pamazām kāpināja nacionālo aktīvitāti, apliecinot savu klātieni kanadiešu vidū arī ar vietējo laikrakstu un radio palīdzību. Tautieši meklēja atzinību pie valdības iestādēm, reliģiskām organizācijām un prominentiem kanadiešiem, savas nacionālās eksistences līmenī. Jaunie imigranti gatavojās lielā uzdevuma veikšanai trimdā: cīņai pret komūnismu un brīvās valsts atgūšanu, reizē zvērot lojalitāti savai izvēlētai dzimtenei.

Toronto latviešu skaitliski prāvā sabiedrība un tās garīgie strāvojumi, saskanēja pilnīgi ar J. Niedras uzskatiem un darba centieniem. Viņš gribēja strādāt, lai dalītos savās pūlēs ar tiem tautas brāļiem, kam tuva bija Latvija un kas nepazina kompromisu cīņā par tās brīvību. Toronto, pēc J. Niedras domām, vajadzēja kļūt par visu trimdas latviešu kopējās cīņas centru globālā mērogā. Toronto un Kanadas latviešiem bija jāpārņem tās lielās cīņas turpinājums, kas sākās Vācijā ar Latvijas Sarkanā Krusta darbības atjaunošanu

LATVIEŠU CENTRĀLA
KOMITEJA
LETTISCHES ZENTRALKOMITEE
(21a) AUGUSTDORF bei Detmold, Lager
Telefon Augustdorf 02

4.maijā 1951

A p l i e c ī b a.

LCK pilnvaro LCK locekli Jāni N i e d r u uz savstarpējas vienošanās pamata apvienot Latviešu apgādu Kanadā ar LCK apgādu un Kanādas latviešu laikrakstu " Drīvā Balss" ar laikrakstu "Latvija".

Apvienošanai jānotiek pēc labākās apziņas ar noteikumu, ka ar to netiek nelabvēlīgi skārtas LCK apgāda un laikraksta "Latvija" saimnieciskās un ideoloģiskās intereses.

Pēc apgādu un laikrakstu apvienošanas LCK J.Niedram uzdod rūpēties par jauna laikraksta Amerikai izdošanu, kuŗam jābūt laikraksta "Latvija" redakcionālai un saimnieciskai sastāvdaļai.

LCK J.Niedram uzdod noorganizēt un līdz turpmākam vadīt apvienoto apgādu Kanadā.

Par apvienošanas un jaunā laikraksta izveidošanas gaitu J.Niedram jāsniedz LCK un apgāda pārvaldes komisijai tekoši ziņojumi.

LATVIEŠU CENTRĀLA KOMITEJA

/J.Jānums/
LCK priekšsēdis.

Sini aplieciba izteiktajam pievienojamies:

LCK apgada parvaldes komisijas locekļi

(J. Celms),
LCP priekssedis.

(P.Balodis),
LCK apgada saimniecibas vaditjs.

un beidzās ar Latviešu Nacionālās Padomes nodibināšanu. Vācijas latviešu mazais skaits globālu cīņas organizāciju vairs nevarēja uzturēt. Tās centram bija jāpārceļas uz bagāto Amerikas kontinentu, pārtikušu tautiešu vidū.

Pirmās dienas Toronto J. Niedru spārnoja lielas idejas un to īstenošanai, viņam kabatā bija spēcīgas pilnvaras, labi sakari un draudzība ar palicējiem Vācijā. Pilns pilnvaru teksts skanēja šādi:

Apliecība.

LCK pilnvaro LCK locekli Jāni Niedru uz savstarpējas vienošanās pamata apvienot Latviešu apgādu Kanadā ar LCK apgādu un Kanadas latviešu laikrakstu „Brīvā Balss" ar laikrakstu „Latvija".

Apvienošanai jānotiek pēc labākās apziņas ar noteikumu, ka ar to netiek nelabvēlīgi skārtas LCK apgāda un laikraksta „Latvija" saimnieciskās un ideoloģiskās intereses.

Pēc apgādu un laikrakstu apvienošanas LCK J. Niedram uzdod rūpēties par jauna laikraksta Amerikai izdošanu, kuŗam jābūt laikraksta „Latvija" redakcionēlai un saimnieciskai sastāvdaļai.

LCK J. Niedram uzdod noorganizēt un līdz turpmākam vadīt apvienoto apgādu Kanadā.

Par apvienošanu un jaunā laikraksta izveidošanas gaitu J. Niedram jāsniedz LCK un apgāda pārvaldes komisijai tekoši ziņojumi.

Pēc oficiālā teksta seko V. Januma, J. Celma, P. Baloža, A. Āboliņa un A. Valdmaņa paraksti.

Lai šo uzdevumu veiktu, jaunā ieceļotāja rīcībā atradās, apmēram, $900.00 liels kapitāls un apņēmība strādāt. Viņu atbalstīja LCK 1951. gada 7. marta sēdē (Protokols Nr. 111, para. 15) ieceltā septiņu vīru komisija. Komisijai piederēja augstākā lēmēja tiesības un vara, ko rāda tanī pašā protokolā ierakstītā deklarācija.

„Ņemot vērā, ka tautiešu un reizē arī LCK locekļu skaits Vācijā emigrācijas dēļ strauji samazinās, kā arī to, ka LCK apgāds un laikraksts „Latvija" ir visas latviešu trimdas saimes celts un veidots pasākums, kam arī uz priekšu netraucēti jādarbojas un jākalpo visai trimdas saimei, LCK nolemj turpmākai apgāda un laikraksta pārvaldīšanai līdz tam brīdim, kamēr izveidosies latviešu trimdas centrālā pārstāvība, kas pārņems LCK tagadējās funkcijas, ievēlēt komisiju, kuŗā ieiet vēlēti trimdas kopības pārstāvji:

LCPun LNP prezidija priekšsēdis, — J. Celms,
LCK priekšsēdis un LNP prez. loc. — V. Janums,
bij. LCK priekšsēdis un LNP loc. — H. Klarks,
bij. LCP priekšsēdis — A. Valdmanis,
„Latvijas" licensiats, LCK un LNP loc. — J. Niedra,
LCK apgāda s-bas vad. un LNP loc. — P. Balodis,
LCP un LNP loceklis — A. Āboliņš.

Šī komisija darbojas kā koleģiala institūcija pēc labākās apziņas un saskaņā ar trimdas kopības noteikumiem un interesēm, vadot apgāda un laikraksta „Latvija" darbību.

Apgāda skaidrā peļņa nododama trimdas kopībai, pirmā kārtā tās zemes tautiešiem, kuŗu sociālais stāvoklis ir visgrūtāks.

Izveidojoties LCK tiesību ņēmējai organizācijai, komisija apgādu nodod šai organizācijai."

Lēmums pieņemts vienbalsīgi. J. Niedra, šī lēmuma ietvaros, parādījās tikai kā technisku funkciju pildītājs, kuŗa rīcības brīvību ierobežoja domu biedri gan Vācijā, gan Savienotās Valstīs.

Ieradies Kanadā, J. Niedra enerģiski stājās pie darba. Viņa pirmais uzdevums bija apvienot divus apgādus. Jau 1951. gada 3. jūnijā pulkst. 15.30 King ielā 1534 Toronto notika pirmā divu apgādu apvienošanas sēde, kuŗā piedalījās J. Niedra, P. Balodis, A. Āboliņš, V. Beķeris, B. Senkeviča un V. Upeslācis. Tā kā principālā divu apgādu apvienošana bija jau izlemta, galvenajiem partneriem vēl atrodoties Vācijā, šinī un arī turpmākās sēdēs notika techniskas dabas jautājumu iztirzājumi, pārrunas un arī vienošanās. Pēc vairākām sēdēm un pārrunām, pirkšanas līgumu abas puses parakstīja 1951. gada 23. jūnijā.

Līguma ievads un pirmais paragrafs atspoguļoja tā laika cilvēku ideālismu, labo gribu un domāšanas veidu. Šinī apcerējumā atļausimies citēt pilnu tekstu.

Līgums.

„LCK apgāds un Latviešu apgāds Kanadā konstatē, ka latviešu nacionālo spēku vienošanai cīņā par Latvijas atgūšanu un pasaules tālēs izkaisīto latviešu objektīvai informēšanai par svarīgiem latviešu dzīves un pasaules notikumiem, ir nepieciešams saimnieciski stabils un no politiskiem strāvojumiem neatkarīgs laikraksts, tāpēc latviskā gara un kultūras saglabāšanai trimdā izkaisītos tautiešos,

nepieciešama laba latviska grāmata. Šos uzdevumus vissekmīgāki var veikt, ja latviešu apgādi, apvieno spēkus un materiālos līdzekļus, kā arī ja apgādu darbu pakļauj sabiedriskai kontrolei un privāto interešu vietā liek Latvijas atgūšanas cīņas ideoloģiju un latviešu kopējās nacionālās intereses, tāpēc abi augšminētie apgādi vienojas par LCK apgāda , laikraksta ,,Latvija'', Latviešu apgāda Kanadā un laikraksta ,,Brīvā Balss'' turpmāko apsaimniekošanu.

1.

Latviešu apgāds Kanadā līdz ar šo pārdod LCK apgādam Latviešu apgādu Kanadā līdz ar laikrakstu ,,Brīvā Balss'', kas iznāk Toronto, 1534 King str. W., ieskaitot visu inventāru, grāmatu un iespieddarbu krājumus, ražošanas materiālus, archīvus, kartotekas un visas apgāda un laikraksta pārējās materiālās vērtības par labprātīgi nolīgtu cenu: $1,759.65, kas sastādās no sekojošām summām:

a) par inventāru — $432.64

b) uz priekšu samaksātā abonēšanas maksa par ,,Brīvo Balsi'' — $1,200.81

c) dažādas saistības — $126.20

No Latviešu apgāda Kanadā puses līgumu parakstīja B. Senkeviča-Ziemanis un V. Beķeris, un no LCK apgāda ,,Latvija'' puses J. Niedra un P. Balodis. Ar šo datumu jaunais apgāds sāka savu darbu. Laikraksta statūtu projekts, pie jau minētajiem nacionāliem mērķiem pieskaita kaŗā cietušo, veco un grūtdieņu aprūpi un solās atvērt savas slejas visiem, kam ir kaut kas pozitīvs ko teikt, kalpojot taisnībai un patiesībai. Pirkšanas un pārdošanas līgums nosūtīts LCK Vācijā, kur tas ar 21. jūlija protokolu Nr. 113, paragrāfs 6 pieņemts zināšanai.

Steigā sākās darbi jaunā laikraksta ,,Latvija—Brīvā Balss'' izdošanai. Par galveno redaktoru aicināja ,,Daugavas Vanagu'' organizācijas ieteikto, Dr. H. Vītolu. Redakcijas darbā saistījās arī latviešu valodas speciālists Dr. H. Tichovskis un vēsturniece A. Gailīte. Techniskā redaktora pienākumus uzņēmās J. Vītols un iespiešanu, jaunais latviešu uzņēmums ,,Daina Press Ltd.'' V. Bekeŗa vadībā. Bet jau no paša sākuma bija skaidrs, ka jaunajam laikrakstam nebūs iespējams sākt savas gaitas ar 1. jūliju, kā tas bija paredzēts. Atļaujas dabūšana ieilga, vaiņagojoties ar sekmēm tikai jūlija vidū. Matrices, kas no Vācijas uz Kanadu bija izsūtītas

pa gaisa pastu 1. jūlijā, pienāca pēc vairāk kā divām nedēļām. Pirmais ,,Latvija-Brīvā Balss' numurs iznāca trešdien, 18. jūlijā sagatavots pašu spēkiem.

Cilājot šī numura dzeltējušās lapas, jāsaka, ka tas bija skaists, interesants, vispusīgs un, par visām lietām, nacionāls. Pirmo lapas pusi greznoja Brīvības Pieminekļa siluets un daudzi apsveikumi, ko bija sūtījuši latviešu tautas redzamākie pārstāvji ar sūtni K. Zariņu priekšgalā. Laikraksts varēja lepoties ar plašu ziņu klāstu, pareizu latviešu valodu, labu tehnisku apdari un mākslinieciski gaumīgu sakārtojumu. Redakcija, kā redzams, netaupīja pūles, lai jau ar pirmo numuru, sniegtu interesantu lasāmvielu latviešu publikas daudzveidīgajai gara pasaulei. Vēlākos numuros ar prieku varēja vērot tikko nodibināto latviešu saimniecisko uzņēmumu sludinājumus, informāciju par koncertiem un deju vakariem, kā arī lielu daudzumu to tautiešu, kas par prieku sev, izmēģinājās roku avīžniecībā, rakstot dzejas, stāstus, apcerējumus, vai arī polemizējot lasītāju vēstuļu slejās. LCK apgāds, ar sludinājumu laikraksta pirmajā lapas pusē, solījās piesūtīt avīzi par brīvu bijušo karavīru ārstēšanas iestādēm un invalidu apmešanās vietām Eiropā un citur. Laikraksts solījās būt par visas tautas laikrakstu, vienojot individus izkaisītus pasaules kontinentos un valstīs. Avīze iznāca divas reizes nedēļā: trešdienās un sestdienās un tā abonēšanas maksa bija noteikta uz $15.00 gadā.

Kā jau kuru katru jaunu uzņēmumu šinī kontinentā, tā arī LCK apgādu Kanadā, gaidīja saimnieciska krize. Vācijā gūtā pieredze apgāda lietās, kā likās, nederēja Amerikas kontinentā. Citas darba metodes, sabiedriskās attiecības un Kanadas likumi prasīja elastīgu pielāgošanos un ātru izšķiršanos patērētāju virzienā orientētai saimnieciskai dzīvei. Patērētājs bija kungs un viņa prasības diktēja momenta izšķiršanās un pieprasījumi. Demokratiskā valsts iekārta un demokratiskā sabiedriskā struktūra, kalpoja vienkāršo cilvēku skaitliskajam vairākumam. Cilvēku masu pirkumi nozīmēja peļņu un peļņas apmēri rādīja panākumus saimnieciskā dzīvē. Pielāgošanās vienkāršā cilvēka prasībām varēja nozīmēt sekmes, vai, pretējā gadījumā, bankrotu.

Latviešu izcelsmes imigrants Amerikas kontinentā, laikam, pirmo reizi mūžā ieraudzīja naudas īsto vērtību un vilinošas izredzes

tikt pie turības. Lai to sasniegtu, viņam bija tikai viens ceļš: darbs un taupība. Viņš strādāja smagi un taupīja, lai iegādātos māju, mašīnu, mēbeles, vai arī, lai tiktu pie augstākas izglītības. Viss prasīja naudu un nauda bija jānopelna smagā darbā. Personīgās ērtības, patīkami laika kavēkļi, izklaidēšanās un izpriecas bieži tika atliktas uz vēlāku laiku, lai radītu savai dzīvei stingrāku pamatu zem kājām. Latviešu imigranti pirka mājas, mēbeles, mašīnas un apģērbus, maksāja procentes uz aizņēmumiem, vai atkal ieguldīja naudu, kas vairoja ienākumus. Latvijas nacionālo ideju un mērķu veicināšanai varēja atlicināt maz, vai arī nemaz.

LCK apgāds Kanadā pirmo reizi visā pilnībā izbaudīja konkurences iespaidus brīvajā tirgū. Amerikas Savienotās Valstīs bija sākusi savas gaitas labi nostādītā latviešu avīze ,,Laiks'', ar labu pārstāvniecību tīklu visā kontinentā, ieskaitot Kanadu. Ģimenes, ko interesēja latviešu drukātais vārds, tādu varēja dabūt pavisam ērti, piezvanot uz attiecīgu numuru. ,,Laiks'' ātri iekaroja ASV un arī Kanadā dzīvojošo latviešu sabiedrību. Laikraksta vadība, ieguldot lielāku sākuma kapitālu, piesaistīja labākos spēkus latviešu žurnālistikā. Panākumi neizpalika. Avīze izplatījās ātri, par apmierinājumu visiem, kas alka pēc sava drukātā vārda. Liela priekšrocība ,,Laikam'' bija arī vadības vienotība. Viena persona paturēja savās rokās iniciātīvu, izšķiršanos un mērķtiecību. Visam vajadzēja kalpot privātam tirgum un privātai peļņai.

LCK apgāda vadība palika kolektīva, saskaldīta un izkaisīta pa vairākiem kontinentiem. Galvenais noteicējs bija LCK Vācijā, kas par Kanadas saimnieciskiem apstākļiem nezināja neko. Informācijas izmaiņa bija dārga un lēna. Lietas no viena gala varēja izskatīties pavisam savādākas, ne kā tās patiesībā bija otrā. Daudz galvu, daudz prātu. Informācijas izmaiņā radās domstarpības, strīdi, neuzticība un, beidzot, šķelšanās. Dalīta autoritāte uzlika savus žņaugus techniskā personāla rīcības brīvībai darba vietā, techniskais personāls, savukārt, pretojās slikti informētās vadības prasībām citā kontinentā.

LCK pārstāvniecība Kanadā vēl lāgā nebija sākusi darbu, kad krize nostājās durvju priekšā. Dalītais LCK apgāds, atveļot savu nodaļu Kanadā, īsā laikā zaudēja 3796 ,,Latvijas'' abonentus. Emigrācija, novietošanās svešajā vidē, smags darbs, naudas vērtība un

nedrošība, spieda jaunos ieceļotājus taupīt, lai rastu dzīvē drošāku pamatu zem kājām. Ir zināmi gadījumi, kad četras ģimenes kopēji abonēja vienu laikrakstu, pēc kārtas to lasīja un, īsajos atpūtas brīžos, pārrunāja savus iespaidus. Latvieši, bieži vien, pēc nometņu parauga turējās kopā, dzīvoja saspiesti kāda uzņēmīgāka tautieša uz parāda nopirktajā mājā un taupīja naudu savām iecerēm nākotnē. Laikraksts ,,Latvija-Brīvā Balss'' varēja uzrādīt uz 1951. gada 15. septembri tikai 2737 abonentus, no kuŗiem maksātāji bija tikai, apmēram, 2400. Ar šādu abonentu skaitu nevarēja eksistēt neviens laikraksts, nemaz nerunājot par ,,Latvija-Brīvā Balss'', kas bija iesākusi savus ceļojumus pie tautiešiem skaistā ietērpā, nodarbinot kvalificētu tehnisku personālu.

Drīz vien nelielais ieguldījuma kapitāls izsīka, nelīdzēja arī Dr. A. Valdmaņa $3000.00 lielais aizdevums, laikraksts tuvojās bankrotam. Sadarbības līgums ar ,,Daugavas Vanagu'' organizācijām Kanadā un ASV, ko parakstīja 1951. gada 14. jūlijā Dr. H. Vītols, kā ASV ,,Daugavas Vanagu'' pilnvarotais, K. Purmalis, kā ,,Daugavas Vanagu'' Kanadas valdes priekšsēdis un J. Niedra, nedeva cerēto abonentu pieaugumu.

Kā jau kuŗā katrā kolektīvi kontrolētā uzjēmumā, kuŗu locekļu domāšanas veidus un savstarpējās attiecības neregulē sabiedriskas normas, tradicijas un pieredze, sākās strīdi, šķelšanās un, bieži, savstarpēja apkaŗošanās. Vecā krievu rakstnieka Krilova fabula piepildījās visā tās pilnībā: zoss, vēzis un līdaka vilka vezumu katrs savā virzienā. Raugoties uz notikumiem ar trīsdesmit gadu lielu laika notecējumu, jāsaka, ka visprātīgākā rīcība varēja būt: sadošanās rokās, jostas savilkšana un strādāšana, lai krizi pārvarētu. Laikraksta izdošana, apgāda rīcībā nav vienīgais ienākuma avots. Tam ir arī vēl citi, kuŗus uzņēmīgi prāti varēja atrast un likt lietā. Apzinātu ļaunprātību nav iespējams saskatīt ne vienā, ne otrā pusē. Visi cilvēki, kas saistīja savu darbu ar apgādu, gribēja tikai labu un visus vienoja viens kopējs mērķis: kalpošana Latvijai un latviešu tautai. Tomēr, kopēju valodu tiem neizdevās atrast. Strīdiem sākoties, tā vien likās, ka visa garīgā enerģija tika koncentrēta uzbrukumā, aizstāvēšanā un, atkal, uzbrukumā. Apgāda darbs, problēmas un tā nākotne palika otrā vietā. Šis ir tipisks piemērs, kad strīdi un šķelšanās iznīcināja labi pasāktu darbu. Latvieši mācījās kārtot

savas kopējās lietas demokrātiskā ceļā, caur vilšanos, rūgtumu un neveiksmēm. J. Niedras lielais sapnis, padarīt laikrakstu par globālu informācijas avotu, sabruka. Pārskatot garo līdzstrādnieku sarakstu, redzam, apgāda techniskā vadītāja lielos plānus. Līdzstrādnieki atradās visos kontinentos un gandrīz visās valstīs, ieskaitot arī Guamas salu Klusajā okeanā. Plašajai organizācijai nebija laika, lai sevi apliecinātu darbā.

LCK Vācijā, savā 1951. gada 5. septembŗa sēdē, protokols Nr. 114, atsauca J. Niedram izdotās pilnvaras un atcēla 7. aprīlī ievēlēto apgāda komisiju. J. Niedras darbs tuvojās noslēgumam. LCK apgādu Kanadā, ar visām tā funkcijām un saistībām pārņēma ,,Daugavas Vanagu'' organizācija. Līguma pirmais paragrafs skanēja sekojoši:

,,J. Niedra, kā LCK apgāda pārstāvis Amerikā un laikraksta ,,Latvija-Brīvā Balss'' atbildīgais izdevējs, ar š. g. 4. oktobri nodod bez atlīdzības Daugavas Vanagu pārstāvībai ASV, kuŗas vārdā šo līgumu paraksta Dr. iur. H. Vītols, un Daugavas Vanagu Kanādas valdei, kuŗas vārdā šo līgumu paraksta K. Purmalis:

a) LCK apgādu Amerikā līdz ar inventāru, kancelejas iekārtu, archīvu, kartotekām un c. apgādam piederīgām mantām,

b) Laikrakstu ,,Latvija-Brīvā Balss'' līdz ar redakcijas archīvu, materiāliem un manuskriptiem''.

,,Latvija-Brīvā Balss'' aktīvo abonentu kartotekā ar šo brīdi skaitījās 2859 abonentu vārdi un adreses.

Noliekot savas pilnvaras J. Niedra nāca atklātībā ar šādu paskaidrojumu:

,,Lai laikraksta ,,Latvija'' Amerikas izdevums nodrošinātu netraucētu iznākšanu un paplašinātu sabiedrisko bāzi, uz kuŗas tas dibināts un līdz šim darbojies, laikraksts tiek nodots Daugavas Vanagiem, kuŗi jau sen vairs nav tikai vienas zemes, bet gan globāls latviešu iestādījums un kas ar savu plašo nodaļu tīklu visos kontinentos un zemēs, lielo locekļu skaitu un visiem pazīstamo aktīvitāti spēs mūsu laikrakstam dot to, ko nevar dot tikai vienas zemes tautiešu pārstāvība.''

Uzņemoties atbildību par laikraksta turpmākām gaitām, jaunais apgāds ,,Daugavas Vanags'' nāca pie tautiešiem ar šādu drāmatisku aicinājumu:

„Amerikas Savienoto Valstu un Kanadas Daugavas Vanagu apvienotais apgāds „Daugavas Vanags" savas gaitas sāk ar apņemšanos un cerībām: apņemšanos kalpot tēvzemei, brīvībai un patiesībai, cerībām, redzot tautiešos to atsaucību, no kuŗas atkarīga ir laikraksta pastāvēšana, ir laikraksta augšana, ir to aprūpes uzdevumu veikšana, ko Daugavas Vanagi visās zemēs un visos kontinentos sprauduši sev par tuvāko mērķi.

Tautieši, nāciet mums talkā, abonējiet mūsu laikrakstu, rakstiet mūsu laikrakstam, pārvēršiet to par savu laikrakstu. Abonējiet to, jo līdz ar to jūs būsiet pakalpojuši mūsu tautas kopībai".

Ar laikraksta pārņemšanu, Daugavas Vanagu organizācija mainīja tā nosaukumu uz „Latvija Amerikā" un spēra drastiskus soļus izdevumu samazināšanai apgāda budžetā: 14 darbinieku skaits samazinājās uz pusi un to algas par 54.7 procentiem. Līdz ar algu un darbinieku skaita samazināšanu, cerība, uzlabot laikraksta saturu, zuda uz visiem laikiem.

Laikraksts tomēr iznāca. Ar gandarījumu jāsaka, ka tas ir izveidojies par nopietna satura, audzinošu preses izdevumu, kur garos ievadrakstos nacionālā garā izmaina domas latviešu trimdas filozofi, politiķi, literāti, audzinātāji un tautsaimnieki.

Nodevis savus pienākumus un apgāda vadību, J. Niedra uz īsu laiku aizgāja no latviešu sabiedriskās dzīves. Sarūgtinājums, par lielo neveiksmi, kā likās, viņu neatstāja nekad. Daudz ideālisma un pūļu bija ielikts darbā un daudz bija zaudēts. J. Niedras personība prasīja savu izteiksmi sabiedrībā un organizācijā, tāpēc draudzības saišu iziršana ar daudziem bijušajiem cīņu biedriem Vācijā un citās zemēs, gulēja kā smags akmens viņa apziņā vēl tad, kad vētras norima. Laiks dziedē daudzas dziļi cirstas brūces, arī J. Niedras ceļš veda atpakaļ pie sabiedrības un tautas.

J. NIEDRA KATOĻU ORGANIZĀCIJU DARBĀ KANADĀ.

Pax Romana biedru - studentu sanāksmes rezultātā 1949. gada 2. un 3. jūlijā, Toronto nodibinājās katoļu centrs, ar nolūku apvienot visus Kanadā iecelojošos katoļticīgos latviešus. Par pirmo valdes priekšnieku ievēlēja Vladislavu Miklaševiči, bet valdē savas vietas ieņēma K. Znotiņš, H. Matulis, H. Mežgale un mag. iur B. Čevers. Pēc ilgākām debatēm, uz B. Čevera ierosinājumu, sanāksme nolēma jauno organizāciju nosaukt par Latviešu Katoļu Kultūras Centru Kanadā (LKKCK), lai ne tikai darbos, bet arī ar nosaukumu, atšķirtos no visāda veida politikas un politiskiem nogrupējumiem. LKKCK statūtu pirmais pants nosaka, ka organizācijas uzdevums ir:

a) apvienot latviešu katoļus Kanadā
b) palīdzēt tiem saglabāt un izkopt katoļu ticību un morāli
c) palīdzēt trūcīgajiem un slimiem biedriem.

Pateicoties Vl. Miklaševiča enerģiskai rīcībai, apzinot visus katoļticīgos latviešus Kanadā, nodibinājās nodaļas arī Montrealā un Hamiltonā. Pāris gadus vēlāk atsevišķas LKKCK nodaļas uzsāka savu darbību Londonā, Bramptonā un Vinipegā, apvienojot tuvu pie tūkstots tautiešu.

LKKCK aktīvitāte, jau no paša sākuma, nostājās uz daudz plašākas bāzes, nekā statūtu pirmais pants to nosaka. Reliģiska satura pašdarbībai pievienojās nacionāli mērķi. Turpmākā darbības gaitā sasauktie kongresi noritēja nacionālā garā un pacilātībā. Kongresus sveica ne tikai Kanadas un latviešu katoļu baznīcas augstākā vadība, bet arī visas latviešu organizācijas un sūtniecības, gan dodot savus pārstāvjus , gan sūtot apsveikuma rakstus. Kongresa darbību vienmēr plaši atreferēja arī latviešu laikraksti. Latviešu katoļu sabiedrība, izceļot savas īpatnības, aktīvi ieslēdzās visas trimdas sabiedrības darbā, nacionālo mērķu sekmēšanai. Vienību aktīvitāte bija liela, aptverot Kanadas galvenās pilsētas, ar tiešiem sakariem

ar vietējo publiku katoļu baznīcas mērogā. Piemēram, Toronto-Bramptonas Latviešu katoļu koris diriģenta V. Rundāna vadībā, pa savu pastāvēšanas laiku, iestudēja divas Misas latīņu valodā un kuplināja kā latviešu, tā arī angļu dievkalpojumus Toronto, Bramptonā, Londonā un Midlandē.

Nacionālā LKKCK nostāja un darbība, ar plašu sakaru tīklu katoļticīgo aprindās, nevarēja palikt vienaldzīga J. Niedram. Būdams praktizējošs katolis, drīz vien, ar visu savu enerģiju, viņš iekļāvās šīs organizācijas darbā. Jau 1951. gada rudenī, viņš piedalījās kā dziedātājs katoļu korī un ar viņa starpniecību, koris sāka atkārtoti uzstāties Sv. Cecilijas baznīcā, iemantojot vietējā prāvesta pateicību un atļauju lietot baznīcas zāli koŗa mēģinājumiem.

LKKCK, savā gadskārtējā kongresā, kas pulcējās Toronto 1951. gada 7. jūlijā, ievēlēja Jāni Niedru Centrālā valdē un uzdeva viņam pildīt kasieŗa pienākumus. Šo uzdevumu J. Niedra veica līdz 1953. gada 4. jūlijam. LKKCK kongress 1953. gadā, saskatīja J. Niedras lielās organizātora spējas un uzticēja tam Centrālās valdes priekšsēža amatu. Jaunais Centrālās valdes priekšsēdis īsā laikā nostājās latviešu katoļu uzmanības centrā. Pateicoties viņa aktīvitātei, katoļu sabiedrību sāka apciemot smuka formāta ,,Apkārtraksts'' četras reizes gadā, sniedzot informāciju ne tikai par latviešu katoļu darbību Kanadas lielākajās pilsētās, bet arī par aktuāliem notikumiem visā pasaulē. Apkārtraksts sniedza sīkas ziņas par latviešu katoļu priesteŗu dzīvi un darbu pasaules kontinentos, par latviešu draudžu garīgās apkalpošanas veidiem Vācijā, Anglijā, Austrālijā un Amerikas Savienotās Valstīs. Katoļticīgie latvieši Kanadā atskārta, kā liekas, pirmo reizi, ka viņi nav vieni. Ka citās zemēs un kontinentos dzīvoja tautieši, kuŗus vienoja viena baznīca un viena nacionālitāte. Cienīgi tika atzīmētas priesteŗu jubilejas, ar apsveikumiem un ar rakstiem Apkārtrakstā. LKKCK kongresi pārvērtās par svinīgiem sarīkojumiem, kuŗos piedalījās Viņa Eminence Toronto archibīskaps kardinals J. C. McGuigan, Toronto palīgbīskaps F. Allen un mūsu pašu bīskaps V.E. J. Rancāns. Augsto garīdznieku rindai vēl varētu pievienot prominentus kanadiešu lajus, kā, piemēram, latviešu draugu advokātu A. Maloney, kas 1956. gada kongresā teica gadījumam piemērotu akadēmisku runu.

Katra kongresa svinīgo daļu kuplināja koncerti, kur uzstājās pašu koris un katoļu mākslinieki.

Sakarā ar Rīgas archibīskapijas 700 gadu jubileju, LKKCK rīkoja Katoļu dienas Toronto 1955. gada 3. un 4. septembrī. Sarīkojums izvērtās par nelieliem latviešu katoļu svētkiem Toronto. Sarīkojumā ieradās gandrīz visi latviešu izcelsmes priesteŗi, kas savas dzīves un darba vietas bija atraduši Amerikas kontinentā, ieskaitot prāvestu N. Trepšu no Detroitas, prāv. B. Baginski no Čikagas, S. Mozgu no Londonas, J. Graudu, A. Pekši un tēvu Jāni no Montreālas. Agronoms O. Rancāns pārstāvēja Komiteju Latvijas Brīvībai ar sēdekli Ņujorkā. Akta svinīgo daļu, ar savu klātieni pagodināja Toronto archibīskaps kardināls J. C. McGuigan. Akadēmisko runu teica mag. iur. et phil. B. Čevers par tematu: Mūsu pienākumi un stāja.

Katoļu dienu nolūks, plašākā mērogā, bija blakus savas organizācijas tīri administrātīvo lietu kārtošanai, dot sabraukušajiem latviešu katoļiem un viņu viesiem ierosinājumus pārdomām, vest viņus tiešā kontaktā ar katoļu māksliniekiem, dzejniekiem un rakstniekiem. Administrātīvais darbs bija saīsināts līdz mīnimumam. Tā vietā lielu laika daļu aizņēma koncerts un rakstnieku cēliens. Koncertā piedalījās LKKCK koris diriģenta V. Rundāna vadībā un tenors A. Kivlenieks. Koncerts pulcināja prāvu latviešu skaitu Sv. Kazimira auditorijā, 154 Roncesvalles ielā. LKKCK koris dziedāja vairākas E. Melngaiļa, J. Vītola, A. Jurjāna, J. Graubiņa un V. Dārziņa dziesmas. A. Kivlenieks sniedza V. Dārziņa un J. Vītola harmonizētās tautas dziesmas un arī A. Kalniņa un L. Garūtas oriģināldziesmas, no kuŗām divas atskaņotas pirmo reizi Kanadā. Klavieŗu pavadījumu veica A. Štrombergs. Koncertam sekoja saviesīgs vakars. Tas bija kupli apmeklēts. Pie eiropiešu deju mūzikas skaistajā zālē, pēc daudz, daudz gadiem, sastapās draugi un paziņas no tuvienes un tālienes.

Otrā dienā, 4. septembrī, notika svinīgs dievkalpojums Newman kluba kapličā. LKKCK koris pirmo reizi uzstājās ar jauniestudēto Misu latīņu valodā. Tās pašas dienas pēcpusdienā, Sv. Miķeļa katedrāles zālē, notika rakstnieku cēliens. Cēlienu ievadīja vīru koris „Viesturs" diriģenta V. Rundāna vadībā, nodziedot vairākas dziesmas. J. Norviļa komponēto „Aglona" nācās atkārtot vairākas rei-

zes. Pēc prāv. N. Trepšas referāta, par katoļu rakstniecību trimdā, savus darbus lasīja M. Andžāne, K. Strods-Plencinīks, B. Senkeviča, Vl. Bojārs un N. Trepša. J. Klīdzeja stāstu nolasīja A. Raidonis no Čikagas.

Katoļu dienu sarīkojumus bija apmeklējis liels tautiešu skaits. Klāt bija laikrakstu pārstāvji, literātūras un mūzikas kritiķi. Viņu iespaidi bija lasāmi latviešu laikrakstos. Spriežot pēc preses vērtējumiem, kā arī pēc viesu un delegātu atsauksmēm, pirmās Kanadas latviešu katoļu dienas izdevās labi. Tās deva savu tiesu mūsu draudzībai un nacionālai stājai. Kanadas latviešu katoļi parādījās kā vienota saime darbā un priekos. Mākslinieciskā un techniskā darba galvenais veicējs bija J. Niedra.

J. Niedras nopelniem vēl jāpieskaita V.E. bīskapa J. Rancāna vizitācijas izkārtojums pie Kanadas latviešiem, kas sākās 1956. gada 18. augustā Londonā un nobeidzās 2. septembrī Toronto. Sekojot baznīcas tradicijai Latvijā, bīskapa apmeklējumi vietējās draudzēs nozīmēja tautas svētkus, kuŗos dalību ņēma visi sabiedriskie slāņi, ar prieku un sajūsmu. Baznīcas slīka ziedu jūŗā un ļaužu masas pildīja ne tikai svētnīcas, bet arī baznīcu dārzus un tuvāko apkārtni. Draudžu robežas nozuda, cilvēki mēroja lielus attālumus, lai sveiktu savu augsto priesteri. Šo notikumu Kanadas katoļticīgie latvieši varēja atkārtot tikai miniatūrā. Bet katrs darbs, kas stiprināja savstarpējo solidaritāti un vienību bija vērā ņemams. Šo izdevību J. Niedra negribēja palaist garām.

Londonā bija pirmā pieturas vieta V.E. bīskapa J. Rancāna apmeklējuma laikā. Aglonas Dievmātes svētki, kas notika 18. un 19. augustā, sakrita ar Londonas diacezes 100 gadu jubileju un Ziemeļamerikas katoļu liturģisko nedēļu. Šim gadījumam par godu, Londonā pulcējās liels latviešu katoļticīgo skaits no Kanadas un Amerikas. Pateicoties prāvesta S. Mozgas un Londonas latviešu katoļu lielajam darbam, svētki izvērtās par svinīgu notikumu, kas apliecināja latviešu solidaritāti savai baznīcai un Kanadai.

Svētkus ievadīja dievkalpojums 18. augustā Sv. Pēteŗa katedrālē. Pēc dievkalpojuma svētku dalībnieki pulcējās kopējā azaidā, kur aplausu sumināti un ziedu veltēm sveikti, daudzu priesteŗu pavadībā ieradās V.E. bīskaps J. Rancāns un V.E. Londonas bīskaps J. C. Cody. Īsu pārskatu par Latvijas katoļu tradicijām un Aglonas

Dievmātes svētkiem angļu valodā, nolasīja prāvests S. Mozga. Tālāk augstos viesus sveica draudžu un organizāciju pārstāvji, starp tiem J. Niedra un P. Dreimanis. Koncerta daļā piedalījās operdziedātājs Jānis Niedra un dziedone L. Lukste ar solo dziesmām un duetiem. Klavieŗu pavadījumus veica M. Lukste. Šī, laikam, bija pēdējā operdziedātāja J. Niedras uzstāšanās.

V.E. bīskaps J. Rancāns viesojās Montreālā no 24. līdz 27 augustam, apmeklējot Montreālas archibīskapu kardinālu P. E. Leger, noturot dievkalpojumu un piedaloties sanāksmēs, kuŗās sastapās ar vietējās latviešu sabiedriskās dzīves kārtotājiem.

No Montreālas bīskapa ceļš veda uz Toronto un uz latviešu katoļu kongresu 1. un 2. septembrī. Kongresa svinīgajā daļā piedalījās archibīskapa kardināla J. C. McGuigan pārstāvis V.E. bīskaps F. Allen, nododot kardināla un Toronto katoļu sveicienus. Plašāku apsveikuma runu kongresam teica Ontario apgabala advokātu padomes vicepriekšsēdis adv. A.Maloney, vērtējot daudzo tautību nozīmi Kanadas nacionālās un kultūrālās dzīves veidošanā. Sveicienus nesa LNAK valdes priekšsēdis A. Svenne, no lietuviešu organizācijām—Dr. Gudauskas, DV KV priekšsēdis V. Mukts un daudzu citu organizāciju pārstāvji. Skaistu apsveikuma vēstuli bija piesūtījis arī mācītājs A. Skrodelis.

Sniedzam plašākus aprakstus par LKKCK darbību J. Niedras vadībā, lai parādītu , ka ar personību, sakariem un enerģiju, viņš pārvērta katoļu organizāciju par atzītu un respektētu vienību citu latviešu organizāciju saimē. Darbā viņš netaupīja pūles, līdzekļus un savas organizātora spējas, lai gala iznākumam piedotu grandiozitāti un klasi. Sīku notikumu un maza mēroga rīcību J. Niedras darbā nebija. Visam viņš prata piedot svinīgu nokrāsu un lielu nozīmi. Latviešu katoļu saime Kanadā ir palikusi daudz pateicības parādā J. Niedram, par cieņu un prestīžu, ko katoļu organizācijas iemantoja viņa darbības laikā.

Latviešu katoļu kongresā, kas notika 1956. gada 1. un 2. septembrī, J. Niedra nolika savas pilnvaras. Nelīdzēja daudzu tautiešu lūgumi kandidēt LKKCK centrālās valdes vēlēšanās. Kā likās, J. Niedram padomā bija plašāks darba lauks, ar nopietnākiem uzdevumiem. Toronto latviešu katoļu draudze savā pilnsapulcē, tā paša gada rudenī, sūtīja viņu kā savu pārstāvi Latviešu Nacionālās Ap-

vienības padomē un Kanadas dziesmu svētku rīcības komitejā. No aktīvās darbības LKKCK, J. Niedra aizgāja, bet viņa ierosinošais iespaids palika. J. Niedra dzīvoja līdzi katoļticīgo darbam visā Kanadā, neliedzot savu padomu kā savstarpējās, tā arī ārējās attiecībās kopējā mērķa labā. Kā delegāts, viņš piedalījās visos katoļu kongresos, vadot darba sēdes, labojot statūtus, veidojot līdzekļu sagādi un pārvaldi. J. Niedras ierosinājumā, mainījās arī latviešu katoļu Kanadā centrālās organizācijas nosaukums: Latviešu Katoļu Apvienība Kanadā.

J. Niedra šķīrās no šīs pasaules 1969. gada 31. augustā. Viņa bēru diena 6. septembrī pārvērtās par nacionālu sēru dienu visām trim

Baltijas tautām. Sv. Misu lielajā Sv. Miķeļa katedrālē celebrēja astoņi priesteŗi, no kuŗiem tikai trīs bija latvieši. Dievlūdzēju skaitu varēja rēķināt pāri par tūkstoti, starp tiem tikai neliela daļa katoļu. Tas bija izcils konfesiju tolerances manifestējums, pēc kā J. Niedra dzīvs būdams tik ļoti ilgojās. Goda sardzē stāvēja korporāciju pārstāvji, latviešu virsnieki un Nacionālās Apvienības Kanadā darbinieki. No šīs dzīves pēkšņi bija šķīries Nacionālās Apvienības Kanadā valdes priekšsēdis, Brīvās Pasaules Latviešu Apvienības un Ziemeļamerikas Latviešu Kultūras Fonda vicepriekšsēdis. Lielais tautas pieplūdums un vadošo lietuviešu un igauņu pārstāvju runas liecināja par nelaika darba lielajām sekmēm un tā paliekošo iespaidu.

J. Niedra guldīts Ziemeļjorkas kapsētas latviešu nodalījumā.

Tautiski darinātu pieminekli uz J. Niedras kapa iesvētīja prāv. Dr. B. Kokins 1970. gada 24. jūnijā, nelielam radu un draugu pulciņam klātesot. Arī šinī dienā pāri viņa kapam klājās ziedi, ko tur nolika sērojošie piederīgie, organizācijas un draugi. Bezkompromisa cīnītājs par savu tautu atrada mieru svešas zemes smiltājā.

— — —

1,70LS

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0309110468

93-4
L197